ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ ӘКІМДІГІ
Д.СЕРІКБАЕВ АТЫНДАҒЫ ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН МЕМЛЕКЕТТІК ТЕХНИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
АКИМАТ ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ
ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ТЕХНИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ им. Д. СЕРИКБАЕВА

«ЖАСТАР ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ – ҚАЗАҚСТАННЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫНА»

Студенттердің, магистранттардың және жас ғалымдардың
V Халықаралық ғылыми-техникалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ

11, 12 сәуір 2019 жыл

VII бөлім

«ТВОРЧЕСТВО МОЛОДЫХ – ИННОВАЦИОННОМУ РАЗВИТИЮ КАЗАХСТАНА»

МАТЕРИАЛЫ
V Международной научно-технической конференции
студентов, магистрантов и молодых ученых

11, 12 апреля 2019 г.

Часть VII

Өскемен
Усть-Каменогорск
2019 г.

УДК 378
ББК 74.58
Ж 33
Главный редактор: д.б.н., профессор Ж.К. Шаймарданов
Зам. главного редактора: к.г.-м.н. О.Д. Гавриленко

Редакционная коллегия: к.п.н., профессор Л.Н. Ерохина, к.ю.н. Т.В. Сидоренко, зам. зав. кафедрой философии Г.Н. Жанабаева, к.ф.н. Д.С. Сурова.

Жастар шығармашылығы – Қазақстанның инновациялық дамуына:
Ж 33 Студенттердің, магистранттардың және жас ғалымдардың V Халықаралық ғыл.-техн. конф. материалдары, 11, 12 сәуір 2019 ж. = **Творчество молодых – инновационному развитию Казахстана:** Материалы V Междунар. науч.-техн. конф. студентов, магистрантов и молодых ученых, 11, 12 апр. 2019 г. – Өскемен: ШҚМТУ, 2019. – VII б. – 228 б. – қазақша, орысша.
ISBN 978-601-208-665-2 (VII б.)
ISBN 978-601-208-658-4

В сборник вошли материалы докладов, в которых представлены вопросы по истории республики, государственной власти, исторически сложившимся фактам и перспективным направлениям реализации правового государства, инновационного развития творчества молодежи на основе гуманитарных наук, иностранных языков.

Сборник рассчитан на студентов, магистрантов и молодых преподавателей вузов.

.

УДК 378

ББК 74.58

Печатается по разрешению редакционно-издательского совета университета.

Научное издание

ТВОРЧЕСТВО МОЛОДЫХ – ИННОВАЦИОННОМУ РАЗВИТИЮ КАЗАХСТАНА

Материалы V Международной научно-технической конференции студентов, магистрантов и молодых ученых (ВКГТУ, 11, 12 апреля 2019 г.)

Часть VII

Сборник издан методом прямого копирования авторских статей
Ответственный за выпуск *О.Н. Николаенко*
Технические редакторы: *С.Е. Волкова, С.С. Мамыраздыкова*

Подписано в печать 3.05.2019.	Формат 60х84/16. Печать ризографическая.		Бумага офсетная.
Усл.печ.л. 13,11. Уч.-изд.л. 17,96.	Тираж 300.	Заказ № 726-19.	Цена договорная.

Восточно-Казахстанский госурственный технический университет им. Д. Серикбаева
070004, г. Усть-Каменогорск, ул. Протозанова, 69.

ISBN 978-601-208-665-2 (VII б.)
ISBN 978-601-208-658-4

© ВКГТУ им. Д. Серикбаева, 2019

ӘОЖ 101.9
Айдынов С.А., Бейсенбекова Ж.Б. (17-ГТК-1), Болгауова Г.Т (ШҚМТУ)

АБАЙ ФИЛОСОФИЯСЫНЫҢ АНТРОПОЛОГИЯЛЫҚ МАЗМҰНЫ

Мақсаты: Ұлы ақын мұрасы арқылы, оның адам туралы тағылымы негізінде адамды сүю, оны құрметтеу, жалпы адам болмысын-философия мәселесі ретінде жан-жақты талқылау.

Міндеті: Абай философиясының антропологиялық мазмұнымен және адам туралы ұстанымдарымен танысу.

Философияның негізгі зерттеу нысандарының бірі адам екені көне заманнан белгілі. Адам мәселесі-философияда толық шешімін таппаған іргелі тақырып. Ертедегі ойшылдардың адам жөніндегі, оның дүниедегі атқаратын қызметі мен алатын орны жайлы ой-толғауларына тоқталып көрсек. Грек ойшылы Протагор «Барлық заттың өлшемі-адам» десе, көне Қытай философы Лао Цзы «Басқаларды білетін адам-ақылды, өзін танып білген адам-данышпан» деген қанатты сөз қалдырған. Ал қазақтың ұлы данышпаны Абай «Атаңның баласы болма, адамның баласы бол» дейді.

Ұлы Абайды өмір, қоршаған дүние, табиғат, болмыс сыры, олардың заңдылықтары көп ойландырған, ол дүние сырына бойлап, өзін мазалаған сауалдарға жауап табуға тырысқан. Мен осы кіммін? Жан иелері өмірінің түпкі мәні неде? Барлық адам баласы, жан-жануарлар да тамақтанады, ұйықтайды, қорғанады, артына ұрпақ қалдырады. Сонда адам баласының басқа жан иелерінен айырмашылығы неде? Міне, Абай әркімді де толғандыратын терең сырлы сұрақтарға жауап іздейді. Ол өзінің ілімінде, пәлсапалық шығармаларында адам баласының өмір сүру мақсатын, сол мұратына жету жолын, әлемдегі болмыстың мәні мен өзіндік ішкі байланысты, адамтану адам болу ілімінде көптеген жаңалықтар ашты.

Кемелдену, жетілу – адам өмірінің мақсаты екенін айтады. Жетілу дегеніміз не? Түрлі жетілулер бар. Мысалы, спортпен шұғылданып өзіміздің денемізді, күш-қуатымызды жетілдірсек, ал ғылым-білім, өнерге үйрену арқылы ой-өрісімізді жетілдіреміз. Абай осыларды айта отырып, бұлардан гөрі маңыздырақ жетілу барын, ол – рухани жетілу, яғни жанды жетілдіру деп көрсетеді.

Абайдың айтуы бойынша жан жүректе орын тепкен. Жан адамның тыныс-тіршілігін, іс-әрекетін жүрек арқылы басқарады. Егер жан жетілмеген болса, онда адамның іс-әрекетінде де кемшілік болады. Ішкі дүниесі тазарып, жетілген адам ғана қателікке ұрынбай, өмірде жаңсақ баспай, дұрыс өмір сүре алады. Адам баласының бақыты оның жүрегінің тазалығымен тығыз байланысты деп үйретеді Абай. Сонымен, жетілудің негізі – женді, жүректі жетілдіру екен. Бұл – адамның ішкі нәзік болмысын тазарту деген сөз.

Ақын мұрасында бір жүйеге түсірілген көзқарасын тұжырымдайтын арнайы философиялық шығармасы жоқ. Дегенмен, Абайдың көптеген өлеңдері мен прозалық шығармаларында “… адам мен адамгершілік, ар, ұждан, мораль философиясына төтелей қатынасы бар, толып жатқан бөлек-бөлек бір көлемді, әрі сапалы ойшылдық пікірлері бар екені даусыз. Абай шығармашылығын

зерттеудің алғашқы кезеңінде, 1920-30 жылдарда ақынның идеялық мұрасы қызу айтыстар тақырыбына айналды, «Абай философиясын» діншілдігі басым әдеттегі буржуазиялық идеалистік философияның жамап-жасқаған бір түрі деп дәлелдемек болушылар да табылды .

Ойшыл-ақын ежелгі заман философтары Сократ, Платон, Аристотель, сондай-ақ, Шығыстың ұлы ойшылы әл-Фараби мұраларымен де жақсы таныс болды; Батыс Европа философиясын, дәлірек айтқанда Р.Декарт, Б.Спиноза, Г.Спенсер, Л.Фейербах еңбектерін оқыды: «...өзінің рационалдық философиясын Абай кездейсоқ жасай салған жоқ, алдымен осындай бай мектептердің оқуынан өтіп алып, сөйтіп, бұларды өзінің творчестволық өңдеуінен өткізген соң ғана жасай алды» (Әуезов М. Жиырма томдық шығармалар жинағы. А. ,1969, т.15 ,141-б.).

Абайдың көптеген өлеңдерінде терең философиялық ойлары, табиғатқа, таным, ақыл жайлы толғаныстары көрініс тапқан:

«Өлсе өлер табиғат, адам өлмес»,

«Көк тұман - алдыңдағы келер заман» т. б., 45 «сөзден» тұратын қара сөзбен жазылған «Ғақлиялары» - ақынның философиялық көзқарасының мәйегі, өзінің мәні мен тұжырымдарының тереңдігі жағынан ұлттық мәдениет шегінен әлдеқайда асып түсіп жатқан маңызды мұра. Бұл «Сөздер» қазақ халқының сан ғасырғы тәжірибесінен (мәдениет, тарих, дәстүр, әдет-ғұрып, адамгершілік қасиеттер т. б.), адам және адамзат туралы ойларынан сусындаған.

Абайдың философиялық көзқарастарын оларды тек өзіне ғана тән ерекшеліктерімен, өзіндік белгілерімен және басқаша айтқанда, белгілі бір дәуірмен байланысты және сол дәуірді танытатын нақты-тарихи ережелер жүйесін қаз-қалпында қабылдаған күнде ғана дұрыс түсінуге болады. Абайдың дүниетанымындағы айналадағы қоршаған әлемнің объективті шындығы таным барысын құдайға сенумен және жанның өлмейтіндігімен ұштастыра қарастыратын көзқарасы қарама-қайшылықта және күрделі болып келеді. Солай бола тұрса да ақын құдайды табиғат-адамзаттың болмысының алғашқы себебі деп есептемейді, ол дүниені әлдеқандай күш жаратты дегенді теріске шығарады. Әуезов айтқандай «... тіпті, оның ақынның діни нанымы мен сеніміне байланысты өлеңдерінің өзі ең басты мәселеде мұсылман дінінің кітаби қағидаларына қайшы келеді». Ол бүкіл табиғатта орталық тұлға етіп адамды қояды, философиялық ойларының көпшілігін де адам және адамгершілік мәселесіне баса көңіл бөледі. XVII - XIX ғасырлардағы антропологизм, тіпті, Фейербахтың өзі де, адамды абстрактылы түрде, жай ғана биологиялық тіршілік иесі ретінде қарастырып, оның барлық қасиеттері мен ерекшеліктерін табиғи шығу тегімен ғана түсіндіреді.

Адам мәселесін Абай әр түрлі: философиялық, биологиялық-психологиялық, эстетикалық және этикалық көзқарастан қарастырған. Абайдың адам туралы негізгі тұжырымдары Чернышевскийдің «Философиядағы антропологиялық принцип» (1860) деген еңбегінде айтылатын ойлармен ұштасады. Чернышевскийдің түсіндіруінше болмыс бірыңғай болған жағдайда адам басынан екі түрлі: материалдық (адам тамақ ішеді, ұйықтайды, жүреді) және адамгершілік тұрғыдағы (адам ойлайды, сезеді, қалайды) құбылыстарды байқаймыз. Абай Жетінші сөзінде: «Жас бала анадан туғанда екі түрлі мінезбен

туады. Біреуі - ішсем, жесем, ұйықтасам деп тұрады... Біреуі білсем екен демеклік. Дүниенің көрінген Һәм көрінбеген сырын түгелдеп, ең болмаса денелеп білмесе, адамдықтың орны болмайды», - дейді ойшыл-ақын.

Абайдың да дүниетанымындағы негізгі тұжырым, басты құндылық — адам болмысы. Абайдың қара сөздерінен, таусылмас рухани қазынасынан, оның адамның өмір сүру философиясын бес бағытта қарастыранын аңғаратынымыз:

1) жеке адамдардың тұрмыс-тіршілігі;

2) әлеуметтік топтардың қоғамдағы алатын орны, мінез-құлқы, менталитеті, психологиясы;

3) ұлттың ата-бабалардан мұраланған өзіндік өмір салтын, дәстүрлі мәдениетіне бейімделген мұрат-мақсаттарын болмыстың жаңа сұраныстарына байланысты жаңартып, жаңғырту жолдары;

4) адамзат тарихында қалыптасқан моральдік құндылыққа сай келетін үрдістердің өркениетпен сабақтасу жолдары;

5) имандылық жолымен Алла болмысын тану.

Адамның өз іс-әрекетін, сөзін пайғамбар хадистеріне, өнегелеріне сай келтіруге ұмтылу. Жаратушы махаббатына сүйіспеншілікпен жауап қайтару жолы. Бұл бес тармақты бағыт, адамның жаны мен тәнінің дамуы мен өркендеуі, өсу негізінде қалыптасатын, бүгінгі өмірде маңызды орын алатын талпыныстар. Абайдың ойлау жүйесі, адам өмір сүруінің философиясы мен табиғатына, адамзат болашағына зор сенім негізінде қалыптасқан. Адам үшін дүниеде тек тірі организм болып тіршілік ету, организмдік мұқтаждықтардың шеңберімен шектелу жеткіліксіз

Оның дүниеде болуын ақтай алатын нәрсе — мәнділік. Яғни адамдықтың мәні. Бірақ кейбіреулер осы тірлікті ғана қамтамасыз етуді, соның мұқтаждықтарына ғана қызмет етуді өз өмірінің бірден-бір мәні немесе мағынасы деп білуі де мүмкін. Осылай ойлайтын адамдар аз да емес. Өмір сүрудің қиындығы көбінесе осылай ойлауға негіз де береді. Әйтседе, егер адамдардың барлық әрекеттері мен қылықтарын олардың организмдік, тек тәндік мұқтаждықтары ақтай алатын болса, онда адамға ғана тән көп нәрселер болмас еді. Адамгершілікті, ізгілікті, әділеттілікті мойындаудан басқа шексіз байлыққа, билікке, үстемдік пен озбырлыққа ұмтылушылық та көп адамдардың көкейтесті пиғылдарына айналатындығы тарихтан белгілі. Жеке адамдар өмірінің мәні болған тағы да осындай нәрселерді айтуға болады. Сол сияқты тарихи кезеңдер бір халықтың, таптың тағы да сол сияқтылардың екіншілеріне үстемдік етуге ұмтылуы, тіпті оларды жойып жіберуді көздеуі осындай мәннің орнын басады. Мәнділіктің адамдарды басқа барлық жәндіктерден бөлектетіп тұратыны — оның адамдарға табиғаттан берілген тума қасиет еместігінде.

Адам туғанда мәнімен бірге тумайды. Ол кейінгі қалыптасуында ғана мәнділікке ие болуы мүмкін. Және ол да тек мүмкін нәрсе. Онда бұлтартпайтын қажеттілік, заң жоқ. Себебі дүниеге келген нәрестенің адам болуының өзі де мүмкіншілік қана, ол болмай қалмайтын тағдыр емес. Сондықтан да адамдардың әрқайсысы белгілі бір мәнділікті өзі жасайды, яғни оның таңдайтыны өзінің биологиялық қасиетінен басқа да болуы және сол өзінің биологиялық болмысы да болуы мүмкін.

Адамның дүниеге қатынасы, оның негізгі сипаты мен табиғаты осы мәнмен анықталады. Сыртқы табиғатты өзгерту қызметінің өзі негізгі екі түрлі мәнді іске асыру үшін болуы мүмкін: біріншіден, табиғат пен адамның бірін-бірі толықтыратын, жаңғыртатын үйлесімді байланысы және екіншіден, табиғатты тек пайдалануға ұмтылу. Табиғатқа тек қана пайдагершіліктің көзімен қарап, тек өзінің бір мұқтаждығының тұрғысынан қатынас жасау антикалық дәуірден бастап Еуропада кең өріс алды. Онда табиғатты тек Адамның бір кәдесіне жарайтын немесе жарамайтын заттар мен құбылыстардың арсеналы, табиғи қоймасы ретінде ғана қарап іс-әрекет жасау басым болды. Осы пайдагерлік қатынас үстем болған, тіпті баз біреулердің жан дүниесінде жалғыз ғана құмарлыққа ие болған жерде табиғаттың, басқа адамдардың, жалпы өзінен тыс құбылыстардың қайсысы болса да өзіндік дербес мағынасынан айрылады, оңдай жандар үшін табиғаттың кез келген заты не пайдалы, не пайдасыз, олардың өзіндік құндылығы ол үшін жоқпен тең.

Абай адам баласының жаман-жақсы қасиеттеріне терең мән беріп, философиялық ой толғауларын қалдырды. Отыз сегізінші қара сөзінде: «Күллі адам баласын қор қылатын үш нәрсе бар, сонан қашпақ керек дейді. Әуелі надандық, екінші еріншектік, үшіншісі зұлымдық. Үш-ақ нәрсе адамның жақсы қасиеті: ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек»

Адам бойындағы осы үш қасиеттің басын қосып, оны үлкен әлеуметтік ізге күшке айналдыратын ғылым деген қорытындыға келеді. Ол ғылымды үйреткенде , бақталастық, атақ-даңқ үшін емес, айқын мақсатпен білмек үшін үйрену керектігін баса айтады. Өйткені қай қоғамда болмасын, бақталастық адамды жаман жолға жетелейтіні рас. Абайдың пікірі бойынша, адамгершілік нормалары мен принциптерін күнделікті өмір тәсіліне айналдырған адамды ғана нағыз адам деп есептеуге болады. Сондықтан «адам болам десеңіз, оған қайғы жесеңіз...Бес нәрседен қашық бол. (Өсек, өтірік, мақтаншақ, еріншек, бекер малшашашпақ) Бес нәрсеге асық бол. (Талап, еңбек, терең ой, қанағат, рақым). Бұл өлеңде «адам болу» қағидасын ұсынады.

Абайдың ойлау жүйесі, адам өмір сүруінің философиясы мен табиғатына, адамзат болашағына зор сенім негізінде қалыптасты. Сонымен біз өскелең ұрпақ адамды Абайша түсінудің тұжырымдары, құндылықтарын түсінуге бет бұруымыз қажет. Бұл әр адамнан парасат пен ерікті, ақыл мен сезімді жұмылдыруды қажет етеді. Абайдың салған жолы, Абайдың қалдырған мұрасы-ізденіс пен ойлаудың, кемелділік пен ізгілікті танудың үлгісі. Өйткені, хакім ғұламаның басты мақсаты - адам болу үшін ненің жаман, не жақсы екенін көрсетіп қана қоймай, жаманнан жирендіріп, жақсылыққа бастау.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Абай. Екі томдық шығармалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 1986.
2. Әуезов М. Жиырма томдық шығармалар жинағы. А. ,1969
3. Чернышевский Н. Г. Антропологический принцип в философии // Режим доступа: http://az.lib.ru/c/chernyshewskij_n_g/text_0430.shtml

УДК 669.1
Ахметова Н.С. (17-БЖ-1), Петрова О.А. (ВКГТУ)

ВСЕМИРНЫЙ РЕЙТИНГ УНИВЕРСИТЕТОВ GREEN METRIC

Университет Индонезии инициировал в 2010 г. всемирный рейтинг университетов, который впоследствии стал известен как всемирный рейтинг университетов UI Green Metric (UI Green Metric World University Rankings). Его цель – количественная оценка усилий по поддержанию устойчивости (экологичности) кампусов. Предполагалось создать онлайн-опрос, чтобы отобразить программы и политику устойчивого развития в университетах по всему миру.

Рейтинг основан в целом на концептуальных рамках окружающей среды, экономики и справедливости. Показатели для ранжирования и категории предполагались общими для всех. Были разработаны индикаторы и оценки их важности, чтобы максимально избежать предвзятости. Работа по сбору и отправке данных является относительно простой и требует разумного времени для персонала. Девяносто пять университетов из 35 стран приняли участие в версии рейтинга GreenMetric 2010: 18 из Америки, 35 из Европы, 40 из Азии и 2 из Австралии. В 2017 г. в рейтнге участвовало 619 университетов из 76 стран мира. Это показывает, что UI GreenMetric был признан первым и единственным мировым рейтингом университетов по устойчивости.

Стремление рейтинга сосредоточиться на усилиях университетов по совместной работе со своими партнерами по вопросам устойчивого развития.

Ранжирование направлено на то, чтобы:

- содействовать академическим дискурсам по устойчивости в образовании и экологизации кампусов;
- содействовать социальным изменениям, связанным с университетом, с учетом целей устойчивого развития;
- быть инструментом самооценки устойчивости кампуса для вузов по всему миру.
- информировать правительства, международные и местные природоохранные учреждения и общество о программах устойчивого развития в кампусе.

Все университеты в мире, приверженные идеям устойчивости, могут участвовать в ежегодном рейтинге UI GreenMetric World University Rankings.

Создание рейтинга.

К участию приглашаются тысячи университетов по всему миру. В число этих университетов входят многие, которые уже присутствуют в других рейтингах мировых университетов, таких как THES-QS, Webometrics и Shanghai Jiao Tong. Университетам, желающим принять участие, предлагается предоставить числовые данные по ряду критериев, которые могут дать представление об их приверженности делу экологизации их кампуса и разработке экологически чистой политики, поддерживающей устойчивость. Критерии включают такую базовую информацию, как размер университета, как

в пространственном, так и в плане численности населения, расположения кампуса и количества зеленых насаждений; а также информация об использовании энергии, транспорте, использовании и переработке воды и переработке отходов.

Необходимо разработать новую версию UI GreenMetric, чтобы учесть, как лучше достичь своих целей, как учиться на конструктивной критике в отношении ранжирования и продвижения образования для устойчивого развития, а также как учиться на разнообразном опыте участников с разными целями и спецификой. Среди рассматриваемых идей для возможных будущих инноваций в рейтинге:

- лучшее разделение университетов по профилям: университеты создают профиль, основанный на их уникальных миссиях, целях, типологических особенностях и контекстах;
- результаты, сфокусированные по категориям: оценки выставляются не только как единое значение, но и отдельно для основных рейтинговых категорий и показателей.

В Алматы прошел международный семинар Green Metric Ranking of World Universities в 2017 году на базе Казахского национального аграрного университета с участием председателя UI Green Metric Ranking of World Universities профессора Рири Фитри Сари из Индонезии, международных экспертов из Европы, Прибалтики и ректоров ведущих аграрных вузов СНГ [1].

В ходе семинара было озвучено, что в направлении экологического развития в КазНАУ были разработаны 15 образовательных программ, внедрено более 20 дисциплин, в том числе современные зеленые технологии, экологический дизайн, окружающая среда и сохранение биологической разнообразности и т.д. Также введено около 70 стартапов, один из которых включает использование дронов в сельском хозяйстве.

В числе других актуальных тем, затронутых на совещании, - разделение и переработка отходов, рациональное природопользование и использование экологически чистого транспорта.

По завершении семинара участники приняли совместную резолюцию в дальнейшем сотрудничестве с UI Green Metric Ranking of World Universities.

Список литературы:

1 В Алматы прошел международный семинар Green Metric Ranking of World Universities/ http://edurk.kz/ru/news/6050

УДК 89.1
Бажиғалиев А.Б. (18-МКК-2), Сагитжанова З.Т. (ВКГТУ)

ЗНАМЕНИТЫЙ ЧЕЛОВЕК

Великая страна – Казахстан! О твоих величественных горах, чистых озёрах, пышных лесах, бескрайних степях сложено немало легенд и сказаний. Это удивительная страна, вобравшая в себя запах горькой полыни, что росла у древних кочевников, и свежего ветра, что прилетал к нашим предкам, скрипучий звук легендарного кобыза Коркут ата и звонкой домбры Курмангазы. Это великая земля с пролетавшей над ней Птицей-Песней, которая подарила всему народу напевность, музыкальность и талант. Это, наконец, легендарная страна, вскормившая своей грудью и взрастившая немало величайших людей, таких как Абай Кунанбаев, Ыбырай Алтынсарин, Алихан Бокейханов, Сакен Сейфуллин, Шокан Уалиханов, Мухтар Ауэзов и многих героев нашей Родины, о которых не смолкают песни, стихи, поэмы, документальная, художественная и научная литература.

Среди многих выдающихся личностей Казахстана крупным планом можно выделить имя, ставшее для современности особо значимым и великим, - это Кашыш Сатпаев, крупный организатор наук, геолог, учёный, первый президент Академии наук Казахской ССР.

Изучая его наследие на различных школьных предметах: географии, истории Казахстана, химии, я не раз задавал себе вопрос: как можно было столько сделать, открыть, изведать, создать и написать?!

Знакомясь с биографией Каныша Сатпаева, понял, что его упорство, целеустремленность, прозорливый взгляд в будущее уже изначально были обусловлены особой средой с самого детства: любовь к природе родного края, его животному и растительному миру, яркий интерес к географическим особенностям своей земли: Баян-Аульского района Петропавловской области, где родился ученый, Жезказганским месторождениям, Сарыаркинской металлогенической зоне, территории Сарыарки и горного Алтая, Атбасара и Караганды. Этот великий человек, являясь первым президентом Академии наук Казахской ССР, внёс неоценимый вклад в развивающуюся науку и искусство 50-х годов двадцатого столетия.

Да, это было тяжёлое время: страна, мечтавшая столетиями об обретении своей независимости, шла медленными шагами вперёд. Тернистым был путь казахстанцев. А ещё сложнее пришлось тем людям, которые находились на «пульсе» времени. Родина ещё на заре становления советской власти ждала от них новых научных открытий, проведение исследований, разработок, законов, трудов.

Каныш Сатпаев нашёл себя и всю свою жизнь без остатка посвятил служению Отечества. Его большая и плодотворная работа зиждится на большом количестве трудов, посвящённых вопросам геологии: «Народное хозяйство Казахстана» под названием «Атбасарское медное дело и его перспективы», есть труды по исследованию природы Казахстана, поиска новых природных ресурсов «Новые задачи, стоящие перед страной». Он затрагивает вопросы, волновавшие казахский народ ещё в средние века: переход от

кочевого образа жизни к осёдлости, уделяет внимание интенсивному использованию природных ресурсов, проведению физико-географических исследований.

Все труды учёного посвящены исследованиям по горной геологии и разведке месторождений минеральных ресурсов Казахстана. Благодаря деятельности Каныша Сатпаева Жезказганские месторождения медных руд сейчас являются одним из крупнейших в мире. А в Жезказганско-Улытауском районе он открыл месторождения медных и железосодержащих руд, марганца, угля, свинца.

Изучая историю нашей страны, я познакомился с деятельностью газеты «Казак тили», где публиковали свои статьи многие выдающиеся деятели того времени. «Обаган»- одна из первых публикаций Каныша Сатпаева, которую он отдал в редакцию в 1923 году. Печальная песня «Обаган», которую поют девушки у одинокой берёзы, раскрывает внутреннее состояние Сатпаева, являвшегося автором перевода, его душевность и мелодичность: «Обаган, крутые берега твои и сладкие воды.

Душа моя изнывает от тоски по тебе!

Ты была единственной моей любовью в степи,

Не смог я для тебя пожертвовать собою!»

Правильно в народе говорят: «Талантливый человек талантлив во всем». Деятельность Сатпаева не ограничивается наукой. Обладая прекрасным музыкальным слухом, он пел песни великого Абая, исследовал вместе с фольклористами А.Затаевичем и Александровым особенности мелодических оборотов песен, звучаний, напевов, трудностей при их нотных записях. Любому человеку, имеющему музыкальное образование, известно: на сколько трудно записать ритмический рисунок и ноты прослушанных кюев, терме, жоктау, жыров, поскольку, как летит вольный ветер, так льётся свободная импровизационная песнь акына-сказителя: от души, с особым музыкальным чувством и интонацией под звуки вечного музыкального инструмента – домбры и ее ладовыми, квартовыми особенностями.

Каныш Сатпаев говорил: «По красоте музыкальной системы, выразительности, волнительности и вариативности казахские песни можно считать на высоком уровне».

Тогда, в 20-х годах двадцатого столетия, казахское искусство находилось в начальной стадии его становления, поэтому работа и анализ, проведённые К. Сатпаевым в данном направлении, были полезны и имели историко-культурное значение.

Он был ярким участником культурной и литературной жизни города Томска, где выступал с пропагандой достоинств казахов, их богатой песенно-музыкальной культуры. Его обработки казахских народных песен «Караторгай», «Еркем», «Еке жирен» очень дороги и ценны для современных людей.

Высокий пафос, мажорный лад состояния моей души, полётность мысли – всё это навеяно гордостью за свою землю, за достойных людей, взращённых ею. Каныш Сатпаев один из них. Именно он пел о своей Родине, именно он раскрыл её возможности и богатства, именно он поставил Казахстан на высокую ступень развития и сохранения кода нации.

ӘОЖ 101.1
Байдуллаева А., Сүлейменова А. (17-ГТК-1), Болгауова Г.Т. (ШҚМТУ)

ФӘЛСАФА ДӘСТҮРІНІҢ БАТЫС ЕУРОПА МӘДЕНИЕТІНЕ ЫҚПАЛЫ

Қазіргі күні «Фәлсафа – дегеніміз философияның арабшаланған түрі» – деп батыстың ғұламаларының тұжырымын жалаулатып жүрген философтар көп. Қазіргі таңдағы зерттеулерде фәлсафа мен мұсылмандық философия арасындағы айырмашылық туралы айтылады. Фәлсафа антикалық философиялық мұрамен байланыстырылғандықтан ортағасырлық дискурс деп есептеледі, ал мұсылмандық философия — бұл қазіргі заманғы дискурс. Фәлсафа мен философияның негізгі бұлақ көзі бір, сенім мен таным проблемелары туралы тұжырымы ортақ болғанымен мазмұндық жағынан өзгерістері аспан мен жердей, бірімен-бірі үйлесімге келмейтін ілім. Мұсылмандық ортағасырлық философия — фәлсафа — бұл адамның мәнін зерде мен интеллект көмегімен қарастыратын әлемнің Құдайылық мәні түсінігіне негізделген Жаратушы туралы ілім, болмыстың түпкі мәндері туралы ілім.Фәлсафа мұсылман мәдениетінің туындысы — соған орай мұсылмандық ойлау принципіне негізделген мұсылман ойшылдарына тән ерекше (аян) ойлауға баратын менталитетті мұсылмандық дүниетаным, философия — христиандық менталитет пайымдауы негізіндегі ілім. Мәселенің күрделілігі сонда, сонау антика дәуірінің ойшылдарынан бастап нақтылы жауапсыз қалып келе жатқан сұрақтар бар, соның бірі — дүниенің басы, жаратылуы. Осы мәселеде екі дін – Христиан мен Ислам ешқашан да мәмілеге келмейді.

Бұл сонау Аристотель заманынан бастап жауабын таппаған сауал. Себебі, бұл діни догмаларда біздің көкейіміздегі сауалға жауаптары әртүрлі, соған орай адамдардың дінге байланысты бір-бірінен алшақтай түсуі де заңдылық. Дәл осыдан, бүгінгі таңда әлем діни дауласудың негізгі аренасына айналып отыр. Бұл жауаптардың негізінде дүниені бөлісу, әлемді меңгеру жолдары жатыр. Бұл – байыз таппас тарихи бәсекенің көрінісі.

Кезінде өз өрісін жайған грек философиясы орта ғасырда ұмыт бола бастағаны тарихтан мәлім. Гректер өз мұраларына өздері иелік ете алмай қалды. Өркениет архивке айналды. Міне, осы кезде тарих сахнасына, сол архивке айналған грек философиясын жаңаша тірілтіп, мұсылман өркениеті шыққан.

Мұсылман өркениеті – Ислам өркениеті. Фәлсафа – антикалық философияны араб тілінде мұсылмандық дүниетаным негізінде қайта жандандырып, көші кідірген дәстүрді одан әрі жалғастырған. Мұсылман елдерінен шыққан бұл ойшылдар тобын – әлемдік ғылымда мұсылман фәлсафашылары деген атау сол кезде-ақ қалыптасқан. Бұл ғұламалармен Аристотельді қайта тану ілімі өмірге келіп, оның ілімі ренессанстық деңгейге көтерілген.

Аристотель – фәлсафаның да, философияның да ортақ тірегі. Оның еңбегі ең алдымен түгелдей араб тіліне аударылды. Осы аударманы жасаушы мұсылман ғұламалары сол кезде Аристотельді мұсылмандық негізде түсінген

және түсіндіргені тағы да шындық. Бүгінгі Фома Аквинскийден бастау алған Батыс Еуропа философиясы, осы аудармалар негізінде, фәлсафадан жаңа еуропалық ойлау мәдениеті философиясын қалыптастырды. Бірақ, әділдік әлі күнге толық мойындалмауда.

Тарих мынаны айтады, 1920 жылы Парижде Аристотель мұрасын зерттеу, анығын айтсақ, оны мұсылман фәлсафасы ықпалынан аршып алып, католицизм дүниетанымына сәйкестендіру ісі қызу қолға алынды. Бұл істі тыңғылықты орындап, жеріне жеткізген Фома Аквинский және оның жақтастары сол кезде фәлсафашылар еңбектерін теріске шығару ісімен түбегейлі айналысты. Мұндай қимыл сол кезде жаңа-жаңа қуаттанып келе жатқан христиан діні ойшылдарына, әсіресе католиктерге қажет болды. Олар «Мұсылман» сөзіне аса бір асқан жеккөріністікпен қарады. Бұдан соң Папаның тапсыруымен Альберт Великий, одан соң Раймунд Луллий, Еуропадағы мұсылмандықты мүлдем жою мақсатында тіршілік жасады. Бертранның «…Мы обязаны арабам в знании греческой философии…» деген сөзі мен И.Гердердің «Арабтар болмаса Герберт те, Альберт Великий де, Вилла Новалық Арнольд те, Роджер Бэкон де, Луллия Раймунд та болмас еді . Олардың бәрі Испанияда арабтардан оқыды немесе солардың шығармаларын оқыды. Тіпті Фридрик II -нің өзі араб кітаптарын аударуға қамқор болып, ғылымдардың жандануына жағдай жасады» – деген мойындауларын да назарға ілмеді.

Осыны ұғынған Пифагор сол кездің өзінде-ақ, «Фәлсафа ілімі философия ұғымынан тарихи жағынан тіршілігі кейін болғанымен, бүгінгі Батыс Еуропалық философиядан тарихи жағынан тек бұрын ғана емес, оның алғы шарты» екенін ғылыми тұрғыдан тұжырымдап кетті.

Біз кеше де, бүгін де, батысшыл ғұламалар өмірге әкелген, өз діндеріне лайықтап дәйектеген, осы батысшыл философия ілімімен өсіп-өніп келеміз.

Біздің казіргі жоғары оқу орындарында оқытып жатқан саяси білімдеріміз – христиандық менталитетке, дүниетанымға негізделген философия.

Неге Бағдат халифатына қатысты алғашқы кезең фәлсафасын, одан кейінгі Орта Азия мен Қазақстан территориясында ерекше қарқынмен дамыған фәлсафаны, бұдан соң Мұсылман Испаниясындағы Еуропалық фәлсафаның негізгі өкілдері болып саналатын әл-Кинди, әл-Фараби, ибн-Сина, Аттар, әл-Ғазали, ибн-Бадж, ибн-Туфейл, ибн-Рушд, ибн-Араби тағы басқалардың төрткүл дүниеге аян ғылыми еңбектерін оқымаймыз? Бұнымен де шектелуге болмайды, Қазақстандағы Қожа Ахмет Яссауиден Мәшһүр Жүсіпке дейінгі имани ойшылдар фәлсафасы ше?

Ұлт ретінде бізге ең алдымен осы тарихты білу қажет емес пе? Бұл тарих – алдымен, «Әрине, әрбір істің басшысы Аллаһ, ал білім бұлағы, – Аритотель» – деген әл Кинди мен өзіміздің әл Фарабиден басталып, өріс алады.

Әңгімеге философия жағынан-ақ келейік. Нағыз философия дегеніміз ақиқатты тану емес пе? Ал бүгінгі таңда фәлсафаның атасы атанып отырған әл Кинди сол кезде-ақ «Фәлсафаның мәні шындықты танудағы адам қабілетінің мөлшерін білдіреді. Бар болудың өзі – ақиқат, ал бар нәрсенің танылуы – табиғи іс. Ақиқаттың қасиеті — оның танымдылығында» – деп «Алғашқы

философия туралы» трактатында тұжырым жасапты. Болмыс -ақиқат болмаса, шындық ретінде өмір сүре алмайды. Нәрсенің, заттың барлығы — оның ақиқаттығында. Солай бола тұра тарихқа Фәлсафа атымен енген, осындай елімізге өте қажетті ғылымды қазақ оқымыстылары бүгінгі таңда неге ел ғылымының есігінен сығалатпай отыр? Артық болмас, тағы бір дерек, ортағасырлық схоластика философиясының өзі мұсылмандық, иудейлік және христиандық болып үшке бөлінген. Бұлардың арасында Иудейлік схолостика да Еуропаға араб тілі арқасында жеткенін мойындайды.

Тарихтан мәлім, Платон – Аристотельдің ұстазы. Өз кезінде зиялы ортада Платонның салмағы Аристотельден әлде қайда басым болған. Арабтар болса осы мәселені философия тарихында басқа арнаға салып, Аристотельді алға шығарды.

Міне, осы дәлелдерді алға тарта отырып, ел назарын фәлсафалық бұлақ көзіне аудару, жарасымды заңдылық десек артық болмас. Әрине, фәлсафа ілімі шоқтығы биік әлемдік ғылым болған соң, өзіне тән проблемалары да баршылық. Оның бастысы «Әрбір пайғамбар – данышпан, әрбір данышпан — пайғамбар емес» – деген қанатты сөздің авторы, фәлсафа мен діннің бірлігі туралы көптеген құнды еңбектер жазған ибн Рушд туралы біздің ғалымдарымыз айтып жүрген «Ибн Рушд фәлсафаның аса көрнекті әрі соңғы өкілі деген тұжырым бар». Осы дұрыс па? Жоқ! Бұл фәлсафа ілімін ілім есебінде жоюшы философтардың пікірі. Фәлсафа күні бүгінге дейін даму қарқынын бәсеңсіткенімен, ілім есебінде, әрбір мұсылман елінен өз қолдауын табумен қатар, заман ағымына лайық хал-қадірінше тіршілік жасап келеді.

Фәлсафаны оқып-үйрену бүкіл элемдік тарихи-философиялық үдерісті тұтастай көз алдымызға келтіру үшін, қазіргі заманғы философияның мәні мен міндеттерін ұғыну үшін, болмыстың мәні мен адам болмысының мәнін айқындау үшін, бүкіл әлемдік үдерісті бір тұтастық ретінде түсіну үшін, осы үдерістегі дара тұлғалықтың, адамның жеке өмірінің мағынасын ұғыну үшін қажет.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Нысанбаев Ә.Әбжанов Т. Қысқаша философия тарихы. А.,2009
2. Чанышев А.Н. Курс лекций по древней философии. М., 2001
3. Спиркин А.П. Философия М., 2000

ӘОЖ 930.613
Баймурза А. (18 ТМК-1), Калиева К.С. (ШҚМТУ)

ЕЖЕЛГІ МЕДИЦИНА ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Медицина (латын медицинасы - «терапиялық агент тағайындау») - бұл ауруларды зерттейтін ғылым, оларды ескертіп, бақытты нәтижеге әкеледі. Дәрігерлер гигиеналық өнімдердің көмегімен ішкі бөліктердің бұзылуына, ішкі және сыртқы дәрі-дәрмектерді немесе хирургияны тағайындау - ішкі бөліктердің ауруларын емдеу, сүйек, бұлшықеттер мен хирургиялық операцияларды талап ететін органдар жарақаттарымен емдеу кезінде дәрі-дәрмектерді ішкі немесе терапия бөлімі белгіленді.

Ежелгі ежелгі өркениеттердегі сияқты, Египетте де медицина бастапқыда сиқырлық пен халық даналығының қоспасы болды. Барлық ұлы жаңалықтар құдайлар мен богинелерге жатқызылды. Дегенмен, ежелгі Мысырда табылған көптеген есірткілер бүгінгі күнге дейін жетті. Хирургия, акушерлік, стоматология және травматология сияқты салалар жоғары деңгейде болды. Ежелгі Грецияның дәрі-дәрмектері Египет өркениетінен көп нәрсе қабылдады. Оның негізін қалаушы және патрон Грекияға келген Ескулап - мысырлық деп есептеді. Әртүрлі философия өз денесінде және аурудың пайда болу процестерін түсіндіруге тырысады. Адам ағзасының құрылымын зерттеуге қызығушылық туындады, оны ашу басталды. Алғашқы медициналық мектеп ашылып, храмдар аумағында ауруханаңың ұқсастықтары пайда болды. Грекия құлағаннан кейін Александрияда ғылыми білімдер дамыды. Грекияның жетістіктерін негізге ала отырып, ежелгі Рим дәрі-дәрмектері оларды белсенді түрде дамытты. Медициналық терапия жоғары деңгейде болды, көптеген белгілі ауруларды қалай емдеу керектігін білді, хирургиялық әдістер қолданылды.

Ежелгі Үндістан, Қытай, Тибет және Жапонияның дәрі-дәрмектері бір-бірімен тығыз байланысты және көп жалпыға ортақ болды. Алғашында бұл аңыздар мен аңыздарға байланысты болды, бірақ кейінірек бұл өркениеттердің әрқайсысы өздерінің ғылыми трактаттары мен тәжірибелерін алды. Олар өлі денелерді сынады емес, сондықтан организмнің құрылымы туралы ойлар фантастикалық болды. Бірақ көптеген ауруларды тану және емдеу ең жоғары деңгейде болды. Осылайша диагноз әртүрлі ыдыстардағы импульсті анықтау үшін сәтті қолданылды. Дәрілік зат ретінде көптеген дәрілік өсімдіктер, химиялық заттар мен жануарлардың бөліктері пайдаланылды. Гигиена және инфекциялардың таралу жолдары туралы ойлар болды. Жоғары дамыған хирургияға жетті.

Дәстүрлі қытай медицинасы (дәстүрлі қытай медицинасы, ТСМ) - бұл ежелгі Қытайда пайда болған қазіргі заманғы ілімдер мен тәжірибелер жүйесі және адам ағзасының жұмысын мұқият қадағалаудан және осы аймақ үшін әдеттегі парадигманы қолданып кейінгі жүйелеуден кейін пайда болды. символдар мен сандар доктринасы ретінде. Қытайда «өмірге арналған білім»

(«Янг Шэн Хуэ») ғылымының бөлігі болып саналады, ол медицинадан басқа психофизиологиялық практиканың (ушу, қигун, даоин, т.б.) түрлі әдістерін, диетологияны және т.б. қамтиды. 1950 жылдардың ортасында Қытайда ежелгі ілімдерге және тәжірибеге деген қызығушылық қайта жандандырылды, сол кезде МТМ баламалы медицина түрінде пайда болды және үкіметтің ғылыми тәртіп ретінде Қытайдың символы ретінде ұлттық қазына ретінде бастады. Соңғы 70 жылда (1949-2019 жж.) Қытай Халық Республикасының Денсаулық сақтау министрлігінің деректері бойынша орташа өмір сүру ұзақтығы 35 жастан 73 жасқа дейін өсті. Бұл дәстүрлі емес және медицина ғылымдарының дамуымен Қытайда заманауи ғылыми медицина енгізумен тікелей байланысты. Ауруларды емдеуде қытайлық медицина олардың пайда болуының алдын алуға көп көңіл бөледі. Осыған байланысты, қазір де, мыңдаған жыл бұрын, «науқастың аурудан бұрын емделу» принципі қолданылады. Емдеудің негізгі ережесі - аурудың себептерін жою. Терапиялық ережелерге сондай-ақ науқасты өзінің жеке бейімділігін, географиялық орналасуын және жыл уақытын қатаң ескере отырып емдеу жатады.

Дәрілік өсімдіктер туралы қытайлық алғашқы кітаптардың бірі б.з.д. 2500 жылы жазылған. Бүгінгі күні дәстүрлі қытай медицинасында 15 мыңнан астам өсімдік есірткі пайдаланылады. Сорпалар мен инфузия қышқыл шөптерді медицинада жиі кездеседі, себебі олардың дайындалуы өсімдіктің оннан астам түрін қолданды. Кейбір препараттар аурудың дамуын тоқтатты, басқалары ауырсыну ретінде әрекет етті, ал басқалары ынталандырушы әсер берді. Шығыс дәрі-дәрмектерінің маңызды ерекшелігі бар: олар денеге біртіндеп әсер етеді. Сондықтан, әдетте, осындай дәрі-дәрмектер ұзақ уақыт бойы денсаулыққа әсер етуі керек. Сонымен қатар, шөптермен емделетін аурудың қайталануы жоқ. Шөптік терапия көптеген артықшылықтарға ие: ол тәуелді емес және ешқандай жанама әсерлері жоқ. Кейде дәрігер әрдайым арнайы зауытты ауыстыруды таңдай алады: көптеген шөптер ұқсас қасиеттерге ие. Рецептке байланысты екі жаңа жиналған және құрғақ шөптер қолданылады. Кез келген жағдайда, құрғақ препараттармен салыстырғанда, декоктар мен тұнбалар жақсы сіңеді. Сондай-ақ, қажет болса, көптеген тұнбалар бал немесе регенерленген қантқа тәттіленуі мүмкін.

Қытай медицинасының ең таралған дәрілік шөптері:

1. Қызыл пион тамыры - ұнтақтардың және тұнбалардың бөлігі. Ол тыныштандырушы, вазодилирующее және анальгезиялық әсерге ие. Ол простата безінің қабынуын емдеуде қолданылады, ауырсыну және іштің ауырсынуымен ауырады.

2. Шабдалы шұңқырларының инфузиясы өткір аппендицит, сондай-ақ іріңді қабаттың, көгершіндердің және абсцесстердің емделуінде қолданылады. Сүйектің қабынуға қарсы және әсерлі әсері бар.

3. Бұрыш жалаңаш, бас ауруы, тамақ ауруы. Зәйтүн декоктарының ұйқының бұзылуы үшін пайдаланылады.

4. Дәмдеуіш жапырақтары құрғақ түрінде қолданылады. Антипиротер әсері бар, организмнен токсиндерді жоюға көмектеседі, терінің іріңді қабынуын емдейді. Сорпа холеретик ретінде әрекет етеді.

5. Турмер тамырларында анальгетиктер және диуретиктер әсер етеді, жүрек пен өт қабының жұмысын жақсартады. Кеудедегі, іштің, қабырғасының, жүрек айнуы мен құсудың, гепатиттің, психикалық бұзылулардың (маниko-депрессиялық психоз) ауырсыну үшін қолданылады.

6. Кептірілген шалфей түбірі. Дәрі-дәрмектер оның төменгі қан қысымына, бактерияға қарсы әсері бар. Седативті ретінде пайдаланылады, босанғаннан кейін жамбас ауыруы, ангина, гепатит, менструация кешігіп.

7. Байкал бас шыршасының түбірі, шырғаны және сабақтары гепатит, дизентерия, фурункулез, ауырсыну, жөтел және қан кету үшін гемостатикалық агент ретінде қолданылады. Шлемник антибактериалды, антивирустық, антимикотикалық әсері бар, сондай-ақ диуретикалық әсер береді және температураны және қан қысымын төмендетеді.

8. Қытайлық медицинада қолданылатын басқа дәрілік құралдар: жынсең, қымбатты, кориандер, сарымсақ, жусан, зімбір.

Ортағасырлық Батыс Еуропада ежелгімен салыстырғанда, эмпирикалық ғылым азайып, теология мен схоластиизм басымдыққа ие болды. Университетте ғылымның негізгі бағыты. Қазіргі Германия, Англия және Франция аумағындағы ЖОО-лар 9-шы ғасырдан бастап, соның ішінде медицина пәндері бойынша оқытылды. Бұл емдеу монахтардың және зайырлы адамдармен байланысты болды. Орта ғасырдағы Еуропаның ең танымал медициналық мектептері Салерно болды. Бұл мектептің эсселері басқа мектептерде үлгі ретінде қабылданды. Әсіресе белгілі «Лат» гигиеналық өлеңі. Regimen Sanitatis Salerno мектебінде рухани және зайырлы атақтардың дәрігерлері, сондай-ақ әйелдер болды. Олар ауруханаларға жетекшілік етті, армияның үгіт-насихатында жүріп, патшалар мен әміршілерден құралған. Тек XIII ғасырда бірнеше медицина өкілдері кезекке кезіп, байқау және эксперимент арқылы табиғатты зерттеуге ниет білдірді. Мұндай Вилланова Арнольд («Salerno Health Code») және R. Bacon. XIV ғасырда анатомияның дамуы аутопсиялар және М. де Лузи (ағылшын) орыс тілдерінен басталды. (1275-1326) органдардың нақты кескіндері бар эссе шығарады. XV ғасырға дейін арабтар еуропалық медицинада билік жүргізді, сондықтан да Галеннің Еуропадағы жазбалары араб тілінде таратылды.

Дәстүрлі қытай медицинасы үшін ци энергиясының қозғалысы үшін арналар ретінде әрекет ететін меридиандар туралы идеялар тән. Бұл ұғымдар бұрынғы ғылыми медицинаға тән метафизикалық принциптерге негізделген. Меридиандар мен олардың сәйкес нүктелерін заманауи ғылымдар фантастикалық субъектілер ретінде қарастырады.Он адамзат анатомиясы туралы заманауи батыстық ғылыми идеялар «сұйықтықтар», «бұлшықеттер» және т.б. сияқты ғылыми медицинаның метафизикалық идеялары негізінде пайда болды. осы метафизикалық принциптер мен эмпирикалық бақылау нәтижелерінің сәйкестігі, заманауи анатомиялық білімнің қалыптасуына әкелді. Осылайша сұйықтар туралы метафизикалық ойлар (гуморияләр) қазіргі заманғы білімге айналды және қан айналымы мен лимфа жүйелеріне айналды. Дәстүрлі қытай медицинасы әртүрлі идеяларға негізделген. Сонымен,

«бұлшық» идеясы жоқ еді. Сонымен қатар, Батыс дәстүрлерінде гуморальдық айналым туралы метафизикалық идеялар мен Қытайдағы qi қозғалысы арасындағы ұқсастықтарды орнату әрекеттері бар. Заманауи қытайлық зерттеушілердің арасында дәстүрлі қытай медицинасының ғылыми сипатына эмпирикалық негіздер бар, бірақ адам денесінің идеясы негізінде Батыс дәстүрлерінен өзгеше дамып келе жатқан наным бар. жүрек-қан тамырлары, жүйке және лимфа жүйесі, меридиандар туралы мәліметтер. Дегенмен, мұндай сәйкестіктердің сенімді ғылыми дәлелдері табылған жоқ.

Ежелгі Қытайдағы терапия. Емдеуге көптеген сиқырлы құралдар мен рәсімдер кірді. Ең танымал қолтаңба теориясы (белгілері) болды. Осындай әдіспен ұқсас адамдарға ұқсас болуы керек. Мысалға, сарғаюды емдеу үшін сары пайдаланды, ал бүйрек тәрізді ботқалар зәр шығару жүйесінің ауруларында қолданылған, олардың көпшілігі бұрынғыдай қолданылатын дәрі-дәрмектердің 2000-ға жуық нұсқалары сақталған. Атап айтқанда, сол кездері эфедрин аллергияны емдеу үшін қолданылған, темір тұздары анемия үшін тағайындалған, мерезді сынаппен өңделген, натрий сульфаты және ревалб қолданылған, препарат ретінде апиын қолданылады. Кішкене түсті егуді вакцинация арқылы қолданған. Дегенмен, бұл қытайлық өз өнертабысы болғаны белгісіз.

Қазақ медицинасының, қазақ шипагерлігінің тарихи өте тереңде жатыр. Біз шартты түрде қазақ медицинасының ғылыми бастауын 1738 жылы жарық көрген Өтейбойдақтың «Шипагерлік баяны» деген кітабымен байланыстырамыз. Ал түптеп келгенде, бұдан бұрын да қазақта халық емшілері болған. Олар шөп дәрігерлермен түрлі ауруларды емдеп, емдеу тәсілдерін жасаған. Алайда, аралықта біраз жыл үзіліс болып, енді міне қазақ емшілігі қайтадан қолға алынып келеді.

Әдебиет тізімі:

1. Гаваа Г. Традиционные и современные аспекты восточной медицины. - Московские учебники и Картолитография, 2000. - 408 с.

2. Мачоча, Джовани. Основы китайской медицины. Подробное руководство для специалистов по акупунктуре и лечению травами. Пер. с англ. В 3-х т. - Москва: Рид Элсивер, 2011. - Т. 1-2. - 440 с.

3. Мец А. Мусульманский Ренессанс / Отв. ред. В. И. Беляев. - Наука, Восточная литература, 1973. - 473 с.

4. Хасенов Ж. Денсаулық. Журнал. №8.-1991.

5. Дөңгелек үстел: Қазақ медицинасы Қытайда арнайы ғылым ретінде қалыптасты //https://abai.kz/post/37731.

УДК 621.37
Веселова Е.А. (15-ВТ-1)

РАЗРАБОТКА МОДУЛЯ «ПРОФОРИЕНТАЦИОННОЕ ТЕСТИРОВАНИЕ» ДЛЯ АБИТУРИЕНТОВ И ОБУЧАЮЩИХСЯ

В условиях быстрого роста экономики страны значение профессиональной ориентации молодежи значительно возрастает. Повышение роли профориентации в оптимизации социальных процессов в наше время связано с её направленностью на формирование и активизацию адаптационных возможностей индивида не только в сфере труда, но и в широком социальном контексте его жизнедеятельности.

При большом количестве различных направлений и учебных заведений абитуриенту достаточно сложно сделать выбор. А если студент понимает, что поступил не на ту специальность, тогда проигрывает как подросток, так и ВУЗ и государство. Именно поэтому тема профессиональной ориентации школьников является весьма значимой и актуальной в наше время.

После проведения опроса среди школьников и студентов были получены следующие **статистические данные**:

1. У 72,8 % опрошенных профориентационные мероприятия полностью или частично повлияли на выбор профессии;
2. 81,8% тестируемых нуждаются в ресурсе с описанием специальностей и навыков, необходимых для полноценной работы в данной сфере;
3. 100% школьников и студентов хотели бы проверить свои знания и навыки в будущей профессии с помощью онлайн-сервиса.

Целью проекта является создание профориентационного онлайн портала.

Задачи проекта (функциональные возможности):

- Автоматизация обработки результатов профориентационного тестирования;
- Объединение информации о профессиональных группах, подгруппах, специальностях, специализациях, а также навыках, знаниях и умениях, необходимых для работы в данной сфере;
- Помощь в подборе профессии в зависимости от результатов тестирования;
- Размещение информации о компаниях, готовых взять студентов для прохождения профессиональной практики или стажировки во время учебного процесса;
- Подбор заданий по специальности для проверки уровня квалификации и знаний студента перед прохождением практики или стажировки;
- Составление графа обучения для получения специализации в профессии (при наличии модульного обучения).

Алгоритм работы пользователя с порталом, изображённый на Рисунке 1, включает в себя 4 основных этапа, отраженных в функциональных возможностях.

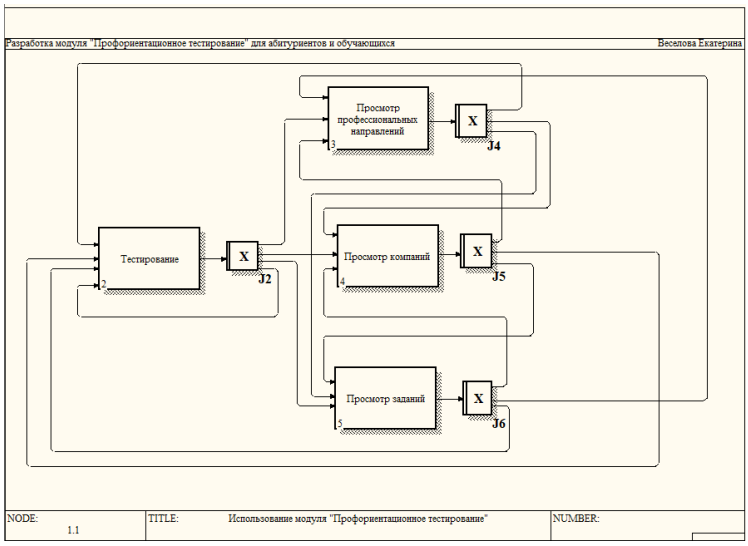

Рисунок 1 – Алгоритм работы пользователя с порталом

Модуль тестирования включает в себя 6 тестов. Каждый из них различается временем, затрачиваемым на прохождение (от 5 до 30 минут). В зависимости от выбранного варианта тестирования опрашиваемый получает результат в виде узко или широко направленной сферы деятельности и её описания, после прочтения которой он может перейти к просмотру специальностей и профессий, компаний или задач.

В модуле профессиональных направлений у пользователя есть возможность просмотреть различную информацию о специальностях в соответствии с утверждёнными профессиональными стандартами. Реестр состоит из профессиональных групп, подгрупп, стандартов, специальностей и профессий, для каждой из которых прописаны свои трудовые функции, а также навыки, знания и умения.

Модуль просмотра компаний предназначен для работы с обучающимися ВУЗов. В нём представлены компании, готовые взять студентов на профессиональную и преддипломную практику или стажировку. Данный модуль предоставляет возможность просмотра информации о компаниях и функцию для отправления резюме. Также может быть размещена информация о требуемых специалистах.

Модуль просмотра заданий необходим для более полного понимания студентами их будущих должностных обязанностей. Студент может просмотреть задачи различных компаний, попробовать их выполнить и оценить свои знания. Данные модуль помогает подготавливать специалистов, переобучение которых на первом или новом месте работы уже не потребуется. Компания, размещающая задание, может дать возможность студенту отправить выполненное задание на проверку специалисту, который даст комментарии.

Реализация данного проекта поможет упростить работу с профориентационными группами и повысит уровень осознанности и вовлеченности студентов в выбор будущей профессии.

ӘОЖ 811.161.1

Ғалиева Е.М. (17-ИСК-1), Калиева К.С. (ШҚМТУ)

ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСТАРДАҒЫ ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН

Интернет дегеніміз - адамзат тарихындағы таңба жүйелерінің эволюциясының (жазудың ерте формаларынан бастап қазіргі сан-әріптік жүйелеріне дейін) ұзақ кезеңінің нәтижесі.

2009 жылы қабылданған интернетті реттеу туралы заңда «интернет-ресурс» деген ұғымға мынадай анықтама берілген: «Интернет-ресурс - электронды ақпараттық ресурс, оны жүргізу мен/немесе қолдану технологиясы, ол сонымен қатар ашық технологиялар негізінде жұмыс істейтін, ақпараттық өзара қарым-қатынасты қамтамасыз ететін ұжымдық құрылымға қызмет етуші ақпараттық-коммуникациялық желі».

Тарих ғылымның Интернетке «кіру» кезеңдерін профессор В.Н.Владимиров былай атап көрсеткен:

1. 1996 ж. дейін - тарихшылардың Интернетті қолданудың басталуы, электронды пошта
2. 1996-1998 жж. – тарихшы үшін Интернеттің рөлі мен маңызы туралы мәселені қою (Мәскеу, 1996).
3. 1998 ж. - қазіргі уақытқа дейін - «Internet – тарих ғылымының жаңа ақпараттық ортасы» атты конференция (Барнаул, 1998)

Интернет - тарихи ғылымының жаңа ақпараттық ортасы болып табылады және келесідей түрлерге бөлінеді:

- мәселеге байланысты арнайы конференцияларды, кездесулерді өткізу,
- зерттеушілер қоғамының құрылуы,
- жоғары оқу орындарында арнайы курстарды еңгізу,
- ұғымдық-категориалдық аппараттың және зерттеудің әдіснамалық принциптерінің қалыптасуы.

Тарихи Интернет-ресурстардың түрлері:

1. өкілеттілік,
2. ғылыми-зерттеу,
3. білім беру,
4. байланыс орнату (коммуникативтік)

Соның ішінде өкілеттілік әр-түрлі ұйымдар, жобалар, қорлар, конференциялар туралы мәлеметтер жатады.

Егеменді Қазақстанның даму жағдайында зерттеу тақырыбының өзектілігі отандық тарихты объективті ұғыну қажеттілігімен байланысты. Осыған байланысты, өлкетанулық зерттеулер ерекше маңызға ие болады, өйткені біздің еліміздің тарихи өткенін терең зерделеуге, яғни жан-жақты қалпына келтіруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, отандық тарих ғылымының бұл бағыты әлі күнге дейін жүйелі ғылыми ізденістердің мәні болған жоқ. Бұл Шығыс Қазақстан облысы мысалында Қазақстандағы өлкетану қозғалысының қалыптасуы мен дамуы мәселелерін кешенді зерттеу әрекетін білдіретін осы ғылыми жұмыстың сөзсіз өзектілігін анықтайды.

Шығыс Қазақстан өңірінің өлкетану қозғалысының даму тарихын зерттеу

тек үлкен ғылыми және практикалық қызығушылықты ғана емес, бүкіл Республиканың әлеуметтік-экономикалық дамуы үшін маңызды мемлекеттік мәнге ие. Әлеуметтік сала, мәдениет және білім беру жүйесі мәселелерін шешуде экономикалық өсу мен прогресті қамтамасыз етеді. "Мен біздің елімізде Шығыс Қазақстан облысы сияқты "тәж" бар екенін мақтан тұтамын",- деп атап өтті Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев.

Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2023 жылға дейінгі тұжырымдамасында «Алтайдың інжу-маржаны» туристік кластерін қамтитын, Шығыс Қазақстан облысының Солтүстік және Шығыс бөлігін қалыптастыру міндеттердің бірі ретінде көзделген. Өскемен қаласы сегіз негізгі туристік қызығушылығы бар кластердің орталығы болып анықталады. Олар: Берел қорғандары, Бұқтырма, Ертіс өзенінің су қоймасы - Зайсан көлі, Катон-Қарағай мемлекеттік ұлттық табиғи паркі, Қиын Керіш, Риддер қаласы -Батыс Алтай мемлекеттік табиғи қорығы, Алакөл (солтүстік бөлігі), Семей қаласы және Абай ауданы (Жидебай).

2009-2011 жылдарға арналған "Мәдени мұра" мемлекеттік бағдарламасында рухани және білім беру саласын дамыту мақсатында ұлттық мәдениет үшін ерекше маңызы бар елеулі тарихи-мәдени және сәулет ескерткіштерін қалпына келтіру және ғылыми зерттеу қажет екендігі айтылған. Шығыс Қазақстанды өлкетану зерттеу үшін таңдау кездейсоқ емес. Бұл аймақ әртүрлі тарихи ескерткіштерге, жалпы адамзаттық өркениетті сипаттайтын петроглифтердің жоғары шоғырлануына бай. Онда мыңжылдықтар тарихы мен мәдениетінің барлық кезеңдері көрініс тапты. Шығыс Қазақстан аумағы ежелден аса маңызды сауда-экономикалық, қаржылық, мәдени орталықтардың бірі болды.

Қазіргі таңда Шығыс Қазақстанда 152 бұқаралық ақпарат құралдары тіркелген, олардың ішінде газеттер, журналдар, телеарналар, радиостанциялар және интернет-ресурстар бар.

90-шы жылдардың басталуымен Шығыс Қазақстанның этномәдени дамуы жедел қарқынмен дами бастады. Этностар ұлттық мәдени орталықтарға біріге бастады. 1992 жылы Республикада алғашқылардың бірі болып Өскемен қаласында Халықтар Достығы Үйі құрылды. 1995 жылы Қазақстан халықтарының Кіші Ассамблеясы жұмыс істей бастады. Қазақстан халқы Ассамблеясы қоғамдағы тұрақтылық пен өзара түсіністіктің негіздерін нығайтуда үлкен рөл атқарады. Облыста 18 ресми тіркелген ұлттық-мәдени бірлестіктер мен қозғалыстар жұмыс істейді: "Қазақ тілі"қоғамы,славян, қытай, корей, шешен-ингуш, әзірбайжан, еврей, неміс, "Азат" азаматтық қозғалысы бөлімшесі, "Лад" славян қозғалысы, казак және орыс қауымдастығы.

Ғалымдар, өлкетанушылар, жазушылар, журналистер, оқытушылар, студенттер және турғындар тарихи – өлкетану мұражайының ғылыми кітапханасына сирек кездесетін кітап басылымдарын іздей алады. Мұнда сақталған әдебиет томдары мен мерзімді басылымдар тігінділері соншалық бірегей, олар өздері мұражай экспонаттары бола алады.

Кітапхананың сирек қорына келетін болсақ, мұнда анықтамалық, әдебиет,

кітаптар, мерзімді басылымдарға тоқтала кетсек Кутадгу-Билиг (Ұйғыр қолжазбасының факсимилі. Императордың тапсырмасы бойынша. С.-Петербург Ғылым Академиясы В. В. Радлов. Санкт-Петербург, "Императорлық ғылым академиясының баспаханасы". 1890. 200 б.) сақталған.

Шығыс Қазақстан облыстық тарихи-өлкетану мұражайы - Қазақстанның көне мұражайларының бірі. Ол 1915 жылы Халық үйінде жергілікті жинаушылар-энтузиастардың бірнеше сирек коллекцияларының негізінде ашылған. Ғылыми зерттеулер төрт бағыт бойынша жүргізіледі – жаратылыстану-ғылыми, археологиялық, этнографиялық, тарихи. Ғылыми қызметкерлер ғылыми тақырыптар бойынша жұмыс істейді, сонымен қатар жеке тақырыптар Халықаралық бағдарламалар жоспарына енгізілген "Қазақстандық Алтайдың скиф-сақ мәдениеті. Мәдениеттердің генезисі мен сабақтастығы мәселелері", "Орталық Азия далаларының мыс және қалайы", "Алтай-Саян экорегионының қазақстандық бөлігінің биоалуантүрлілігін сақтау және тұрақты дамыту", мұражайдың сайты: https://kraeved-vko.kz.

Өзінің ғасырлық тарихында мұражай Шығыс Қазақстанның ежелгі заманнан қазіргі уақытқа дейінгі табиғат және тарих ескерткіштерінің ең үлкен қоймасына, Кенді Алтайдың тарихы мен мәдениеті мәселелерін ғылыми зерттеу мен насихаттаудың ірі орталығына айналды.

Оңтүстік-батыс Алтайдың аумағын алып жатқан Шығыс Қазақстанның бай археологиялық өткені мұнда аз уақыт өтсе де, әркімге айқын болады. Бұл жер әлі зерттелген емес, көп жағдайда ғылымға танымал емес, барлық замандар мен халықтардың ескерткіштеріне толы. Олар өз туған жерін игерген біздің ұрпақтарымыздың күш-жігері туралы даусыз баяндайды. Бұқтырма палеолит тұрақтары, Оңтүстік Ертіс өңірінің көптеген неолит ескерткіштері, қабы шатқалындағы қола дәуірінің ерте металлургтерінің мыс және қалайы кен қазбалары, Оңтүстік Зайсандағы скиф-сақ мәдениетінің орасан зор қорған көмінділері, біздің дәуірдің басындағы "құпиялы өркениет" топтарымен жұмбақ қорғандар, Ертістің ежелгі соқпақтары мен бичевниктері, жұмбақ жолдар, күзет тастары мен мегалитикалық тастар, құйрықтары кеуіп қалған ойпаттарға көлденең бөгеттердің қалдықтары, қоныстардың шексіз іздері, керамикалық және тас индустриясының үйінділері, жартастағы суреттер галереясы және т. б. ө мұның бәрі бұл жердің бұрын-соңды және адамдарды ерекше қызықтырғаны туралы ойға әкеле алмайды.

Іс тек осы өлкенің табиғи байлықтарында ғана емес, құнарлы жердің, судың, орманның, аңдардың, құстардың мол жерлерінде-осындай немесе осындай жерлер көп. Бұл жерде белгілі бір сапа бар, бұл кеңістіктің эзотериялық қасиеті деп аталады. Көптеген зерттеушілер, этнографтар мен саяхатшылар Алтайдың сакральностъін, яғни оның Еуразияның көптеген халықтары үшін ерекше қасиетті екенін баса айтты.

Бұл белгі, белгілі бір ежелгі аңның белгісі ретінде, бұл адамдардың терең санасында тұрғандай, бәрін тастап кеткен және ұмтылған, жас құстар ретінде осы өлімге ұмтылған адамдарды қызықтырған, өзіне мүлдем әртүрлі мәдениеттерді, тілдер мен діни наным-сенімдерді таңқалдырады. Бұл орыс

шаруалары, олар ертегілік Беловодья іздеу кезінде Ресейден кетіп, жасырын тау алқабында (Бұқтырма ескі қауым-тас қалаушы) отырғандар, бұл ежелгі ертегі аңыздарын Жер-уюк іздеген қазақтар да, бұл мифтік Шамбал іздеген Тибеттен келген адамдардың қарсы ағыны, бұл Алтай буддийліктердің осы жерде өз храмдары мен кумирняларын үнемі тұрғызған, бұл Тарбағатай құдайы елі туралы аңыздар (поэмасы). ол туралы жазған п. Сол Алтай, бұл Қытай мифтерінің осы жерлерге ең көне байланыстылығы, Шань-хай-цзаның қасиетті күмбезі және т. б.

Бұл өлкенің ерекше энергиясы, шұғыл және өзіндік аймақтық және табиғи-ландшафтық жағдайлар, маусымдық ырғақтардың, жарықтандырудың ерекшелігі, тіпті температураның ауытқуы - бұл жерлердің мыңдаған жылдар бойы үздіксіз және шыдамды түрде қуған адамдардың шығармашылық еркіне әсері кездейсоқ емес.

Ак-Бауырдың баға жетпес жазбаларының түсіндірмесі, мысалы, т.б. тіл мен жазудың "шығу тегі" және сонымен қатар, еуразияшылдық және тілдер мен мәдениеттердің өзара өтуі сияқты тағы да айқын емес кейбір басқа идеяларды жаңаша айтуға мүмкіндік берді.

2019 жылғы 1 қантар жағдай бойынша облыстың мәдениет және өнер ұйымдарының желісі 647 бірлікті құрады, оның ішінде: 301 клуб мекемелері, 312 кітапхана, 10 мұражай, 2 театр, 2 концерттік қызметті жүзеге асыратын ұйымдар, 9 Достық үйі, 6 кино көрсетілім - кинотеатрларды жүзеге асыратын ұйымдар, 1 зоопарк, 3 саябақ, 1 тарихи - мәдени мұраны қорғау жөніндегі мекеме.

Облыстық бюджеттен қаржыландырылатын мәдениет және мұрағаттар ұйымдарының желісі 2019 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша барлығы 32 бірлікті құрады, оның ішінде: 10 мұражай, 1 тарихи-мәдени мұраны қорғау жөніндегі мекеме, 2 театр, 2 концерттік қызметті жүзеге асыратын ұйым, 4 кітапхана, 13 мұрағат мекемесі.

Зерттеулер бойынша, Интернетте материалды оқу үшін 40 секунд кетеді, ал газетте осы мақаланы оқу 40 минут алады.

Сонымен, интернет-ресурстар немесе ақпараттық ресурстар - ғылыми теорияларымен, процестер мен құбылыстарды зерттеулерімен, өнер табыстарымен, машина жобаларымен, ғимараттарымен, зауыттарымен, табиғат пен қоғам туралы мағлұматтарымен сипатталатын мемлекеттің рухани пәрмені (күш-қуаты); мекеме үшін құнды болып есептелетін және материалдық ресурс ретінде қабылданатын мәліметтер жиынтығы. Оған сыртқы жадта сақталатын негізгі және қосалқы мәліметтер жиымы мен кірістік құжаттар жатады. Сонымен қатар, аталған ресурстар деп кітапханаларда, мұрағаттарда, қорларда, мәліметтер банкілерінде және басқа да ақпараттық жүйелерде жеке құжаттар немесе олардың жиымдары түрінде шоғырланған мағлұматтар жиынтығын атаймыз.

Интернет-ресурстары өлке бойынша көп мәлеметтер бере алады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Круглый стол: Проблемы становления исторической информатики (Бородкин Л.И., Владимиров В.Н.) //Информационный бюллетень Ассоциации "История и компьютер". 1994. № 10. С.87-89.
2. Интернет – новая информационная среда исторической науки. Тезисы международной конференции. Барнаул. Изд-во АлтГУ, 1998
3. http://ak-baur.kz/component/content/article/17.html
4. http://semeymusey.kz/ru/o-muzee/nauchnaya-biblioteka.html
5. https://rel.kz/etnokulturnoe-razvitie-vostochnogo-kazahstana/
6. http://semeymusey.kz/ru/o-muzee/nauchnaya-biblioteka.html
7. https://vsobolev.com/ak-baur-neoliticheskiy-hramovyiy-komplex/
8. http://cultura-arhiv.vko.gov.kz/ru/
9. http://kray.pushkinlibrary.kz/ru/vostochnyj-kazakhstan-v-seti/kultura-i-iskusstvo-vko.html
10. https://kraeved-vko.kz
11. http://kray.pushkinlibrary.kz
12. http://www.akimvko.gov.kz/kz/culture
13. http://rj-vko.kz/

УДК 1.091

Голодов И.С. (17-ГР-1), Капасова Г.З. (ИКиСПД)

ЗНАЧЕНИЕ ГНОСЕОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ И. КАНТА ДЛЯ СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ И ФИЛОСОФИИ

Великий русский философ Владимир Соловьев (1853-1900) в своей энциклопедической статье о Канте следующими словами характеризует его значение: «Кант - основатель философского критицизма, представляющего собой поворотную точку в истории человеческой мысли, так что все развитие философии, если не по содержанию, то по отношению мысли к этому содержанию должно быть разделено на два периода: докритический (или докантовский) и после-критический (или после-кантовский)».

Как же возникает эта универсальность построений, их значимость для всего человечества? Любой мыслитель связан со своей национально-религиозной почвой. К числу общих положений из области теории творчества относится то, что без плодотворной национально-религиозной почвы никакое развитие творчества невозможно, ни в науке, ни в искусстве, ни в социальной жизни. Еще в большей мере, чем к науке вообще, это относится к философии. И не только к тем философам, которые сознательно строили свою философию на основе той или иной веры, как, например, Владимир Соловьев, по словам Сергея Трубецкого характеризовавшийся «изобилием веры», но и к самым рациональным философам. Вильгельм Виндельбанд замечает: «Вся философия Канта оживляется и согревается непоколебимой верой в могущество разума, и эта вера не есть воззрение, почерпнутое из теории познания». А. Ф. Лосев заявляет, что Кант исходит из «догматического вероучения, которое для него есть conditio sine qua non всякого философствования». Это догматическое вероучение, по мнению Лосева, заключается в том, что структура опыта определяется структурой субъекта, а не объективным разумом. Всегда надо с чего-то начинать свои рациональные конструкции и логические выводы. И это начало сознательно или бессознательно связано с национальными и религиозными предпосылками философии. Этот факт представляет собой реальную основу для релятивизма, согласно которому каждое философское утверждение имеет силу только для данных национальных и религиозных предпосылок и не имеет значения для других культур. Отсюда возникает теория замкнутости культур, которая в русской культуре связана с именем Н.Я. Данилевского, а в немецкой с именем О. Шпенглера.

Нет сомнения, что каждый мыслитель связан не только со своей эпохой, но и со своими национально-религиозными корнями. Систематичность и превосходящая обычные стандарты научной добросовестности прилежность Канта в проведении дедукций или логических делений и классификаций, конечно, связаны с базисными национальными характеристиками немецкого народа. Его этика, основанная на безусловности нравственного закона и чистоте нравственного мотива связана с тем духом пиетизма, которым была пропитана благочестивая семья Канта. Делает ли это философию Канта немецкой и протестантистской? В определенной мере, да. Однако здесь следует различать происхождение философии и само здание ее. Каждый великий

мыслитель похож на высокое дерево, корни которого глубоко уходят в национально-религиозную почву, а вершина теряется в облаках общечеловечности. Он впитывает творческие соки своей национальности и своей религии, которые дают определенность его воззрениям и приводят их в связь с реальностью. Эти истоки творчества, как правило, не осознаются самим мыслителем и представляют прекрасный материал для позднейшего анализа творчества этого мыслителя, в ходе которого может быть реконструирована национальная или религиозная картина (или модель) мира. Однако великий мыслитель потому и является великим, что твердо укоренясь в этой почве, дорастает до общечеловеческого значения даже самых национальных своих черт, представляя их как необходимый элемент мозаики человеческого рода. Именно это обусловливает универсальную ценность его построений.

Какие же идеи определили столь мощное влияние Канта на ход развития человеческого мышления?

1) Положение человека в мире определяется тем, что он - существо, одаренное чувствами, разумом и волей. Чувства связывают человека с миром опыта, разум позволяет создавать законы науки и нравственный закон, воля связывает разум с практической реальностью.

2) Окружающий нас эмпирический мир - результат взаимодействия неизвестной нам реальности (вещей в себе) с нашей познавательной способностью: чувствами и разумом.

3) Неограниченно применяемый к реальности разум запутывается в противоречиях – антиномиях. Поэтому дело философии – критика теоретического и практического разума, определение для него границ состоятельности.

4) Мы можем иметь знание только об эмпирическом мире, исследуемом наукой, все, что выходит за пределы эмпирического мира - Бог, Свобода, Бессмертие души, - могут быть только предметами разумной веры.

5) В практическом отношении человек свободен и ответственен. Человек автономен, т.е. сам дает себе нравственный закон.

6) Существует универсальный нравственный закон для всех разумных существ, включая, естественно, людей.

7) Существует единая религия для всех людей, различия только в вероисповеданиях. Бог необходим человечеству как гарант действительного блаженства тех разумных существ, которые благодаря своему нравственному образу жизни стали достойными счастья.

8) Величайший прогресс человечества есть переход от предполагаемого естественного к правовому состоянию. Право есть ограничение моей внешней свободы свободой другого человека.

9) История есть процесс становления единого человечества, последовательно приближающемуся к своим целям: правовому обществу, культуре и моральности.

10) Признание ограниченности человеческого знания наряду с убеждением в возможности бесконечного совершенствования человека как чувственного (эмпирического) и умопостигаемого (свободного) существа - такова сердцевина

философии Канта. Это означает одновременно реальный взгляд на человека и его возможности и, с другой стороны, убежденность в том, что человек способен перейти любую из ранее поставленных ему границ в пределах его опыта.

Как было упомянуто нами выше, все творчество И. Канта можно разделить на два больших периода: докритический и критический. В течение докритического периода философский интерес И. Канта был направлен на проблемы естествознания и природы. В более поздний, критический период интерес Канта сместился на вопросы деятельности разума, познания, этики. Кант отстаивает идею агностицизма — невозможности познания окружающей действительности, выдвинув гипотезу, согласно которой причиной трудностей при познании является не окружающая действительность — объект, а субъект познавательной деятельности — человек, а точнее, его разум. Классифицирует само знание на апостериорное — то знание, которое получает человек в результате опыта, априорное то, которое существует в разуме изначально и не требует никакого опытного доказательства. Только априорное (доопытное) знание абсолютно достоверно и надежно, обладает качествами всеобщности и необходимости. «Вещь в себе» внутренняя сущность вещи, которая никогда не будет познана разумом.

Наряду с «чистым разумом» Кант выделяет «практический разум», под которым понимает нравственность. Это признанное всеми добродетельное общественное сознание, которое отдельный индивид воспринимает как свое собственное; между чистой нравственностью и реальной жизнью (поступками, побуждениями, интересами людей) существует сильное противоречие; мораль, поведение человека должны быть независимы от всяких внешних условий и должны подчиняться только моральному закону. В настоящее время моральный закон (категорический императив), сформулированный Кантом, понимается следующим образом: человек должен действовать так, чтобы его поступки были образцом для всех; человек должен относиться к другому человеку только как к цели, а не как к средству.

Гносеологизм, как заданная Кантом ориентация на выделение субъективных оснований познания, сыграл важную роль в преодолении ценностных установок натуралистической эпистемологии, утверждавших целью познания достижение абсолютной истины, а также в критике метафизических философских построений. Различение содержания и форм мышления в работах представителей немецкой классической философии выдвинуло проблему множественности оснований познания и относительности истины. Отказ от метафизики, с одной стороны, и бурное развитие естественных наук, с другой, выдвинули именно познавательное отношение к миру в центр философии.

Список литературы:

1. Ильин В.В. Теория познания. Введение. Общие проблемы. М., 2012
2. Кант И. Критика чистого разума. М., 1994
3. Рассел Б. История западной философии. М., 2018

УДК 32:681.5

Дегтярева В.В. (18-АУ-1)

ВЗАИМОСВЯЗЬ ПОЛИТИКИ И АВТОМАТИЗАЦИИ ТЕХНОЛОГИЙ

Современное производство становится все более и более интеллектуальным. По прогнозам ученых, привлеченных к научно-исследовательским работам Национального бюро экономических исследований (NBER), ожидается замена профессий на рынке труда машинами, автоматизированными системами и роботами. Сегодня идут активные споры о том, какие профессии будут востребованы через 5, 10, 20 лет. Автоматизированные технологии и робототехника сферу за сферой смещают все исполнительские профессии. Робототехника, автоматизация и управление становятся новыми востребованными профессиями, как и те люди, которые программируют роботов, создают их, улучшают, занимаются проектированием, наладкой, монтажом автоматических линий и производств и, в целом, внедрением инноваций для получения качественного конечного продукта. Однако, в русле темы статьи возникает вопрос о взаимосвязи политики как объекта изучения политологии и автоматизации технологий и грамотной организации их работы как средства упрощения всевозможных сторон жизни общества. Существует ли эта связь? В чём она проявляется? Какова её суть?

В идеале общество представляет собой сбалансированную и внутренне согласованную систему взаимодействия различных сфер жизнедеятельности человека, подобно любому техническому устройству или комплексному технологическому процессу, включающему множество структурных и функциональных элементов упорядоченной деятельности. Однако, для поддержания такого идеального состояния общества ему необходима регулирующая и управляющая сила в лице политики, равно как и любому техническому устройству или технологическому процессу необходимо управление в виде интеллектуального воздействия в лице робота или человека. Исходя из этого, можно провести аналогию между основными функциями политики и предметом профессиональной деятельности представителей вышеупомянутой специальности:

1. **Функция обеспечения целостности и стабильности.** Политика осуществляет эту функцию благодаря способности улавливать тенденции общественного прогресса и в русле этих тенденций формулировать общие цели, разрабатывать проекты будущего, определять социальные ориентиры, изыскивая для их осуществления необходимые ресурсы. Политика может предлагать варианты желаемого будущего, в которых представлены политически значимые интересы групп, слоев, индивидов, государства, в том случае, если она способна интегрировать социально неоднородные группы. Что же касается специалистов “Автоматизации и управления”, то их основной задачей является разработка способов и методов проектирования технического и программного обеспечения с целью отладки производства, обеспечения целостности и стабильности эксплуатационного процесса.
2. **Управленческая и регулятивная функции.** Политика не только

выражает властно значимые интересы и потребности различных групп общества, но и обеспечивает их взаимодействие, оказывает на них влияние путем принятия политических решений. Воздействуя на интересы групп, политика управляет социальными процессами и регулирует их. Руководство заключается в определении основных целей и приоритетов развития, а также в выработке путей и средств их достижения; управление представляет собой деятельность по реализации выработанных стратегических решений. Сущность данной функции в отношении к вышеназванной специальности отражена в её названии, подразумевающем разработку, создание и эксплуатацию современных технических методов и средств с целью управления и регулирования любым процессом человеческой деятельности, повышения производительности труда, улучшения качества продукции и т.д.

3. **Функция рационализации.** Зримо представляя групповые и индивидуальные интересы, политика вырабатывает общие правила и механизмы их представительства и реализации. Тем самым политика рационализирует конфликты и противоречия, предупреждает их или цивилизованно разрешает. Вместе с тем, термин “рационализация” применительно к вышеназванной профессии можно истолковать как улучшение, усовершенствование производства (с целью освобождения человека от участия в процессах получения, преобразования, передачи и использования энергии, материалов, изделий или информации, либо существенного уменьшения степени этого участия или трудоёмкости выполняемых операций).

4. **Функция внедрения инноваций.** Это означает, что политика призвана обеспечить соответствие политических форм потребностям экономического и социального развития общества. Другими словами, политика должна создавать условия, благоприятные для экономического и социального развития. Собственно, как и автоматизация стремится разработать и внедрить инновации технического и технологического характера в различные сферы человеческого бытия.

5. **Интегративная функция.** В политике означает интеграцию различных социальных групп за счет подчинения их интересов интересам целого. Политика призвана выразить единый общенародный интерес и определить место в нем каждой социальной группы. Точно также автоматизация ставит своей целью интеграцию различных систем и методов технического и технологического усовершенствования в различных сферах деятельности для достижения единой цели.

Исходя из всего вышесказанного следует вывод о наличии аналогии между политикой, и политологией в целом, и специальностью “автоматизация и управление”. Кроме того, эта аналогия может иметь практическое воплощение. К примеру, если рассмотреть судебную ветвь власти, являющуюся неотъемлемой частью любой политической системы, и, в частности, судей, то, согласно исследованиям французских ученых, в 80% случаев судьи прибегают к спонтанным решениям. Как оказалось, на решения судей влияют не только

обстоятельства рассматриваемого дела, но и множество других факторов. Ученые обнаружили, что судьи подвержены феномену «ошибки игрока»- если в нескольких похожих процессах судья вынес одинаковое решение, в следующий раз он усомнится в его правильности. Однако современный уровень развития робототехники и технологий искусственного интеллекта позволяет сделать эти решения менее предвзятыми. Что если создать алгоритм на базе искусственного интеллекта, который будет заранее анализировать вероятность предвзятости по тем или иным причинам и предупреждать судью о возможных рисках? Ведь уже сейчас робот может быстро обрабатывать и анализировать поистине гигантские объемы информации и просчитывать варианты, используя множество переменных. В тех случаях, когда обстоятельства дела совпадают с аналогичными других процессов, но вынесено иное решение, судье посоветуют взять несколько дополнительных дней на рассмотрение дела. Понимание того, как те или иные факторы могут повлиять на решение, должно помочь судьям быть более справедливыми. Или же другой пример “наболевшей” проблемы мировой коррупции, прежде всего в политической системе. Лет через 30 недобросовестных политиков вполне может заменить бесстрастный и справедливый искусственный интеллект (учитывая, что машина не подвержена человеческому фактору, а ее работоспособность не зависит от эмоций и личных проблем), логика и хладнокровие, которого сделают его идеальным кандидатом в будущем.

Таким образом, политика, как одна из важнейших сфер общественной жизни, напрямую связана с автоматизацией и повсеместной роботизацией, с внедрением искусственного интеллекта, прежде всего, в саму политическую систему, границы которого широки и ограничиваются только нашей фантазией и скоростью этого внедрения. И хотя перед специалистами данной профессии стоит ещё множество проблем использования роботизированных технологий (в первую очередь, проблема ошибок, особенно в тех сферах, где на кону стоит что-либо серьёзное, и ответственности за совершённое), многие проекты, будто пришедшие к нам из фантастических книг, становятся вполне реальными и находят широкое применение в самых разных сферах.

ӘОЖ 811.512.122
Дегтярева В.В. (18-АУ-1), Байбатанова Ф.И. (ШҚМТУ)

АБАЙ МҰРАСЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МАҢЫЗЫ

«… Жүрегімнің түбіне терең бойла,
Мен бір жұмбақ адаммын, оны ойла.
Соқтықпалы, соқпақсыз жерде өстім,
Мыңмен жалғыз алыстым, кінә қойма!…»

Абай болашақ ұрпаққа сөзін осылай арнады. Бұл өткеннің құлазыған ғасырларынан өзіне бейтаныс, басқа, бірақ жарқын болашаққа сенімді жол салған ақынның айтқан сөзі еді. Даланы торлаған надандық түнегіне ол шамшырықтай сәуле төкті және таңы атып, күні шығатын жаққа апаратын жолды өз халқына талмастан көрсетті…

Абайға деген бетбұрыс жаңа жаңғырып келе жатқан кезең халқымыз тәуелсіздік алған заманға тұспа-тұс келіп отыр. Дүние жүзі халықтары Абайды тану арқылы оны туып, өсірген халқын, елін тани бастады.

Абай ұлы ғұлама ақын, моралист – ойшыл, қазақ елінің, бүкіл түркі тектес халықтарының ортасынан шыққан әлемдік тұлға. Абайдың өмірі, істеген ісі, жазған өлеңдері мен сөздері өз халқының тағдырымен тығыз байланысып, оның болмыс-бітімінің айнасындай болып жатыр.

Абай шығармасының сая бағында өсу, тәрбие алу – қазақ халқының бүгінгі ұрпақтарының алдағы тұрған міндеттерінің бірі.

Абай мұрасының тәрбиелік мәні, тағылымдық бағыт бағдары турасында сөз қозғағанда, алдымен ойға оралатын Абайдың өз басының адамгершілігі. Ақыл мен қайратты, білім мен адамгершілікті тең ұстаған ақын шығармаларына деген ілтипатымыз, құштарлығымыз бүгінгі күн санап артқандай болса, ал мынау нарықтық экономика қыспағында қысылып жүрген жағдайда ақын шығармаларына, оның терең мағыналы, күні бүгінге дейін мәнін жоймаған ой-тұжырымдамаларына деген қажеттілік одан да артық. Оның кіршіксіз, таза, ақ жүрегінен тебірене туындаған жырларынан адам жанына әл қуат беретін, жанға жайлы, ыстық леп ескендей.

Абай даналығы халық жастарын еңбек ет, білім ал, өнер ізде, мал тап деген ақылға саяды. Абай еңбек етуді ерекше өнер деп таныған.Ол еңбек тәрбиесін, оқу мен білім алудың негізі деп түсінген. Жеке тұлғаның еңбек пен қоғамдық еңбектің және ғылымның, парасаттылық пен инабаттылықтың арқасында қалыптасатынын аса көргендікпен дәлелдеді және оған өзінің өлең жолдарын арнаған. Мысалы Абай Құнанбайұлының білім – ғылымға, ақыл – ой тәрбиесіне байланысты шығармаларына «Қалың елім қазағым, қайран жұртым», «Интернатта оқып жүр», «Ғылым таппай мақтанба» және тағы басқада өлеңдерін және бірнеше қара сөздерін жатқызуға болады. Ол өз өлеңдері арқылы жастарды жарқын болашаққа шақырды. Оқуға ынталы жастарды мектепке, медресеге беріп, оқытуды қалады. Мысалы «Ғылым таппай мақтанба» атты өлеңінде, жастарды адамгершілікке, әділдікке, адал еңбек етуге және білімді, ғылымды қажет деп оны үйренуге, өмірден өз орныңды таба білуге, қоғамның пайдалы азаматы болуға шақырады.

Ғылым таппай мақтанба!
Орын таппай баптанба!
Құмарланып шаттанба,
Ойнап босқа күлуге.

Сондай-ақ, Абай Құнанбайұлы оқып – үйрену үшін және білім алу үшін үш нәрсені білу керек деп есептеген, оған: ықылас қоя тыңдау керек, тыңдағанды бірнеше рет ойда қайталау керек және ой кеселдерінен сақ болу керек дейді. Ақын білімді қара бастың қамы үшін, ел билеп әкім болу, пара алып баю үшін керекті құрал деп түсінетін кейбір оқыған жастарға қатты ызаланып былай дейді:

Ойында жоқ олардың,
Салтыков пен Толстой.
Я тілмаш, я адвокат
Болсам деген бәрінде ой, -

деп оларды сынайды. Оқыған жастарға Салтыков – Щедрин, Л.Н. Толстой сияқты халық қамын ойлаған оқымысты ғалымдарды үлгі – өнеге етіп ұсынды, өнер – білімді халық қажетіне жұмсауды өз өлеңдерінде уағыздағаны сөзсіз.

Ақынның бірінші қара сөзінде адам отты ойларын қағаз бетіне түсірсе, ол да тәрбие дейді немесе екінші қара сөзінде, халықтың қасіретсіз өмір сүруі үшін басқа ұлт өкілдерінен үлгі алып, ұрпағын еңбекке тәрбиелейді. Ал жетінші қара сөзінде, жан азығына білімге, өнерге, әсемдікке ерекше көңіл бөліп, елді надандықтан арылтуды өсиеттейді.Сондай-ақ отыз екінші қара сөзінде ғылым – білімді күн көріс үшін іздемеу керек дейді, «ғылымды, үйренгенде, ақиқат мақсатпен білмек үшін, үйренбек керек» дейді.

Абай Құнанбайұлы адамгершілік тәрбиесіне көп көңіл бөлген. Өзінің көптеген тәрбиелік шығармаларында, қара сөздерінде бұл жөнінде үнемі атап сөз қозғайды. Мысалы «Қартайдық, қайғы ойладық, ұйқы сергек», «Қартайдық, қайрат қайтты, ұлғайды арман», «Жігіттер ойын арзан, күлкі қымбат», «Адамның кейбір кездері», «Ата – анаға көз қуаныш», «Туғызатын ата – анасы жоқ» және тағыда басқа өлеңдері мен қара сөздерінде кездеседі. Мысалы он жетінші қара сөзінде «біреудің жаманшылығына қуанба, жалпы көптің кемшілігіне өзіңнің кемшілігіңді сүйеп жуанба», дейді. Ал қырық төртінші қара сөзінде талапты адам тек қара басын ойламасын, халыққа қызмет етуді ойласын, нағыз адам – сол болады деген ойды білдіреді. Ұлы ойшыл он тоғызыншы қара сөзінде «Адам баласы туа есті болмайды, тек қана естіп, көріп, ұстап, татып, естілердің айтқандарын есте сақтап қана естілер қатарына қосылады дейді. Естіген нәрсені есте сақтау, ғибарат алу ғана есті етеді»,- дейді.

Сондай-ақ «Жігіттер, ойын арзан, күлкі қымбат» атты өлеңінде:

Кемді күн қызық дәурен тату өткіз,
Жетпесе, біріңдікі бірің жеткіз.
Күншіліксіз тату бол шын көңілмен,
Қиянатшыл болмақты естен кеткіз, -

деп жастарды шын адамгершілікке, адал достыққа үгіттейді. Жастарды жалған

татулық, бояма мінезден сақтандырады.

Абай атамыз бар асылын, ойын заман жастарына, келер ұрпаққа да арнады. Оның шығармашылық қызметінің негізгі мұраты – адам тәрбиесі. Ұстаз сөзінің биік мағынасы Абайдай ағартушыға өте орынды айтылған.

Абай халықтың үлкені мен кішісіне, ұлы мен қызына, әкесі мен баласына өмірлік қажет пен еңбек пен адамгершілік, өнер мен білім, өнеге мен тәлім, достық-жолдастық, парыз бен қарыз сияқты қасиеттердің асыл үлгілерін жырымен жеткізе білді. Ойшыл ақынның ағартушылық тұрғыдағы педагогикалық тұжырымдары негізінен жастарды халқына адал қызмететететін нағыз азамат – «Толық адам» етіп тәрбиелеу мақсатынан туындаған.

«Адамның білімі, өнері – адамшылықтың таразысы» деп санаған Абай білімді барлық атақ, құрмет пен бедел, байлықтан жоғары қояды. Ақын адамның ең қымбат кезі – жастық шақты оқуға, ғылымға, жұмсауды еске салады. Ойын-сауықты кейін қоя тұрып, алдымен ғылым жолында еңбек ет, ізден, білімдіден үйрен, үлгі ал, солардай болуға тырыс дей келе:

«Дүние де өзі, мал да өзі
Ғылымға көңіл бөлсеңіз, – деген тұжырым ұсынады.

Абай адам болуға ұмтылған әрбір жалынды жастың бойына адамшылықтың қандай нәрін, нендей ізгілікті қасиеттерді егу, орнықтыру керектігін «Ғылым таппай мақтанба…» өлеңінде:

«Бес нәрседен қашық бол,
Бес нәрсеге асық бол, Адам болам десеңіз…»

– деп, айқындап берді. Осындағы «Адам болу, оған тезірек жетуге, асығуға ұмтылатын бес нәрсе не?» деген сұраққа Абай:

«Талап, еңбек, терең ой,
Қанағат, рақым ойлап қой –
Бес асыл іс көнсеңіз…»

– деп, кесімді, тұжырымды жауап береді.

Шын мәнінде нағыз адам болу үшін адамгершілікке тән, жағымды жақсы қасиеттер, жақсы сипаттар – адамдық, әділеттік, достық, махаббат, ар-намыс, сабырлық, батырлық т.б. толып жатыр. Солардың ішінен ақын жастардың бойындағы адамгершіліктің негізгі қасиеттері, «Бес асыл іс»: талап, еңбек, терең ой, қанағат, рақым туралы даналық ой қозғауының өзіндік мәні бар.

«Бес дұшпан» – Абай айқындап берген адамгершілікке жат этикалық-әдеп нормалары. Абай «Бес асыл» ісінде нағыз адам болу үшін бес нәрсеге асық болу керектігін айтса, «Бес дұшпанында»:

«Адам болам десеңіз,
Оған қайғы жесеңіз.
Өсек, өтірік, мақтаншақ,
Еріншек, бекер, мал шашпақ –
Бес дұшпаның білсеңіз…»

– деп адамның бойындағы жағымсыз қасиеттерді сынға алады. Ақынның түсіндіргеніндей адамгершілікке жат жаманқылықтар – арамдық, әдепсіздік, әділетсіздік, жағымпаздық, жылпостық, менмендік, қулық-сұмдық, пәлекорлық

т.б. толып жатыр.

Адам болудың бір шарты – Ұят деген ұғымды бойға сіңдіру. Ұят дегеніміз – адам бойындағы адамгершілікке жат, жаманқылықты, істі өз мойнына алып, өзіңді-өзің сөгу, өзіңе-өзің ұрсу, өзіңді-өзің дұрыс, әділ, адал жолға салу. Абай ұяттыларға мейірленсе, ұятсыздардан жиіркенеді де: «Қайнайды қаның, Ашиды жаның, Мінездерін көргенде», «Жігерлен сілкін, Қайраттан беркін!» деп насихат береді. «Бұрынғы ата-бабаларымыздан артық екі мінезі бар: соның екіншісі – намысқор келеді екен». Ар ұяттан айырылған, намыс дегенді білмейтін, білгісі де келмейтін болыстарды Абай мысқылдай кекетіп, өткір сатиралық тілмен түйреп:

«Сүйегім жасық, буын бос,
Біразғана айлам бар,
Айлам құрсын білемін –
Болыстықтың жолы тар
Қайтіп көмек болады,
Антұрған өңкей ұры-қар?
Көргенім әлг іойлашы,
Ұят, намыс, қалдымар?…» -

деп налиды. «Ата-анадан мал тәтті, алтын үйден жан тәтті» дейтін, ата-анасын малға сатуға бейім тұрған опасыздардан, сатқындардан «бек сақ болу керектігін» қатты ескертеді.

Ақын адамгершілік, мораль мәселесін сөз еткенде жақсылыққа: адамшылық, адалдық, әділеттілік, берекелік, достық, білімділік, еңбеккерлік, тереңойлылық, ерлік, жомарттық, қайраттылық, кісілік, қанағатшылдық, рахымдылық, махаббат, арлылық, намысқойлық, сабырлық, сертке беріктік, табандылық, татулық, тәуекелшілдік, шүкіршілік т.б. қасиеттерді, жамандыққа: арамдық, азғындық, айлакерлік, парақорлық, арызқойлық, тәкаппарлық, сараңдық, алдампаздық, сайқалдық, даңққұмарлық, әділетсіздік, әдепсіздік, пәлекорлық, паңдық, әсемпаздық, борышқорлық, өсекшілдік, надандық, менмендік, әсемпаздық, еріншектік, әулекілік, есерлік, жалақорлық, мақтан-шақтық, жарамсақтық, залымдық, жылпостық, қияңқылық т.б. жиіркеніште мінез-құлықтарды жатқызады. Абайдың негізгі этика, адамгершілік, түсініктері әділдік пен әділетсіздіктің ұғымдық мәнін, арақатынастарын түсінуге арналған.
Ақын білімді деген ұғымға өзінше ерекше мән береді. Абайдың түсінігіндегі білімді адам – адамдардың арасындағы қарым-қатынастарды (әкелі-балалы, алыс-жақын, туыс-тума, үлкен-кіші, ерлі-байлы, жолдастық, достық) дұрыс түсіне білетін адам. Мектептен алған білімін адамгер-шілікпен ұштастыра білмейтіндерді Абай адамсымақтардың ең үлкен наданы, арамы екенін айта келіп:

«Осы жасқа келгенше
Өршеленіп өлгенше,
Таба алмады кеш адам
Біздің сөзге ергенді,
Өмірдің өрін тауысып,

Білімсіз бен алысып,
Шықтық міне белгенді…» -

деп тоғыршылықтан адамдыққа, білімсіздіктен білімділікке қарай күрес жолында өткен өмірін баяндайды. Абайдың бұл ойлары «жақсылық ақиқатпен бірге болады, жамандық білімсіздіктің салдары», сондықтан да «өзіңді-өзің таны, өзіңді-өзің біл» деген этикалық принциптер мен ұштасып жатыр.

Абайдың адамгершілік туралы, Адам деген атқалайық сілтеген бағыттары, көрсеткен жолдары ақынды бізге жақындата түседі. Абай өткеннің ғана Абайы емес, біздің қасымызда жүрген, қазақ халқының басына қиыншылық түскенде дем беруші, рух беруші пайғамбарымыз, рухани көсеміміз. Абай 19 ғасырдың ортасында дүниеге келіп, 20 ғасырдың басында бұл дүниеден кетіп қалған жоқ. Абай заттың адамы емес, рухтың адамы. Абайдың адамгершілік туралы этикалық ойлары, пікірлері өз халқының ұрпақтарына әрқашан қуат бере бермек. Поэзияда, музыкада, қоғамдық-азаттық ой-пікір саласында өлмес-өшпес шығармалар берген Абай қазақ халқының өткен замандағы өмірін зерттеуші біздің ұрпаққа таңғажайып тұлға болып көрінеді.

Қортындылай келе ғұлама ақынның жастарға оқу, білім, өнер іздегенде, талампаздықпен таңдай біл деуі, өзгелердің бәрі өнегелі бола бермейді деуі, бұл – бүгінгі ұрпақ жастары үшін де қымбат ғибарат деп ойлаймын

Қолданылған әдебиеттер:

1. Абай. Энциклопедия. – Алматы: «Атамұра», 1995.
2. Абай шығармаларының екі томдық толық жинағы. Өлеңдер мен аудармалар, поэмалар, қарасөздер. – Алматы: «Жазушы», 1995.
3. Әуезов М. Жиырм атомдық шығармалар жинағы. Т.15. Мақалалар, зерттеулер. – Алматы: «Жазушы», 1984.
4. Тәжібаев Т. Абайдың философиялық, психологиялық, педагогикалық көзқа-растары. – Алматы, 1957.
5. Қалиұлы С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы.Алматы: Білім, 2003 жыл – 400 б.
6. Жарықбаев Қ, Қалиев С.Қазақ тәлім – тәрбиесі.Алматы: Санат, 1995 жыл – 334 б.
7. Әбиев Ж, Бабаев С, Құдияров А. Педагогика. Алматы: Дарын: 2004 жыл – 443 б.

УДК 94.574
Демитров Д.И. (17-БМ-1), Капасова Г.З. (ИКиСПД)

ВЕЛИКИЙ ШЕЛКОВЫЙ ПУТЬ: ВЗАИМОВЛИЯНИЕ КУЛЬТУР

Одной из самых ранних видов деятельности, которой начал заниматься человек, наряду с различными видами хозяйства, был обмен. Он принимал разные формы: существовал как в виде бартера, так и осуществлялся с помощью разменной монеты. С развитием процесса обмена развивался и выделялся особый вид собственников – купцы, переносящие через огромные расстояния различные товары с целью получения прибыли. Но вместе с вьючными животными, нагруженными сумками с расписной посудой, украшениями и средствами производства они, порой сами того не осознавая, перевозили и более ценные товары, которые, зачастую, продавались и покупались не классическими для торговли способами. Этот товар – культура. В процессе долгих путешествий торговцы часто оседали в городах, где и происходил неосознанный культурный бартер между людьми разных народов. С развитием торговли и торговых отношений экспедиции купцов становились все продолжительнее, однако нажитое имущество оправдывало все неудобства. Одним из самых грандиозных событий в истории развития как торговли, так и культурного обогащения, стало появление Великого шелкового пути. Великий шелковый путь представлял собой главную торговую магистраль, связывающую Европу и Азию, и просуществовавшую на протяжении 17 столетий. Разумеется, следствие такого огромного торгового пути стало и распространение разных культур и религий на всех территориях, через которых проходили караваны.

Одной из мировых религий, активно распространявшихся по шелковому пути начиная с середины первого века до н.э. был буддизм. Согласно мнению известного археолога, академика Карла Байпакова, проникновение буддизма из Индии в другие регионы шло прямиком через Среднюю Азию. Так же археолог говорит о сильном влиянии буддизма, испытанным тюрками в 6 веке, свидетельством которого являются записи китайского паломника Сюань Цзянь – он говорил о благожелательном отношении тюрков к данной религии. Так же существуют сведения о том, что некоторые тюркские правители не просто не отвергали, но и принимали буддизм. Несмотря на то, что во времена Первого и Второго тюркских каганатов тюркский народ в качестве основной религии исповедовал религию «небесного бога», согласно имеющимся источниками, в западных и южных регионах каганата исповедовали буддизм. Стоит сказать, что распространение веры не ограничивается только принятием ее различными народами, благодаря буддизму в древнетюркский мир проникли древнеиндийская философия и культура, в период проникновения буддизма на древнетюркский язык были переведены произведения религиозного, философского и дидактического содержания. В ходе распространения буддизма на Востоке распространились версии буддийских произведений на различных языках мира, а в древнетюркской теологии и науке сформировалось такое направление, как буддология. Таким образом, являясь главным связующим звеном между Индией и Средней Азий, Великий шелковый путь, в процессе распространения по нему буддийской религии, смог обогатить предков

казахского народа новыми знаниями и совершенно новой культурой.

Говоря об одной из мировых религий, не стоит забывать и об остальных. У Карла Байпакова так же можно найти информацию и о распространении христианства. По его словам, толчком этому процессу послужили гонения несториан, которые, бежав из Византии, организовали Персидскую школу, что смогла сплотить вокруг себя религиозную оппозицию, а богатые купцы и ремесленники, лишившись различных рынков в Константинополе, двинулись на восток. Карл Байпаков так же говорит о том, что само распространение несторианства активно происходило на территории современного Казахстана, на юге и в Жетысу. Доказательством распространения являются появившиеся в VII и VIII веках в этих регионах христианские церкви, в которых осуществляли различные обряды, в том числе обряд крещения. Христианство было принято и в Карлукском каганате, где на рубеже девятого и десятого веков была образована особая Карлукская митрополия. В те же годы в городах Тараз и Мерке функционировали христианские церкви.

Существуют сведения монаха Гильома Рубрука, входившего в высшие слои общества Франции и Италии первой половины VIII века, о проживавших в присырдарьинских городах и долине реки Или монахах. Свидетельством распространения христианства так же были обнаруженные в ходе раскопок некрополей городов Жетысу Джамуката и Навакета серебряные и бронзовые носильные кресты. В Южном Казахстане, на городище Торткольтобе была найдена каменная ступка с изображенными на ней символами христианства. Выдающимися произведениями религиозного искусства и религиозной символики среднеазиатских христиан в период появления христианства в этих краях до конца четырнадцатого века являются кайраки, представляющие собой надгробные камни с несторианскими надписями и символикой.

Таким образом, можно проследить распространение христианства на территории Средней Азии, а в частности на территории современного Казахстана. Вместе с христианством местное население перенимало культуру привносящих религию народов, продолжался обмен ценностями, взаимодействие и взаимовлияние культур.

Самой значимой для территории современного Казахстана религией и культурой является ислам, распространившийся в Средней Азии по великому шелковому пути начиная с VII века. Источники, повествующие о событиях конца VIII-IX веков, свидетельствуют об исламизации населения Южного Казахстана. Карлуки, захватившие с 776 года политическое господство в Семиречье и на юге Казахстана подверглись наибольшему влиянию ислама. Карл Байпаков пишет о том, что в 893 году представитель династии саманидов Исмаил инб-Ахмад взял Тараз и обратил главную церковь этого города в мечеть. В 960 году Богра-хан Харун Муса объявил ислам государственной религией караханидов. Существуют сведения, подтверждающие распространение ислама среди кочевых народов (кипчаки, огузы). Раскопки археологических памятников IX – начала XIII веков, по словам К. Байпакова, свидетельствуют о формировании городской мусульманской культуры в

Южном Казахстане. По мере роста населения, исповедующего ислам, начинается строительство мусульманских религиозных сооружений, а некоторые христианские церкви обращаются в мусульманские мечети. В настоящее время на развалинах города Баласагуна, столицы государства Караханидов, возвышается минарет разрушенной мечети, построенной в X-XI веках.

Мусульманская культура спровоцировала изменения в погребальных обрядах - с 9 века он стал проводится по характерным для мусульман канонам – в грунтовых ямах из сырцового кирпича. Наиболее ранние мусульманские некрополи были открыты в Отрарском оазисе. В XI - XII веках на погребениях начинают появляться монументальные сооружения – мавзолеи, одним из которых является мавзолей Айша-Биби, вблизи города Тараз.

Как и в случае с христианством, были найдены предметы быта с использованием декоративных возможностей арабского шрифта. Подавляющее большинство надписей носит исключительно декоративный характер и не имеет информационной нагрузки, однако некоторые из них несут назидания и благопожелания.

Таким образом можно утверждать об очень сильном влиянии мусульманской культуры и идеологии на формирование культуры народов, проживающих на территории современного Казахстана. Кроме того, перенесенный на территорию Средней Азии ислам укоренился в сознании населения, и стал традиционной религией для многих этносов, проживающих на территории нашей страны.

Как мы видим, взаимовлияние культур в ходе движения торговых караванов и религиозных деятелей по Великому шелковому пути, имело системный характер, который не мог не отразиться на формировании культуры и мировоззрения народов, проживающих на территории современного Казахстана. Великий шелковый путь являлся не только крупнейшей торговой магистралью, просуществовавший XVII веков, но и крупнейшим аппаратом взаимодействия и взаимовлияния различных культур.

Список литературы:

1. Байпаков К.М. Великий шелковый путь на территории Казахстана. Аруна, 2007.
2. Древние номады Центральной Азии. - СПб, 1997.
3. Радкевич В.А. Великий шелковый путь. М., 1990.
4. Ставиский, Б. Я. Великий Шелковый путь. Культурные ценности. - 1995.
5. Тугушева, Л.Ю. Уйгурская версия биографии Сюань-цзана. М., 1991.

ӘОЖ 811.512.122.

Джамбулов Д. (18-АБ-1), Кусманова К.А. (ШҚМТУ)

КӘСІПКЕ БАЙЛАНЫСТЫ ТЕРМИНДЕР ЖӘНЕ СӨЗЖАСАМ

Терминнің күнделікті өмірде араласпайтын жері жоқ. Тіпті қазіргі кезеңде термин сөздердің ауызекі сөйлеу тілімізге еніп, күнделікті өзара қарым-қатынас құралына да айнала бастағанын байқау қиын емес. Ұлттық әдеби тілдің қарқынды дамуын байқататын басты белгісі – бұқаралық ақпарат құралдары. БАҚ ұлттық әдеби тілдің байуына лексикалық семантикалық жақтан толығуына үлкен үлес қосты. Тілімізге еніп жатқан сан-алуан терминдер бұқаралық ақпарат құралдары арқылы ұсыныс ретінде айтылып та, жазылып та жатты.

Терминдерді экстралингвистикалық факторлар туғызады. Яғни қоғамның саясси-әлеуметтік жағдайы, оқу-ағарту ісі мен жалпы мәдениетінің дамуы, экономиканың даму дәрежесі, дүниежүзілік ғылыми-техникалық төңкерістерге ілесіп отыру, ғылым салаларының пайда болуы, ол салаларда оқыту мен зерттеу жұмыстарының қолға алынуы – осылардың баршасы лексикалық қазынаның термин деп аталатын ерекше қорын қалыптастыруына үлес қосады.

Терминдер негізінен атау сөздер болып келеді. Терминнің атауыштық қасиеті (белгісі) үшін оның “дефициалық” түсіндірмесі болуы керек, яғни бір нәрсенің не құбылыстың тек қана өзіне тән ұғымдық анықтамасы ол сөзді термин етіп танытады. Терминдерді керек ететін әр алуан ғылым салалары болғандықтан, сөздің дефициясы сол ғылымның танымы үшін ұсынылады.

Термин арқылы ғылыми ұғым білдіріледі. Ондай жағдайда термин ғылыми зерттеу жұмыстарының, ізденістердің негізгі құралына айналады. Ғылыми ой-пікір қашанда өзінің анықтығымен, дәлдігімен, нақтылығымен ерекшеленуге тиіс. Термин дәл болсын дейтін талап осы негізде пайда болған. Сонда осы дәлдікті кейбір зерттеушілердің айтуына қарағанда қамтамасыз ететін үш түрлі фактор бар:

1) термин білдіруге тиісті ұғым белгілерін дәл іріктеп алу;

2) термин жасау кезінде пайдаланылатын оның компоненттері мен элменеттерін дұрыс саралау;

3) термин жасау барысында осы аталған бөліктердің органикалық бірлігі қамтамасыз етілуге тиіс.

Тіл білімінде, терминтануда ғалымдар терминжасам тәсілдерін түрліше жіктейді. Бірқатар ғалымдар терминжасам тәсілдерінің бәрінің басын біріктіріп, термин шығармашылығы деп атайды. Олай жіктейтіндер үшін терминжасам терминдену мен терминалмастырудан өзге морфологиялық, синтаксистік және морфология-синтаксистік тәсілдердің жиынтығынан тұратын термин шығармашылығының бір ғана тәсілі. Енді бір ғалымдар үшін терминжасам тек морфологиялық тәсіл. Терминдік жүйені жасауда терминжасамның әлемде ең кең тараған төрт түрлі тәсілі пайдаланылады, олар:

1) терминжасам (сөзжасамның түрлі тәсілдерін пайдалану арқылы);

2) терминдену (термин емес сөздердің терминдер қатарына өтуі);

3) қайта терминдену (өзге саланың дайын терминін пайдалану);

4) терминалмасу, халықаралықтандыру (өзге тілдерден дайын терминдерді қабылдап алу) деп түсіндіретін де зерттеушілер бар.

Айталық егемендік, әнұран, елтаңба сияқты терминдер 90-жылдардың басында баспасөз беттерінде жиі қолданылып, телеарналар, мен радиодан жиі айтылғандықтан және бірізділік сақталғандықтан олардың қалыптасу мерзімі де ұзаққа созылған жоқ [1, 64 б.].

Тілдік терминдер былайша жіктеледі:

1. Термин сөздер (терминдік мәндегі сөздер) Бұлар өзін бірнеше топқа бөліп қарау керек.

а) түбір тұлғалы терминдер.

ә) туынды түбір терминдер: ағытпа, ағытқы

б) күрделі термин(сложные термины): үшбұрыш, екітілділік, темір бетон; радиоактивтілік, бастиект.б.;

в) қысқарған күрделі терминдер, мұның өзін бірнеше топқа бөлуге болады:

1) буын қысқарту арқылы біріктіріп жасалған терминдер. Мұнда көбінесе екі сөздің басқы буындары біріктіреді.

2) аралас типті күрделі терминдер. Бұлар, әдетте, бір сөздің басқы буынынан не сол сөзді тұтас басқа бір сөздердің басқы дыбыстарымен біріктіру арқылы жасалады. 3) қысқарған сөздерден жасалған аббревиатуралар.

2. Сөз тіркесі түріндегі терминдер.

а) еркін тіркесті терминдер. Мұның құрамындағы әрбір компонент жеке тұрып термин бола алады. Ол басқа терминологиялық сөз тіркесінің қатарына енуі де ықтимал: мысалы, күкіртті азот, азотты алюмений, байланыс нобайы-контур связи, байланыс орамы-виток связи, байланыс торабы узел вязи,басқарушы кешенді қайта қосу перезапуск управляющего комплекса,бағдарлы трафик-маршрутный трафик,болжамдық деректер - прогнозные данные.ә) еркін емес тіркесті терминдер, яғни бұлайша тіркескен терминдер құрамындағы сөздердің бәрі бірдей жеке тұрып термин бола бермейді. Олар дәл осы тіркесім түрінде ғана терминдік қызмет атқарады. б) фразеологиялық терминдер:

Тілдік емес терминдерге неше түрлі таңба белгілер, графикалық символдар, математикалық, физикалық, химиялық формулалар мен цифрлар жатады. Қазақ тілі терминологиясы негізінен ана тілдің лексикограмматикалық құралдары арқылы жасалса, қазір бұл арнаулы лексика қоры негізінен халықаралық терминологиямен толығып отыр. Термин жасаушы, терминдер сөздігін түзуші маман сол өзі арнаулы саланың атауын жасап отырған тілді жетік білуімен қатар оның сөзжасам, терминжасам тәсілдерін де білуге тиіс. Онсыз ол ұлт тілін іске қосып, оның мүмкіндіктерін термин жасау барысында ұтымды пайдалана алмайды.С.В.Гринев терминжасам тәсілдерінің түрлерін семантикалық терминжасам, морфологиялық терминжасам, синтаксистік терминжасам, морфолого-синтаксистік терминжасам, терминологиялық алмасым деп беске бөліп қарастырады.

Кез келген термин сөздер авторлық ізденістер арқылы сапасы мен құрылымын жақсартуға жетілдіруге тиісті. Мысалы:«Тоғыстыру», «дәнекерлеу» сөзі екеуі де «сварка» сөзінің аудармасына сай келеді. Алайда сөз

сапасы жағынан «тоғастыру» дұрыс сияқты. Дәнекерлеу шынында, құрақтарды біріктіру сияқты біртүрлі нәзік. Тоғыстыру сөзін жылына бір рет қана қолданылатын космостағы кемелердің «стыковкасына» қолдану дұрыс емес. «Дәнекерлеу» одан да сонда ауыссын [3, 156 б.].

Термин жасауда байырғы сөздерге үстеме мағына қосу бар, жұрнақ жалғану арқылы жаңа жасанды тұлға ұсыну бар, өзге тілдерден сөз алу бар, біздің күндерімізде туып жатқан ғылым мен техникаға қатысты жаңа зат, жаңа ұғым атауларын интернационалдық қордан алу бар – қысқасы, бүгінгі қазақ жазба әдеби тілінің терминологиялық қазынасын толықтыру процесі тек соңғы бес-он жылдан басталып отырған жоқ, қазақ тілінің мемлекеттік деген дәрежеге ие болған кезден ғана, тек сол дәрежеге сай ету үшін ғана жүргізіліп отырған жұмыс емес, ұлттық әдеби тілдің қалыпты даму заңдылықтарының көрінісі ретінде жүріп келе жатқан процесс

Тіл дамуының осы бір заңды құбылысы – терминдік сөздерді ұсыну процесінде жетістіктермен қатар сәтсіздіктер де орын алып отыр. Бүгінгі әдеби тілімізде кейбір сөздерді орысша-қазақша жарыстыра қолдану көзге түседі, яғни лексикалық варианттар қатары өсті, олардың нормалану процесі қоса жүре бастады: көбінесе қазақша бұқаралық ақпарат құралдарында, тіпті оқу-ағарту әдебиетінде жиі қолданылып, қалыптасуға бет алды. Мысалы, бағдарлама, әдістеме, мәтін, шығармашылық, құжат сияқты сөздердің орысша сыңарлары қолданыстан ығыстырылады. Мұндай жаңа терминдер, біріншіден, қазақ тілінің құрылымдық нормасына сай жасалғандықтан, екіншіден, ресми түрде мақұлданғандықтан (Терминком бекітіп) тез қабылданып кетті және бұнда бұқаралық ақпарат құралдары айтарлықтай рөл атқарып келеді: газет-журнал беттері мен радио, телехабарларда жиі қолдану жаңа терминдерге көпшіліктің құлақ-көзін үйретіп, оларды жатсынбайтын дәрежеге көтеріп келеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Айтбаев Ө. Қазақ терминологиясының дамуы мен қалыптасуы. Алматы: Ғылым. – 1988.

2. Әбдірәсілов Е. Қазақ терминографиясының жүйесі. Астана, 2017

3.Құрманбайұлы Ш. Терминқор қалыптастыру көздері мен терминжасам тәсілдері. Алматы: Сөздік-Словарь. – 2016.

4. Сыздық Р. Тілдік норма және оның қалыптануы. Астана: Елорда. - 2001.- 228б.

УДК 332.1 (571.150-25) 16/18
Дорохов Д.В. (АлтГТУ, Э-85), Никулина И.Н. (АлтГТУ), Калиева К.С. (ВКГТУ)

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ БАРНАУЛА

(ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XVIII в.)

Экономическое развитие Барнаула в XVIII в. неразрывно связано с историей горного производства на Алтае. В 1771 г. Барнаул был переведен в ранг горного города и определен главным центром горного управления Колывано-Воскресенских заводов [1; 20]. Это второй горный город в России после Екатеринбурга. Статус горного города давал администрации право самостоятельно решать многие проблемы, связанные с производством и управлением населением. До конца XIX в. развитие Барнаула было полностью подчинено интересам горнодобывающей отрасли.

Рождение Барнаула тесно связано с именем известного уральского заводчика Акинфия Демидова. Начало XVIII в. ознаменовалось периодом длительных войн для России. Молодой империи были нужны ресурсы в большом количестве, в частности, медь и серебро. Ещё при Петре I был издан указ, разрешавший всем и каждому добывать и обрабатывать любые руды, как на собственных землях, так и на государственных [2;5]. По всей России начался активный поиск залежей металлов, в том числе и на Алтае.

В 1719 г. в бассейне рек Чарыш и Алей местными рудознатцами были обнаружены богатые месторождения меди. Об этом стало известно А. Демидову, который поспешил отправить на Алтай своих специалистов, подтвердивших наличие металла [2; 5].

Уже в 1727 г. началось строительство первого российского горноперерабатывающего завода на Алтае - Колывано-Вознесенского. 21 сентября 1729 г. он был запущен в работу. Однако очень быстро стало понятно, что запасов леса вокруг завода хватит максимум на 15 лет, если продолжить расходовать его в том же количестве. Тогда было принято решение построить ещё один завод в другом месте, и перевозить туда добытую на Колыванском заводе черную руду на дальнейшую переплавку. Доставка осуществлялась как сухим путем, так и на судах по рекам Чарыш и Обь. Почему именно руду, а не уголь? Дело в том, что в то время в печах использовался древесный уголь, который крошился при перевозке на дальние расстояния и приходил в негодность. Лес же перевозить не представлялось возможным из-за больших объёмов.

Начался поиск подходящего места для строительства нового завода. Важным фактом было также наличие значительных водных ресурсов, т. к. все механизмы в то время приводились в движение от водяного колеса. В результате было решено расположить завод в устье реки Барнаулки. Широкая пойма давала возможность для строительства дамбы, а наличие соснового леса, росшего вдоль реки, внушало надежду на долгую жизнь нового предприятия [3].

Строительство началось 28 сентября (9 октября по новому стилю) 1739 г.

Для этих целей правительство выписало Демидову 200 семей приписных крестьян, что фактически составляло 1500 душ мужского пола. Это в 5 раз больше, чем было у него на тот момент. Данный факт значительно ускорил процесс строительства. Первым этапом было возведение плотины. Из-за широкой поймы Барнаулки ее длина должна была составлять около 500 м. В то время, вероятно, это была крупнейшая плотина в России. Ширина – 26-50 м, высота – 6 м [3].

Барнаульский медеплавильный завод вступил в действие уже 5 июля (16 июля по новому стилю) 1744 г. В этот день началась первая металлургическая плавка в гармахерском горне. Кроме плотины в его комплекс входили: плавильная фабрика, пильная мельница, амбар, мусорная изба, мукомольня, меховая фабрика и ряд других построек. Демидову было разрешено также построить крепость вокруг завода для защиты от набегов местных племен. Ее общая протяженность составляла 487 м. На вооружении у завода было 5 пушек, 162 ядра, 25 ружей без штыков и 50 копий [4].

Вокруг завода постепенно возникал поселок. Определенной структуры не было. Рабочие постепенно обустраивались на новом месте, поэтому дома стояли вдоль реки и улицы следовали ее изгибам. Планомерная застройка началась позднее, когда под руководством И.С. Христиани были построены казармы на левом берегу Барнаулки. Позднее они дали начало Петропавловской улице, ставшей на долгое время главной улицей Барнаула. Население поселка к 1747 г. составляло 430 жителей [4]. За первый год работы завода на нем было выплавлено 752 пуда 23 фунта чистой меди и 847 пудов 35 фунтов черной (неочищенной). На июль 1746 г. на Барнаульском заводе имелось 7 фабрик, 4 кузницы, 1 пильная мельница и шесть сараев с различными припасами. Внутри плавильной фабрики стояло 6 медеплавильных печей и 5 горнов [3]. Однако проработал он недолго. Причиной этого явилось следующее обстоятельство. Производство 1 пуда меди на Демидовских заводах стоило 5 руб. В то время как государству он должен было продавать ее по твердой цене – 4 руб. 5 коп. Таким образом, Барнаульский завод был убыточен. Ситуацию спасло то, что на Алтае были найдены месторождения золотистого серебра. Скорее всего, Демидов знал о нем еще задолго до начала строительства и скрывал об этом от государства. Но 5 августа 1745 г. А. Н. Демидов умер. Вскоре все его алтайские предприятия перешли под управление государства. 24 августа 1746 г. Барнаульский завод был остановлен. Было решено перепрофилировать его в сереброплавильный. В ноябре 1746 г. на заводе построили большую печь для разделения серебра [4]. Это решение было судьбоносным в истории Барнаула. Именно наличие серебра на Алтае определило развитие региона на долгие годы вперед. В 1750 г. на Барнаульском заводе работали уже 17 печей, вместо 2 печей и 7 горнов, построенных при Демидове [4]. Производство росло. Один завод не справлялся с объемами, поэтому к 1761 г. на правом берегу Барнаулки было построено здание второй плавильной фабрики. К концу XVIII в. среднегодовая выплавка Барнаульского

завода составляла 460 пудов серебра.

Еще в 1748 г. Барнаульский завод стал центром округа Колывано-Воскресенских горных заводов. Со временем поселок вокруг завода разрастался, превращаясь в полноценный город.

По "Описи Барнаульского завода казенным и партикулярным строениям", составленной в мае 1763 г., в Барнауле насчитывалось строений: казенных заводских и военных - 16, при них бань белых - 13; казенных солдатских казарм - 4; жилья священников - 4, при них бань - 4; богаделен - 3; обывательских изб с горницами - 76; простых пятистенных и клетских изб - 595. Всего в Барнаульском заводе насчитывалось 698 домов, 165 белых и 108 черных бань [4]. В 1748 г. была устроена мучная мельница, в 1755 г. построена стекольная фабрика при сереброплавильном заводе, и в январе была сделана пробная варка стекла. Завод был построен на правом берегу пруда, в его верховьях, в трех верстах от поселка. Место, где располагался завод, получило название Стеклянного лога.

Барнаул второй половины XVIII в. являлся одним из культурных центров Сибири и России. Город застраивался под влиянием архитектуры Санкт – Петербурга: прямые улицы (линии) и прямоугольные кварталы, что было заложено первым генеральным планом города 1785 г. [5;46]. В 1752 г. было построено здание горной аптеки - первое каменное здание Барнаульского завода. В 1753 г. Канцелярия Колывано-Воскресенского горного начальства приняла решение об открытии при Барнаульском заводе школы словесности. К 1759 г. в ней насчитывалось 37 учащихся.

23 июня 1771 г. был заложен первый каменный собор Барнаула – Петропавловский.

К 90-м гг. XVIII в. Барнаульский сереброплавильный завод имел уже 30 плавильных печей. Ежегодно здесь выплавлялось более 1/3 всего алтайского серебра (430 - 460 пудов). Территория завода составляла более 10 га [4].

В 1798 г. на Барнаульском сереброплавильном заводе трудилось 969 мастеровых и работных людей [1; 25].

В 90-х гг. XVIII в. была построена важня – помещение для взвешивания руды (архитектор А.И. Молчанов), памятник промышленной архитектуры Барнаула конца XVIII в., сохранившийся до настоящего времени. Кроме важни по чертежам Молчанова построены каменные здания кузницы, двухэтажная кладовая, минералогический кабинет и архив. В 1794 г. был подготовлен проект, и началось строительство здания Канцелярии Колывано-Вознесенских заводов (ныне здание на ул. Ползунова) [1; 24].

Таким образом, к концу XVIII в. Барнаул являлся крупным административным и промышленным центром (главное предприятие – сереброплавильный завод действовал в 1744 – 1893 гг.).

Список литературы:

1. Барнаул. Летопись города - хронология, события, факты. Барнаул:

"А.Р.Т.", 2007.

2. Кунгурова Е.В., Никулина И.Н. История горнозаводского производства на Алтае в документах и материалах XVIII-XIX веков: Учебное пособие. Барнаул: Изд-во АлтГТУ, 2003.

3. Бородаев В.Б., Контев А.В. У истоков истории Барнаула: Учебное пособие для средней школы. Барнаул: ОАО “Алтайский полиграфический комбинат”, 2000.

4. Старцев А. В., Тяпкин М. О., Тяпкина О. А. История Барнаула: Учебное пособие для средней школы. Барнаул: ОАО “Алтайский полиграфический комбинат”, 2000.

5. Ивонин А.Р., Скубневский В.А. Барнаул/ Энциклопедия Алтайского края. Т. 2. Барнаул: Алт. книжн. изд-во, 1996.

УДК 800:87
Дронсейка Р.П. (ВКГТУ), Кудайбергенева З.М. (18-ВРК-1)

АНАЛИЗ ТЕКСТОВ ПЕСЕН СОВРЕМЕННЫХ ИСПОЛНИТЕЛЕЙ

Данная работа посвящена изучению текстов песен современных исполнителей. Одним из важнейших показателей уровня культуры человека, его мышления, интеллекта является его речь.

Возникнув впервые в раннем детстве в виде отдельных слов, не имеющих еще четкого грамматического оформления, речь постепенно обогащается и усложняется. Хорошо развитая речь служит одним из важнейших средств активной деятельности человека в обществе.

Общество, в котором свобода слова стала осознаваться как одна из высших ценностей, пришло к пониманию того, что в формировании умения вести гармоничный диалог и добиваться успеха в процессе коммуникации не последнее место отводится соблюдению культуры речи в широком смысле этого слова. То есть культура речи – это не только соблюдение норм литературного языка, но и знание и применение правил речевого поведения (речевого этикета), умение привлечь внимание и воздействовать своей речью на собеседника.

В современной лингвистике различают два уровня культуры речи человека – низший и высший. Высший уровень культуры речи человека предполагает владение литературным языком.

Литературный язык – величайшее достижение речевой культуры народа, представляющий собой высшую форму общенародного языка. Необходимым условием существования литературного языка является норма, нарушение которой создает разнообразные помехи в процессе общения, ведь норма создается применяющим ее коллективом благодаря постоянно действующей потребности в лучшем взаимном понимании. Именно эта потребность побуждает людей предпочитать одни варианты и отказываться от других.

Языковая норма (норма литературная) – явление историческое. Это правила использования речевых средств в определенный период развития литературного языка, то есть правила произношения, словоупотребления, использования традиционно сложившихся грамматических, стилистических и других языковых средств, принятых в общественно-языковой практике.

Если носитель языка не только не допускает ошибок, но умеет наилучшим образом строить высказывания в соответствии с целью общения, отбирать наиболее подходящие в каждом случае слова и конструкции, учитывая при этом, к кому и при каких обстоятельствах он обращается – это говорит о высоком уровне речевой культуры индивида.

Таким образом, культурной можно считать такую речь, которая отличается смысловой точностью, богатством и разносторонностью словаря, грамматической правильностью, логической стройностью. Кроме того, культура речи – это также умение использовать выразительные средства языка в различных условиях общения в соответствии с целями, задачами и содержанием общения.

Однако в настоящее время наблюдается снижение общего уровня речевой

культуры. Современная языковая ситуация выражается прежде всего в росте разного рода ошибок и вариантов, возникающих под влиянием нелитературного произношения, территориальных и социальных диалектов, в стилистическом снижении современной устной и письменной речи, в заметной вульгаризации бытовой сферы общения, неоправданном использовании иностранных слов.

Как известно, особое влияние на состояние речевой культуры оказывают средства массовой информации. Каждый человек ежедневно испытывает воздействие речи, звучащей в теле- и радиоэфире или содержащейся в текстах, представленных на страницах газет и журналов. Именно средства массовой информации для многих носителей языка являются основным источником представлений о языковой норме. Особого внимания заслуживает современная популярная музыка, которую мы слышим по радио и с экранов телевизоров.

Музыка во все времена была особым видом искусства. Песня – самый распространенный и популярный музыкальный жанр.

Конечно, основная масса песенных текстов современности пишется в соответствии с требованиями культуры речи. Однако если обратиться к популярной музыке, то здесь наметилась опасная тенденция к безграмотному составлению текстов.

Поп-музыка («современная популярная музыка») – самая популярная музыка: ее слушают около 48 % граждан, причем 19 % – молодежь в возрасте 13–20 лет. Жанр популярной музыки выполняет в основном развлекательные функции, а тематика песен не предполагает ответов на серьезные жизненные вопросы. Однако это обстоятельство не снимает с авторов песен ответственности за содержание и языковое оформление создаваемых произведений, а, напротив, подразумевает серьезную работу над текстами. Ведь ошибки, которые нередко встречаются в текстах песен, негативно влияют на речь слушателей, а особенно на речь молодого поколения.

Нами были проанализированы 111 текстов песен современных российских исполнителей с учетом возрастных предпочтений опрошенной аудитории: Потап и Настя Каменских – 13; Братья Гримм – 8; группа «Дискотека Авария» – 8; группа «Отпетые мошенники» –8; И. Аллегрова – 8; группа «Каста» – 6; группа «UMATURMAN» – 4; группа «Руки вверх» – 7; Тимати – 3; Ёлка – 3; группа «Чили» – 3; Серега – 3; Слава – 3; Верка Сердючка – 2; группа «Гости из будущего» – 2; группа «Тату» – 2; группа «Шпильки» –2; группа «Градусы» – 2; группа «Ненси» – 3; Стас Пьеха – 1; И.Николаев – 1; группа «Любэ» – 1; О. Газманов – 2; группа «Би-2» – 1; А. Глызин – 1; В. Леонтьев – 1; Л. Агутин и А. Варум – 1; Т.Овсеенко – 1; В. Дайнеко – 1; группа «Токио – 1; Алсу – 1; группа «Челси» – 1; Бьянка – 1; группа «А-студио» – 1; А. Стоцкая – 1; группа – «Жуки» – 1; Ю. Савичева – 1; группа «NON STOP» – 1; Д. Джокер – 1.

Цель анализа – определить типы нарушений норм литературного языка, встречающиеся в текстах песен, и их количественный показатель.

Таким образом, в ходе анализа были выявлены 216 нарушений норм

литературного языка. Следует отметить, что некоторые тексты одновременно содержали несколько нарушений литературных норм, например: «У нас на районе не звонЯт, а *звОнят*» (Потап и Настя Каменских), у тех же исполнителей: «*Чумаданы* собирай и телефоны отключай» или «А я лежу на *пляжУ*».

Самыми многочисленными (147) являются ошибки, связанные с нарушением стилистических норм, под которыми понимаются особые приемы и средства, способствующие наиболее точному и образно-эмоциональному выражению мысли.

Под нарушением стилистических норм в анализируемом материале мы подразумевали нарушение таких качеств речи, как доступность, чистота, логичность.

Доступность – соответствие речи возрасту, уровню знаний и образованию собеседника. Нарушение этого качества речи в рассматриваемых текстах, прежде всего, выражается в неоправданном использовании иностранной лексики (55), например: «*Feshion girl* – огонь и грация» или «И все мужчины знай, встают в режиме *stand by*» (группа «А – студио»); «*Смайлы* в эфире, чувства онлайн, в трубке гудки *ICQ и мейлами* стали так близки» (группа«NON STOP»); «Сотри его из *memory*» (В.Дайнеко) или «Супер – мега МС! *Disko superstar. Parti porno-kiler. Disko superstar. Crazi midinight dancer! Disko superstar*» (группа «Дискотека Авария»).

Кроме того, в поисках выразительных средств художественной речи авторы иногда прибегают к словотворчеству. Создание индивидуально-авторских неологизмов также затрудняет восприятие смысла текста (5): или «Я – *летолюб*, я – *летофил*, я лета наркоман» (Потап и Настя Каменских).

Нарушение чистоты речи, под которой подразумевается отсутствие в речи слов-паразитов, жаргонных и просторечных выражений – это один из самых распространенных речевых изъянов, выявленных в текстах песен: жаргон – 59: «Мы идем по улице, девушки *тусуются*» (группа «Отпетые мошенники»); «И руку предложил, хотя *бесперпективняк*» (Потап и Настя Каменских); просторечие – 15: «Ведь ты так хороша, но знай – и я *не черт-те шо*!» (Потап и Настя Каменских) или «И *нету* сил – закрываю, я глаза закрываю» (группа «UMATURMAN»); ненормативная лексика – 8: «Одиночество – *сволочь*, одиночество – *сука*» (Слава); «Нет на свете принцесс – это сказки для *дураков*» (группа «Каста») или «Он знает, какая ты на самом деле *дура*» (группа «Дискотека Авария»); употребление слов-паразитов – 1: «И мне никого, *блин*, не надо…» (группа «Градусы»); употребление лексики с отрицательной эмоциональной окраской – 1: «А ты парень – хоть куда, только что это за *пузо*…» (группа «Дискотека Авария»).

Также нарушением стилистических норм являются разнообразные логические неувязки: «*Не спеша* ты с кавалером *быстро* встала и ушла» (группа «Нэнси»).

Не менее распространенным изъяном является нарушение лексических норм, под которыми понимается употребление слов и устойчивых выражений в соответствии с их значением – 31: многословие – 25 (тавтология – 18; плеоназм

– 7), например: «Целую неделю *капают капели*» («Братья Гримм»); «Я с чистого *листа* хочу *листать*» (В.Дайнеко); «Бордовый горизонт, *бордовое бордо* в бокале» (Ёлка) или у того же исполнителя: «Он хорошо взлетел и *крайне удачно* сел»; «А пока *разлучает разлука*» или «С тобой растаю в *пламени огня*» (И. Аллегрова); «Нежной *рукою обниму*» (группа «Руки вверх») и нарушение сочетаемости – 6 (нарушение семантической сочетаемости – 4: «А ты люби меня, а *не люби мне мозги*» (Потап и Настя Каменских); нарушение грамматической сочетаемости – 2: «Ты была молода – красива и похожа *на апельсина* в своем новом плаще» (группа «UMATURMAN»).

Также в рассматриваемых текстах были выявлены нарушения морфологических норм, которые регулируют правильное образование грамматических форм слов разных частей речи, из которых: неправильное образование формы слова – 19; «*Едь* на такси, но нечем платить» (группа «Чили»); «Ледовое гетто портит *ребёнков*» (группа «Челси»); неправильное употребление степени сравнения прилагательных – 1: «Я вам обещаю – стану *самой лучшей* я» (Потап и Настя Каменских).

Нарушение синтаксических норм, регулирующих правильное построение словосочетаний и предложений, менее распространенный изъян в анализируемых текстах – 8 (неправильное согласование – 7; нарушение порядка слов – 1): «ты снова *в осени плену*» (группа «Чили»); «Сколько *на подушку* дней я плакала» (Бьянка).

Самыми немногочисленными, но не менее значимыми являются нарушения акцентологических норм (постановка ударения) – 4, например; «Ты *звОнишь* ей домой, когда меня рядом нет» (группа «Руки вверх») или «Хочу, хочу *доллАров* больше, чем у Билла Гейтса» (группа «Дискотека Авария») и фонетических (нарушение звуковой оболочки слова) – 5: «Пришла и оторвала голову нам *чумачечая* весна» (Потап и Настя Каменских).

Таким образом, к числу наиболее часто встречающихся в текстах современных исполнителей нарушений норм литературного языка относится употребление жаргонных и просторечных выражений, многословие, нарушение сочетаемости слов и неправильное образование их грамматических форм.

Популярная музыка – естественная и важная для подростков и молодежи сфера бытия, влияющая на воспитание и формирование речевой культуры. Однако ненормативное использование поэтами-песенниками языковых средств очень распространено и негативно сказывается на культуре речи не только подростков, но и старшего поколения. Поэтому проблема, решение которой связано с повышением уровня культуры речи нашего общества, очень актуальна. В таких условиях особое значение приобретает воспитание молодого поколения, поскольку от него напрямую зависит будущее языка.

Литература:

1. Бушелева Б.В. О культуре поведения. – М.: Наука,1974. – 96 с.

2. Ващенко Е.Д. Русский язык и культура речи: Учеб. пособие. – Ростов н/Д: Феникс, 2007. – 349 с.

3. Костомаров В.Г. Языковой вкус эпохи: из наблюдений над речевой практикой масс-медиа – М.: Педагогика-пресс, 1994. – 247 с.

4. Крысин Л.П. Русский литературный язык на рубеже веков // Русская речь. - 2000. - № 10. – С. 28–40.

5. Николаева Н. Поговорим по-русски о русском // Советская Адыгея. – 2009. - 23.09.

6. Русский язык и культура речи: Учеб. пособие / Андреева И.С., Тимофеева Г.Е.; Под ред. Р.А. Орлова. − СПб.: ГУАП, 2006. − 80 с.

7. Уткина С. Время учить русский язык // СПО. – 2010. - № 3. - С 8.

8. Фомина Н.В. Тексты песен современных популярных исполнителей в зеркале культуры речи // Актуальные вопросы филологических наук. – Чита. - 2011. – С. 32 – 34.

9. Цыпленкова Л.Х. Сквернословие – выражение агрессии и угрозы // Советская Адыгея. - 2008. - 23.01.

ӘОЖ 811.161.1
Дүйсенбек Б.Б., Берік Г. (18-РТК-1), Оқасова Б.Қ. (ШҚМТУ)

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ САЛТ-ДӘСТҮРІ МЕН ӘДЕТ-ҒҰРЫПТАРЫ

Қазақ халқы – салт-дәстүрлерге бай ел. Бұл мәдениетті әрі тәрбиелі ел екендігінің айғағы. Салт-дәстүрлі ел – мықты әрі тұғырлы ел. Біздің халқымыз өз ұрпақтарына ғасырдан ғасырға ұлт қасиетін салт-дәстүрмен, өнегені әдет-ғұрыппен, үлгіні жөн-жосықпен, әдепті ырым, тыйыммен тәрбиелеп, ұлағатты ұл, инабатты қыз өсірген.

Салт-дәстүр – әр ұлттың, халықтың діні мен сеніміне, тұрмыс-тіршілігіне, ұлттық құ-рылым ерекшелігіне сәйкес ғасырлар бойы жинақталып, өмірдің өзі туғызған ғұрыптардың жиынтығы, қауым мен қоғамда қалыптасқан мінез-құлықтың үлгілері. Күнделікті қолданыс-та бір мәдени топты екіншісінен айыратын және бейресми жолмен реттейтін қабылданған мі-нез-құлық ережесіне немесе әлеуметтік әрекеттерді жөнге келтіретін терминге жатады.

Салт-дәстүр ұлт үшін өмір, қоғам заңы болып негізделіп, сана, тағылым, тәрбие, тіршілік ережесі ретінде ел зердесіне рухани байлық – өнеге тәжірибесін құраған. Салт-дәстүрдің ел арасын-дағы тәлімдік, тәрбиелік, халықтық мәні зор.

Халықтың атадан балаға көшіп, дамып отыратын тарихи-әлеуметтік, мәдени-тұрмыстық, кәсіптік, салт-сана, мінез-құлық, тәлім-тәрбие және рухани іс-әрекетінің көрінісі дәстүр арқылы танылады.

Салт-дәстүр байлығы – мәде-ниеттің байлығы. Дәстүр -латынша жапсыру, жалғастыру - тарих барысында қалыптасып, ұрпақтан - ұрпаққа жалғасып отыратын әдет -ғұрыптар, салт - сана, қоғамдық тәртіп, заң, мұрат пен игілік, мінез - құлық қалыптары және өнегелі өнер болып табылады. Әдет-ғұрып - дәстүрге айналған жалпыға бірдей қалыптасқан, әр этносқа тән ортақ тәртіп салт - сана. Қазақ халық боп жаралғалы оның салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы қанымен бірге біте қайнасып келеді. Сондықтан да бұл құндылықтар біз үшін ең қасиетті, ең қадірлі екені даусыз. Ғасырлар бойы дамып, өркендеп келе жатқан діліміз бен тіліміз қазақты халық ретінде сақтап, болашаққа да нық сеніммен бастап бара жатыр. Мәңгілік ел болуымыздың да алғы шарттарының бірі осы құндылықтарымыз екенін Елбасы үнемі айтып келеді.

Көптеген ғасырлардың барысында қазақтардың өзіндік бірегей әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлері қалыптасты. XVIII ғасыр мен XX ғасырдың бас кезінде оның бірқатарын Ресей әкімшілігінің өкілдері, орыс және шетел ғалымдары, саяхатшылар айқын байқап, жазып қалдырды. Қазақтардың әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлері үй ішіндегі отбасылық және адамдардың өзге де топтары арасындағы өзара қарым-қатынастарды қалыптастыруда үлкен рөл атқарды.

Қасиетті қазақ халқының салт-дәстүрлері өте көп. Соның ішінде қазіргі жастар біле бермейтіндеріне қысқаша тоқталсақ.

Ат тергеу. Ол – адамды сыйлауға арналған ізеттілік әдет-ғұрып. Ұлттық болмыс бойынша әйелдер атасына, қайнағасына, қайнысына, қайын-сіңілісіне атын атамау үшін қосымша ат қояды. Мұны ат тергеу деп атайды. Мұндайда қойылатын аттардың кейбірі мынандай: «Мырза қайнаға», «бай атам», «би аға», «тентегім», «еркежан», «шебер шешей», «ақ әже», «сырғалым», «шашбаулым».

Жеңгелері қайныларына әзілдеп, бойлары тапал болса «сұңғақтым», жайбасар болса «жүйрігім» деп те ат қояды. Ер адамдар да өзінен үлкендерді Мәке, Сәке деп құрметтейді.

Анттасу. Жаудан кек қайтару үшін, адамдар бір-біріне деген адалдықтан айнымау үшін, еларалық тату келісімді сақтау үшін ант айтатын салт-дәстүр бар. Халық антын бұзған адамды «Ант атқан» деп жек көріп, «Уа, айтылған ант, серттескен уәде, алысқан қол қайда?»» - деп, кінәласады.

Асар жасау. Үй салу, қой қырқу, тай таңбалау, киіз басу, егін ору, шөп шабу тәрізді қауырт жұмыстарды көптің күш-қайратымен, көмегімен тез атқару үшін ру басының, үй иесінің ауылдастарын, туған-туыстарын шақырып, бірлесе қимылдауын асар жасау деп атайды. Оның екінші атауы – үме, серне. Үй иесі жәрдемдесуге келгендерге тамақ дайындап, сый-құрметін көрсетеді. Асарға келгендер атқарған жұмысына, көмегіне ақы алмайды..

Ауыз тию. Алыс сапарға аттанарда сол адам ауылындағы немесе әулетіндегі үлкен үйге кіріп дәм татып, жолға шыққан. Сонда ол «Осы қара шаңырақтың киесі қолдайды» деп сенген. Отбасы тамақтанып отырғанда дастарқан үстіне келген адам ондағы дәмнен ауыз тиюге тиіс. Әсіресе, таңғы астан ауыз тимеуге болмайды. Ас тан ауыз тию - үй иелерінің қонаққа, қонақтың дастарқандағы асқа деген ыстық ықыласының бір белгісі болып саналады

Бастаңғы жасау. Үйдегі үлкендер жолаушылап кеткенінде қалған жастар өздері бас қосып (келіндер, абысындар, күйеулер, балдыздар болып), немесе замандастарын шақырып ойын-суық өткізеді, әңгіме-дүкен құрады, әр түрлі дәмді тағамдар жасап ішеді. Бұл әдет-ғұрыпты бастаңғы жасау деп атайды.

Бәсіре атау. Ежелгі әдет-ғұрыптардың бірі. Ата-анасы баласына арнап жас төлге ен салады да оны «бәсіре» деп атайды. Бәсіре аталған төл өскен соң сол баланың қажетіне, тойына жаратылады.

Көрісу. Қазақ салты бойынша сағынысып кездескен адамдар бір-бірімен құшақтасып амандасады, кісі қайтыс болғанында құшақтасып жыласады, қыз ұзатылғанда да қимастықпен қоштасып, жылайды. Мұны көрісу деп атайды. **Көгентүп беру.** Малды адамдар жақын туған-туыстарының кішкентай баласына бұзауларының, құлындарының, қозыларының, лақтарының, боталарының бірін атайды. Бұл көгентүп беру. Атаған көгентүбін кейін бермей кету - өнегесіздік, дүние-қоңыздық.

Қорықтық құю. Ол – емдік ғұрып. Ауырған адамның төбесінің үстіне (басына тигізбей) май құйылған табаны әкеліп, екінші бір ыдыста қорытылған сұйық (ыстық) қорғасынды оның үстіне құйып кеп жібереді. Сонда «шар» етіп кішкене қорғасын сұйығы бір бейне қалпына түседі. Емші соған қарап ауруға «Сіз иттен немесе адамнан, жыланнан қорыққансыз» дегендей болжам айтып, ауруды жазылатынына сендіреді.

Сауын айту. Бір ауылда, елде үлкен ас, үлкен той болатын болса, алдын-ала (бірнеше ай, бір жыл бұрын) жан-жаққа хабар жіберіліп, адамдарды соған шақырады. Бұл сауын айту. Яғни, әр жүз, әр ру мұндай асқа қымызын, малын ала келіп, батыр, балуан, ақын, әнші, күйшілерімен өнер көрсетіп, бәйгеге жүйрік аттарын қосып, астың, тойдың жақсы өтуіне жан-жақты қолдау көрсетеді. Жиынға қымыз әкелгендердің ыдысына сойылған малдың жіліктерін

салып жібереді. Мұхтар Әуезовтің «Абай жолы» кітабында: «Мырза өз әкесі Өсекеңе ас берем деп, Көкшетауға сауын айтып, елді жиды ғой» деген сөздер бар.

Сүйек жаңғырту. Бұрындары құда-құдағи болған жақтар қайтадан қыз алысып, қыз берісіп құдалықты одан әрі жалғастырса, оны сүйек жаңғырту дейді. Бұл салт қыз бен жігіттің келісімімен қазір де жасалып жүр.

Тыйым.«Қызға қырық үйден тыю, ұлға отыз үйден тыю» (мақал). Халқымыздың тәрбиелік құралдарының күнделікті қолданылатын үлгі, өнеге түрлерінің бірі – тыйым. Бұл балалар мен жастарды жаман әдеттерден сақтандырып, жақсылыққа бейімдеуден шыққан педагогикалық ұғым. Осы арқылы олар әркімді теріс мінез, орынсыз қимылдардан сақтандырып отырған. Халық ұғымында тізені құшақтау – жалғыз қалудың, үлкеннің жолын кесу - әдепсіздіктің, қолды төбеге қою – ел-жұрттан безінудің, асты төгу – ысыраптың белгісі деп танып және ондай істерге қатаң тыйым салған. Ел ішінде тыйым түрлеріне байланысты сөздер көптеп саналады.

Тоқымқағар. Жас адам жолға шыққанда жасалатын дәстүрлі бас қосу. Арнаулы мал сойылып сыйлы мүшелер салынып ет асылып, кең дастархан жасалады, ойын-сауық, өлең, жыр айтылады. Бұл – сапарға шыққан жігіттің тоқымы жерде қалмасын, ат-көлігі аман келсін деген жақсы тілек білдірудің белгісі.

Шашу.Шашу – қуаныш айғағы ретінде жасалатын өте сұлу да салтанатты дәстүр. Келін түскенде, жақсылық күндерде, алыс сапардан жолаушы келгенде, құда келгенде тағы басқа зор қуанышты күндерде әйелдер құрт, кәмпиттен, күміс теңгеден шашу шашады. Шашылған шашудан тойға қатысушылар теріп алып, ырым қылып балаларына апарып береді. Шашуды әйелдер ғана шашады.

Салтсыз халық-тексіз халық. Ар мен намыс тазалығы бәрінен биік тұрады. Міне қазақта да мәдениет деген болған. Үстіне киген киімі, жүрген жүрісіне байланысты салт-дәстүрлер оның айқын дәлелі. Осы ұлттық мәдениетті бойға сіңіруді бала дүниеге келместен жатып, іштегі кезінен бастаған.

«Қазақстан — бірегей ел. Біздің қоғамда әртүрлі мәдени элементтер бір-бірімен біріккен және бірін-бірі толықтырып тұрады, біріне — бірі нәр беріп тұрады»,- деп Президентіміз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев ерекше атап өтті. Ата дәстүрді бүгінгі күнмен сабақтастыруға салихалы тапсырма берген еді.

Біздің ұлттық дәстүрлерімізде қазақтың бет-бейнесі, таным-түсінігі, жалпы жаратылысы жатқандығы белгілі. Ата — бабамыз «жел бесіктен жер бесікке дейін» әрбір атаулы күнді тіршілігінен тыс қалдырмай, ат беріп, айдар тағып, ерекше дәстүрмен айшықтап қараған. Сондықтан болса керек, қазақ «Дәстүрің — дәулетің» деп бағалаған.

«Құрсақ шашу» тойынан бастап қарттық жасқа дейінгі аралықта көптеген салт-дәстүрлер жүзеге асырылады. Бұлардың бәрінде де жақсы тілек, ақ ниет ерекше орын алады. Міне, осы үрдістерді ұмытпай, әрбір буын өзінен кейінгі жасқа үйретіп, ұрпақ сабақтастығын дәстүр сабақтастығын үнемі жалғап отыруы керек. Сол тұрғыда осы орталықта үлкен де игі іс-шаралар жүзеге асырылуы керек. Олардың негізгі ұстанымы — Елбасының «Мәңгілік Ел»

идеясы.

Бұл біз көз үйренген этнографиялық бағалы заттарды тізіп қояр мұражай емес. Мұнда ғылыми — зерттеу және әдістемелік жұмыстар жүргізіліп, баспа өнімдері шығарылып, ғасырдан — ғасырға жеткен әдет — ғұрып, салт — дәстүріміз кеңінен насихатталады.

Орталықта сонымен қатар Оңтүстікті мекендеген көп ұлт өкілдерінің салт-дәстүр, әдет — ғұрыптары зерделеніп, талданып, болашақта қазақ халқының салт — дәстүрлерімен бірге бір мақсатқа, бір идеяға, ортақ игілікке пайдалану жағы қарастырылады.

Қазақ қашанда жеті санын киелі санағаны белгілі, «Жеті қазына», «Жеті жарғы», «Жеті ата» деп басталатын жетіге қатысты даналық сөздерді тарқата зерделеу де қажет. Осы тұрғыда жастардың санасына сіндіріп, танымын арттыруда өзекті мәселелердің бірі.

Қазақ жаратылысынан ибалы да иманды халық болғандықтан, «Әдет — ғұрып және салт — дәстүр орталығына» келушілер рухани ләззат алып, өз ұлтының ұлағатты ісін, тәлім мен тәрбиесін бойға дарытып, қажетін алып, рухани байлығын толықтыра түсері сөзсіз. Бұл мекеме ұлттың ұлт екендігін танытуға үлес қосып, оның өткені мен бүгінін жалғастырып отырар орталық болады деп сенеміз.

ӘОЖ 811.574.
Дюсупова А., Кузьмина В. (18-МБ-1) Қуаныш Ш. (ШҚМТУ)

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ– ТУҒАН ЖЕР ТҰТАСТЫҒЫ

Елбасы «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында орындалу керек міндеттердің ішіне «Туған жер» бағдарламасын ұсынды. Ал бағдарламаның мәні неде? Ел президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев бұл бағдарламаның мәні деп үш ерекшелікті атап көрсетеді. «Бірінші, бұл білім беру саласында ауқымды өлкетану жұмыстарын жүргізуді, экологияны жақсартуға және елді мекендерді абаттандыруға баса мән беруді, жергілікті деңгейдегі тарихи ескерткіштер мен мәдени нысандарды қалпына келтіруді көздейді». Бірінші мәселе бойынша көптеген қалаларда тазарту жұмыстары мен қаланы таза ұстау акциялары жалғасын тауып кетті «Екінші, басқа аймақтарға көшіп кетсе де туған жерлерін ұмытпай, оған қамқорлық жасағысы келген кәсіпкерлерді, шенеуніктерді, зиялы қауым өкілдері мен жастарды ұйымдастырып, қолдау керек. Бұл – қалыпты және шынайы патриоттық сезім, ол әркімде болуы мүмкін. Оған тыйым салмай, керісінше, ынталандыру керек». Шет елде тарыдай шашырап жүрген қазақ азаматтарының басын бір Отанға жинау, олардың келуін қамтамасыз ету жұмыстары да басталып кетті. «Үшінші, жергілікті билік «Туған жер» бағдарламасын жинақылықпен және жүйелілікпен қолға алуға тиіс». «Бұл жұмысты өз бетімен жіберуге болмайды, мұқият ойластырып, халыққа дұрыс түсіндіру қажет.

Туған жеріне көмек жасаған жандарды қолдап-құрметтеудің түрлі жолдарын табу керек». «Қысқаша айтқанда, «Туған жер» бағдарламасы жалпыұлттық патриотизмнің нағыз өзегіне айналады». Батырлар мен ақындар бірі найзамен, бірі жырмен қорғап қалған ұлан байтақ даланың қазіргі иесі ретінде, әрбір Қазақстан азаматы өзіне жүктелген міндетті абыроймен атқару керек. «Туған жер» бағдарламасының жаппай халық арасында үлкен күшке ие болуы, жастардың бойына патриоттық тәрбие ұялату үлкен міндет.

Берілген тапсырманың үдесінен шығу ғана емес, оны бүгінгі күнмен өлшемей, ертеңгі ұрпаққа жету үшін еңбек ету – басты парыз.

«Алаш қайраткері Жүсіпбек Аймауытовтың: «Туған жердің қымбатын ғылым іздеп, кітап қарап сарылып, көзінің майын тауысқан, көшенің шаңын көп жұтқан шәкірт білмесе, кім біледі.

Әрбіріміз үшін Отан ошақ басынан басталады: туған жер, туған көше, туған қала немесе мен үшін туған ауыл. Патриотиз сезімін әрбір қазақ бойында қалыптастыру, дамыту мақсатында елбасымыз: «Туған жер – Тұнған – тарих!» атты бағдарламасын ұсынды. Жаңғыру баянды болашаққа жетелейді Екі тарау мен алты тармаққа, алты тапсырмаға құрылған Елбасы бағдарламасы – рухани кеңістігіміздің жаңа жаңғыруыныңз ыту мақсатында елбасым жарқын нышаны! Рухани жаңғыру - туған жер тұтастығы мен ел болашағының негізі.

Менің туып өскен жерім – Шығыс Қазақстан жері. Табиғаттың байлығы өте көп және қазынаға бай ел. Шығыстың табиғаты өте сұлу. Биік-биік асқар

тау, мөп-мөлдір көлдер, неше түрлі өсімдіктер мен дәрілік қасиеті бар шөптер өседі. Шығыс жерінде аңдар мен құстар, неше түрлі жануарлар өмір сүреді. Сол жерде біздің ата-бабаларымыз, батырларымыз, ақындарымыз, ғалымдарымыз туып өскен. Шығыстың жері шұрайлы, шөбі шүйгін өлкені мен әрқашан да мақтан тұтамын. Қазақстанның кең даласындай байтақ дала еш жерде жоқ шығар.

Шығыс Қазақстан - республиканың шығыс бөлігінде, Алтай тауын және Сарыарқаның біразын қамтитын Ертіс өзенінің жоғары ағысында орналасқан. Ауданы 283,3 мың км², республиканың жер көлемінің 10,4 пайызын қамтиды. Жер көлемі жөнінен республиканың ең кіші ауданы. Халқы 1 394 234 адам, Қазақстан халқының 10,2 пайызын алады. Шығыс Қазақстан халқының саны жөнінен Қазақстандағы 5 экономикалық аудандардың ішінде соңғы орында. Халқының орташа тығыздығы 5,0 адам. Аудан аумағында халықтың орташа ең тығыз орналасуы 9 адамнан. Халықтың ең жиі қоныстанған жерлері – Кенді Алтайдың өнеркәсіп орталықтары шоғырланған солтүстік-батыс бөліктері мен тау аңғарлары, Сарыарқаның Түркістан – Сібір темір жолынан батысқа қарай аудандары, ал климат жағдайлары мен қара топырақтары егіншілікке қолайлы болатын Белағаш даласында халық тығыздығы 15 адамнан асады. Ал темір жол бойымен Өскемен маңы бөлігі және Ертіс бойында халықтың бір км² тығыздығы 40-65 адамға жетеді.

Отаның-алтын бесігің», «Отаны жоқтық – нағыз жоқтық»- деп дана халқымыз бекер айтпаған. Өз Отанын сүю, өз ана тілін ардақтау - әрбір азаматтың бірінші міндеті. Ал біздің халқымызда атамекенді ардақтау сезімі өте терең деп ойлаймын. халқымыздың басынан қандай қиын кезеңдер өткенде де ата-бабаларымыз елімізді сыртқы жаудан қорғай білген. Өз елі үшін жанын да, барын да аямаған.

Халқымыздың осы бір қасиеті жанымызға ана сүтімен тарап, ана тілімен дарып, ақ нанымен бекуі тиіс. Өйткені Отан біз үшін оттан да ыстық.

1. Нұрсұлтан Назарбаев. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру https://mangystaumedia.kz/12/22550/

2. – Б.11-12 4.Шығыс Қазақстан облысы: энциклопедия / бас ред. Б.Ө. Жақып. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2014.

3. Интернет ресурстар

ӘОЖ 39 (574)
Әлиасқарова А.Б. Оралбек С.К., (18-УДК-1), Оқасова Б.Қ. (ШҚМТУ)

ҰМЫТЫЛА БАСТАҒАН ЕЖЕЛГІ ҚАЗАҚ САЛТ-ДӘСТҮРЛЕРІ

Салт-дәстүрлеріміздің кейбірі халық арасында кеңінен пайдаланылып жүрген болса (айдар тағу, қонақ кәде, бастаңғы және т.б.), кейбірі ұмыт қалып барады. Әсіресе жастарымыз біле бермейтін салт-дәстүрлеріміз жетерлік. Ата-бабаларымыздан мұра боп қалған салт-дәстүрлер әрдайым игі мақсаттар үшін қолданыста болған. Сол себепті оларды біле жүру, кей-кейде өмірде іске асыру да артық етпес.

Ақсарбас атау. Қауіп-қатерге ұшырағанында «А, Құдайым оңдасын! Мені осы қиындықтан құтқара гөр! Ақсарбас!» деп құдайды атайтын болған. Мұндай жағдайда «Ақсарбас!» деп үш рет айқайлаған. Сосын қауіп-қатерден аман қалғанында әлгі адам ауыл аймағын шақырып құдайы берген. Ақсарбасқа шалынатын малдар: бозқасқа (қой), көкқасқа (жылқы), қызыл-қасқа (сиыр). Адам ақсарбас атағанда қай малын айтса, соны құдайыға союға тиіс.

Асату. Бұл дәстүр Сәбит Мұқановтың «Халық мұрасы» деген кітабында толық баяндалған. Дастарқан басында ет жеп отырғандар тоғая бастағанында, төрде отырған ақсақал қалған етті қолымен қонақтарға, жас балаларға асатады. Бұрындары ауыл балалары ет асаймыз деп қонақ келген үйдің қасында жүретін-ді.

Ат тұлдау. Ер адам қайтыс болғанда мініп жүрген атының жал-құйрығын күзеп, оны бос жібереді де, өлген адамның жылында сол атты әкеліп сояды.

Аунату. Қазақтар үйіне келіп қонақ болған, қонып кеткен адамдардың отырған, жатқан жеріне «баламыз осы атасына тартсын, бойына осы атасының қасиеттері қонсын» деп балаларын аунатып алатын болған. Елге, ағайынға сыйлы азамат кіндік қаны тамған туған жеріне келгенінде халық, туған-туыстары, дос жарандары оны сол жердің топырағына аунатып алған. Шыңғыс Айтматов үйіне Мұхтар Әуезов келгенде, ол отырған орындыққа ұлын аунатып алған көрінеді.

Аяғына жығылу. Кешірім сұраудың ең үлкен, кішіреюдің ең ауыр түрі – осы ғұрып. Оны орындағанда айыпты адам жанына абыройлы, қадірлі кісілерді ертіп алып, тисті адамның үйіне рұқсат сұрап кіріп, кешірім сұрайды. Айыбы үлкен болса, айыпкер өзі кінәлі болған адамның аяғына жығылып, оны құшақтаған қалпы жылап, кешірім сұрап, жалынған. «Аяғына жығылу» - әрі ғұрып, әрі жазаның бір түрі.

Байғазы беру. Үлкеннің кішіге, яғни балаға беретін сыйы. Жас ұл-қыз, бойжеткен, бозбала жаңа киім кигенде, жаңа зат алғанда аға, апа, ата-әжесінен, туған-туыстарынан оған байғазы сұрайды. Олар байғазыға ақша, мал, мүлік, әйтеуір бір зат беріп, құтты болсын айтады.

Босаға майлау. Жастар шаңырақ құрғанында немесе біреу жаңа үй алғанында жақын туған-туыстары келіп жаңа үйдің босағасына май жағу салтын жасайды. Ол осы үй берекелі, майдай жұғымды, көптің үйі болсын деген ниеттен туған. Босағасын майлаған адамға шаңырақ иелері кәде береді.

Енші беру. Ата-анасы баласы балалы болғаннан кейін «енді өз күндерін өздері көре алады» деген сенімге келіп, отау тігіп, бөлек шығарады. Сонда

малынан – мал, мүлкінен – мүлік бөліп береді, ыдыс-аяқ сыйлайды. Оған келіннің төркінінен келген дүниесі қосылып, жас жұбайлар жеке шаңырақ болып шыға келеді. Мұны енші беру деп атайды. Ата-анасы қайтыс болса, олардың малы мен дүние-мүлкі қалған ағасы інісіне еншібас беруге тиіс.

Ерулік беру. Ауылға басқа жақтан бір үй көшіп келсе, бауырларының бірі туған-туыстарына жапсарлас келіп қонса, көрші-қолаң немесе жақындары жаңа үйге «ерулік» деп ас пісіреді, табақ тартып, қонақасы береді. Осылайша қазақтар танысын, танымасын бір-бірін бөтенсімей, өз ортасына тарта білген.

Жылу жинау. Бір бақытсыздыққа ұшырағанында, үй мүлкі, малынан айырылғанында ауыл тұрғындары, көрші-көлемі, туған-туыстары мал, дүние, ақшалай көмек көрсетеді. Мұны олардың ор тасынан бір адам ұйымдастырады. Бұл жәрдем – жылу жинау деп аталады. Арам жолмен шығынға ұшырағандарға жылу жиналмайды. Олар: дүние-мүлкін қартаға салып ұтқызып жібергендер, зинақорлыққа салғандар, ішіп құртқандар, қоғамның, мемлекеттің дүние-мүлкін жеп қойғандар.

Қазан шегелеу. Жақын туыс, әзіл-қалжыңы жарасқан адамдардың үйіне екі-үш адам бірге барып: «Осы үйдің қазанын шегелей келдік» дейді. Бұл олардың түстеніп, ет жеуге келгендігі. Үй иесі оған әзілмен жауап қайтарып: «Жақсы болды, қазан шегелейтін адам таба алмай отыр едік» деп қонақжайлық танытады, әйелі ет асып қонақасы береді.

Қалау айту. Біреудің жақсы малына, мүлкіне көңілі кеткен адам сол үйдің иесіне немесе әйеліне, баласына соған лайықты бағалы бір тарту әкеліп, әлгі дүниені, жануарды «менің қалауым осы» деп сұрайды. Кейде үй иесі мұндай сыйлы, жөн-жоралғысымен келген қонаққа өзі сөз салып: «Бұл үйден қалаған бір заттың бар ма? Қалауыңызды айтыңыз» деп сұрап, қалаған затын сыйлайды.
Мойнына бұршақ салу. Ертеде баласы жоқ адамдар мойнына көгеннің бұршағын салып Құдайдан перзент сұрап жалбарынған, жылаған. Мойынға бұршақты бала тілегенде ғана салады.

Қазақ халқы – салт-дәстүрге өте бай ел. Бұл – оның мәдениетті әрі тәрбиелі ел екендігінің айғағы. Белгілі қоғам қайраткері, заңгер Н.Шайкенов: «Ұлт дәстүрі – заңнан биік», - деген. Демек, салт-дәстүрлі ел – мықты әрі тұғыры берік ел. Біздің халқымыз өз ұрпақтарына ғасырдан ғасырға ұлт қасиетін салт-дәстүрмен, өнегені әдет-ғұрыппен, үлгіні жөн-жосықпен, әдепті ырым, тыйыммен тәрбиелеп, ұлағатты ұл, инабатты қыз өсірген. Ұлттық тәлім, салт-сана сабағы адамгершілік тәрбиесінің аса сенімді әрі ғажайып жол екенін көрсетті. Отаншылдық, ерлік, мәрттік, жомарттық, қайырымдылық, жоғары адамгершілік қасиеттер осы жол арқылы дарыған. Батыр жазушы Б.Момышұлы Ұлы Отан соғысы жылдарында: «Мен өзімнің ұрыстағы тәжірибемнен солдаттың басында жауынгерлік қасиетті тәрбиелеуде халықтардың басынан өткен жауынгерлік жолдары мен ұлттық дәстүрлердің маңызы зор екеніне көзім жетті», - деп жазды. Олай болса, әдет-ғұрып – қазақ халқының мызғымас заңы деп қабылдаған жөн.

Дана халықтың өзі жасаған осы әдет-ғұрып пен жөн-жосықты біліп, үйрену және өмірде қолдану – ағайынды адастырмас сара жол. Мұны отбасында ата-

ана, мектепте ұстаз, көпшілік ортада ақсақалдар жастарға үйретіп, айтып отырса, ұтарымыз көп болар еді.
Қазақтың салт-дәстүрлері:

- Ас қайыру
- Алық
- Ауылдың алты ауызы
- Баталасу
- Бәжі басу
- Бітім
- Билік ақы
- Дәм татыру
- Жамбы ату
- Жол-жоралғы
- Жөн-жосық
- Келін қолынан шай ішу
- Көңіл шай
- Керегеге керу
- Көгенге түсу
- «Кінә менде»
- Қайындап бару
- Нағашылап бару
- Төркіндеп бару
- Қырық жеті
- Қоңсы қону
- Қол ұстатар
- Қыз алып қашу
- Мығау жазасы
- Науқасты күзету
- Өкіл куйеу
- Өртпен тазалау
- Сабақ басы
- Сөзге тоқтау
- Тарту-таралғы
- Төрелік
- Түстену
- Шошай тәртібі

Бала тәрбиесіне, жалпы адам тәрбиесіне терең мән беріп, оның сәтті қағидалары мен ережелерін жасағандардың бірі – қазақ халқы. Оның тәрбие

тәсілдері мен тәжірибелері өте көп. Халықтың ғасырлар бойы жасаған зор еңбектерін жазып шығу үлкен еңбек, қыруар жұмыс. Оның бәрін қамти алмасақ та, сол жұмыстың бір тамшысы ретінде ұлттық тәрбие ісіндегі сәбилік кезден ес біліп, ер жеткенге дейінгі салт, дәстүр, әдет-ғұрып үлгілері мен өнегелері баланың өсу жолымен беріліп отыр.

Құрсақ тойы – жас келіншектің екі қабат болғаны белгілі болса, оның абысындары мен қайын сіңлілері сол үйге оңаша құрсақ тойын жасатып, аман-сау босануына тілек білдіреді. Қазақ ғұрпы бойынша бала біткен келіншекті «күмәнді», «аяғы ауыр», «ішінде көжесі бар» деп тұспалдап айтады.

Қазанжарыс - әйелі босанар сәтте басқа әйелдер қазанға жеңіл-желпі тамақ істеп, оны босанатаын әйелден бұрын пісірмек болып жарысады. Халық ғұмыр бойынша туатын бала қазан жарысқа қатысып одан бұрын өмірге келуге тырысады деп түсінген.

Сүйінші – сүйінші келініңіз келеді деп, әдеппен қол қусырып сәлем береді. Қуанышты хабар жеткізетін адам «сүйінші, сүйінші» деп келеді. Мұндайда қуанышты үй иесі қалағаныңды ал дейді. Немесе оған риза болатындай сыйлық ұсынады. Бұл шын қуанудың, ризалықтың белгісі. Сүйінші сұраудың да, оның сүйншісін алудың да ешқандай ерсілігі жоқ.

Шілдехана – «Сәрсенбай зор қуанышты болып, шілдеханаха қанша қыз бозбала жиып, баланың есімін Жамал қойып еді» (М. Дулатов) – Аманжол Атакем аулына шілделікке кеткен, кей жерлерде шілделік деп атайды. Жаңа туған нәрестенің құрметіне жасалатын ойын сауық, той. Мұнда балаңыздың бауы берік болсын дегендей құтты болсын айтылады, жастар жиналып, ән салып, домбыра тартып, өлең, жыр айтады. Шілдеханаға шақырумен де, шақырусыз да келе береді. Шілдехана өмірге адам келгеннің және оған қуанудың бір белгісі.

Наурыз ұлыстың ұлы күні – Наурыз Шығыс елінің бүкілхалқытық мейрамы, яғни Ұлыстың Ұлы күні. Наурыз бұған дейін мыңдаған жыл бұрын шығыс халықтарында жыл басы мерекесі ретінде тойланып ерекше күн ретінде аталып өтетін болған. Қазақ халқы да Наурыз мерекесіне ерекше бағалап, оны жыл сайын тойлап отырған. Шығыстық данышпандар Махмұт Қашқары, Әбу Райхан Бируни, Ә. Фердоуси, Ә. Науаи, О. Хаямнан бастап қазақтың Абай, Әлихан, Ахмет, Міржақып, Сәкен сынды ғұламалары да наурыз туралы еңбектер, өлеңдер, жақсы сөздер жазып қалдырған.

Наурыз шығыс елдері үшін – бірліктің, татулықтың, еңбектің, көктемнің, ізгіліктің, бақыттың мерекесі ретінде тойланған. Сондықтан да олар бұл күні шаттанбайтын, қуанбайтын, мейірленбейтін адам болмаған. Бұл күні жақсы тілек тілеу, құттықтау, кешірім жасау, табысу сияқты адамгершілік қасиеттер көрініс тауып, кейінгі ұрпақтар сондай жақсы үлгі өнеге алған.

Наурыдзың айрықша тәлім –тәрбиелік, үлгі өнегелік, сән-салтанаттылық, мәрт-жомарттылық, қадір-қасиеттілік нышан белгілері мен таным ұғымдарының үлгі түрлері көп. Мұның бәрі әр адамды жоғары саналыққа, әдептілікке, өнегелікке, бауырмалдылыққа, көрегенділікке, ізеттілік пен білімділікке баурайды. Наурызда әр халықтың асыға күтетіні де осыдан болу

керек. Осы ұлы күнге байланысты әдет-ғұрыптар мен жол-жоралары да бар.

Наурыз күні – Шығыс күні есебі бойынша жылдың алғашқы айы. Григориан күн есебінде де жылдың алғашқы айы есебінде, күн мен түннің ұзақтығы теңеседі. Сол себептен наурыз жыл басы болып саналады. Сонымен бірге қыстың соңы, көктемнің басы. Күн жылынып, қар еріп, жыл құстары келе бастайды. Сондықтан жылдың құт мезгілі есебінде де, жылдың алғашқы айы есебінде де, төл басы есебінде де, наурызды бүкіл халық аса құрметпен қарап, оны есте қаларлық қасиетті ай есебінде бағалаған.

Наурыз көже – Наурыз тойына ғана тән көпшілікке арналған мерекелік тағам. Оны әр үй жеті түрлі дәмнен: сүт, ет, су, тұз, тары, құрт, жеміс тағы сол сияқты тағам үрлерін жасап, оған қазы, шұжық сияқты тағам түрлерін қосып мерекемен құттықтауға келгендерге ықыласпен ұсынады. Наурыз көженің дәстүрлік, мерекелік, ұлттық тағылым өте зор. Ол барлық адамдарды жомарттыққа, ізгілікке, ұйымшылдыққа, татулыққа, бірлікке шақырған.

Наурыз жыры - Наурыз меркесінде айтылытаын халық ауыз әдебиетінің түрлерінің бір саласы. Жыр- өлең осы күнге лайықталып, мадақтау, тілек, бата, әзіл түрлерінде айтылады. Оның түрлері халық арасында өте көп тараған. Наурызға арналған бұрынғы, соңғы ақындардың шығармалары да көптеп саналады.

Ұлыс күні қазан толса,
Ол жылы ақ мол болар.
Ұлы ксііден бата алсаң,
Сонда олжалы жол болар.
Ұлысың Ұлы күнінде
Бай шығады балбырап
Қасында жас жеткіншек
Тұлымшағы салбырап.
Бәйбіше шығар балпиып,
Күндігі баста қайқиып,
Келіншек шығар керіліп,
Сәукелесі саудырап,
Қыз шығады қылмиып
Екі көзі жаудырап.

Наурыз бата – Халықта батаның түрі көп. Соның бірі –осы Наурыз бата. Мұнда наурызнама өткізгендерге, осы күнге арнап «Наурыз көжеге» шақырғандарға, тойда өнер көрсеткен ақын, әнші, палуандарға тағы басқа өнерпаздарға, жас талапкерлерге, ақсақалдар мен әжелер, ел ағалары бата береді. Бата жалпы жұртшылыққа, көпшілікке, бүкіл қауымға, ауылға да беріледі. Мысалы:

Өркенің өссін!
Әр күнің Наурыз күніндей берекелі болсын!
Ұлың – оңға, Қызың –қырға қонсын!
Еліңе елеулі, халқыңа қалаулы бол!
Айың тусын оңыңнан!

Жұлдызың тусын соңыннан!

Бақ берсін, қыдыр дарысын!

Жастар бұл күні үлкендерден бата алуға тырысады. Және наурызда алынған батаның орны бөлек.

Наурыз тілек - әр адам өзіне, отбасына немесе жақын туыс- туғандары мен дос жарандарына Ұлыстың ұлы күнімен құттықтап, жақсы тілек тілейді, бір –бірінің үйіне кіріп дәм татады. Мысалы:

Пәле-жал жерге енсін!

Төрт түлік ақты болсын!

Өрісің малға, үйің жанға толсын!

Наурызша – Наурыз айында жұп- жұқа, қиықша ақ қар түседі, оны халық *наурызша* деп атайды.

Шығыс елінің ұғымы бойынша күн мен түннің теңелуі тұсында, яғни 22 наурыз күні жер-көкті жарып ерекше бір гуіл өтетін көрінеді. Оны жан-жануарлар ішінде жұмақтан шыққан қой ғана сезеді дейді халық. Сол күні барлық жаратылыс, оның ішінде адам бойында да ерекше сезім, қасиет болады. Мұндай қасиетті күндерде тырнақ, шаша алдыруға болмайды. әркім өзін жаман әдеттен аулақ ұстағаны жөн.

Наурыз қай жағынан алып қарағанда да бүкіл халық үшін ерекше мерекелі күн қатарында аталып өтіледі.

Біздің халқымыздың салт, дәстүрлері мен әдет- ғұрыптары енді ғана зерттеліп, жиналып, қараылп, көпшілік оған енді ғана назар аудара бастады.

Мұның тек рухани, мәдени жағы ғана емес, сонымен бірше жас ұрпақ адам тәрбиесіне де үлкен қызмет атқаратынын естен шығаруға болмайды. Ұлтымыздың осындай тәлім-тәрбиелік немесе сезімдік әдет-ғұрыптарының мәніне терең мән беріп қарап, сырын ашатын болсақ онда өте көп ғибратты істерген қанық боламыз. Бұның халық педагогикасындағы, мәдениетіндегі, психологиясындағы көп салалы істің елеулі тармағы екеніне көз жеткіземіз.

УДК 821. 512. 122

Жанадылов (18-ЭЛК-1(с1), Адильбаева Ж.Д. (ВКГТУ)

ТРАДИЦИИ И ОБЫЧАИ КАЗАХСКОГО НАРОДА

Основной традицией казахов, со временем трансформировавшейся в особенность национального характера, является гостеприимство. В казахском обществе существует неофициальный закон, озвученный еще в глубокой древности. Он гласит - встречай гостя как посланника Бога. Гостеприимство, в казахском обществе считается священной обязанностью. Во все времена степняки делали все возможное, чтобы угодить гостю. Поэтому каждый путник, отправляясь в дорогу, знал, что его радушно встретят в любом уголке казахской земли.

Суйінші -человек который принес в дом добрую новость, в знак благодарности получает от хозяина дома ценный подарок .

Бата -это благословление самого старого и уважаемого человека который желает счастья, добра, и всего самого лучшего.

Тұсау кесу - обрезают путь когда ребенок начинает делать первые шаги. Доверяют это самому шустрому стойкому и крепко стоящему человеку, чтобы ребенок был таким же.

Шашу - осыпаник во время радостного события,торжества свадьбы ,сватовство и так далее, на виновников этого события бросают конфеты ,дети собирают шашу (конфеты ,деньги)Казахи верят что после шашу сладостями жизнь будет такой же сладкой, на пути будет успех и удача.

Шілдехана - это праздник когда на рождения ребенка приходят родные и близкие с хорошими пожеланиями. В рамках праздника шілдехана проводят обряд имянаречения «ат кою»

Қырқынан шығару - обряд, исполняемый на сороковой день после рождения ребенка. Включает в себя: купание младенца в 40 ложках воды, а также первую стрижку волос и ногтей.

Сүндетке отырғызу - обряд обрезания. Обряд проводится, когда ребенку исполняется 5-7 лет. В этот день родители зовут в юрту муллу, который и проводит данную процедур. За это мулла получает щедрое вознаграждение. По случаю организуется большой праздник, на который приглашают всех родственников и друзей.

Сырға салу - надевание сережки невесте. Мама жениха надевает серьги на невесту. Это одно из самых важных событий для девушки как для будущей невестке. Этим самым обрядом мама жениха одобряет будущую невесту и благословляет.

Наурыз той – «Казахский новый год». День весеннего равноденствия, когда день и ночь ровняются по часам. На наурыз той готовят традиционный наурыз коже. Проводят национальные игры, конкрусы, соревновании, алты бақан, қол жығыс, байге, перепясывание каната. В традициоый наурыз коже входят семь компонентов: сүр ет, құрт,вода,соль,пшено,перловка, рис.

Тіл ашар-когда ребенок идет в первый класс. Родители проводят мероприятия тіл ашар для того чтобы ребенок хорошо учился, был

красноречив. Дает слово самому старшему, уважаемому человеку быть хорошим, примерным учеником.

Бесікке салу-праздник устраиваемый после укладки новорожденного в люльку. Организуется на 3-5 день после отпадения пуповины у малыша.

Жеті ата – семь поколений. Все потомки одного деда до седьмого колена считаются близкими родственниками. Древний обычай требует знать семь поколений предков и запрещает браки внутри рода

Тоқымқағар – обряд для уезжающих в дальнюю дорогу. Нужно зарезать барана, накрыть дастархан (праздничный стол), позвать гостей. Во время этого обряда поют песни и говорят пожелание тому, кто уезжает.

"Коримдик" от слова "кору" - смотреть, видеть. Подарок, который дают за увиденное впервые (молодую невестку, новорожденного и т.д.). Значение обычая не в том, чтобы взять или дать подарок, а для выражения добрых намерений смотрящих.

Салемдеме – знак приветствия и уважения. Давно не встречавшиеся люди дарят друг другу драгоценности, сувениры, угощение. Не обязательно, чтобы вещь была дорогая, но памятная.

Қонаққәде - знак взаимного уважения, которое выказывают гости. Хозяин вправе попросить почтившего его қонаққа спеть песню, прочитать поэзию или станцевать. Это своеобразный подарок, который гость делает принимающей его стороне.

Бастанғы – старинный аналог современных молодежных вечеринок. Традиционно подобные торжества проводились сразу же после отъезда взрослых. Во время бастанғы, гости, как привило, высказывали только одно пожелание - чтобы в дороге путников сопровождала удача и не настигла болезнь.

Итак, процесс национального возрождения сопровождается не только повышенным интересом к казахской истории, но и возрождением собственных традиций и обрядов. Возрождение казахских традиций воспринимается сегодня в Казахстане как восстановление исторической преемственности. Для казахского народа это очень сложная и во многом болезненная проблема, поскольку речь идет о восстановлении утраченной традиции. Современные казахи - это уже давно не скотоводы-кочевники. Кроме того, имело место сознательное изживание и уничтожение традиций на протяжении всего двадцатого века. За семидесятилетний советский период в Казахстане боролись с традициями как с "пережитками прошлого".

Однако казахи и тогда, и сегодня с завидным постоянством и упорством сохраняли осколки прежнего образа жизни. Здесь особое место принадлежит родовому сознанию.

УДК 808.55

Жанатова Г.М. (18-ТФК-1), Асавбаева Г.Б. (ВКГТУ им. Д. Серикбаева).

АББРЕВИАТУРЫ В ОФИЦИАЛЬНО-ДЕЛОВОМ СТИЛЕ

Почему на определенных этапах развития языка возникает не только необходимость появления нового слова, но и принципиально новые классы слов? Термин «аббревиатура» имеет двойное значение: им объединяются все слова, созданные способом аббревиации, то есть способом сокращения основ и сложения сокращенных основ, а также этот термин используется для обозначения языковых единиц, созданных путем инициального сокращения.

В обыденной жизни, когда требуется сбережение места и времени, довольствуются употребительными простыми сокращениями. Сокращения слов состоят частью в пропуске отдельных букв и слогов и опущении значительной части или даже всего слова, за исключением начальных букв, частью в отдельных знаках, заменяющих слова. В греческих рукописях встречается множество подобных знаков, которые совершенно исчезнут лишь в новейшее время. Поэтому в старинных греческих грамматиках можно найти перечень употребительных аббревиатур. Но со времени изобретения книгопечатания, эти установленные аббревиатуры вышли из употребления, за исключением немногих. В настоящее время аббревиатуры на письме употребляется лишь для частной или личной потребности в скорописании. Только в некоторых случаях допускаются исключения: в научных работах, при цитатах, библиографических указаниях и т.п.

Целью нашей статьи является рассмотрение аббревиатур в официально-деловом стиле. Аббревиатура (отлат. abbrevio – сокращаю) – существительное, состоящее из усеченных слов или усеченных компонентов исходного сложного слова. Образование аббревиатур как особый способ словообразования получило широкое распространение в европейских языках в XX в. Аббревиатуры делятся на сложносокращённые слова и инициальные аббревиатуры. Сложносокращённое слово – это слово, составленное из сокращённых начальных элементов (морфем) словосочетания. В.В. Виноградовым выделяются два основных типа сложносокращенных слов – слоговой и инициальный. К слоговому типу, который составляют слова, образованные путем сложения начальных слогов или иных звуко или буквосочетаний слов исходного словосочетания, «примыкают сложносокращенные слова смешанного подтипа», в рамках которого различаются: слова, составленные из части слова и полного слова и слова, составленные из слоговой части слова и начальных звуков слов, и еще слова, составленные из начальных звуков полных слов и слоговой части слова. К смешанному подтипу предлагается отнести также слова, образованные из начальных частей слов и конечной части слова. В рамках инициального типа, который составляют слова, образованные путем сложения начальных звуков или начальных букв (инициалов) слов исходного словосочетания, выделяются следующие подтипы:1) звуковой, 2) буквенный, 3) смешанный (буквенно-звуковой).

Серьезным недостатком этой классификации является то, что в ней не выделяются сложносокращенные слова, образованные путем сложения

слоговой части слова с полным словом в косвенном падеже. Инициальные типы сложносокращённых слов или акронимы — это слова, образованные путём сложения начальных букв слов или начальных звуков, в свою очередь подразделяются на аббревиатуры буквенные, звуковые и буквенно-звуковые. Для того, чтобы разграничить звуковые, буквенные и буквенно-звуковые слова инициального типа, можно выделить определенные формальные схемы их построения, с учетом всех вышеперечисленных факторов, и рассматривать отдельно лексические группы слов, соответствующие каждой из выделенных нами схем: слова, состоящие из двух и более согласных абброморфем, относятся авторами словаря, как можно заключить из приводимой транскрипции, к буквенному подтипу, что вполне обоснованно, поскольку произношение их как звукосочетаний затруднительно, и слова, состоящие из двух гласных абброморфем, относятся в словаре исключительно к звуковому подтипу, что может быть подвергнуто сомнению в связи с обозначенной проблемой разграничения звуковых и буквенных сложносокращенных слов: их можно отнести и к разряду буквенных. В отношении звуковых слов можно полностью согласиться с авторами Словаря. Возникают сомнения относительно буквенных слов данной разновидности: они могут быть отнесены также к разряду буквенно-звуковых, так как трудно определить, является ли гласная абброморфема обозначением звука или названием буквы, поскольку в данном случае их произношение не различается. Следует отметить, что распределение инициальных сложносокращенных слов по подтипам в определенной мере условно: нередко омонимичные сложносокращенные слова относятся к разным подтипам; более того, одно и то же слово может быть и звуковым, и буквенным.

Среди книжных стилей языка официально-деловой стиль выделяется своей относительной устойчивостью и замкнутостью. Это стиль документов: международных договоров, государственных актов, юридических законов, постановлений, уставов, инструкций, служебной переписки, деловых бумаг и т.д. С течением времени он, естественно, подвергается некоторым изменениям, вызванным характером самого содержания. Но многие его черты, исторически сложившиеся жанры, специфическая лексика, фразеология, синтаксические обороты придают ему в целом консервативный характер. Несмотря на различия в содержании и разнообразие жанров, официально-деловой стиль в целом характеризуется рядом общих черт. К ним относятся:

1) сжатость, компактность изложения, «экономное» использование языковых средств;

2)стандартное расположение материала, нередкая обязательность формы, употребление присущих этому стилю клише;

3) широкое использование терминологии, фразеологии, включение в текст сложносокращенных слов, в частности аббревиатур;

4) частое употребление отглагольных существительных, отыменных предлогов, сложных союзов, а также устойчивых словосочетаний, служащих для связи частей сложного предложения.

5) повествовательный характер изложения, использование номинативных предложений с перечислением;

6) прямой порядок слов в предложении как преобладающий принцип его конструирования;

7) тенденция к употреблению сложных предложений, отражающих логическое подчинение одних фактов другим;

8) почти полное отсутствие эмоционально-экспрессивных речевых средств;

9) слабая индивидуализация стиля.

К стандартным аспектам языка деловой письменной речи относится унификация сокращений, наиболее часто используемых в деловых письмах. Сокращаются слова, словосочетания, характеризующиеся высокой частотностью употребления, а также термины, названия организаций, известные правовые акты, своды законов, текстовые обозначения и т.д. Все сокращения, используемые в текстах документов, подчиняются определенным правилам: - на протяжении всего документа сокращения должны быть одинаковыми. Нельзя сокращать одно и то же слово или словосочетание по-разному или писать его в одном месте полностью, а в другом сокращенно; - не допустимо применять сокращение в тексте, если оно может повлечь за собой инотолкование, двусмысленность в восприятии фразы; нельзя сокращать слово, если оно является единственным членом предложения; - нельзя сокращать слова до одной буквы, кроме случаев традиционных текстовых сокращений. Также к официально-деловой терминологии можно отнести различные аббревиатуры. В деловых текстах используют всевозможные сокращения номенклатурных знаков различного свойства: - названия известных правовых актов: УГ (Уголовный кодекс),- наименования организаций: МВФ (Международный валютный фонд); - названия, указывающие на форму собственности предприятия, входящие в качестве классификатора в названия предприятий: ООО (Общество с ограниченной ответственностью); - названия должностей: ИО – исполняющий обязанности; - названия технических приборов: АСУ (автоматическая система управления), Наименования учреждений, организаций и должностей, званий, единиц измерения, географические названия и другие должны точно соответствовать официальным названиям.

В ряду книжных стилей официально-деловой стиль очерчен наиболее четко. Он обслуживает правовую и административную деятельность при общении в государственных учреждениях, в суде, при деловых и дипломатических переговорах: деловая речь обеспечивает сферу официально-деловых отношений и функционирует в области права и политики. Официально-деловой стиль реализуется в текстах законов, указов, приказов, инструкций, договоров, соглашений, распоряжений, актов, в деловой переписке учреждений, а также в справках юридического характера и т.п. Несмотря на то, что этот стиль подвергается серьезным изменениям под влиянием социально-исторических сдвигов в обществе, он выделяется среди других функциональных разновидностей языка своей стабильностью, традиционностью, замкнутостью и стандартизованностью. Стандартные

синтаксические обороты, клишированные выражения, структурно-композиционные особенности и т.д. являются результатом внутриязыкового отбора, использования тех структурно-синтаксических возможностей языка, которые наилучшим образом отвечают задачам, стоящим перед деловым письмом. И именно эти черты, возникшие под влиянием экстралингвистических факторов и вследствие внутренних закономерностей языкового развития, определяют лицо жанра деловой переписки, отграничивая его от других жанров официально-делового стиля и сохраняя свою тематическую и жанровую прикрепленность на протяжении десятилетий. Это связано также и с тем, что область функционирования деловой корреспонденции, как одного из многочисленных проявлений официально-делового стиля - это правовая сфера. Именно этот фактор определяет структуру и тип содержания деловой речи. Деловое письмо является пограничным явлением между юридическим документом и частной перепиской. Характерной чертой, отличающей его от собственно документа, является отсутствие единой модальности.

Список литературы:

1. Лопатин В.В. Рождение слова / В.В. Макковел [и др.]; под ред. К.Р. Макковел. - М.: "Республика", 1992 - 392 с.

2. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. М., 1990.

3. Немченко В.Н. О словообразовательной структуре сложносокращенных слов с синхронической точки зрения // Владимир Даль и современная филология. Материалы международной научной конференции. Том 1. Н.Новгород, 2001.

4. Басовская Е.Н Языковые трудности, связанные с составлением документов // Секретарское дело. - 1997, №1 С. 31.

5. Рахманин Л.В. Стилистика деловой речи и редактирование служебных документов: Учеб. пособие для сред. спец. учеб, заведений. 3-е изд., испр - М.: Высш. шк., 1988. С. 52.

УДК 821.512. 122

Жанибеков М.Ж. (17-АРК-1(с1), Адильбаева Ж.Д. (ВКГТУ)

КОМПОЗИЦИОННОЕ СВОЕОБРАЗИЕ ПОЭМ АБАЯ

В своей статье мы хотим раскрыть особенности произведений великого казахского поэта и просветителя Абая Кунанбаева. Его стихи и проза отличаются и размером, и богатством содержания. Все они пронизаны нравственным содержанием и направлены на воспитание всесторонне развитой молодежи.

Казахский просветитель, государственный деятель, философ, композитор, основатель казахской письменной литературы и поэт Абай - Ибрагим Кунанбаев по праву считается одним из великих личностей, внесших огромный вклад в сокровищницу казахской литературы и культуры. Он жил во второй половине XIX века. Родился в семье скотовода, 10 августа 1845 года в Семипалатинском уезде. Обучался в медресе, а затем русской школе. Свою творческую деятельность Абай начал в юности со стихов и пения песен.

Абай - лирический поэт. В его стихах воспевается идея объединения разрозненных казахских племен, необходимости изучения наук и приобретения профессии. Приблизив своё творчество к народной жизни, стремился к решению различных социальных проблем, имеющих место в жизни казахского народа. Лирика Абая отражает народную жизнь, иногда впечатлительная, иногда веселая и озорная, а иногда и побуждающая к думам о смысле жизни.

Абай внес в казахскую поэзию жанр дастана - эпоса, поэмы. Его поэмы «Искандер» и «Масгуд», хотя и не велики по размеру, тем не менее, в них в полной мере проявилось мастерство поэта выдвигать передовые идеи через маленькие истории с помощью таких реалистичных образов, как Искандер и Масгуд.

Многие произведения Абая Кунанбаева написаны в форме нравоучений и моралистических бесед. В решении вопросов этики, как и других проблем, на первый план выступают его заветные просветительские идеалы.

Придавая серьезное значение форме стихов, поэт-просветитель с особой силой подчеркивал важность их идейного содержания. Многие люди сочиняют стихи, но отдельные лишь способны создать произведения, в которых внешняя красота гармонирует с внутренним содержанием. Выступая за высокую художественность поэзии и глубину ее содержания, Абай главную роль отводил идейному замыслу художественных произведений.

Если в таких сатирических стихах, как «Наконец, волостным я стал...», «Управитель начальству рад...» Абай высмеивает административные порядки, имеющие место в то время в Казахстане, то в лирических, посвященных временам года стихах «Весна», «Лето», «Осень», «Зима» он стремится показать красоту родной природы, степных просторов Казахстана. Абай внес в казахскую литературу новые стихотворные формы – шестистишие и восьмистишие, примером таких стихов являются «На воде, как челнок, луна», «Когда станет длинною тень», «Из времени выпадает миг», «Разве не должен,

мертвый, я глиной стать» и другие.

В 1882 - 1886-е годы Абай создал свои лучшие произведения. Он призывал: «Раз в день, или раз в неделю, или хотя бы раз в месяц давай сам себе отчет, как ты за это время вел себя в жизни, совершил ли ты поступки, соответствующие благу и разуму». С 1890 по 1898 записывал свои мысли в прозе, которые позже оформились в 45 назиданий или философских трактатов своему народу. В 1933 была издана «Книга слов, куда и вошли его философские раздумья по вопросам истории, просвещения.

Абай выступает против невежества, нечестности, лицемерия, подлости, корыстолюбия, стремления жить за счет других. С сожалением он пишет о том, что между людьми потеряно взаимное доверие, что среди них господствуют вражда и ненависть. «Не видя счастья, преследуя друг друга, хвастаясь друг перед другом, теряем мы бедную жизнь, ее губим непристойными поступками, пренебрегаем ею, как песком, как гнилой веревкой, а когда она подходит к концу, то плачем и не можем купить один день жизни за все свое состояние».

«Сплетни, обман, коварство, леность, расточительство» поэт называет пятью врагами человечества и призывает современников всячески избегать этих пороков. Этим пяти порокам Абай противопоставляет и возвышает пять высоких моральных качеств — «упорство, труд, глубокое размышление, умеренность, доброту», которые настойчиво предлагает поддерживать и развивать. Разум и труд — вот те основные моральные качества, которыми должен овладеть, по Абаю, идеальный человек. Абай учил молодых людей находить свое место в обществе и свои знания направлять на то, чтобы помочь народу освободиться от невежества и бесправия. Назидания Абая и сегодня имеют большое воспитательное значение.

Таким образом, Абай достиг духовного совершенства, питаясь из трех источников: казахское устное народное творчество, поэзия Востока и, наконец, образцы русской и европейской литературы. Эти три источника помогли ему стать великим поэтом, сделали его известным. Произведения Абая переведены на русский, узбекский, татарский, киргизский, турецкий, каракалпакский, монгольский, китайский, чешский и другие языки. Его произведения считаются национальным, духовным богатством, гордостью казахского народа, достоянием всех тюркоязычных народов.

Свою статью мы хотим закончить словами нашего президента Нурсултана Абишевича Назарбаева:

Мир Абая — наша путеводная звезда. Она не позволит нам сбиться с пути. По ней мы определяем свои главные ориентиры. На все сложнейшие; смущающие душу вопросы он давным-давно ответил. Внимая Абаю, прислушиваясь к его советам, еще тогда можно было направить великое кочевье по верному пути…

ӘОЖ 811.161.1:37

Жағалбаева А. Сейткамалова А. (18-РТК-2), Оқасова Б.Қ. (ШҚМТУ)

БОЛАШАҚҚА БАҒДАР: РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ

Көшбасшымыздың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты халықтан қызу қолдау тапқан кешегі тұғырнамасын ширек ғасырды артқа тастаған Тәуелсіз Қазақстанның жаһандану дәуіріндегі рухани кеңістігіміздің жаңа бастауы деп бағалауымыз керек. Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың бұл мақаласы ел дамуының жарқын үлгісі мен нақты қадамдарын көрсететін келелі ой, салиқалы пікір, батыл шешімдерге құрылған маңызды құжат. Бұл мақалада сананы жаңғырту, ұлттық болмыстан, ұлттық кодтан айырылып қалмай, оны әлемдік құндылықтармен үйлестіріп, Қазақстанның игілігіне жарату жолындағы мақсат-мүдделер туралы өзекті мәселе көтеріліп отыр. Онда ел Президенті Қазақстан үшін қайта түлеудің айырықша маңызды екі үдерісі – саяси реформа мен экономикалық жаңғыруды қолға ала отырып, Біртұтас Ұлт болу үшін болашаққа қалай қадам басатынын және бұқаралық сананы қалай өзгертетіні жөнінде алысты болжайтын көзқарастарымен бөліседі.

Мемлекет басшысы аталмыш жаңғырудың негізгі қызметі мен ерекшеліктеріне ой жүгіртіп, бұл жаңғырудың маңыздылығына тоқталады: «Жаңғыру атаулы бұрынғыдай тарихи тәжірибе мен ұлттық дәстүрлерге шекеден қарамауға тиіс. Керісінше, замана сынынан сүрінбей өткен озық дәстүрлерді табысты жаңғырудың маңызды алғышарттарына айналдыра білу қажет. Егер жаңғыру елдің ұлттық-рухани тамырынан нәр ала алмаса, ол адасуға бастайды. Сонымен бірге, рухани жаңғыру ұлттық сананың түрлі полюстерін қиыннан қиыстырып, жарастыра алатын құдіретімен маңызды». Саяси, экономикалық реформаларда егеменді еліміз бірқатар жақсы нәтижелерге қол жеткізгені баршаға мәлім. Ол адами құндылықтар, рухани қазына, жастарды тәрбиелеу, олардың бойына патриоттық рухты сіңіре білу жұмысында рухани салаға басымдық берудің қажеттілігін алға қойып отыр. Бұл дегеніміз – ұлтымыздың барлық ұлттық салт-дәстүрлерін, мемлекеттік тіліміз бен әдебиетімізді, мәдениетімізді, ұлттық рухымызды жаңғырту деген асыл ұғымға келіп саяды.

Елбасымыздың рухани жаңғыруға, руханиятқа, білім, ғылымға маңыз беруі – үлкен көрегендік пен ұлттың алға ілгерлеуін жылдам қарқынмен жылжытатын қозғаушы күш. Бұл – тәуелсіз еліміздің бақытты болашағы мен алаңсыз келешегі үшін жасалып жатқан жұмыс. Өйткені, рухани байлықтың кемел болғаны бұл жеке азаматтарымыз үшін де, әрбір жеке тұлғадан құралған қоғам, туған еліміз үшін де өте маңызды үдеріс.

Н.Ә.Назарбаев бұл ретте, тұтас қоғамның және әрбір қазақстандықтың санасын жаңғыртудың бірнеше бағытына жеке-жеке тоқталады. «Сананы жаңғыртудың» мазмұнын негіздей отырып, Президент жаңғырудың алты бағытын белгілейді:

1. Бәсекеге қабілеттілік;

2. Прагматизм;
4. Білімнің салтанат құруы;
5. Қазақстанның революциялық емес, эволюциялық дамуы;
6. Сананың ашықтығы.

Аталмыш бағыттардың бәрі барынша өзектендірілген және уақыттың талаптарына нақты жауап береді. «Мәңгілік ел» болуымыз үшін бізге ауадай қажетті қасиеттер мен құндылықтардың қайнары тоғысып, ақыл-парасаты толысқан, ғаламдық ғылымды игерген адамдар көп болса, еліміз өркениетті, бәсекеге қабілетті болатыны ақиқат. «Болашақта ұлттың табысты болуы оның табиғи байлығымен емес, адамдарының бәсекелік қабілетімен айқындалады… Сондықтан, әрбір қазақстандық, сол арқылы тұтас ұлт XXI ғасырға лайықты қасиеттерге ие болуы керек. Мысалы, компьютерлік сауаттылық, шет тілдерін білу, мәдени ашықтық сияқты факторлар әркімнің алға басуына сөзсіз қажетті алғышарттардың санатында. Сол себепті, «Цифрлы Қазақстан», «Үш тілде білім беру», «Мәдени және конфессияаралық келісім» сияқты бағдарламалар – ұлтымызды, яғни барша қазақстандықтарды XXI ғасырдың талаптарына даярлаудың қамы», – деп ашып көрсетеді.

Латын әліпбиіне көшу – Мәңгілік Елдің рухани жаңғыруының басы болса, **«Туған жер»**бағдарламасы жаңа ғасырдағы әлемдік, өңірлік, ішкі-сыртқы тәуекелдерге қарсы тұра алатын отаншылдық тәрбиенің, ұлтжандылықтың кепілі болмақ.

Сондай-ақ,**«Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы»** жобасы жалпыұлттық қасиетті орындарды және аса қастерлі жерлерді сақтауға, әрі елдегі туристік инфрақұрылымды дамытуға мүмкіндік береді. **«Жаһандағы заманауи қазақстандық мәдениет»** жобасын іске асыру Қазақстанды өз шығармашылығы арқылы дүние жүзіне танытатын көптеген талланттарға жол ашады.

«Қазақстандағы 100 жаңа есім» жобасы бүгінгі замандастарымыздың түрлі салалардағы жетістіктерін дәріптеуді қамтамасыз етеді және жастарды адамгершілікке тәрбиелеудің жарқын үлгісі болады.

«Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық» жобасын жүзеге асырып, қоғамдық және гуманитарлық ғылымдарды оқытудың жаңа деңгейіне шығу мына мақсаттарға қол жеткізуді көздейді: – еліміздің барлық жоғарғы оқу орындарында гуманитарлық ғылым кафедраларын қайта құру; – гуманитарлық білімнің барлық бағыттары бойынша әлемдегі ең үздік 100 кітапты қазақ тіліне аудару; – мемлекеттік емес Ұлттық аударма бюросын құру.

Бәсеке болған жерде әрбір тұлға өзінің ең сапалы қызмет түрін ұсынады. Білім мен тәрбиесі ғажайып түрде үндескен, ұлттық идеологиясы темірқазығына айналған табысты ел болуымыз үшін жақсылыққа ұмтылып, жаманшылықтан арылып, саналы түрде барлық қасиеттерімізді ізгілендіріп, сананы рухани жағынан үнемі жетілдіріп, дамытып отыруға тиістіміз. Ең бастысы – бағыт-бағдарымыз анық, жолымыз жарқын.

УДК 101

Жұмағазиев А.Ғ. (17-ВТК-1), Садвакасова Ж.А. (ИК и СПД)

ФЕНОМЕН ИГРЫ В ФИЛОСОФИИ

В данной статье преставлена попытка анализа сущности и основных концепций феномена игры в современной философской мысли. Игра – тип осмысленной непродуктивной деятельности, где мотив лежит не в ее результате, а в самом процессе. Также термин «игра» используют для обозначения набора предметов или программ, предназначенных для подобной деятельности.

Проявления человеческой сущности крайне многообразны – это и воля, и разум, и труд, и общение. Человек думает, радуется, страдает, любит и ненавидит, постоянно к чему-то стремится, ставит перед собой новые цели, задачи и повсеместно реализует свой трудовой и творческий потенциал. Естественными элементами предметного поля философских исследований являются феномены человеческой деятельности, в том числе и игровая деятельность. Деятельность в этом контексте понимается как духовная деятельность, реализуемая в интеллектуальном или художественном творческом усилии. Усилие – это действие, и в игре действие приобретает главенствующее значение, поскольку важен не столько результат игры, сколько сам процесс или действие игры. Человечество в процессе созидания культуры самыми различными способами использовало и использует игру. Оно создавало для себя разного рода игры: олимпийские, военные, политические, театральные и так далее. В этом социальное содержание феномена игры. Однако, в чем суть игры, почему она так многолика? Что скрыто в игре и почему она так привлекает?

Важный шаг в осмыслении игры как целостного феномена сделал выдающийся нидерландский мыслитель и историк культуры Йохан Хейзинга (1872–1945). В книге «Homo Ludens. Опыт определения игрового элемента культуры» (1938 г.) он сформулировал игровую концепцию культуры, рассмотрев игру как культурообразующий фактор - всеобщий принцип становления человеческой культуры: подлинная культура не может существовать без игрового содержания, она «развёртывается в игре и как игра». Хейзинга достаточно убедительно раскрыл роль игры не только в формировании и развитии архаических культов и мифов, но и в возникновении различных форм общественной жизни: искусства, науки, юриспруденции, ремесла, предпринимательства, политики и т. д. Всесторонне изучив феномен игры, Хейзинга выделил её определяющие свойства: непринудительный характер игры, разворачивающейся как свободный выбор; игра не является «обыденной жизнью», она не связана с непосредственным удовлетворением нужд и страстей; она «разыгрывается» в определённых границах места и времени; игра устанавливает порядок и невозможна без соблюдения определённых правил; в игре реализуется не только стремление человека к соперничеству, но и потребность в отдыхе, разрядке; с игрой тесно связано понятие выигрыша, то есть своеобразного возвышения в результате

игры.

«Смысловое содержание серьезного определяется и исчерпывается отрицанием игры, – пишет Й. Хейзинга. Серьезное – это не игра, и ничего более. Смысловое содержание игры, напротив, ни в коей мере не описывается через понятие несерьезного и им не исчерпывается. Игра есть нечто своеобразное. Понятие игры как таковой – более высокого порядка, нежели понятие серьезного». Перефразировав следующую за этим мысль автора, можно сказать, что серьезность исключает игру с такой же серьезностью, с какой легкостью игра включает в себя серьезность.

В игре «заложена ее собственная и даже священная серьезность», – подчеркивает Х.Г. Гадамер. Философия, и в этом одна из ее задач, пытается найти некую универсальную сферу, даже некое универсальное пространство, где духовная составляющая человеческой жизни проявляет себя с наибольшей силой. По мнению рядов авторов, такой сферой выступает деятельность. Желание первенства проявляется в различных формах. Через систему норм и ценностей, также представленных в культуре через определенного рода символику, осуществляется наследование исторически развитой сущности человека. Игра может включаться в этот сложный процесс как деятельность, заданная обществом. Существует огромное количество способов, которыми люди соревнуются друг с другом, они так же различны, как и вещи, за которые они борются. Различны и действия, в которых они принимают участие. В игре всё решает сила и ловкость, скорость, интеллектуальность работы. Люди соревнуются в хитрости и ловкости, мужестве или выносливости, искусности или знании. Всё это, в сущности, является игрой, и в этом качестве игры лежит исходная точка для понимания роли и места состязания в культуре. Эти ролевые особенности игры и составляют её культурообразуюшие функции. В начале всякого состязания стоит договоренность о том, чтобы игра шла в границах места и времени, по определенным правилам, в определенной форме. При этом оговаривается, что игра идет вне обычного течения жизни. Поэтому в качестве одного из существенных признаков и условий игры устанавливаются пределы игрового пространства, внутри которого и происходит действие в соответствии с установленными правилами. Игра четко фиксируется во времени. Она исчерпывается сама по себе и вне себя самой не имеет собственной цели. Ее поддерживает сознание радостного отдыха, уход от условий обыденной жизни. Игра, таким образом, становится сферой искусства. Многие исследователи рассматривают игру как противопоставление серьезного и несерьезного. Игра принадлежит к одному из самых привлекательных видов деятельности. Она позволяет совместить приятное с полезным, расширить кругозор, закрепить и углубить свои знания, развить память, смекалку, находчивость, наблюдательность и другие индивидуальные особенности.

Антропологическое содержание игры включает в себя обучающе-воспитательные аспекты. Это нашло свое отражение в педагогическом понимании игры. Соприкосновение с магией игры; детская непосредственность игры, а при этом её четкое структурирование; наличие правил, невыполнение

которых влечет за собой исчезновение явления игры – вот эти специфически-педагогические моменты. Играть – значит следовать определенному порядку, с одной стороны, препятствующему реализации свободы игрока, а с другой побуждающему к ней. Чтобы в игре воцарился порядок, необходимо отказаться от повседневной рутины, вакуум перед игрой и между ней и миром. В игре происходит временное воцарение хаоса и вместе с тем происходит установление нового порядка как самоорганизации. В реальности, игра – это своего рода бегство из обыденного жизненного мира, где господствуют тяжкий труд, насилие, унижение и гнет установленных моральных ценностей. Однако игра возвращает и важные жизненные ценности: труд и любовь, власть и справедливость, но только в своеобразной, отстраненной форме. Игра выступает как любопытство, инстинктивное стремление к познанию, а эти качества важны для творчества, изобретательства, которые, в свою очередь, лежат в основе мифов, ритуалов и науки. Это естественное качество для каждого человека. Любые открытия и творческая деятельность сродни игре. Ученый, делающий открытие, испытывает восторг, похожий на восторг и упоение играющего ребенка. Следует признать, что прогресс и культура рождаются именно в игре. Цель играющего не в достижении практики, а во много большем, в самом процессе игры. Общество стало использовать игру не только в воспитательной практике, но и в практике развития деловых навыков человека во взрослом возрасте. Тренинги, проводимые в игровой форме, составили целую отрасль специалистов в области бизнеса, политики, связей с общественностью. У игры есть мотивы и выигрыш. Любое учреждение как социальный институт отчасти сродни игре. Философские, культурологические и педагогические концепции игры, возникшие в разные периоды развития цивилизации, свидетельствуют о том, что она может служить в образовательном процессе своеобразным творческим корреспондентом, мощным каналом приобщения к знаниям, практическому опыту, труду, мыслительной деятельности.

Таким образом, проанализировав основные философские концепции, рассматривающие содержание феномена игры, автор приходит к выводу, что игра пронизывает все сферы бытия, она имеет место в жизни каждого человека независимо от его возраста. Игровые навыки, отработанные с опытом, часто помогают в адаптации и интеграции человека в обществе. Но воспринимая жизнь через призму игры, нельзя окончательно утратить связь с действительностью.

Список использованной литературы:

1. Берн Игры, в которые играют люди. М., 2011
2. Ретюнских Л. Т. Философия игры. М.,2002.-256 с.
3. Винникотт Д. Игра и реальность М.,1971

УДК 811.161.1

Зейноллаева Э.Е., Дүйсенғали М.Б. (18-УДК-1), Окасова Б.К. (ВКГТУ)

СКОЛЬКО ЯЗЫКОВ ТЫ ЗНАЕШЬ – СТОЛЬКО РАЗ ТЫ ЧЕЛОВЕК

Н. А. Назарбаев: «Казахстан должен восприниматься во всем мире как высокообразованная страна, население которой пользуется тремя языками. Это: казахский язык — государственный язык, русский язык как язык межнационального общения и английский язык — язык успешной интеграции в глобальную экономику»

В Республике Казахстан большое внимание уделяется содержанию основных этапов развития языковой политики в стране, приводятся мнения различных представителей казахстанского общества по проблеме трехъязычия. Үштұғырлы білім беру жүйесін енгізу – негізгі маңыздылық оқыту бағдарламларына ғана емес, сонымен қатар тәрбиелік маңызына да жете мән берілетін құрылымды процесс. Себебі, негізгі мәселе – болашақ физик немесе математиктің әлем бейнесімен қоса нағыз азамат, патриот, жеке тұлға қалыптастыру. Сонымен қатар, бүгінгі күннің шындығы бізден тек қазіргі өмір жағдайларына ғана сүйенбей, сонымен қатар болашақтың талабын болжап балаларымызды соған дайындай алуымыз керек.

Внедрение системы трехъязычного образования — комплексный процесс, большая важность в котором отдается не только обучающим программам, но и воспитательному процессу. Ведь важно не только сформировать картину мира будущего математика или физика, важно воспитать в нем человека, гражданина, патриота. Кроме того, нужно понимать, что реалии сегодняшнего дня требуют от нас умения ориентироваться не только в условиях настоящего времени, но и уметь предугадывать вызовы будущего, чтобы подготовить к ним наших детей.

The introduction of the trilingual education system is a complex process, the great importance of which is given not only to educational programs, but also to the educational process. After all, it is important not only to form a worldview of the future mathematician picture of the world of the future mathematician or physician, it is important to educate an intelligent human, a citizen and a patriot. Additionally, it is necessary to understand, that the realities of today require us to be able to navigate not only in the present-day conditions, but also be able to foresee the challenges of the future in order to prepare our children for them.

Трехъязычие – это веление времени, оно помогает людям расширять свои знания, навыки, и развивать взаимопонимание между людьми, а степень владения языками – один из его основных критериев. Трёхъязычие как важное направление развития человечества осознавалось давно.

Сегодня невозможно представить себе, что где-то ещё существуют страны, люди которых владели бы только одним языком. Знание нескольких языков, по существу, открывает окно в большой глобальный мир с его колоссальным потоком информации и инноваций. Разумное, грамотное и правильное внедрение трехъязычия даст возможность нам быть

коммуникативно – адаптированными в любой среде. Никто не усомнится в народной мудрости: «Сколько языков ты знаешь – столько раз ты человек». Великий казахский поэт, писатель, философ Абай Кунанбаев в свое время призывал казахов изучать русский язык. Он понимал, что через русский язык и русскую культуру казахский народ сможет приобщиться к мировой литературе.

В Республике Казахстан языковая политика берет свое начало с 2007 года. Глава государства предложил начать поэтапную реализацию культурного проекта «Триединство языков». Именно этот момент можно обозначить, как отправную точку новой языковой политики независимого Казахстана, которая сегодня может служить примером для других стран мира по степени популярности в обществе и уровню своей эффективности.

Указом Президента Республики Казахстан от 29 июня 2011 года № 110 утверждена Государственная Программа развития и функционирования языков в Республике Казахстан на 2011—2020 гг., в которой намечены основные цели, задачи и направления языковой политики государства. Субъектами образовательного процесса при изучении иностранного языка в первую очередь являются студенты и преподаватели. Отношения студента и преподавателя строятся на основе сотрудничества, уважения личности обучающегося и предоставления ему свободы развития в соответствии с индивидуальными особенностями. Причем студенты играют все более активную роль в образовательном процессе, наиболее востребованными становятся способность к самообучению, повышение личностной ответственности и активности в приобретении и передаче знаний, а преподаватель действует больше как менеджер процесса обучения и как наставник, поэтому от него требуются такие квалификационные характеристики, как наличие высокого уровня информационно-технологической, организационной, коммуникативной, педагогической и профессиональной компетентностей; присутствие инновационной культуры и мобильности, высокого педагогического и профессионального мастерства, а также достаточно высокий уровень владения английским языком. Немаловажную роль при организации и сопровождении образовательного процесса играют также учебно-методические службы вуза.

Основными принципами управления образовательным процессом в условиях трехъязычия являются следующие:

демократизация и гуманизация обучения;

системность и целостность в управлении;

рациональное сочетание централизации и децентрализации;

взаимосвязь единоначалия и коллегиальности;

научная обоснованность управления;

объективность, полнота и регулярность предоставления информации.

Процесс обучения иностранному языку строился на следующих основополагающих принципах:

творческий характер обучения;

деятельностный характер обучения;

развитие автономии обучаемого в учебной деятельности;

коммуникативный характер обучения;
обучение культуре носителей языка;
опора на речевой, учебный и культурный опыт.

Как вызвать интерес к определенному языку? Например: услышав какую-то музыку на другом языке, мы начинаем искать его текст на том языке, который нам понятен. Я думаю, что с развитием литературного искусства можно вызвать интерес человека с другого этноса, носителем другого языка. Интерес к языкам начинается со школьной скамьи. Этот интерес должен вызывать учитель, а развивать его должны мы сами.

В нашем современном мире изучать языки можно различными способами. Например, возьмем один из самых необходимых атрибутов современного мира – это наши смартфоны и планшеты. Благодаря современной технике, мы можем всегда изучать языки где бы не находились, изучение языков всегда под рукой. На смартфон можно загрузить хорошие учебные материалы по изучению казахского, русского и английского. Например: Едешь в автобусе, надел наушники, и читаешь, слушаешь, повторяешь и тем самым запоминаешь. Вот это то, что необходимо делать. Для этого нужна сильная команда неравнодушных профессионалов, преподавателей и программистов, разработчиков, которые совместно будут создавать такие программы специально для казахстанцев.

Также трёхъязычие – залог успешной карьеры. Изучение иностранного языка для карьеры способствует навыкам деловой коммуникации, партнерскому сотрудничеству, повышению конкурентоспособности на рынке труда. Владение языками является одним из залогов успеха на жизненном пути, позволяет подняться на ступень выше, охватить более обширные пространства общения, познакомиться с национальными особенностями культуры и традициями народов других стран.

Сегодня знание нескольких языков становится обязательным требованием не только зарубежных, но и казахстанских работодателей. Свободное владение иностранным языком, наряду с хорошими профессиональными навыками, позволит специалисту получить достойную работу и построить успешную карьеру.

ӘОЖ 811.161.1

Зейноллинова А.К.(17-ИСК-1), Калиева К.С. (ВКГТУ)

ҚАЗАҚСТАНДА ВЕБОГРАФИЯНЫҢ ДАМУЫ

XX ғ. 90-шы жылдары Қазақстанда оқырмандардың ең кең ауқымында өз елінің тарихы мен мәдениетіне деген қызығушылық арта түсті. Осыған байланысты Тәуелсіз Қазақстан ғалымдарының алдында жауапты міндет тұрды - дерек көздеріне негізделген Отандық тарих туралы объективті білім беру. Тарихшылардың әртүрлі жоғары оқу орындары мен ғылыми мекемелерде жүргізген зерттеулерін жалпылау қажет болды. Әлем кітапханалары мен жеке коллекциялардағы тарихи деректерді табу жұмыстары басталды. Зерттеу үшін мұрағат мекемелерінің, мұражайлардың қорлары ашылды. Орта және кәсіби мектептерге арналған оқу басылымдарын қайта зерделеуді талап етті.

Әр түрлі оқырман аудиториясына арналған анықтамалық әдебиеттерді дайындау және ғылыми-көпшілік әдебиеттерді шығару қажет болды. Ғылыми пікірталастар аясында мақалалар, тарихи жарияланымдардың жаңалықтарына пікір, рецензиялар, ашулар мен зерттеулер материалдары, сондай-ақ ғылыми қоғамдардың, археологиялық экспедициялардың қызметін қорытындылау жарияланатын өзіндік мерзімді басылымдарды ашу мәселесі ерекше қатарда тұрды. Сол кезде қазіргі заманның ең революциялық жетістігі-компьютерлік технологиялар, ал олармен бірге Интернет жүйесі Қазақстандық қоғамның өміріне кіре бастаған. Электрондық ресурс, мультимедиалық өнім, интернет және қашықтықтан білім беру технологиялары, тарихи информатика, электрондық журнал сияқты ұғымдар баяу болса да, бірақ қазақстандық тарихшылар-зерттеушілердің қолдауына енді. Электрондық пошта арқылы хат алмасу арқылы кәсіби және шығармашылық байланыстарды қолдау, телеконференциялар мен интернет-форумдарға қатысу мүмкіндігі пайда болды.

Қазақстандық ғалымдардың тарихи зерттеулерінде компьютерлік технологияларды қолдану айтарлықтай аз болды, бұл әртүрлі жоспарлы және политематикалық деректер банкін құруға мүмкіндік бермеді. Алайда интернет-технологияларды игерумен бұрын белгісіз немесе қол жетімсіз болған тарихи көздерді пайдалану мүмкін болды. Қазіргі уақытта отандық тарих бойынша материалдар қамтылған бірқатар Интернет-ресурстар бар. Оларға ҚР Президентінің, Үкіметтің, талдау орталықтарының, республикалық газеттердің, әкімдіктердің, кәсіби және қоғамдық бірлестіктердің, ғылыми-зерттеу институттары мен жоғары оқу орындарының ресми өкілдіктері жатады. Облыстық әмбебап, техникалық, жоғары оқу орындары, ұлттық және Республикалық маңызы бар ғылыми кітапханалар тарихи тақырыптағы Интернет-ресурстарды құруға қатысады. Бұл электронды каталогтар, өлкетану материалдары, толық мәтінді тақырыптық деректер базасы және электронды кітапханалар бар порталдар мен сайттар. Электрондық кітапханалар сканерленетін басылымдар негізінде құрылады және журналдардан ретроспективті мақалалар, аймақтық сипаттағы жазылмайтын кітаптар, әдебиет тізімі, әртүрлі дерекқорларға сілтемелер, қалалар тарихы бойынша бірегей материалдар, өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы, білім, ғылым және өңірлердің мәдениетін дамытуға елеулі үлес қосқан қайраткерлердің персоналдары кіреді.

Соңғы уақытта Интернет-ресурстарды жіктеу туралы сұрақтар тарихшылрадың кәсіби ортасында кеңінен талқылануда. Интернет ресурстарын келесі негізгі топтарға бөлу ұсынылады :

- жоғары оқу орындарын, кітапханаларды, мұрағаттарды қоса алғанда, түрлі ұйымдар, жобалар, қорлар, мекемелер туралы мәліметтер ұсынылған өкілдік;
- ғылыми, мәтіндік, картографиялық, бейнелеу ақпараты, сондай-ақ электрондық мерзімді басылымдар орналасқан;
- оқу бағдарламалары мен курстарын, оқу және оқу-әдістемелік әдебиеттің толық мәтіндерін, рефераттар жинағын қамтитын білім беру.

Көптеген коммуникативтік ресурстар, мысалы, ғылыми және әдістемелік ақпарат алмасуға мүмкіндік беретін форумдар, конференциялар, чаттар, электрондық таратылымдар бар .Өкілдік Интернет-ресурстардың бір бөлігі, сонымен қатар мұрағат сайттары, ғылыми-зерттеу мекемелері, жоғары оқу орындарының кітапханалары мен порталдары сияқты ресурстарды да көрсетеді.

Американдық тарихшылар М.О‘Мэйлли және Р.Розензвейг тарихи web-сайттарды келесі топтарға бөліп көрсетті: мұрағаттар сайттары, кітапханалардың сайттары, мұражайлардың сайттары.

Әлемдік желіде орналасқан Қазақстан тарихы мен мәдениет бойынша келесі мемлекеттік мұрағаттардың сайттарын қарастыруға болады.

1. Өз қорларында 1 млн.500 мыңнан астам құжатттар бар Қазақстан Республикасының орталық мемлекеттік мұрағаты елдің ең ірі көпбейінді мұрағаты, сондай-ақ республикада Кеңес Одағы кезеңіндегі құжаттардың жалғыз қоймасы болып табылады.

Мұрағаттың ресми сайтындағы "Жарияланымдар" бірегей бөлімі мемлекеттік мұрағат сайтына келушіге мұрағаттық басылымдармен, әдістемелік құралдармен, анықтамалық - ақпараттық басылымдармен және ақпараттық басылымдармен танысуды ұсынады. Сайтта XIX ғасырдың бірінші жартысындағы қазақтардың өзіндік этносаяси бірлестігінің тарихы және көптеген бірегей тарихи-құжаттық ресурстар бойынша құжаттар мен материалдар, ұзақ уақыт бойы ерекше құпиялылық режимінде сақталған құжаттар жарияланады.

2. "Қазақстан Республикасы орталық мемлекеттік кинофотоқұжаттар мен дыбыс жазбалары мұрағатының ресми сайтында қазақ тарихындағы кино,фото, фоноқұжаттары, бейне фонограммалары (аудиовизуалды құжаттарды) жарияланады. Сайттың бөлімдерінде құжаттың атауы, жылы, оқиға орны белгілері бойынша іздеу арқылы керекті құжатты табуға болады.

Қазақстан тарихы бойынша Интернет-ресурстары арасында тарих және этнология Институтының веб-өкілдігін атап өтуге болады. Пайдаланушыларға ғылыми жұмыстардың және бірегей тарихи материалдар мен құжаттардың, оның ішінде этнографиялық зерттеулердің толықмәтінді басылымдарын ұсынады. Бұл Интернет-ресурстың бір бөлімі Қазақстанның тарихнамасына арналған; электронды кітапхана, сондай-ақ ежелгі заманнан бүгінгі күнге дейінгі Қазақстан тарихы туралы академиялық анықтамалық ақпарат бар. Сайтта мұрағаттық құжаттар қорының сипаттамасы және оларға қол жеткізу ережелері бар. Отандық кітапханалар бүгінгі таңда тарихи ақпаратты тарату

бойынша белсенді позицияға ие. ҚР Ұлттық Академиялық Кітапханасы (Астана) құжаттық дереккөздердің толық мәтіндерін қамтитын ҚазҰЭК порталын құрды. Бұл кітапхананың міндеті-мемлекеттік жоба аясында электрондық мемлекеттік кітапхана қорын құру. Бүгін онда Қазақстанда шығарылған 2000-нан астам түпнұсқаның толық мәтіндері ұсынылған. Портал тек кітап мәтіндерін қарап қана қоймай, сонымен қатар оларды ұсыну ережесімен алдын ала таныстыра отырып, олардың көшірмелеріне тапсырыс беруге мүмкіндік береді. Портал кез келген пайдаланушыны тіркеуге ашық. Соңғы уақытта бұл порталдың ақпаратын 55 елдің өкілдері пайдаланды.

Ұлттық кітапхананың электронды ресурсында Кітапхана бағдарламалары мен ресурстары туралы көптеген пайдалы сілтемелер мен анықтамалық ақпарат бар. Электрондық кітапхана осы кітапхана қорында сақталған сирек кездесетін кітаптардың, қолжазбалардың, мерзімді басылымдардың 500 атауына, сондай-ақ тарихи бағыттағы көркем әдебиетке қол жеткізуге мүмкіндік беретін "цифрлық электрондық мұрағаттан" тұрады. Сонымен қатар, сайтта ҚР Ұлттық кітапханасында жоқ Ресей мемлекеттік кітапханасының (Мәскеу) қорынан алынған кітаптардың толық мәтінді мәліметтер базасы орналасқан. Бұл сайт корпоративтік каталогтау орталығының ресурстарына шығуға және осы ұлттық жобаға қатысушы кітапханалардың каталогтарында қажетті деректерді іздестіруге мүмкіндік береді. Сайт құжаттарды электронды жеткізу қызметін ұсынады, бұл қазақстандық кітапханалар үшін өте сирек. ҚР БҒМ ҰҚК (ҚР ҰҒА) жасаған, кітап қорларында тарихи құжаттардың, қолжазбалардың бай коллекциялары, сирек басылымдар, шетелдік әдебиет және ғылыми мерзімді басылымдар бар ресурстар өте өнімді.

E-history.kz - Қазақстан тарихы туралы порталы жаңа технологиялар мен эксклюзивті ақпараттың бірегей үйлесімі болып табылады. Әрбір тарихи кезең үшін порталда жеке бет және бірқатар айдарлар құрылды. Қазақстан тарихы қалай басталғанына қызығатындардың әрқайсысы сирек басылымдардың оқырманы бола алады, сонымен қатар өз материалдарын орналастыра алады. Бір ресурста әр түрлі форматтағы ақпараттың барлық түрлерін алуға болады - кәдімгі мәтін, PDF, инфографика, интерактивті ойындар, фото, бейне және аудио. Сондай-ақ интерактивті талқылауларға қатысуға болады. Әрбір пайдаланушы өз қалауы бойынша ұсынылған бөлімдердің кез келгенін таңдай алады: тарих, археология және этнография бойынша монографиялар, диссертациялар, рефераттар, ғылыми мақалалар жинақтары; Интерактивті карта, ҰБТ мәселелері және т.б. және ерекше атап өтетін жайт бұл порталдың басты артықшылығы көптілділігі болып табылады,яғни ақпаратты қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде алуға болады.

Сонымен бірге, Елбасының тапсырмасымен қоғамдық және гуманитарлық ғылымдар бойынша «Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық» бағдарламасы аясында аударылған оқулықтардың электронды нұсқалары мен олардың негізінде дайындалған видео-лекциялар топтамасы Қазақстанның ашық университеті платформасы (OpenU.kz) арқылы еркін таратылады. «Қазақстанның ашық университеті» – еліміздің жетекші жоғары оқу орындары мен мамандары бірлесе әзірлеген онлайн-курстарға тегін қол жеткізу мүмкіндігін ұсынатын білім беру платформасы болып табылады.

Қазақстан ғылымы туралы Интернет-жобасын атап өту қажет, ол

қазақстандық ғылымның жетістіктері саласындағы ақпараттылықтың жоғары коэффициентімен ерекшеленеді. Сайтта ғылымның виртуалды көрмесі, электронды кітапхана және білім беру сипатындағы Қазақстан тарихы бойынша үлкен материал бар. Кейбір облыстық кітапханалардың сайттарында, мысалы, Шығыс Қазақстан облыстық А. С. Пушкин атындағы әмбебап кітапханасы. тарихи тұлғалар туралы бірегей материал, сондай-ақ жеке дереккөздердің немесе олардың фрагменттерінің толық мәтіндері ұсынылады. Кітапхана сайттарында орналастырылған электронды каталогтар немесе жеке тақырыптық тізімдер ұсынылған библиография ерекше құнды болып табылады. Түркі халықтарының тарихы бойынша материалдардың үлкен көлемін, Қазақстан тарихы туралы әртүрлі мәліметтерді Ресей мен Орталық Азия елдерінің сайттарынан, сондай-ақ Ресей ғалымдары шығарған электрондық журналдардан табуға болады. 2000 жылдан бастап Интернет-желілерде "Континент" қазақстандық электрондық журналы да шығады,мұнда қазақстандық, сондай-ақ шетелдік зерттеушілердің ең кең ауқымы бойынша үнемі жаңартылып отыратын және қазіргі заманғы ғылыми жарияланымдарды ұсынылады.

Соңғы жылдары Қазақстан тарихы бойынша мультимедиялық ресурстар дамыды, олардың тақырыптық репертуары бүгінде айтарлықтай кең, бірақ әдетте, олар жоғары оқу орындарында шоғырланған және қол жетімділігі аз. Ғылыми, ғылыми-көпшілік және анықтамалық сипаттағы материалдар, оқулықтар, оқу-әдістемелік құралдар мен оқыту бағдарламалары бар. Ш. Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология Институтында келесі электрондық ресурстары әзірленді: "XIX-XX ғасырлар тоғысындағы Қазақстан" (Алматы, 2004), "Иллюстрированная история Казахстана" 4 бөлімде (Алматы, 2004), "қазақ халқының хандығы", "қазақ халқының даңқын ұлдары", "Тарихқа дейінгі уақыт", "Алтын Орда құрылында" (Алматы, 2004). Осы институт дайындаған 5-11 сыныптарға арналған қазақ және орыс тілдерінде карталар, графикалық схемалар және кестелер түрінде компьютерлік оқу аннимациялары үлкен қызығушылық тудырады. 2001 жылы ЮНЕСКО қамқорлығымен "1913-1932 жж. қазақ газеттеріндегі “Қазақстан хроникасы” электрондық ресурсы жарық көрді. Бірқатар ресурстарды білім беруді ақпараттандырудың республикалық ғылыми-әдістемелік орталығы, негізінен жалпы білім беретін мектептің жоғары сыныптары үшін әзірледі.

Зерттеушілердің Интернетті қолданудағы негізгі мәселелер: авторлықтың мәселесі, интернеттегі мәлеметтің шыңдыққа сәйкестігі, зерттеу жұмысының ғылыми-аңықтамалық аппаратының сыпайылығы туралы сауалы (интернет-ресурстарды қолданудың сілтеме жасау ережелері).

Құрылатын ақпараттық базалардың әртүрлі жанрлық құрылымын да атап өткен жөн, олар академиялық ақпараттармен қатар ақпараттың жаңа нысандарын қамтиды. Қазіргі уақытта бұқаралық көздер шеңберінің кеңеюі, заңнамалық көздер мен акт материалдарының көптеп пайда болуы тән. Ғалымның ғылыми және технологиялық құралдары кеңеюде, бұл тарихшы-зерттеушілерге жаңа білім беруге және жинақтауға мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда тарихшы-зерттеуші тарихи ақпараттың үлкен ағымында жақсы бағдарлануы және жаңа технологияларды игеруі қажет, өйткені бұл кәсіби байланыстарды кеңейтуге, зерттеу және оқытушылық практикада

компьютерлік технологияларды қолдануға, зерттеу жұмысына креативті ақпарат көздерін кеңінен тартуға, сондай-ақ түрлі электрондық және мультимедиялық ресурстарды құруға белсенді қатысуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Алимгазинов К.Ш. Интернет и историческое знание: новое обретение в казахстанской историографии // Очерки по историографии и методологии истории Казахстана. - Алматы, 2007. - С. 278-327.
2. Владимиров В.Н. Историческая информатика: modus vivendi (версия 1: quo vadis?) // Информационный бюллетень Ассоциации "История и компьютер". 1995. № 13. С.82-84
3. Владимиров В.Н. Историческая информатика: modus vivendi (версия 1: quo vadis?) // Информационный бюллетень Ассоциации "История и компьютер". 1995. № 13. С.82-84.
4. Жакишева С.А. Историческая информатика в Казахстане: теория, историография, методики и технологии. Автореферат на соискание степени докт.ист.наук. Караганды, 2010
5. Жакишева С.А. Мультимедиа-технологии в сохранении историко-культурного наследия РК // Алаш. - 2010. - №3(30). - С. 34-44.
6. Интернет – новая информационная среда исторической науки. Тезисы международной конференции. Барнаул. Изд-во АлтГУ, 1998
7. Калиева К.С. Историческая информатика и современная история Казахстана. К постановке проблемы // Историческая память, национальное согласие - основа стабильности общества. Сборник материалов научно-практической конференции / Министерство культуры и информации Республики Казахстан; Фонд духовного развития народа Казахстана; Центр исследования и консалтинга - Павлодар, 2009. - С.70-73.
8. Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования. М., Наука, 2003.
9. Круглый стол: Проблемы становления исторической информатики (Бородкин Л.И., Владимиров В.Н.) //Информационный бюллетень Ассоциации "История и компьютер". 1994. № 10. С.87-89.
10. Момынова З. Электронная библиотека: беседа на тему // Digital Kazakhstan. Журн. цифровой цивилизации. - 2008. - № 12. - С. 34-37.
11. Нурпеисов М.М. Некоторые вопросы создания базы данных археологических источников в музеях Казахстана // Проблемы древней и средневековой истории Казахстана. Алматы, 1999. С. 160-164.
12. http://www.cga.kz
13. https://100kitap.kz
14. http://kfdz.kz
15. https://e-history.kz

УДК 811.161. 1
Зиядабек Н.Д., Казимуллаев Ж.М. (18-УДК-1(с1), Адильбаева Ж.Д. (ВКГТУ)

МОЙ НАРОД ВЫШЕ МЕНЯ

Есть люди, которым на роду написано быть первыми. Для казахстанской науки таким человеком стал Каныш Имантаевич Сатпаев, юбилейную дату которого – 120 лет со дня рождения - отметим в республике в этом году. Нынешний год отмечен еще двумя датами – 55-летием со дня смерти великого ученого и 85-летием Казахского национального технического университета, у основания которого стоял Сатпаев. Будем считать такое совпадение трижды поводом вспомнить Каныша Имантаевича.

Деятельность К.Сатпаева неразрывно связана с решением народнохозяйственных проблем страны. Под его руководством открыты и освоены крупные месторождения полезных ископаемых, построены десятки горно-металлургических комбинатов - промышленных гигантов Казахстана.
Неоценима его заслуга в создании Института геологических наук, первым и бессменным директором которого он являлся. Будучи президентом Академии наук Казахстана, К. Сатпаев превратил ее в крупный центр науки мирового значения, движущую силу индустриализации Казахстана.

В годы Великой Отечественной войны, когда Никопольский марганцевый бассейн был оккупирован фашистами, Казахстан благодаря усилиям К. Сатпаева в считанные дни после принятия решения правительства о пуске Жездинского марганцевого рудника начал отправлять руду на металлургические заводы Урала и Сибири. В эти годы было внесено более 40 практических предложений казахского академика. В составе специальной комиссии он мобилизовывал ресурсы Урала, Сибири и Казахстана на нужды фронта.Под началом К. Сатпаева в Казахстане найдены все элементы периодической системы Менделеева. Он помогал освоению Соколовско-Сарбайского месторождения железной руды, защищал запасы нефти в Западном Казахстане, имеющие в настоящее время мировое значение. Металлогеническая прогнозная карта Центрального Казахстана, разработанная академиком, уникальна в силу комплексности и объективности. Ученый-геолог придавал особое значение диалектическому единству теории и практики, фактическому содержанию теоретических выкладок, основным доказательством которых была только найденная руда.

Он был ярчайшей звездой научного мира, а это, как часто бывает, не всем тогда нравилось. Жизнь ученого была полна забот и тревог, что не могло не отразиться на его здоровье. В последние годы жизни К. Сатпаев готовился представить более широкие металлогенические обобщения на международном геологическом конгрессе в Дели. Сохранились тезисы доклада. Безвременная кончина, к великому сожалению, не дала сбыться этой мечте.

100-летний юбилей академика К. Сатпаева включен в Календарь памятных и юбилейных дат ЮНЕСКО. Это свидетельство международного признания

заслуг казахского ученого, внесшего огромный вклад в индустриальное, социально-экономическое и культурное развитие Казахстана. Страна высоко оценила заслуги К. Сатпаева: выдающийся ученый-геолог, профессор, доктор геолого-минералогических наук, действительный член президиума Академии наук СССР был удостоен звания лауреата Государственной и Ленинской премий, десятков орденов и званий.

«Именно при Сатпаеве наша академия работала целеустремленно и вдохновенно, с глубоким пониманием конечного смысла своего предназначения, и ее голос был слышен и весом не только в отечественных, но и мировых научных кругах», – подчеркнул Президент РК Н. Назарбаев, выступая на 90-летнем юбилее ученого. Незаурядный талант Сатпаева, его стремление принести пользу людям, то есть те качества, которые впоследствии позволили ему стать «поистине великим сыном казахского народа», как оценил жизнь и труд Сатпаева Президент нашей страны.

Свое знаменитое выражение «Мой народ выше меня» Каныш Имантаевич произнес во время встречи в марте 1947 года с экс-премьер-министром Великобритании, а на тот момент лидером партии консерваторов Уинстоном Черчиллем. В Англию Каныш Имантаевич приехал в составе делегации Верховного совета СССР. «После взаимного представления выяснилось, что я был первым казахом, которого Черчилль увидел воочию, – вспоминал Сатпаев в кругу семьи. – Тогда он и задал свой вопрос: «Так же высоки ростом и другие казахи?», на который в тон ему я сразу ответил: «Среди казахов я, наверное, самый маленький!» Все заулыбались, а я сказал: «Мой народ выше меня»…

В истории казахского народа и Казахстана академик Каныш Имантаевич Сатбаев был не только феноменальным провидцем тайн земных недр, выдающимся ученым-геологом и организатором академической науки, а прежде всего крупнейшим для своего времени мыслителем и естествоиспытателем.

Казахстан чтит память о великом ученом, посвятившем свою жизнь служению Отечеству.

Главное призвание К.И. Сатпаева – служить людям, человечеству – определялоего жизненную позицию, заставляло вторгаться в жизнь, открывать и объяснять людям смысл происходящего, движение времени, способствовать духовному развитию человека, освоению духовного опыта эпохи.

Французский писатель Анри Труайя, размышляя о жизни, когда-то заметил: чтобы быть счастливым, в каждое мгновение жизни нужно помнить об очаровании, которое мы в нем найдем, когда оно станет воспоминанием.

Воспоминания о Сатпаеве, осмысление его места в истории культуры и науки нашего народа позволяет нам сегодня сказать, что его могучая натура, мощь его личности не могла не оказывать сильного влияния на других. Любыми средствами спасти эту жизнь, организовать эту жизнь – таков был величественный пафос его души.

УДК 811.111
Қадесова М.П. (18-БЖК-2), Абдугалиева М.Е. (18-БЖК-1), Токтаргалиева К.М. (каф. ИЯ)

ENVIRONMENT PROTECTION

Over the years, environmental pollution has become an urgent problem. To date, this problem has reached a global scale. The ecological state of rivers, lakes, forest, wildlife, everything that surrounds us as a whole depends on our actions. If further inactive, it will lead to a natural cataclysm. Since our specialty is closely related to the protection of environment, we decided to write an article about it.

Earth is the only planet in the star system, where there is life. If you look at Earth from an airplane, you will see how beautiful our planet is. You will see blue seas and oceans, rivers and lakes, high snow-capped mountains, green forests and fields. For centuries, man lived in harmony with nature, until industrialization brought human society into conflict with nature. Today, the contradictions between man and nature have become dramatic. With the development of civilization, human intervention in nature has intensified. Every year, the global industry pollutes the atmosphere with millions of tons of dust and other harmful substances. The seas and rivers are poisoned by industrial waste, chemical and wastewater. People living in big cities suffer greatly from harmful emissions from plants and urban transport, as well as from increased noise levels, which are just as harmful to people's health as lack of fresh air and clean water.

Among the most acute problems are depletion of the ozone layer, acid rain and global warming, which lead to adverse changes in the world's climate.

Another serious environmental problem is the disappearance of forests. Some of them die from acid rain, others are cut down. Rain forests are disappearing at an alarming rate. If a person continues to cut down rainforests, by 2030 more than one million plant and animal species will die out.

Water is often regarded as a discharge point, where wastewater and industrial waste can be washed away and possibly disappear. As a result, some rivers and lakes are so heavily polluted that the water is not suitable for swimming.

There are many places on our planet that need immediate help. Our country is no exception. The accident at the Chernobyl nuclear power plant seriously worsened the environmental situation in Belarus. About 18 percent of the country's land is unsuitable for agriculture, and it is dangerous to live in some areas in the south-east of the country.

Today, people know that our life depends on the state of the environment. Pollution kills all life. It destroys nature, creating a serious danger to the flora, fauna and man himself. Therefore, nature conservation should be the concern of everyone.

We believe that environmental disasters can be avoided if people expand environmental education, and everyone understands that the beauty of nature is extremely fragile, and people must obey the unwritten laws of nature. Governments must be prepared to take action against pollution. Air pollution could be reduced if the plants and factories were adapted to install efficient filters on chimneys and vehicle exhaust gases. Green areas around large cities should be protected and expanded. Natural resources should be used more economically, since their reserves are not unlimited.

In the example we want to give the city in which we live. Ust-Kamenogorsk is one of the most polluted cities in Kazakhstan. In an ordinary family, there are often two or more cars. And the exhaust from the cars is very dangerous. Our factories, cars, trains, and airplanes make the air dirty, so the atmosphere is polluted.

Many cities suffer from smog. Huge forests are cut down and burned. Their disappearance disrupts the oxygen balance. As a result, some rare species of animals, birds, fish and plants disappear forever. Many rivers and lakes dry up. When you use water wisely, you help the environment.

People have always polluted everything around. But so far pollution has not been such a serious problem. People lived in rural areas and did not produce as many pollutants as could cause a dangerous situation on a global scale. 5. I do not want my family to live in a polluted environment.

Fortunately, it is not too late and we can solve these problems. I find many simple ways to help our planet in daily life.We can plant trees and create parks for animals at risk.We can recycle waste, convince entrepreneurs to stop pollution, because it is clear that our reckless use of fuel and chemicals is destroying our planet and, moreover, it is clear that we are destroying ourselves and our future.I'm sure everything is in the hands of man. I urge: Protect the environment, save nature!

BIBLIOGRAPHY

1. https://www.ecology.com
2. https://www.globalnews.ca
3. https://www.sciencedaily.com

ӘОЖ 811.512.122
Кайлаубаева Н.А., Орлова К. (18-МТ-1), Байбатанова Ф.И. (ШҚМТУ)

ЖАРГОН НЕМЕСЕ СЛЕНГТЕРДІҢ ПАЙДАЛАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қарапайым сөйлеу тілі – белгілі бір стильдік мақсатпен сөздерді дөрекі, тұрпайы етіп қолдану тәсілдерін құрайтын сөйлеу тілінің бір түрі. Қарапайым сөйлеу тілінің құрамына мазмұны тұрпайылау, дөрекі сөздер, диалектизмдер, жаргондар енеді. Бұлар жалпылыма лексикаға қарағанда эмоциалды-экспрессивті бояуының күштілігімен ерекшелінеді.

Сленгтер – тілдің динамикалық жылжуының ерекше белгісі. Ол бір орында тұрмайды. Уақыт өткен сайын бір сленгтің орнына жаңа сленг келіп, алмасып отырады. Заман және уақыт талабына сай, бір сленгтер көнерген сөздерге айналып, ал енді біреулері неологизмдер болып тілге сіңісіп жатады. Біреулері өміршендік танытып, көп уақыт қолданылса, енді біреулерінің қолданылу ұзақтығы бір күндік болуы ықтимал.

Жаргон (ағылш. *slang; jargon*) әлеуметтік диалект; айналымдарды ерекше лексикамен және фразеологиямен, экспрессиялылықты әңгіме аралық тілден және сөз жасау құралдардың ерекше қолдануымен айырмашылығы болады, бірақ меншікті фонетикалық және грамматикалық жүйемен ие болмайды. Жаргондық лексиктің бөлігі – сайман, бір емес, (соның ішінде және одан тарлау жоғалған) көп әлеуметтік топ. Олардың ортақ қорының сөзі форманы және мән бір жаргоннан басқасына өте өзгерте алады; «аргога қараңғылатсын – олжаны қашыртсын, сонан соң – (жауап алуда) қулансын, қазіргі жастар жаргонында – жауаптан балдырлап, жалтару.

Жаргонның лексикасы қайта мағыналау, метафоризации, қайта рәсімдеу, дыбыстық қысқарту әдеби тілді базасында жолымен салады тағы сол сияқтылар, сонымен бірге басқа тілдегі сөздер және морфемалардың белсенді меңгеруі. Мысалы: құламалы-сәнді, іскер, үй-пәтер, бакстер- долларлар, қол арба – автокөлік, тартып қалсын – кетсін, баскет – баскетбол, чувак – (сыған тілден) жігіт. Жаргон қазіргі тілде кең таратуды алды, (жастар сленгі) әсіресе жастардың тілінде.

Жаргондардың түрлері

- Әскери жаргон
- Журналисттік жаргон
- Компьютер сленгі
- Ойын жаргон
- Торлық жаргон
- Жастар сленгі
- Радиоәуесқой жаргоны
- Сленг нашақор
- Футбол бұзақылықтарының сленгі
- Қылмыстық жаргон
- Феня

Тәрбие, тәртіп болмаған жерде білім билік құра алмайды. Ал тәрбие, тәртіп отбасынан басталады. Баланы жастан дегендей, ата-ана жастайынан оқуға, дұрыс сөйлеуге, дұрыс жүріп-тұруға тәрбиелеу керек. Елде тіл туралы заң бар, алайда заңның орындалуы бір басқа. Мектепте, жоғары оқу орындарында, мемлекеттік мекемелерде, басқа мекемелерде болсын тек қазақ тілінде сөйлеуді талап ету, міндеттеу керек. Қазақ тілінің саясатын құрып, үйрету жолында пайдалану керек. Құр айқайдан нәтиже болмайды. Тілге деген талап күшті болса деймін. Қазақтың ұлттық нақышына толы кинолар көптеп шығарылса ол да жастарға оң әсер етер еді. Кей зерттеушілер «сленг – ауызекі сөйлеу тілінің дөрекі үлгісі, ол тілді ластайды» деген пікірді қолдаса, ал кейбіреулері оны «тілдің ілгері дамуы үшін қажетті әлеуметтік бөлігі» деп таниды. Не десек те, ол тілімізде қолданылып жүрген құбылыс. Лингвист үшін сленгизмдер тілге тән табиғи үдерістер жүзеге асатын, ешқандай қысымға ұшырамай, сөздік қорымызға жаңа мағына үстейтін лаборатория іспеттес. Сонысымен де ол қызықты.

Сленгтер – бүкіл әлемдік құбылыс. Ол кез – келген тілде кездеседі. Алайда оның атауы түрлі болуы мүмкін, кейде оны арго, кейде жаргон, кейде сленг, ал кейде әлеуметтік лексикондар, диалектілер деп те атау әдетке айналып жүр. Төменде 13-23 жас аралығындағы жасөспірімдер мен студент жастардың тілінде қолданылатын сленг сөздердің тізімін ұсынып отырмыз. «Тормозы ұстап қалды» бір жағдайдан шешім таба алмай қалды, осыған синоним ретінде «зависать етіп қалды» деген тіркес бар. «Базар жоқ» сөз жоқ, яғни істеген ісін тындырымды әрі айқын істейтін адам. «Толпамен келу» көпшілікпен келу. «Типаж болу» - мен менсу бұл тіркеске синоним «блатной болу». «Косякқа кіргізу» - қолайсыздыққа тап болу. «Зелень алып келу» ақша алып келу, бұл жерде «зелень» деген сөз АҚШ валютасы. «Құлаққа лапша ілу» - өтірік айту. «Капустаға қарау» материалдық жағдайына ақша талап ету. «Ала өзімен стрелять ету» -бір адамға қадала қарау. «Шпоры жасау» - емтиханға арналған жауап парағы. «Маяк астау» - қоңырау шалу, бұл тіркестің синонимі «скидовать ету». «Ауру» - басқа адамдардың мазасын алу. «Қуғынбай»- бос сөзді көп сөйлеу, бұл сөздің синонимі «сасымашы». Бұл сленгтер алғашында Батыс Қазақстан өңірінде диалекті тіркестер ретінде қолданылса, қазіргі таңда еліміздің түкпір-түкпіріндегі қазақ жастары қолданады. Мысалы: «Крышасы бар» - тірегі көмектесетін адамы бар. «Ботан болу» - сабақты көп оқу осы «Миды шіріту» - бос сөзді көп айту. «Сағызша шайналды» - көп созды, жауап таппай дал болды. «Кадр» – іс-әрекеттері күлкілі адам. «Повышка» – повышенная стипендия «жоғары шәкіртақы».«Универ» университе.

Жастарды қазақ тілінде сөйлеуге тек ынталандырып қана қоймай, олар өздері қарттар мен орта буынды ынталандыратындай болу үшін жай ғана тәрбиені түзеу керек (бесігіңді түзе ҚАЗАҚ...) отбасының дұрыс құрылып, дұрыс үй болуы жағдайын қарастырмай ештеңе өнбес. Шыны керек, өзге ұлт өкілдері өз ана тілінде еркін сөйлеп жатса, біздер өзге тілде сөйлеп, қыстырма сөздерді көп пайдаланамыз. Ал тілді жандандыру үшін барлық жерде ана тілінде сөйлескендері жөн. Қоғамдағы қазақ тілінің қолданысын, қажеттілігін

арттыру үшін мемлекет тарапынан ішкі және сыртқы күштермен ымырасыз күресетін кезең-кезеңнен тұратын ұлттық (идеологиялық үгіт-насихат жұмыстары, тарихи-танымдық, т.б. барлық салада) бағыттағы «Бір ұлт – бір тіл» мемлекеттік деңгейдегі күшті жоба қолға алынуы керек.

Сәкен Алдашбаев мақаласында «жынды» сөзінің қолданысына тоқталады: Бұрын бізге үлкендер бір сөзді бұрыс сөйлей қалсақ кейістік танытып, «бұл не шатпағың» деп жөн сөйлеуімізді бұйырып жататын. Тіпті кейде қара сөздің киесі бар, «жақсы сөз жарым ырыс» деп қисық теңеулерімізден тыйып тастайтын. Өйткені сол көне көздер қызыл тіл, қара сөзбен көгеріп, «сөз» деген ұлы ұғымның қадірін түсінген жандар еді. Олар біз ауыз сөзден өліп, бір сөз, бір жұрнақтың арқасында дау шешкен жандар болатын. Сондықтан әр сөздің дыбысына дейін мән беретін. Ал бүгінде жастардың не сөйлеп, не айтып жүргеніне біздер назар салып қарай қоймаймыз. Содан соң жастар да сөздің мәніне терең бойламай барады.

Сөз бұзушылардың басында қазіргі көпшіліктің алдында жүрген жұлдыздарымыз мән-мағынасыз әндерімен тұрса, отырмыз дегенді «отырық», тұрмыз дегенді «тұрық», келе жатырмыз дегенді «киятырмыз» деген сияқты қисайтып сөйлеу арқылы жастарымыз жалғастырып келеді. Бұл жөнінде кейбір тіл мамандары шырылдады да. Алайда әр балаға әр ата-ана тыю-жию жасамаған соң жалғыздың шаңы шықпай ақыры басылды. Мұның үстіне агенттегі тіл қолдану «жығылғанға жұдырық» болып барады.

Сонымен қатар кейбір көңілге қонымсыз сөздерді иемденіп алып жатқанымызда бар. Мәселен жоғарғы жылдамдықпен келе жатқан көлікті «мынау басып келе жатыр екен» дейміз. Жай тілге еш томпақтығы жоқ сияқты болғанмен «басу» деген сөздің түбірі қатты жүру дегенді білдірмейді ғой. Соның ішінде ең сорақысы жастар арасындағы тамсану әсерінен туындайтын теңеу. Яғни, жастар көбіне өте әдемі көлік, жүйрік ат, сұлу қыз көрсе «мынау жынды екен» деп тамсанады. Айталық «жынды машина екен», «жынды сотка екен», «жынды қыз екен» дегенді сіз бірінші рет естіп тұрсаңыз қандай күйде болсын. Енді бұларды өзге тілге аударыпкөріңізші. Сырттан келген жат тілді қонағыңыз қазақ қыздарының есі дұрыс емес пе деп қалады емес пе?

Мұны естігенде «жындысы несі, керемет (әдемі, көркем) екен демейсің бе» дей қоятын үлкендер аз. Қайран, бұл сөзді кешегі өткен көнекөздер естісе «тәйт, жын деп айтпа, пәле-жәле үйір болады» деп тыйып тастаған болар еді. Өйткені жын араласу деген жақсы емес! Мұны ойлағанда қайранда менің, құнарсызданған тілім-ай. Сенің жайыңа, құнарың мен құндылығына шырылдар жан азайып барады-ау дейсің ішіңнен. «қайран тіл, қайран сөз, наданға қадірсіз!».

Иә, осылайша кете берсек тілдік қолданысымызға бұралқы сөздер емін-еркін еніп, мәйекті әуезді, әдемі сөздеріміз көнерген сөздің айылына кете беретінін ұмытпайық.

Жастарымыз сөйлеу мәдениетін сақтап, өзге тілдегі сөздерді шұбарлап, өз тілімізді талан-таражға салмаудың амалын қарастыруы тиіс. Айталық:

Біріншіден: отбасының яғни ата-аналар балаларының сөз әдебіне, тіл мәдениетіне мән беруін қадағалап отырса.

Екіншіден: Ортаның әсері, айналасының, достарының дөрекі сөздерді айтып сөйлеуі де әсер етеді. Сондықтан үнемі ондай ортадан аулақ ұстап отыруы тиіс.

Үшіншіден: Көркем әдебиетті оқуға деген оқушылардың қызығушылығының бәсендігі. Тіл мәдениетіне жастарды тәрбиелеп, көркем әдеби шығармаларды оқуын қадағаласа.

Төртіншіден: Кей мұғалімдердің өздерінің тіл мәдениетінің төмендігі. Оқушы мұғалімді тыңдау барысында көркем, анық, түсінікті сөйлеуді үйренеді. Осы мәселелерді ұстаздарымыздың арнайы көңіл бөлмеуінің салдарынан. Елдің аузында мәнін мәңгі жоғалтпайтын «Бәрі де адамына байланысты» деген киелі сөз бар. Бұл тарих дәлелдеген шындық. Ұлттық тілді жүрегінде от жалыны бар, отаны үшін жанын пида етуге әзір, кеудесінде үлттық рухы бар қазақ қана қадірлеп, қастерлей алады.

Болашақ бүгіннен басталады. Бәрін зиялыларға, журналистерге, тіл мамандарына итере салуға болмайды. Бұл – мемлекеттік мәселе. Қазақстанның әр тұрғыны тіл саласына үлес қосуы керек. Мейлі ол программист болсын, экономист немесе бизнесмен болсын ана тілдің кең қанат жайып өркендеуіне атсалысқандары абзал. Сонда ғана халықтың, соның ішінде жастардың тілі түзеледі, ойы түзеледі, санасы оянып, өз ана тіліне деген көзқарастары өзгереді. Сонда манағы жоғарыда айтылған паразит-жаргон сөздер жоғалар еді.

«Ана тілі дегеніміз – сол тілді жасаған, жасап келе жатқан халықтың баяғысын да, бүгінгісін де, болашығын да танытатын, сол халықтың мәңгілік мәселесі. Ана тілін тек өгей ұлдары ғана менсінбейді, өгей ұлдары ғана оны аяққа басады» - дейді Ғабит Мүсірепов. Тағы бір сөзінде ақын «Ана тілін ұмытқан адам өз халқының өткенінен, болашағынан да қол үзеді» - деген. Қандай тура айтылған сөз десеңші...Сондықтан жастар ойланып, ақылға салса екен. Бұл біз үшін, ұлт үшін маңызды.

Қолданылған әдебиеттер:

1.Балақаев М. Тіл мәдениеті және қазақ тілін оқыту. – Алматы, Мектеп, 1989. – 96 бет.

2. Салқынбай А., Абақан Е. Лингвистикалық түсіндірме сөздік. – Алматы, Сөздік-Словарь,1988.

3. Нурпейсова Г.Т. Сленгтердің пайда болу тарихы // http://uadocs.exdat.com

5. Қалиев Ғ. Тіл білімі терминдерінің түсіндірме сөздігі. – Алматы, Сөздік, 2005№ – 440 бет.

6.Тіл білімі терминдерінің сөздігі. –Алматы, «Фирма «Орнак» ЖШС, 2012.–388бет

7. Сленг сөздерін аударудағы қиындықтар. //http://www.bauka.kz

УДК 811.512.122
Кайсарова В.Н., Смирнова Д.Ю. (18-ГД-1), Байбатанова Ф.И. (ВКГТУ им. Д. Серикбаева)

ТВОРЧЕСТВО АБАЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ КАЗАХСКОМУ ЯЗЫКУ В РУССКОЯЗЫЧНОЙ АУДИТОРИИ

Великий просветитель казахского народа Абай был сторонником получения образования народом и горячо призывал всех: «…нужно овладеть русским языком… Знать русский язык – значит открыть глаза на мир… Русская наука и культура-ключ к осмыслению мира». Он глубоко верил в могущество человеческого разума, творческую, созидательную силу просвещения. Абай-гуманист понимал, что в то время это был самый доступный и удобный (если хотите – легкий) способ получить массовое образование. Выдающийся гуманист нашей эпохи Ч. Айтматов пишет: «Русский язык… сыграл роль языка-моста, соединившего впервые в истории художественные берега народов, которые незадолго до этого не знали о существовании один другого».

Поэт – чуткий выразитель духа времени. Этому можно убедиться, прочитав строки стихотворения известного казахского поэта МухтараШаханова:

У любого человека
должны быть обязательно,
кроме родителей
четыре корня, как четыре матери:
родная земля, родной язык, родная культура, родная история…

В образовании, и прежде всего в знании русского языка, Абай видел верный путь к национальному возрождению, ратуя при этом за сохранение самобытности казахского народа, национального языка, религии предков.

Абай призывал молодежь учиться овладеть науками, различными ремеслами, звал ее честно трудиться. Юность – это пора принятия многих и важных решений. Образование в этом деле лучший помощник. «Знания человека, - писал Абай, - это мерило человечности?»

1.Тәрбие басы – тіл. (Начало воспитания – язык (Махмұд Қашқари).

2.Өнер алды – тіл. (Начало искусств – язык (Махмұд Қашқари).

3. Адамның хайуанаттан артықшылығы – тілі. Ал оны орынды қолдана алмаған адам хайуаннан бетер (Преимущество человека перед животным – речь, человек, не умеющий применить слово к месту – хуже животного (Сағди).

4. Тіл – аса қадірлеп ұстайтын байлығымыз. (Язык – наше бесценное богатство (Ғ.Мүсірепов).

5. Қандай да болсын халықтық әдет-ғұрпын білгің келсе, алдымен оның тілін үйрен. (Если хочешь узнать традиции и обычаи какого-нибудь народа научись сначала его языку (Пифагор).

Анализируя творчество Абая исследователи выделяют три источника, питавшие его поэзию: устное народное творчество, поэзию Востока,

европейскую и русскую литературу. Творчество Абая развивалось на основе устной поэзии. Зная только казахскую поэзию, невозможно было достичь высоких результатов, поэтому он глубоко изучил творчество Гете, Байрона, Пушкина, Лермонтова, проникся их мыслями и образами, творчески переработал их и создал мировые шедевры классической поэзии. Главный литературоведческий принцип Абая – новаторство и сохранение традиций. И не случайно Абай поклоняется поэтам, творившим до него.

Особое место отводится теме великих людей казахского народа. Один из них Абай. Его назидания актуальны всегда. Их воспитательное значение трудно переоценить. Студенты рассказывают их наизусть на уроках, на конкурсах. Основное в его назиданиях – призыв к образованию, к учению.

Пайдаойлама, ар ойла.

Талапқыл артық білуге.

Не о выгоде думай, а о чести,

Целью ставь знать больше.

Любимая тема – призыв к труду.

Еңбек қылмай тапқан мал дәулет болмас,

Қардың суы секілді тез суалар.

Без труда богатство – что вешняя вода, уйдет быстро.

Самое полное и глубокое представление о личности этого замечательного человека дают известные романы Мұхтара Ауэзова «Абай и Путь Абая».

В числе русских писателей, у которых учился Абай и с творчеством которых он стремился познакомить казахов, одно из первых мест принадлежит Пушкину. Абай был первым человеком из казахов, который познакомил и навсегда породнил свой народ с Пушкиным – великим певцом правды. Впервые степи в чудных стихах Абая прозвучал на казахском языке голос русского поэта. Абай перевел отрывки из романа «Евгений Онегин», этой «энциклопедии русской жизни». Отрывки из «Евгения Онегина» в форме писем Татьяны и Онегина в вольном переводе Абая, с некоторыми прибавлениями переводчика, а также мелодии, которые сочинил Абай на этот текст, были поистине потрясающим явлением и вскоре стали самыми популярными и любимыми песнями казахской степи.

Народность поэзии Пушкина была причиной его необычайного успеха в казахском народе. Она же была причиной глубокой любви Абая к Пушкину. Не случайно, что Абай допустил большое количество вольностей, отступлений от оригинала даже в том немногом, что он переводил. Дело в том, что переводы являлись лишь составной частью его собственной творческой работы.

Значение же поэтического творчества Абая Кунанбаева в истории казахской литературы определяется тем, что великий казахский поэт бесспорно явился основоположником казахской письменной литературы,создателем казахского литературного языка. Он отлично знал и впитывал в себя все богатство казахского фольклора, народной поэзии и народноречевой культуры вообще. Освоив в совершенстве это богатство, гений Абая произвел отбор ценностей, созданных до него в родной литературе.

Стих-узор словесный, стих-что кружева,
Пригнанные тесно,в нем поют слова.
Есть слово звучно, если мысль верна-
Не отвергнуть песни, песня век жива. (Перев. П.Карабана)

Таким вечно живым и является стих самого поэта. Ясность и простота, верность и глубина мысли, искренность чувств, лаконичность языка, легкость и мелодичность, музыкальность,– вот что характеризует поэзию Абая. Надо с сожалением отметить, что стихи Абая много теряют в переводе на другие языки. Если взять, например, однотомник избранных произведений Абая на русском языке, то можно назвать только несколько стихотворений, которые более или менее приближаются к оригиналу, а в своей основной массе переводы недостаточно передают и национальный колорит, и музыку стиха, и игру слов, и яркость красок-то, что является прелестью поэзии Абая.

Творчество Абая, кроме двухсот с лишним стихотворений, представлено тремя философско-моралистическими поэмами, а также многочисленными прозаическими беседами и наставлениями писателя, еще отчетливее раскрывающими замечательный облик и идейно-художественные установки автора. «Назидания» Абая, хотя и не относятся к художественной литературе как таковой, но своим богатым, гибким и точным языком, колоритом народных выражений служили и служат развитию казахского литературного языка, развитию казахской публицистики. Ни одно из произведений Абая не было напечатано при его жизни. Они переходили из аула в аул в рукописи, заучивались и передавались из уст в уста. Слава Абая на крыльях песен облетела казахскую степь. Народ признал в нем своего певца, глашатая своих дум и чаяний. К нему шли народные акыны, знаменитые певцы-импровизаторы, шла к нему талантливая передовая молодежь, видя в Абае мудрого учителя. Создавалась своеобразная литературная школа Абая.

Лирика Абая, как и лирика Пушкина, полна глубокой веры в жизнь, в человека. Чуткая душа поэта отзывается на все, в чем бьется жизнь, на все высокое, доброе и прекрасное. Таковы стихи о природе, об охоте с беркутом, о любви и дружбе, о молодости, о девушке и т.д.

Пушкин оставил в поэзии бессмертные картины русской природы, Абай написал серию чудесных стихов о природе казахской степи. В них нашли своеобразное отражение жизнь и быт казахских кочевий.

Такой дивной гармонической картины природы и душевных переживаний не было до Абая в казахской поэзии. Она могла возникнуть под пером художника слова только в результате чарующего влияния Пушкина.

Воспитание– процесс целенаправленного формирования личности. Это специально организованное, управляемое и контролируемое взаимодействие воспитателей и воспитанников, конечной своей целью имеющее формирование личности, нужной и полезной обществу.

В современном мире существует многообразие целей воспитания и соответствующих им воспитательных систем. Но среди непреходящих целей воспитания есть одна, похожая на мечту, выражающая наивысшее

предназначение воспитания – обеспечить каждому человеку, появившемуся на свет, всестороннее и гармоничное развитие, т.е. способствовать умственному, нравственному, эмоциональному и физическому развитию личности, всемерно раскрывать её творческие возможности, формировать гуманистические отношения, обеспечивать разнообразные условия для раскрытия индивидуальности, осознанной гражданской поэзии, готовности к труду и социальному творчеству, участию в демократическомсамоуправлении и ответственности за судьбу страны и человеческой цивилизации.

В основе нравственного воспитания подрастающего поколения лежат как общечеловеческие ценности, моральные нормы, выработанные людьми в процессе исторического развития общества, так и новые принципы и нормы, выработанные людьми в процессе исторического развития общества, так и новые принципы и нормы, возникшие на современном этапе развития общества. Преподавание гуманитарных дисциплин неразделимо с воспитательным процессом.

В силу своего небольшого жизненного опыта у студента в начале учебного процесса может не быть желания узнать больше о носителе языка, приобщиться к его культуре. Это всё зависит от нас, преподавателей казахского языка. Изучение языка – сложный и трудоемкий процесс, отнимающий много времени, сил и энергии у человека, заинтересованного в его освоении. Задача преподавателя заключается в своевременной помощи обучающимся, которая представляет собой правильное распределение учебного материала, дозированную нагрузку, своевременный и объективный контроль знаний и, самое главное на наш взгляд,- заинтересованность в конечном результате этого процесса. А хорошего результата можно добиться лишь в том случае, когда учебный материал вызывает интерес у аудитории, рождая вопросы и желание узнать больше по предложенной теме.

Язык – средство общения. Эта фраза так часто повторяется, что мы порой считаем ее главной характеристикой языка. Но государственный язык в процессе обучения в вузе (особенно техническом) является еще и носителем духовной культуры народа, выразителем его менталитета… Одна из многих задач, стоящих перед дисциплиной «Казахский язык»– прививать уважение к народу-носителю языка. При отборе лексического материала по теме всегда есть опасность перенасытить его сведениями, увлечься возможностью шире познакомить с устным народным творчеством (поговорки, пословицы, загадки), с огромным количеством народных игр, с традициями и обычаями народа, которые живы до сих пор и соблюдаются. Примеры из устного народного творчества приводятся на каждом уроке. Поистине неисчерпаемый источник для изучающих неродной язык, там много в нем знакомых выражений-пословиц, поговорок, загадок, знакомых с детства.

Кітап – білім бұлағы.

Книга источник знаний.

Анаға бала алтыннан да қымбат***. Для матери ребёнок дороже золота.***

При знакомстве с пословицами указывается на миролюбивый характер

казахского народа, на его стремление каждое слово наполнить философским смыслом: скоротечность человеческой жизни, значение знаний, вечные общечеловеческие ценности – честь, истина, верность и любовь. Нельзя не обратить внимания на тот факт, что наши студенты очень развиты. Современные средства информации (телевидение, интернет) дают им огромную возможность быть в курсе новостей в самых различных областях знаний. Это помогает при работе над рефератами, при подготовке докладов к научно-техническим конференциям. Ведь даже будучи пассивным созерцателем и слушателем, нельзя остановить работу мысли, а это значит, что наша задача сформирована и действует. Цели и задачи воспитателя работы видны невооруженным глазом: дать государству грамотного и толкового специалиста, хорошо знающего историю своего государства, культуру, быт народа – носителя языка.

Народ нашедший в себе смелость и силы для продолжения своего многовекового пути к своей мечте, достоин исполнения своих желаний, уважение к себе, к родному языку – источнику мудрости. Старинная китайская пословица звучит так: «Дай человеку рыбу, и он будет сыт целый день; научи его ловить рыбу, и он будет сыт всю жизнь». Большая ответственная и интересная работа у учителя, и рассказывать можно об этом долго и интересно, но есть еще одна казахская пословица «Пышақ өткір жақсы, сөз қысқа жақсы» (Нож хорош острый, речь хороша короткая).

Абай – один из величайших гуманистов прошлого. Воздействовать на умы и чувства людей, обновлять общество средством поэтического слова, глубокое уважение к достоинству человека – вот что характерно для Абая-гуманиста.Не для забавы я слагаю стих, Не выдумками наполняю стих, Для чутких слухом, сердцем и душой Для молодых я свой рождаю стих, -так сам Абай определил предмет своего творчества [1].

Да, именно к молодёжи – к будущему своего народа, а в его светлое будущее, несмотря ни на какие сложности своего времени, великий мыслитель, поэт просветитель-демократ не терял своей веры, утверждая: «Кто не испытывал зла? Теряет надежду лишь безвольный… Ведь истина, что в мире нет ничего постоянного, значит, и зло не вечно… Разве после суровой многоснежной зимы не приходит весна цветущая, многоводная, прекрасная?!». Одно из «Слов» он заканчивает мыслью «И думаю, что может быть, и хорошо жить так, устремляя взор надежды на будущее» [1].

Список использованной литературы:

1. Құнанбаев А. Шығармаларының толық жинағы (екі томдық). – Алматы: Көркем әдебиет, 2002. – 368 б.
2. Абай Кунанбаев. Избранное. Серия «Мудрость веков». – М.: Русский раритет, – 426 с.
3 Құнанбаев А. Книга слов / Пер. с каз. Р. Сейсенбаева. – Семипалатинск, 2001. – 218 с.

ӘОЖ 821.512. 122
Касымбеков А.А. (18-ЭЛК-1(с1), Адильбаева Ж.Д. (ШҚМТУ)

АЛТАЙЫМ – АЛТЫН БЕСІГІМ

«Ақылшым – туған жер, ұстазым – тәкаппар да қатал Алтай», - деп сырын жасырмай, паш еткен Оралхан Бөкей есімі табиғатпен етене жақын. Өр Алтайдың өрені боп өсіп, қазақ әдебиетінен өзіндік орын таба білген, тауда туып, түз тағылары, кербұғы мен маралдарымен бірге өскен, түнгі Алтайдың үрейлі үнін естіп, мұңдасына айналған, аумалы-төкпелі табиғаттың сырын жете түсінетін, кез келген жанның табиғат-анаға деген риясыз махаббатын оята білген Оралхан Бөкейдей тарлан тұлғаның табиғатты толғамауы мүмкін емес.

Айналайын, Алтайым, осы құдіретіңнен, осы келбетіңнен, осы гүліңнен, осы жұпарыңнан айырылып қала көрме, өйткені мен сені сүйемін, өйткені мен сенің перзентіңмін, өйткені жаһанда саған жетер салтанатты жер жоқ». Туған жерін қалтқысыз сүйген Оралханның сезімі шығармаларында кең түрде көрініс тапқан. Мәселен, арайлап атқан таңына назар аударсаңыз: «Таң өте сұлу кеспірде. Тау іші болған соң жұқалтаң шық түсіпті, күннің алғашқы сәулесінен-ақ көзі жаудырап, бу боп бусанып жатты. Бұта бұтаның арасынан бозторғай шырылдап, мәз өмірінің күйін шертті. Тау алып ұйқысынан енді енді ғана серпіліп, ал дала кеудесін дүбірлетіп, алғаш қытықтаған біздерге жүз жасар ғұмыр тілегендей еді, өзіне деген айнымас махаббатын сыйлағандай еді. Мен өзімді меңіреген күйден тез арылып, сергек сезіндім».

Ару Алтай аспанмен астасқан шыңдарымен де ерекшеленеді. Мәселен:«Таңатар тасы дәл біздің үстімізде мінбелей сойдақталып тұр. Не шынар, не қына бітпеген қылтанақсыз көсе тастан жақпарланған екен: түтін шалған ошақтың тасындай қап қара боп мелшиеді, сонан соң үстімізге құлап кетердей үрейлі ызғар шашады. Бала кезімізде бір- ақ рет көріп едім, мұншалық оқшау бітімі мен қорқынышты сұсын байқамаған екенмін». Алтай десе жақұт мекен, бұғы, марал, елігі төсінде ойнақшыған алаңсыз өмір көз алдыңа келеді. Алайда пенделік жасап табиғат-анаға зиянымыз тиіп жатқаны да жасырын емес. Оралхан осынау бір адам әрекетінің қатыгездік көрінісіне деген наразылықты меңіреу, мылқау тауға тіл бітіру арқылы білдіреді.

«Айдын көл, арқыраған арналы өзендер де қаламгер шығармаларында кең түрде көрініс тапқан. Мәселен, Орал мен Қаршығаның сырласына айналған Әулиекөлге назар аударсақ: «Аңсарым, Әулиекөл десе, Әулиекөл-ау! Бізді момақан қарсы алды. Омырауымызды аша тастап, жұпар ауасын жұттық-ай, жағалауындағы жар тасты сабалаған ерке толқындарының шөп-шөп сүйіскен үні алақанын шапалақтап, мәз бола қуанған алаңсыз күлкісі – қазіргі мамырыстан өміріміздің шыншыл жаршысындай. Су беті қара барқын кеспірін тоздырып, ұсақ-ұсақ моншақ сәуледен алқа тағынды. Ай тау тұтқынынан сытылып, бауыр жазып көтерілген сайын, әлгі көл бетіндегі шашау сәулелер топ құрып, бірыңғай аппақ нұрға шомылды да, жоталырақ толқындардың теріскей жағы ғана қара бауырланып жатты».

«...Адам тек балалық шағында ғана шындап бақытты бола алады екен. Тек сол балалық дәурен ғана әлемдегі жақсы мен жаманның, ақ пен қараның нарқын айырмай, дүниенің бәрі-бәріне жалғыз-ақ жанармен – сәбилік, таза да аңқау көзбен қарайды білем». Бұл тылсымдықты қойнауына жасырған Мұз тауының атымен аталған «Мұзтау» повесіндегі Ақтанның ойы. Шығарма идеясы – адалдық, адамгершілік қасиеттерді сақтай отырып өмір сүру.

Иә, Алтайдың ғажап шыңы – Мұзтау. Оның сұлулығын мынандай көркем сөздермен береді: «Мұз тауы! Әлемдегі ең биік шыңдардың бірінен саналасың, бірақ көзге көрінбейсің. Сенің аппақ, сом бітіміңді күндіз-түні шуда-шуда бұлттар тұмшалап жатады. Тек, айында-жылында бір рет қана үстіндегі шудаланған бұлтты сілкіп тастап, жарқ етіп, дидарыңды көрсетіп, сонсоң ақ отауға кіріп кеткен қас сұлудай көзден ғайып боласың. Көрген де, көрмеген де арманда». Ақтанның жабырқау көңілі, жалғыздық азабы, сана мен жүректе арпалысып жатқан күрең ойлар – күздің лайсаң, жаңбырлы, батпақты көріністерімен өрнектелген. Жаңбырлы, тұманды көріністерге назар аударар болсақ, «Бүгін күн де бұлтты. Аспан да, көк те, алыс-жақыннан арбаятын алып тау, қапсағай қарағай да жым-жылас, тек сұрғылт тұман ғана жер-көкті жалмауыздай жалмап алып, қыдиып іргеде жатыр. Анда-санда тұтқынға түскен Күн жазғанның көз жасындай аспаннан қаңғылестеп жетім-жесір тамшылар ағады». «Тұманның іргесі сөгілейін деген. Әне, іріген сүттей іріміктеліп, шудалана шұбатылып, ағаш-ағаштың арасына сіңіп барады. Күн әлі шыққан жоқ екен. Әйтсе де, тау іші жап-жарық. Әлгі тұман өзімен бірге түн-түнекті қоса арқалап кеткендей. Ақшоқы тұстан жел есті, тұманды айдап салған сол да. Жел өті суық, Алтайдың жабырқау да салқын күзі еді» деуі немесе «Қарлы жаңбыр толастайын депті. Тау аңғарынан тағы да будақ-будақ тұман айдаһардай бас көтере бастаған. Ағаш-ағаштың арасын сағалай, жасырына жер бауырлап өрлеп келеді.» дегені осы сөздеріме дәлел болса керек.

Асқарлы Алтай өңірі тұманымен қатар, лайсаңы да, жаңбыры да бар, ерке, сұсты, теперішті өлке. Мәселен: «Осы бір қарашаның ортасындағы Алтайдың күні де бәтуасыз, адамды өз-өзінен жирендіріп, есін шығаратын лайсаңға айналатын. Бағана серпілгендей болған тұман әп-сәтте қайта басып, орман ішін жалғыз өзі ойрандап алған. Бетке ұратын салқын дәмі, ақпанның ақырған аязынан әлеқайда зәрлі. Ал Алтай жазғанның аппақ көрпені айқара жамылып, тым-тырыс ұйықтайтын кезі алыс емес» деуі де аталған сөзімнің дәлелі болар. Иә, тек адам ғана емес, табиғаттың да мезі ететін тұстары бар. Жазушы Бөкеев әр нәрсесін адам көңіл күйімен астастыра, көркем суреттеп берген. Асқар Алтайдың кербез табиғатын, тамылжыған сұлулығын тұла бойы тұщына сүйіп, ұлы сезім, іңкәр жүрекпен жырлаған жазушының жаyһар-жақұттары қазақ әдебиеті шеңберінен асып, әлем әдебиетінің көгінде шарлады. Ғылыми жобамды қазақ жазушысы Ә.Кекілбаевтің «Қазақ даласында оның қолы тимеген киелі тасы жоқ, талайлардың маңдайында оның аялы алақанының табы жатыр. Оралхан азғантай ғұмырында сондай асқарлы биікке өзі де, елін де, туған әдебиетін де шығарып үлгерген қаламгер» деген пікірімен аяқтағым келеді!

УДК-378.14
Катпанова А. (18-ЭЛК-1(с1) Адильбаева Ж.Д. (ВКГТУ)

ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ

Дистанционное обучение (ДО) - взаимодействие преподавателя и студента между собой на расстоянии, отражающее все присущие учебному процессу компоненты (цели, содержание, методы, организационные формы, средства обучения) и реализуемое специфичными средствами Интернет-технологий или другими средствами, предусматривающими интерактивность. Дистанционное обучение — это самостоятельная форма обучения. Информационные технологии в дистанционном обучении являются ведущим средством. В настоящее время стремительными темпами развиваются новые компьютерные технологии и Интернет, а вместе с ними развиваются и новые способы обучения, одной из таких технологий является дистанционное обучение, в частности, наибольшей популярностью пользуется обучение с помощью Интернет технологий. Благодаря развитию Интернета и современных методов общения и обмена данными, становится возможным создавать и применять в обучении новые способы обучения, такие как электронные конспекты, энциклопедии, тесты, глоссарии, анкеты, виртуальные лаборатории и. д. Нововведения, или инновации, характерны для любой профессиональной деятельности человека и поэтому становятся предметом изучения, анализа и внедрения. Инновации сами по себе не возникают, они являются результатом научных поисков, передового педагогического опыта отдельных преподавателей и целых коллективов. Одним из видов инноваций в организации профессионального образования является введение дистанционного обучения. Технология дистанционного обучения (ДО) является одной из наиболее прогрессивных. Зародившись в конце XX столетия, она вошла в XXI в. как одна из наиболее эффективных и перспективных систем подготовки специалистов. Дистанционное обучение можно трактовать как процесс взаимодействия между преподавателем и студентом, при котором участники находятся на расстоянии друг от друга, в результате чего у студента формируются знания, умения и навыки (ЗУН). И сегодня дистанционное обучение органично впитывает в себя компьютерные и Интернет-технологии обучения. Современные технологии являются связующим звеном между студентом и преподавателем, которых могут разделять тысячи километров. Обучение ведётся в корпоративной сети, по сети Интернет, электронной почте и с помощью других современных средств связи. ДО - очень гибкая система, она позволяет всем участникам учебного процесса (студентам, преподавателям и администраторам учебного заведения) выбирать удобное время занятий. Это второй важнейший аргумент в пользу ДО. Использование технологий дистанционного обучения позволяет: выделить некоторые преимущества для обучающихся такие как: 1) экономичность - не требуется затрат для студентов на командировочные расходы, если студент обучается из других регионов.

Возможность обучения без отрыва от основной производственной деятельности; 2) доступность - независимость от географического и временного положения обучающегося; 3) обучение в индивидуальном темпе - скорость изучения устанавливается самим обучаемым в зависимости от его личных обстоятельств и потребностей; 4) свобода и гибкость - обучаемый может выбрать любой из курсов обучения, а также самостоятельно планировать время, место и продолжительность занятий; 5) мобильность - эффективная реализация обратной связи между преподавателем и обучаемым; 6) технологичность - использование в образовательном процессе новых достижений информационных и телекоммуникационных технологий. Необходимо выделить также преимущества не только для обучающегося, но и для образовательного учреждения, таким образом, ДО позволяет: 1) снизить затраты на проведение обучения (не требуется затрат на аренду помещений, поездок к месту учебы, как обучающихся, так и преподавателей и т. п.); 2) проводить обучение большого количества человек; 3) повысить качество обучения за счет применения современных средств, объемных электронных библиотек и т.д. 4) создать единую образовательную среду. Между тем ДО не используется еще в образовательной системе в полном объеме, т.к. у дистанционного образования (как, пожалуй, и всякого другого) есть свои минусы: 1) успешность обучения частично зависит от технических навыков в управлении компьютером, перемещении в Интернет и от способностей справляться с техническими трудностями; 2) существует целый ряд практических навыков, которые можно получить только при выполнении реальных (а не виртуальных) практических и лабораторных работ; 3) в некоторых случаях в сельских областях все ещё затруднён доступ к Интернету, недостаток невербальных взаимодействий может препятствовать общению; коммуникационные технологии приводят к изоляции обучаемых, ослабляют контроль со стороны преподавателя т.д. Но, основная проблема в организации ДО, на наш взгляд, порождена нехваткой преподавателей, готовых профессионально, технически и психологически использовать дистанционные технологии в учебном процессе. Инновационность дистанционного обучения в распределенном университете проявляется в новой специализации преподавателя – тьютора, который в качестве представителя университета осуществляет учебно-методическое обеспечение и решает организационные вопросы, связанные с контролем успеваемости и качеством усвоения учебного материала обучающимися в процессе обучения. Тьютор – преподаватель, организатор, консультант-наставник, входящий в административно-преподавательский состав системы дистанционного обучения, осуществляет методическую и организационно-консультационную помощь обучающимся в рамках конкретной программы дистанционного обучения. В связи с появлением методов, основанных на современных информационных технологиях, в сфере образования происходят существенные изменения в преподавательской деятельности, месте и роли преподавателя в учебном процессе, его основных функциях. В качестве первостепенных А.В. Соловов выделяет следующие 4 основные функции: 1)

организаторская – организует учебную деятельность, рабочее пространство студента; 2) информационная – заботиться об усвоении студентами определенного теоретического содержания, представленного в материалах курсов; 3) коммуникативная – обеспечивает общение студентов 4) развивающая – активизирует познавательную деятельность студентов, способствует их личностному развитию. Таким образом, тьютор: помогает обучающемуся дидактически правильно организовать процесс обучения; мотивирует на эффективное усвоение знаний, умений и навыков; разрабатывает программно-методическое обеспечение; организует и управляет учебным процессом; консультирует обучающихся; контролирует выполнение индивидуальных планов обучения; создает благоприятные для обучения организационно-психологические условия, облегчающие и содействующие эффективному процессу самообразования взрослой личности. Следует акцентировать внимание на том, что в современных условиях педагога не заменяют компьютерами и новыми информационными технологиями, а лишь изменяют при этом его роль. Система дистанционного обучения может поддерживать следующие формы обучения: 1) лекции ДО, в отличие от радиционных аудиторных лекций, исключают живое общение с преподавателем, но имеют и ряд преимуществ: использование новейших информационных технологий делает лекции интересными и наглядными. Такие лекции можно слушать в любое время и на любом расстоянии. Кроме того, не требуется конспектировать материал; 2) «очные» консультации; 3) off-line-консультации, которые проводятся преподавателем курса с помощью электронной почты или в режиме телеконференции 4) on-line-консультации; проводимые преподавателем курса; 5) практические занятия; 6) лабораторные работы при дистанционном обучении разумно проводить во время выездов преподавателей или под руководством тьюторов непосредственно в учебном центре или филиале вуза, имеющем необходимую материальную базу; 7) самостоятельная работа студентов. Несомненно, потребуется некоторое время для решения этих непростых задач, как и для того, чтобы подготовить преподавателей и технический персонал для широкомасштабного внедрения новейших технологий в систему образования. Дистанционное обучение развивается колоссальными темпами, этому способствует и развитие сети Интернет, и рост ее информационных и коммуникационных возможностей. Таким образом, система дистанционного обучения может и должна занять свое место в системе образования, поскольку при грамотной ее организации она может обеспечить качественное образование, соответствующее требованиям современного общества сегодня и в ближайшей перспективе.

УДК 816.11
Кумарканов Е.Е. (18-МБ-1), Есимжанова Г.Т. (ВКГТУ им. Д. Серикбаева)

ЭТИМОЛОГИЯ КАЗАХСКИХ ИМЕН И ФАМИЛИЙ

Самой большой радостью для казахов является рождение ребенка. Поэтому к выбору имени для новорожденных всегда подходили очень серьезно. Имя по традиции давал дед или уважаемый человек, родственник, чтобы ребенок в будущем умным, справедливым, а также знатным.

У древних казахов было только имя, и по прошествии некоторого времени к нему добавлялось какое-нибудь слово, характеризовавшее его. Например, Богенбай был батыром значит он звался Богенбай-батыр, Бухар был великим жырау значит Бухар-жырау, или Балуан-шолак, от того что он был шолак — без руки.

У казахов существовало немало самых разнообразных вариантов наречения своих детей. Например, связанные со временем года, погодой, топонимикой края, особенностями телосложения и здоровья, многочисленными приметами или знаменательными событиями и т.д.

Современная казахская антропонимическая модель двучленна: она состоит из имени и фамилии. Личные имена (антропонимы) у казахов являются частью словарного состава и черпаются из общенародного языкового фонда, соответственно подчиняются законам родного языка.

Значительная часть казахских имен имеет прямой перевод и в данном случае границы имени совпадают с границами корневой морфемы.

Абзал - «благородный»;
Арман - «мечта»;
Жібек – «шелк»
Меруерт - «жемчуг»;
Қарлығаш - «ласточка» и др.

Другим вариантом образования имени является сложение двух корней, при этом имя представляет собой фонетически, семантически, грамматически связанное
словосочетание: существительное + существительное, прилагательное + существительное . Примерами сложносоставных имён являются:

Айнұр ← Ай + Нұр = «свет луны»;
Айгүл ← Ай + Гүл = «лунный цветок»;
Нұргүл ← Нұр + Гүл = «цветок света»;

Многие казахские сложносоставные имена образованы связью *‘глагол + существительное’*. Сюда относятся имена, дававшиеся по какому-либо особенному признаку, сопровождавшему рождение ребёнка, или описывающие физические, поведенческие особенности человека.

Айтуған ← Ай + Туған = «рождённый в начале месяца»;
Құдайберді ← Құдай + Берді - «данный Богом».

Основной состав казахской антропонимии отражает культурно-

историческую жизнь народа. В лексическом отношении исконно казахский слой составляет основное ядро антропонимов. Он имеет следующие лексико-семантические группы слов-имён, связанных: с животноводством – Бота (верблюжонок), Аққозы (белый ягненок), Құлыншақ (жеребёнок), и.т.д.

С явлениями природы–Таубай (богатый горами), Боран (буран), Күнай (солнце и луна), Айдай (луноподобная), Шолпан (Венера); имена с названиями цветных металлов и дргоценностей - Алтын (золото), Болат (сталь), Гауһар (бриллиант);

С названиями диких зверей и птиц, а также домашних животных - Арыстан (лев), - Түлкібай (богатый лисами), Бүркіт (беркут), Қарлығаш (ласточка) ; растениями – Райхан (красный цветок), Гүлжан (цветок души), Гүлнұр (яркий цветок), Анаргүл(гранатовый цветок); широко распространенно имена связанные с названиями фруктов: Алма, Анар; С названиями местности -Алтай, - Алатау, Орал (Урал), Еділ (Волга),

Выбор личных имён у казахов практически не ограничен. В течение веков наблюдается процесс и архаизации, и зарождения новых имён. Мотивировка личных имён может быть различной. Личные имена казахов отражают различные пожелания чтобы новорождённый был состоятельным, зажиточным, богатым - Байбол (будь богатым), Алтынбай (овладеть золотом), Малбай (иметь много скота); Дәулетбай (овладеть богатством). Кроме того, при выборе имени учитывались разные приметы, признаки, обстоятельства: Аманжол (доброго пути), Жаңбырбай (богатый дождём), Жолшыбай, Жолай (рождённый в пути).

В большинстве случаев имена раньше давались на основе народных обычаев и традиций. В тех семьях, где часто умирали дети, новорождённых сыновей называли Тоқтар, Тұрар, Тұрсын, Тоқтасын (пусть останется, будет жить); Имена Ұлтуар, Ұлтусын, Ұлжан ставили обычно, когда хотели сына (да будет сын). Традиционные имена эпических героев, замечательных мудрецов передавались из поколения в поколение.

Весьма распространённым видом сложных и сложносоставных имён в казахском языке являются типы имён с компонентами *бай*, *бек*, *би*, *жан*, *султан*, т*өре*, *шах*, *зада*, *мырза*, *бибі*, *ханым* и др.

Эти определительные – во многом величальные – части прочно вошли в состав личных имён не только казахской знати, но и простого народа. В наши дни они утратили своё первоначальное значение, а некоторые приобрели новый смысл. К примеру, слово *мырза* в настоящее время означает *«добрый, щедрый человек»*, *бай – «обильный, богатый»*.

Семантика имён (антропонимия) отражает языковые особенности того или иного региона. В языке обнаруживаются формы, бытовые варианты личных имён. Так, в личных именах жителей южных областей Республики Казахстан вместо звонких губных звуков [***б***] и [***м***] часто употребляется глухой согласный [***п***] – не только в начале, но и в середине личных имён и фамилий, например: ***П****ақтагүл* (вместо ***М****ақтаүл*), ***П****олымбет* (вместо ***Б****олымбет*). Фонетическое освоение личных имён, заимствованных из говоров, происходит

неравномерно. Данный процесс связан с особенностями говора, с одной стороны, с историческими этапами развития языка – с другой. Образование бытовых вариантов в устной речи вызвано словообразовательной базой имён, особенно происходящих из арабо-иранского и монгольского языков. Фонетические различия заимствованных личных имён наблюдаются у жителей, проживающих не только в одном районе, но даже и в одном посёлке. Элементы говоров в личных именах и фамилиях вызваны широким функционированием их в живой разговорной речи. Особые композиты, употребляющиеся в составе антропонимов, свидетельствуют о языковых особенностях в той или иной местности, например, арабское слово ***ғали*** широко употребляется в компонентах сложных имён жителей западных регионов Казахстана: *Бисен**ғали**, Сеисен**ғали**, Жұма**ғали**, Ер**ғали**.*

Компоненты ***ақын, бек, бай, хан*** характерны для жителей Семиречья и юга края, например: *Ораз**ақын**, Нұр**ақын**, Ала**қын**, Жұма**бай*** и др.

Из области морфологии наблюдается древний элемент причастной формы на ***–мыш***, например: *Қар**мыс**ов, Бай**мыш**ев, Тоқта**мыс**ов, Өте**мис**ов* и т.п.; элемент ***–пақ***: *Бас**пақ**, Мис**пақ**, Мал**мақ***; элемент ***–пан***: *Бенса**пан**, Алиш**пан**, Нұрса**пан**.* Лексические особенности лично-собственных имён в современном казахском языке проявляются ярче, чем фонетико-морфологические. Лично-собственные имена арабо-иранского происхождения в казахском языке разделяются на две группы:

а) имена, связанные с исламской религией, с именами и эпитетами божества, пророков, имамов, халифов;

в) имена, образованные из разговорно-бытовой лексики .

Исламская религия имела огромное влияние на антропонимию. В связи с принятием ислама изменились обычаи и традиции наречения детей.

Например имена Танирберген, Алдаберген, Құдайберген (богом данный).

В заключении хотелось бы сказать, что сейчас многие интересные и необычные имена, уходят в прошлое. Все чаще звучат короткие, простые имена - Арман, Канат, Болат, Сауле и т.д. Хотелось бы верить, что интерес к редким, старым именам постепенно возродится.

Список литературы

1. Гарагуля С.И. Антропонимия в лингвокультурном и историческом аспектах.- М., 2010
2. Кульдеева Г.И. Антропонимическая система современного казахского языка. Казань: ДАС, 2001
3. Джанузаков Т.Д. Из истории казахских личных имен. Вестник АН Каз.ССР – Серия филологическая, 1960 №9

ӘОЖ 94(574)
Күнтуған Н. (18-МТК-2), Айдарбаева Р.Қ. (ШҚМТУ)

ҰЛАН АУДАНЫ ЖЕР-СУ АТАУЛАРЫНЫҢ ШЫҒУ ТАРИХЫ

Кез келген тілдегі жер-су атаулары – халықтың ерте заманнан бастап мыңдаған жылдар аралығындағы ұжымдық шығармашылығының жемісі. Этнологиялық кеңістікте қалыптасқан халықтық атаулар ұрпақтан ұрпаққа жалғасып, оның ұлттық дүниетанымының, рухани болмысының, құндылықтар жүйесінің ажырамас құрамдас бөлігі, тарихи жәдігері, мәдени мұрасы болып табылады. Жер-су атаулары – адамзат пен оны қоршаған топографиялық ортаны тікелей байланыстырып отыратын, сол арқылы этностың тілдік, территориялық, этникалық сәйкестігін айқындайтын маңызды тілдік мәдени фактор. Осы ретте Біріккен Ұлттар Ұйымы жанындағы Географиялық атаулар жөніндегі сарапшылар тобы қандай да ұлттың тіліндегі жер-су атауларына байыппен, аса құрметпен қарауға үндейді.

Қазақстан Республикасы халықаралық қауымдастық тарапынан Орталық Азия аймағындағы алдыңғы қатарлы көшбасшы ретінде мойындалып отыр. Қазіргі таңда әлемде қалыптасып отырған күрделі геосаяси жағдайда, жаппай жаһандану үрдісі қоғамдық өмірдің барлық дерлік салаларына дендеп енген кезде халқымыз өзінің ұлттық ерекшелігін жоғалтпай, өзгеге өзін мойындатуда ұлт мәдениетін, тілін, тарихын, рухани құндылықтар жүйесін, адами, этикалық мұраттарын жүйелеудің, түгендеудің, зерделеудің орны ерекше. Осы тұрғыдан алғанда, халқымыздың жер-су атаулар жүйесі ұлттық бірегейліктің, сол атаулар өрнектеген төл этникалық-аумақтық бірегейліктің бірден-бір көрсеткіші болып табылады. Бұған данышпан жазушымыз Мұхтар Әуезовтің: «Біздің қазақ жер аты, тау атын әманда сол ортаның сыр-сипатына қарай қоя білген жұрт. Қайда, қандай бір өлкеге барсаң да, жер, су, жапан түзде кездескен кішкене бұлақ атының өзінде қаншама мән-мағына, шешілмеген құпия сыр жатады», - деген сөзі толық дәлел.

Шығыстың кемеңгер ойшылы Конфуций осыдан екі мың жыл бұрын Қытай билеушілерінің біріне мемлекеттегі істерді оң жолға қоюды атауларды дұрыстаудан бастау керектігі туралы: «Егер атаулар дұрыс болмаса, сөздердің негізі болмайды. Сөздердің негізі болмаған жағдайда іс те жүрмейді және халық та не істерін білмейді»,- деген екен.

Шығыс Қазақстан аймағының топонимиялық жүйесі кез-келген басқа өлкелер топонимиясы сияқты көне, кірме және қазақ тілі негізінде қалыптасқан атаулардан тұратын күрделі жүйе. Топонимист ғалымдар арасында этимологиялары дау тудырып келе жатқан Алтай, Ертіс, Күршім, Доланқара, Сенгір, Жеменей, Бұқтырма, Тұрғысын сынды көне аталулармен қатар, аймақ топожүйесінің 10 %-ын құрайтын монғол тілінен және 25 %-ын құрайтын орыс тілінен енген атаулар кездеседі.

Монғол қабаты, жалпы Қазақстан аумағындағы сияқты тарихи тұрғыдан негізгі екі кезеңге бөлінеді. Олар XIII ғасырдағы монғолдар үстемдігі мен

жоңғар қалмақтарының жорықтарына байланысты пайда болған топонимдер. Солардың бірі Ұлан ауданы атауының шығу тарихы. «Көне түркі тілінде оғлан*ұлан сөзі «жас бала, ұл бала, ұрпақ» мәндерінде қолданылады. Алайда, бұл сөз жер-су атауына келе бермейді»,- деп санайды белгілі ғалым Б. Бияров. Мұндағы ұлан монғол тіліндегі улаан «қызыл» деген сөзден шығып, судың немесе жердің түсін білдіруі мүмкін. Ұлан өзеніне берілген атау деп тұжырым жасауға болады. Өйткені осы маңдағы тағы бір өзен Қызылсу аталады. Судың қызыл түсті болуы сирек. Қызылсу деп қазақтар қыста мұз үстіне шығатын суды атайтын болған. Болмаса құмы қызыл түсті өзенді меңзеуі мүмкін.

Ұлан ауданы аумағында орналасқан Сібе көлінің атауының шығу тарихы да осы монғол-жоңғар кезеңіне байланысты. Сібе көлдері - Шығыс өңіріндегі тұмса табиғаттың тағы бір інжу-маржаны. Өскемен қаласынан 85 шақырым жерде орналасқан. Бұл көлдер Ертістің сол жағалауынан аса қашық емес, Қалба тауларының қатпар-қатпар құйма тастарынан қаланғандай жоталардың арасында орналасқан. Тау табанындағы тостағандай бес көл кімді болса да таңдандырмай қоймайды. Қалмақтың «себын» сөзінен шыққан көл атауының түп-төркіні «сабынды көл» дегенді білдіреді. Шынында Сібенің суы сабындай жұмсақ тиіп, тән мен жанды сергітеді. Сібе көлдерінің реттік саны һәм жекелеген атаулары бар: Шалқар, Қоржынкөл, Төрткөл, Қаракөл, Садыркөл.

Жалпы Шығыс Қазақстан аумағында монғол тілінен енген атаулар Қазақстанның басқа аймақтарымен салыстырғанда жиі кездеседі. Ол ең алдымен, біздің аймағымыздың ұзақ ғасырлар байы монғол жерлерімен жапсарлас жатуымызға байланысты.

Ұлттық топонимияның сан ғасырлық бірегейлігі, каймағы бұзылмаған тұрақтылығынын сыртқы күштер ықпалымен өзгеріске ұшырай бастауы XVIII-XIX ғасырлар аралығынан XX ғасырдың бас кезеңдеріне дейін орын алды. Ұлттық топонимдердің жаппай дертке ұшырау себебі, әрине, Ресей империясының жүргізген отарлау саясатына тікелей байланысты болғаны мәлім.

Тарихқа әрі қарай тереңдей бермей, отаршылдық мазмұндағы атаулардың сипатына келетін болсақ, оларды бірнеше топқа бөліп қарастыруға болады:

1. Романовтар әулеті мүшелерінің, князь, ханзада, ханшайым есімдерінен қойылған атаулар: *Екатериновка*;

2. Ресей империясына қызмет еткен, отарлау саясатын жүзеге асыруға атсалысқан әлеуметтік топтар атымен байланысты: *Казачье*;

3. Қазақ жеріне көшіп келген қоныстанушы орыс мұжықтары мен атамандарының фамилия, есімдерінен қойылған ойконимдер: *Митрофановка, Васильевка, Герасимовка, Макеевка*;

4. Бұрынғы Ресей жеріндегі өз қоныстарының атын қою, олардың алдына *ново-, велико-* сөзін қосып не қоспай ат қою да етек алды. Бұларды *келтірінді атаулар* «миграционные топонимы» дейміз: *Ново-Азово, Украинка, Азово, Саратовка, Ново-Одесское, Донское*;

5. Қазақ атауларын тікелей калькалау арқылы атау жасау да басым болды: Белогор – *Ақтау, Березовка – Қайыңды, Огневка - Қызылсу*;

6. Кеңес дәуірі кезңінде берілген атаулар: Ленинка, Пролетарка, Горняк, Гагарино, Мирное.

7. Қоныстанған орыс селениелерінің табиғи ерекшелігіне қарай орысша номинациялау: Привольное, Отрадное, Южное, Восточное, Скалистое.

Байқап отырсақ, орыс тілінің ықпалы ұлттың тілдік, топонимдік санасында тек тілдік деңгейлерінде ғана емес, мәдени, рухани, идеологиялық деңгейлерде де көрініс тапқан. Өзге мәдениеттің құндылықтары мен стереотиптері зорлықпен танылып, қазақтың ұлттық санасына күштеп ендірілген. Сөйтіп, ғасырлар бойы қалыптасқан топонимдік таным-білімдердің табиғи жүйесі бұзылып, дәстүрлі даму тоқырауға ұшырады, ұлттық танымның ойранын шығарды. Христиан дініне қатысты атаулардың қалыптасуы, шоқындыру, орыстандыру әрекеттері рухсыздандыруға, менталитетті ұлтсыздандыруға бағытталғаны, яғни Ресей империясының отарлау саясаты қайткенде де ұлттық болмысты жойып, оның тамырына балта шабу мақсатын көздегендігі тарихи факті.

Қазақстанның тәуелсіз мемлекет ретінде дамуы, ұлттық және елдік құндылықтарды қалыптастыру ономастика саласымен тікелей байланысты екендігі белгілі. Бұл бағытта ширек ғасырдай уақыт мақсатты жұмыстар атқарылғаны да мәлім. Ұлан ауданы аумағындағы жер-су атауларының да байырғы аттары қайтадан қалпына келтіріле бастады. Қазіргі кезде аудан аумағындағы елді мекендердің басым көпшілігі қазақ тілі негізінде қалыптасқан атаулар.

Солардың кейбіреуіне тоқталып өтсек болады. Айыртау, Дұбығалы, Делбегетей көпшілікке аса танымал атаулар. Олардың әлі де ашылмаған өзіндік құпиялары мол. Ғалымдар арасында олар астериодтардың Жермен соқтығысуы нәтижесінде пайда болған кратерлер деген пікір тараған. Оны тек топографиялық карталар мен ғарыштан түсірілген суреттерден айқын көруге болады.

Айыртау атауы оның сыртқы пішіміне қарай берілуі мүмкін. Айналасы жазық, құмдақ жерде аспанға қарай ұмтылған айыр таулар шоқтығын көруге болады.

Делбегетей аумағында ежелгі кеніш қалдықтарын көптеп кездестіруге болады. Атауы ежелгі қытай тілінен «ризалық, алғыс» деп аударылады деген пікірлер бар. Ел арасында бұл таулар «Айдаһар таулары» деп те аталады.

Дұбығалы (Окуньки) ежелгі кратердің орнында пайда болған деп саналады. Оның суының емдік қасиеті де жұртшылыққа кең танымал. Дұбығалының айналасындағы ерекше тас мүсіндердің пайда болуы ғарышпен байланысты деген пікірлер бар. Дұбығалы – дөң, төбе деген қазақ тіліндегі жер бедерін білдіретін сөзден шыққан деген ұғым қалыптасқан.

Жыланды жер-су атауының да шығуы туралы аңыздар бар. Аңыздарға құлақ салсақ ертедегі Алтай өңірінде улы жыландар болмаған көрінеді. Ал қазір бозжыландар өте жиі кездеседі.

Бір қоныста тек ер адамдар өмір сүрсе керек, өйткені ру басы әйелдерді ұнатпайды екен. Бірақ өмір өз дегенін істейді; жас жігіттер көрші ауылдың қыздарын ұнатып, отбасын құруды ойластырады.

Хан ақылды еді, сондықтан батырларының көңілін қалдырғысы келмей оларға өз шартын ұсынады. Шарт бойынша жігіт қалыңдығын биік таудың басына көтеріп шығаруы керек. Егер күйеу жігіт сүйіктісін тау басына жеткізе алмай, жерге түсірсе қыз жыланға айналып кетеді. Көптеген жігіттер алынбас асудан қалыңдықтарын көтеріп өтуге бел буады. Бірақ тау жолы ауыр, ешқайсысы хан шартын орындай алмайды. Залым ханның тілегі орындалып талай қыздар жыланға айналып кете барды.

Сағыр ауылының атауы осыдан бір жарым ғасыр бұрын осы жерді мекендеген Сағыр бидің атымен байланысты. Сағыр бидің 200 мыңнан астам жылқысы, ірі қара, қой-ешкілері және 30-дан аса түйелері болған екен. Есір өзені бойына малдары сыймаған соң, Ертіске қарай қоныс аударып, өзеннің бойындағы әрбір сайға орналастырады.

Бестерек ауылының атауы да жер жағдайына байланысты шыққан. Қазақтар осы жерге келіп, қоныстанып, ауыл іргесін қалай бастаған кезде сол маңда бес терек ағаш өсіп тұрған екен дейді.

Бұрынғы Васильевка ауылына Мамай батырдың аты берілуі тегін емес. Мамай батыр жоңғарлармен күресте ерекше көзге түскен батыр, Абылай ханның үзеңгілес қолбасшысы болған. Ертіс өңірін жаудан азат етуде зор үлес қосқан адам.

Қорыта келгенде, осы уақытқа дейін талай жұмыс жүзеге асырылды, дегенмен әлі де атқарылар шаруалар жетерлік.

Ономастикалық жұмыстарды жүйелендіру үшін бірнеше ортақ тұжырымдарды қалыптастырғанымыз жөн. Мұндай тұжырымдар ономастикалық жұмыстарды жүргізудегі объективтілікке, ашықтыққа, сарабдалдыққа қол жеткізіп, тарихи әділеттілікті қалпына келтіруге, тәуелсіздік құндылықтарын насихаттауға үлкен көмегін тигізеді.

Біріншіден, еліміздегі жер-су аттарына өзінің тарихи атауларын беру мәселесі жүйелі және үнемі жүргізілуі тиіс. Бұл ретте көптеген қалаларға, аудандарға, елді мекендерге тарихи атаулары қайтарылды. Дегенмен, еліміздің бірқатар облыстарында кешегі отаршылдық, кеңестік саясаттан қалған атаулар әлі де жүздеп саналады.

Екіншіден, қайта атау немесе жаңадан атау беру кезінде халықпен санасу, көпшіліктің пікірін ескеру бойынша аудан, облыс деңгейінде жүйелі жұмыстар жасалуы керек. Ономастикалық атаулар беру мәселесі жершілдіктен, рушылдықтан, ата жарыстырудан аулақ тұрып, **елдік мүдде тұрғысынан қарастырылуы аса қажет.**

Үшіншіден, қазіргі таңда өлкетануға байланысты көптеген еңбектер жарық көруде. Осындай зерттеулердің нәтижелері жергілікті өңірлерде теледидар, баспасөз, интернет сайттары арқылы халыққа кеңінен насихатталуы тиіс. Ономастикалық атаулар жай ғана көше көрсеткіштері немесе елді мекен атаулары емес, еліміздің бай тарихының, табиғатының шежіресі екені көпшілікке жеткізілуі тиіс. Бұл – бір жағынан тарихқа, атамекенге құрмет, екінші жағынан өскелең ұрпақ үшін аса қажет өнегелі іс.

Әдебиет

1. Бияров, Б.Н. Топонимы Казахского Алтая [Текст] : монография / Б. Н. Бияров. - Усть-Каменогорск : Издательство ВКГУ им. С. Аманжолова, 2012. - 121 с.
2. Бияров Бердибек Нуралдинович [Электронный ресурс] // ВКГУ им. С. Аманжолова: сайт. – режим доступа: https://rating.vkgu.kz/index.php/Welcome/get_portfolio?teacher_id=1000098. – Дата обращения: 17.02.19.
3. Географическая энциклопедия. Восточный Казахстан [Текст] . - Усть-Каменогорск : Шыгыс-Полиграф, 2014. - 272 с.
4. Жер-су атауларының анықтамалығы. – Алматы: «Арыс» баспасы, 2009.- 568 бет.
5. Кочнева, М. Алтайский край стоит на дне древнего моря [Электронный ресурс] / М. Кочнева // Комсомольская правда: сайт. - Режим доступа: https://www.alt.kp.ru/daily/26607/3623631/. – Дата обращения: 17.02.19.
6. Миллер, И. Окуньки Алтайского моря [Электронный ресурс] / И. Миллер // Экспресс К : сайт. – Режим доступа: https://express-k.kz/news/zhizn/okunki_altayskogo_morya-79528. - Дата обращения: 17.02.19.
7. На Алтае в древности было море // Недвижимость.Алтай: сайт. – Режим доступа: http://realtai.ru/forum/viewtopic.php?t=230686. – Дата обращения: 17.02.19
8. Озеро Дубыгалинское или Окуньки [Электронный ресурс] // ВК областная детско-юношеская библиотека: сайт. - Режим доступа: http://vkolibrary.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=365&Itemid=684&lang=ru. – Дата обращения: 17.02.19.
9. Рыльский, Ф. Даулгалы. Легенда, быль и явь [Текст] : Поэма / Ф. Рыльский // Степная Таврия. - 1995. - 20 мая.
10. Три в одном [Электронный ресурс] // Алтай-фото : сайт. – Режим доступа: http://www.altai-photo.ru/blog/tri_v_odnom_ustja_kamennykh_gor/2012-04-23-218. - Дата обращения: 17.02.19
11. Ударный кратер [Электронный ресурс] // Википедия : сайт. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Ударный_кратер. - Дата обращения: 17.02.19.
12. Щербаков, Б. В. Восточный Казахстан - край преданий, легенд... [Текст] : [легенды] / Б. В. Щербаков // Ақ Ертіс. - 2011. - № 6. - С. 66-71.

УДК 811.161
Қайырдинова Д.К. (18-ГР(Дмз)п), Ережепова С.К. (ВКГТУ им. Д. Серикбаева)

ВКЛАД К.И. САТПАЕВА В РАЗВИТИЕ И СТАНОВЛЕНИЕ ИНЖЕНЕРНОГО ДЕЛА

Великий сын казахского народа, выдающийся ученый-геолог, академик Каныш Имантаевич Сатпаев - явление планетарного масштаба.

Забота о человеке для него всегда стояла на первом месте: он раскрывал секреты недр, развивал геологическую науку, чтобы людям жилось лучше.

Сегодня, мы отмечаем 120-летие выдающегося геолога, ученого и крупного организатора науки, основателя республиканской геологической службы и Академии наук Казахской ССР, создателя Большого Жезказгана и Института геологических наук, носящего его имя. Он – первый президент Академии наук Казахстана и первый союзный академик-казах. С его именем связана одна из самых ярких страниц истории геологического изучения и раскрытия богатств и недр Казахстана, организации широких комплексных исследований, направленных на скорейшее выявление месторождений полезных ископаемых и расширение минерально-сырьевой базы страны. Академик К. И. Сатпаев был выдающимся ученым-геологом, известным не только в Советском Союзе, но и за его пределами. Его научные труды по геологии Казахстана имеют большое теоретическое и практическое значение. В них получили разработку многие вопросы теории рудообразования и металлогенической науки, одним из создателей которой он являлся.

Как известно, металлогени́я (от фр. Métallogénie, образован от лат. metallum — рудник (или греч. μέταλλο — металл) и греч. γενητως — порождающий) — раздел учения о полезных ископаемых, характеризующий геологические закономерности формирования и размещения рудных месторождений в пространстве и времени. Она служит научной основой прогноза распространения и возможности обнаружения различных групп рудных месторождений. В современное понятие металлогения не включается изучение закономерностей размещения горючих полезных ископаемых, которые относят к минерагении.

Каныш Имантаевич был родоначальником металлогенического направления в геологии Казахстана. Он разработал комплексный метод формационного металлогенического анализа, а также основные принципы и метод составления прогнозных металлогенических карт, которые получили всеобщее признание. Такие карты были составлены под его руководством для Центрального Казахстана. Развитие минерально-сырьевой базы республики, а также черной и цветной металлургии в Казахстане всегда было предметом забот Каныша Имантаевича. Особое место в его деятельности занимали изучение и освоение крупнейшего Джезказганского меднорудного месторождения. К. И. Сатпаев сумел сделать важные выводы о закономерностях размещения меднорудных залежей на этом месторождении и

обосновать его большую перспективность. Построенный на его базе Джезказганский медеплавильный комбинат является крупнейшим в стране. Полезным ископаемым Джезказган-Улутауского района К. И. Сатпаев посвятил специальную монографию, за которую ему в 1942 г. была присуждена Государственная премия. Наряду с изучением геологии Джезказгана Каныш Имантаевич принимал активное участие в развитии поисковых и разведочных научно-исследовательских работ на всей территории Казахстана, особенно в его центральных и восточных районах.

Основные достижения науки в Казахстане, внедрение их в практику и дальнейшие задачи по развитию науки он освещал во многих статьях, опубликованных в журналах и газетах. Знаменательным датам в жизни республики и всей нашей страны он посвящал итоговые статьи, в которых отражались основные успехи в развитии естественных, технических и общественных наук.

Изучая его наследие на различных школьных предметах: географии, истории Казахстана, химии, мы всегда задумывались: как можно было столько сделать, открыть, изведать, создать и написать?!

Знакомясь с биографией Каныша Сатпаева, мы осознаем, что его упорство, целеустремленность, прозорливый взгляд в будущее уже изначально были обусловлены особой средой с самого детства: любовь к природе родного края, его животному и растительному миру, яркий интерес к географическим особенностям своей земли: Баян-Аульского района Петропавловской области, где родился ученый, Жезказганским месторождениям, Сарыаркинской металлогенической зоне, территории Сарыарки и горного Алтая, Атбасара и Караганды. Этот великий человек, внёс неоценимый вклад в развивающуюся науку и искусство 50-х годов двадцатого столетия.

Да, это было тяжёлое время: страна, мечтавшая столетиями об обретении своей независимости, шла медленными шагами вперёд. Тернистым был путь казахстанцев. А ещё сложнее пришлось тем людям, которые находились на «пульсе» времени. Родина ещё на заре становления советской власти ждала от них новых научных открытий, проведение исследований, разработок, законов, трудов.

Каныш Сатпаев нашёл себя и всю свою жизнь без остатка посвятил служению Отечества. Его большая и плодотворная работа основывается на большом количестве трудов, посвящённых вопросам геологии: «Народное хозяйство Казахстана» под названием «Атбасарское медное дело и его перспективы», есть труды по исследованию природы Казахстана, поиска новых природных ресурсов «Новые задачи, стоящие перед страной». Он затрагивает вопросы, волновавшие казахский народ ещё в средние века: переход от кочевого образа жизни к осёдлости, уделяет внимание интенсивному использованию природных ресурсов, проведению физико-географических исследований.

Все труды учёного посвящены исследованиям по горной геологии и разведке месторождений минеральных ресурсов Казахстана. Благодаря

деятельности Каныша Сатпаева Жезказганские месторождения медных руд сейчас являются одним из крупнейших в мире. А в Жезказганско-Улытауском районе он открыл месторождения медных и железосодержащих руд, марганца, угля, свинца.

Рождению в безводной степи Сарыарки первой медной магнитки предшествовали огромные геологоразведочные работы по инициативе и под непосредственным руководством Каныша Имантаевича Сатпаева, чьим именем был назван горно-металлургический комбинат и город Сатпаев — центр горнорудной промышленности. В составе города Жезказган, образованного Указом Президиума Верховного Совета КазССР находился рабочий поселок Жезказган, он также назывался рудником Жезказган. В том же году закладывался новый поселок Никольский, который через 19 лет стал самостоятельным городом. Этому обстоятельству предшествовали геолого-разведочные изыскательские работы, проведенные в свое время К. И. Сатпаевым, и определившие запасы Жезказганских медных руд. Технологическому росту меднорудной базы способствовала грамотная и четкая работа главных подразделений управления комбината, которыми руководили М. К. Бупежанов, В. В. Гурба, Ю. Семидалов, П. Матюшин, Л. Ларионов, Т. Урумов и другие. К их числу также можно отнести инженеров — О. А. Байконурова, Р. Д. Даутова, К. С. Салыкова, Ж. Сагитова. Его сборники «Большой Алтай» (1934-1936), «Большой Джезказган» (1936), «Большая Эмба» (1936-1938), «Северное Приаралье» (1936), «Караганда-третья угольная база Союза» (1936), исследования «Климат Казахстана», «Природа Казахстана», «Поверхностные водные ресурсы Казахстана», разработка карты ландшафтов, изучение деятельности человека на состояние природы помогли великому учёному получить Ленинскую премию и внести огромный вклад в развитие науки Казахстана.

В то время в газете «Қазақ тілі» многие выдающиеся деятели публиковали свои статьи. Здесь же была размещана статья Каныша Сатпаева «Обаган», которую он отдал в редакцию в 1923 году. Печальная песня «Обаган», которую поют девушки у одинокой берёзы, раскрывает внутреннее состояние К. И. Сатпаева, являвшегося автором перевода, его душевность и мелодичность:

«Обаган, крутые берега твои и сладкие воды.
Душа моя изнывает от тоски по тебе!
Ты была единственной моей любовью в степи,
Не смог я для тебя пожертвовать собою!»

Каныш Имантаевич Сатпаев является многосторонне, глубоко и широко осведомленным ученым. Ему близка и известна не только область технологических наук, но в той же мере ему близки и известны, его волнуют и интересуют проблемы и другие отросли знаний. Языковеденье, история казахского народа, история казахской литературы, проблемы искусствоведения в Казахстане – все эти отрасли науки одинаково близки и знакомы Канышу Имантаевичу.» Известны: выступления К.И. Сатпаева на Пленуме писателей, на собрании по случаю 25-летней даты трагической смерти Амангельды

Иманова, на форумах научных работников и литераторов в Алматы и др. В статье ученого «330 научных тем», опубликованной в «Литературной газете», затрагиваются научные проблемы исследования фольклора и литературы. «Литературная газета», «Қазақ әдебиеті», журналы «Жұлдыз», «Простор» часто обращались с заказами статей к К.И. Сатпаеву, в результате на страницах этих изданий часто появлялись глубокие по содержанию, значимые по тематике проблемные статьи ученого.

Правильно в народе говорят: «Талантливый человек талантлив во всем». Деятельность К. Сатпаева не ограничивается наукой. Обладая прекрасным музыкальным слухом, он пел песни великого Абая, исследовал вместе с фольклористами А. Затаевичем и Александровым особенности мелодических оборотов песен, звучаний, напевов, трудностей при их нотных записях. Любому человеку, имеющему музыкальное образование, известно: на сколько трудно записать ритмический рисунок и ноты, прослушанных кюев, терме, жоктау, жыров, поскольку, как летит вольный ветер, так льётся свободная импровизационная песнь акына-сказителя: от души, с особым музыкальным чувством и интонацией под звуки вечного музыкального инструмента – домбры и ее ладовыми, квартовыми особенностями.

Каныш Сатпаев говорил: «По красоте музыкальной системы, выразительности, волнительности и вариативности казахские песни можно считать на высоком уровне».

Тогда, в 20-х годах двадцатого столетия, казахское искусство находилось в начальной стадии его становления, поэтому работа и анализ, проведённые К. Сатпаевым в данном направлении, были полезны и имели историко-культурное значение.

Он был ярким участником культурной и литературной жизни города Томска, где выступал с пропагандой достоинств казахов, их богатой песенно-музыкальной культуры. Его обработки казахских народных песен «Караторгай», «Еркем», «Еке жирен» очень дороги и ценны для современных людей.

Высокий пафос, мажорный лад состояния моей души, полётность мысли – всё это навеяно гордостью за свою землю, за достойных людей, взращённых ею. Каныш Сатпаев один из них. Именно он пел о своей Родине, именно он раскрыл её возможности и богатства, именно он поставил Казахстан на высокую ступень развития и сохранения кода нации.

«… Чтоб всякий раз здесь пелись песни,
Звучал б айтыс и кюй гремел.
За дастарханом сядем вместе,
И каждый Родину б воспел!»

Статья «Выдающееся произведение казахской советской литературы» К.И. Сатпаева являлась одним из первых его трудов о романе М Ауэзова «Путь Абая». Многие научные выводы ученого в ней впоследствии получили высокую опенку в трудах исследователей, часто приводивших некоторые отрывки из нее. Эти мысли стали основой для руководства во множестве последующих книгах и исследования. После данной статьи академика К.И.Сатпаева о романе М. Ауэзова «Путь Абая» исследователи и читатели начали обращать внимание не только на художественную ценность произведения, но и на его научный вес.

Обзор и анализ литературы показал, что имеется очень много трудов, посвященных К. Сатпаеву. Так, о выдающихся заслугах К.И. Сатпаева говорится в сборнике «Каныш Сатпаев», выпущенный издательством «Қазақ университеті» в 2016 году в книжной серии «Өнегелі өмір».

Книга «Сәтбаев ұлағаты. Уроки Сатпаева» известного писателя-сатпаеведа Медеу Сарсеке повествует о перипетиях судьбы и важных событиях богатой на исторические события жизни Каныша Имантаевича Сатпаева. Автор проливает свет на многие негативные события, имевшие место в его сравнительно короткой жизни, о которых в ранее изданных книгах было рассказано вскользь, а имена людей, несправедливо устраивавших на талантливого ученого гонения, остались неназванными.

Г.Р. Бекжановым в работе «К.И. Сатпаев — выдающийся геолог современности» вниманию читателя представлена первая работа, посвященная научным взглядам и наследию К.И. Сатпаева, первая его краткая научная биография. Формирование научных взглядов К.И. Сатпаева автор прослеживает от студенческих лет в г. Томске - центре сибирской геологической школы - до создания и расцвета казахстанской школы геологов, основателем которой является К.И. Сатпаев. В книге впервые называются забытые в геологической литературе имена геологов, ставших жертвами политических репрессий.

Монография Г. О. Батырбекова «Наследие академика К. И. Сатпаева по общественным наукам» является фактически первой научной работой, в которой раскрывается энциклопедический характер деятельности выдающегося ученого академика К. И. Сатпаева (1899-1964) в области общественных наук. Приводятся ранее неизвестные историко-фактические материалы, систематизирована история увековечения памяти К. И. Сатпаева.

Таким образом, судьба К. Сатпаева – помогает нам понять, осмыслить историю отечественной науки. Прослеживая линию его жизни, мы имеем возможность вглядеться в общее прошлое, понять то, что проходило вне нашего сознания. Каныш Имантаевич Сатпаев, так же, как М. Ауэзов, фигура возрожденческого масштаба. Владея энциклопедическими знаниями, они блестяще проявляют себя во всех областях духовной жизни, они влияют на всю культуру в целом, формируя и определяя общий настрой, высвечивая узловые моменты жизни. Рассмотрение отдельной личности на фоне эпохи дает реальную возможность понять мир человеческой культуры не как простое скопление разрозненных фактов, а осмыслить их как системное единство.

Список литературы

1. С. Ж. Даукеев "Выдающийся геолог и ученый". Сборник статей "Мир Сатпаева"/ Составители: Каменев Е.А. и др. - Алматы: 1999 – 304 с.
2. Г. Батырбеков "Из когорты славных" Сборник статей "Мир Сатпаева"/ Составители: Каменев Е.А. и др. - Алматы: Шартарап С, 1999 – 304 с.
3. Сәрсекеев, М. Қаныш Сәтбаев [Мәтін] / М. Сәрсекеев. - Алматы: Жалын, 1988. - 528 б.

УДК 004.738.5
Қинаятова А.Е. (18-МБК-1), Кадышева А.Б. (18-БМК-1), Ережепова С.К. (ВКГТУ им. Д. Серикбаева)

ПРОБЛЕМЫ ИНТЕРНЕТ ЗАВИСИМОСТИ В СТУДЕНЧЕСКОЙ СРЕДЕ

Сегодня информационно-коммуникационные технологии развиваются очень быстро. Когда-то было создано связующее звено, сделавшее из набора компьютерных сетей глобальную сеть. С тех самых пор интернет глубоко проник в нашу жизнь и на данный момент почти половина земного шара имеет доступ к всемирной сети.

Масштабы этой глобальной сети невообразимы. Сотни миллионов людей соединены друг с другом, и могут получить доступ к любой информации в любое время суток. Казалось бы - ожившая мечта, ведь это многие тонны информации, что успела накопить человечество, касательно всех сфер и областей жизни, от того, как первобытный человек сделал первый острый камень, до того, как собрать примитивного робота в домашних условиях. Имея доступ к интернету, ты можешь узнать все, что угодно, любую интересующую вещь, и все это - не огромные библиотеки книг, не сотни бумажек, кассет, дисков, глиняных дощечек и т.д., а безграничное пространство, которое нематериально. Интернет сейчас есть повсюду, от персонального компьютера развитие дошло до того, что в интернет теперь можно выйти откуда угодно, и с чего угодно - ноутбуки, нетбуки, планшеты, разнообразные гаджеты, телефоны, электронные книги - все что может работать с цифровой информацией. И даже с часов теперь можно выходить в интернет. Плюс к тому - эволюция коснулась не только устройств выхода в интернет, но и способа. От модемов, до беспроводного доступа в любой точке планеты и вышках, обеспечивающих зону покрытия интернета на весь город. Ничего не скажешь, развитие интернета происходит очень бурно.

Интернет - великое изобретение, именно великое, интернет полностью перевернул жизнь людей в 21 веке, многие не представляют жизни без интернета, для кого-то интернет — это работа, для кого-то - отдых. Интернет стал неотделимой частью современной цивилизации, в настоящее время интернетом активно пользуются не только молодежь, но и дети и пожилые люди. Но не все пользователи интернета знают свою меру. Чрезмерное увлечение интернетом может привести к зависимости. А зависимость в свою очередь приведет к ряду массовых заболеваний таких как головная боль, появление лишнего веса, нарушение сна, усталость, расстройство пищеварения, проблемы с позвоночником и глазами и общее ослабление иммунитета

Период увлечения интернетом проходят все — всемирная паутина как новая игрушка затягивает и привлекает, но со временем надоедает, и в результате человек переключается на что-то другое. Но если переключения и смены интересов не происходит — тогда нужно бить тревогу.

Вычислить первые признаки интернет-зависимости не сложно. Первым делом должно насторожить количество времени, которое человек проводит в сети. 5 часов в сутки — это уже тревожный показатель.

Также важно, что именно человек делает в интернете. Одно дело, когда это связано с работой, производственной необходимостью или обучением, и другое — если человек бесцельно рассматривает сайты, играет в сетевые игры, общается в чатах, знакомится и т.д. Обычно на фоне погружения в сеть человек отказывается от нормального, реального, личного общения, от работы и учёбы, портятся отношения с окружающими людьми, нарушаются режим сна и режим питания.

Термин «интернет-зависимость» ввел в 1996 г. американский психиатр А. Голдберг, объясняющий это явление как «снижение социальной и профессиональной деятельности из-за использования интернета», «фантазии и мечты об интернете», «намеренное и ненамеренное печатное движение пальцами». К. Янг полагает, что «интернет-зависимость» — «это широкий термин, обозначающий большое количество проблем поведения и контроля над влечениями» [1].

Также проблему исследовали М. Шоттон, Дж. Грохол, К. Мюррей и многие другие ученые. Большое количество научных работ по данной теме говорит об ее современности и актуальности. Однако проблема, развитая лишь на уровне теории, почти не исследуется на практике.

Зависимость от сети вызывает эмоциональную подавленность, трудности с концентрацией и отстранённость. В результате человек предпочитает компьютер и виртуальное общение — общению с живыми людьми.

Основная категория людей, склонных к интернет-зависимости — это дети и подростки, а также робкие, тревожные, слабые, с заниженной самооценкой и погруженные в себя личности. Зависимость от интернета — такое же тяжелое заболевания, как зависимость от алкоголя или наркотиков. Интернет зависимость – это поведенческая зависимость, это проблемное поведение. Если ребенок так много времени посвящает интернету, то он как бы передает сигнал «SOS» своим родителям. Очень часто, если это происходит в семье, то можно говорить о том, что такому подростку уделяют только тогда внимания, когда он ведет себя плохо или заболел, а если он хорошо ведет себя, то он никому не нужен, у всех свои заботы и интересы. Так же печально сказывается на ребенке, когда в семье его сильно контролируют, все за него решают, его истинные потребности игнорируются, такой ребенок, повзрослев, начинает борьбу за власть – и компьютер предлагает много способов реализовать свою агрессию. Важно не забывать, что потребность в любви, одна из самых главных человеческих потребностей, именно осознание своей ценности, позволяет ребенку психологически развиваться.

Студенты составляют основную массу посетителей сети, и именно среди этой группы населения больше всего велик риск Интернет-зависимости. Постоянная потребность в информации, высокая познавательная мотивация, высокая социальная активность и недостаток времени студентов формируют из

них основную массу пользователей Интернета. Частое обращение к услугам сети, лёгкость в пользовании её возможностями, простота и необременительность общения через Интернет, полнота и доступность хранящейся в нём информации, большой каталог развлечений и возможностей становятся основными причинами Интернет-зависимости студентов.

Проблемы с интернет зависимостью начали появляться еще в 90-х годах, и с тех пор психологи исследуют эту тему. Одним из них является психолог Дреп М.И. По его мнению, есть следующие основные типы интернет-зависимостей:

1. Навязчивый веб-серфинг (информационная перегрузка) — бесконечные путешествия по Всемирной паутине, поиск информации.
2. Пристрастие к виртуальному общению и виртуальным знакомствам — большие объёмы переписки, постоянное участие в чатах, веб-форумах, избыточность знакомых и друзей в Сети.
3. Игровая зависимость — навязчивое увлечение компьютерными играми по сети.
4. Навязчивая финансовая потребность — игра по сети в азартные игры, ненужные покупки в интернет-магазинах или постоянные участия в интернет-аукционах.
5. Пристрастие к просмотру фильмов через Интернет [2, с. 116].

Как и с другим любым видом зависимости, самое главное — осознать проблему и начать её решать. Вернуть человека снова в реальную жизнь иногда бывает сложно. Первым делом нужно обратиться к врачу-психотерапевту, который проанализирует проблему, исключит другие заболевания и найдёт правильный выход из ситуации.

Если вы сами за собой заметили, что проводите в сети слишком много времени, или в поведении близкого вам человека появились характерные для интернет-зависимости симптомы, то можно попробовать предпринять простые профилактические действия:

- установить точное количество времени, которое можно проводить в интернете;
- иногда заставлять себя несколько дней подряд не выходить в интернет;
- заблокировать доступ к конкретным ресурсам Сети (особенно для детей);
- установить правило — не общаться в интернете в субботу и в воскресенье;
- ввести чувствительные, но не вредящие здоровью санкции за несоблюдение правил и ограничений;
- насыщать реальную жизнь разнообразными событиями (хобби, общение, физическая активность, путешествия);
- самому или с помощью специалиста выявить первопричину тяги к интернету и избавиться от нее.

Как справедливо замечает А. Хныкина: «Если вы не замечаете, как проходит время за компьютером, или наоборот, замечаете, что оно «очень

быстро пролетает» — обратите всё-таки внимание, сколько вы времени на это тратите и чем конкретно занимаетесь. Проведите анализ — насколько это действительно важно для вас и необходимо. Избежать зависимости, если у вас есть склонность, можно только с помощью самоконтроля» [3].

Чтобы справиться с компьютерной зависимостью, необходимо поставить перед собой 3 задачи и направить максимум усилий для их достижения:

-Проанализировать, какие проблемы лежат в основе интернет-зависимости, почему человек «убегает в виртуальный мир» – это могут быть и проблемы в семье, с родителями, и несчастливая любовь, и неуверенность в себе, и сложности на работе или в учебе. Если вы найдете «слабое звено», то необходимо сделать все, чтобы устранить его – поднять самооценку человека, постараться наладить обстановку в семье, ликвидировать проблемы на работе, в учебе и т. д.

-Научиться контролировать время работы за компьютером – в этом могут стать помощниками таймер, специальные программы, регулирующие время работы на компьютере, перерывы на прогулки с друзьями. Одномоментно отказаться от использования компьютера и интернета не получится – слишком уж сильна зависимость, поэтому необходимо постепенно уменьшать время, проводимое за компьютером.

-Свободное время постарайтесь заполнить чем-то интересным и полезным. Подойдет что угодно, главное – чтобы это увлекло человека. Рыбалка, охота, походы по горам, курсы вождения – вариантов может быть множество. Вспомните, чем этот человек увлекался прежде, или предложите что-то новое. Ваша цель – чтобы он переключился, увлекся, и тогда новое хобби поможет справиться с имеющейся проблемой.

Таким образом, можно утверждать, что проблема Интернет-зависимости в студенческой среде становится особенно актуальной, так как именно среди студентов выявляется наибольшая часть Интернет-зависимых. Тем не менее, для студентов с начальным уровнем Интернет-зависимости распространение информационных продуктов и проведение профилактических бесед недостаточные меры. Чтобы избежать Интернет-зависимости и пользоваться информационными технологиями во благо, необходимо заниматься воспитанием и самовоспитанием компьютерной культуры пользователей.

Список литературы

1. Янг К.С. Диагноз — Интернет-зависимость. С.- П., 2000. – С. 24-29.
2. Андреев К. А. Интернет-зависимость: формы проявления и подходы к реабилитации // Социальная педагогика. 2010. № 6. С. 115–118.
3. Дрепа М.И. Знание. Понимание. Умение: Интернет – зависимость как объект научной рефлексии в современной психологии. 2009. [Электронный ресурс] – URL: http://cyberleninka.ru/article/n/internetzavisimost-kak-obekt-nauchnoy-refleksii-v-sovremennoy-psihologii

УДК 349.24
Лемишенко А.Н. (16-БЖ-1), Петрова О.А. (ВКГТУ)

ОБЕСПЕЧЕНИЕ КОМФОРТНЫХ УСЛОВИЙ ТРУДА В ОФИСЕ

Выполнение любой работы в течение продолжительного времени сопровождается утомлением организма, проявляемым в снижении работоспособности человека. Наряду с физической и умственной работой значительное воздействие на утомление оказывает и окружающая производственная среда, то есть условия, в которых протекает его работа.

В процессе труда на работника оказывают влияние вредные и опасные факторы окружающей среды. То как они будут воздействовать на человеческий организм зависит от условий труда. Ведь именно они могут охарактеризовать среду протекания трудового процесса, оказать влияние на здоровье, работоспособность человека, его отношение к труду и степень удовлетворенности трудом, а следовательно, на эффективность труда и другие экономические результаты деятельности.

Условия труда - совокупность факторов производственной среды и трудового процесса, которые оказывают влияние на работоспособность и здоровье человека. Эти факторы с одной стороны, должны учитываться, а с другой – формироваться или изменяться для создания наиболее благоприятной обстановки, обеспечивающей высокопроизводительный труд

В данной статье рассматриваются основные факторы производственной среды, оказывающих влияние на функциональное состояние организма работающих, их здоровье и работоспособность в процессе труда.

Для обеспечения комфортных условий труда учитывается ряд факторов, такие как дизайн офиса и рабочего места, характер работы, а также микроклимат помещения и другие. Рассмотрим эти факторы подробнее.

Дизайн офиса и рабочего места имеет немаловажное значение и рассматривается в ракурсе нескольких критериев. Если раньше в офисных помещениях находились только письменный стол, калькулятор, шкаф для документов и стулья, то сейчас офисные помещения – это большие площади, десятки работников, набор компьютерной, копировальной и другой оргтехники, которая генерирует электромагнитное излучение от инфракрасного (теплового) до радиочастотного диапазона. Для обеспечения оптимальных параметров микроклимата офисного помещения (температура воздуха, температура поверхностей, относительная влажность воздуха, скорость движения воздуха, интенсивность теплового облучения, содержание CO_2) и воздухообмена нужно использовать специальные технические средства [1].

Результаты проведенных эколого-гигиенических исследований офисных помещений свидетельствуют о том, что параметры микроклимата зачастую не соответствуют действующему санитарному законодательству. Компании часто арендуют помещения в давно построенных неприспособленных зданиях, или же под офисы переоборудуют подвальные, технические и складские

помещения, которые изначально не предназначались для длительного пребывания людей. Перепланировка здания, профессиональный ремонт, установка современных герметичных окон уменьшает эффективность приточно-вытяжной системы вентиляции, если она есть.

В офисе должна быть правильно установлена система вентиляция воздуха, которая проектируется перед началом строительства здания так, чтобы она обеспечивала хороший воздухообмен в помещении и не нарушала внутренний интерьер. Необходимость вентиляции заключается в том, что от чистоты воздуха зависит не только физическое здоровье работника, но и моральное состояние. В то время как загрязненный воздух, душная атмосфера на производстве могут спровоцировать быстрое утомление, снижение активности, трудоспособности и внимания, в результате чего уменьшается производительность работника. Последствиями неэффективной вентиляции является снижение содержания кислорода и увеличение CO_2 в воздухе, повышение влажности и конденсации влаги на охлажденных поверхностях (стены, стекло, оконные косяки), которая создает благоприятную среду для развития гнилостных грибков и плесени. Использование некачественной теплоизоляции или неправильное ее размещение приводит к ухудшению параметров микроклимата и химического состава воздуха.

Эколого-гигиенические исследования воздуха офисных помещений показали, что они часто загрязняются вредными и канцерогенными веществами: аммиаком, формальдегидом, фреонами, летучими компонентами красок, озоном, радоном, оксидами азота, углекислым и угарным газом, табачным дымом, пылью асбеста, микроорганизмами (вирусами, бактериями, грибками).

Большую роль играет и размеры помещения: маленькая площадь офиса – отсутствие пространства для творчества, жесткие рамки, невозможность изменить интерьер «под себя» формируют у человека отсутствие интереса и глубокого вникания в детали трудового процесса. Кроме того, в случае большого количества людей в помещении у работника повышается утомляемость, снижается внимание и интерес к работе, поскольку нет возможности сосредоточиться на рабочем задании.

Есть определенные нормы личного пространства в офисе, например, на каждого сотрудника с современным рабочим компьютером полагается не менее 4,5 м² площади офиса. Для компьютеров с мониторами ЭЛТ эта норма еще выше. Расстояние между рабочими столами, на которых установлены мониторы, должно составлять по лицевой стороне не менее 2 м. Боковое расстояние между краями мониторов – не менее 1,2 м. Минимальное расстояние между глазами и поверхностью монитора – 0,5 м.

Список литературы:

1. Наталья Мягкова «Комфортный офис: каким он должен быть?» 2013 г.

ӘОЖ 811.512.122:7
Ляпунова Г. Ю., Бочарова Н.А. (18-АР-1)

ҚАЗАҚСТАН СУРЕТШІЛЕРІНІҢ ТАҢҒАЖАЙЫП ӨНЕРЛЕРІ

Әсемдік әлеміне хош келдіңіздер! Адам рухының ғажайып дүниелерімен танысу кімді де болса қуанышқа бөлері анық. Олар айналадағы өмірді өзгеше қырынан байқауға жол ашады. Жаратылыс атты ғажайып әлеммен болмысымыздың бір екенін де суреттерге қарап пайымдаймыз.

Қолдарыңызға тиетін бұл мақалада көп ұлтты Қазақстанның заманауи суретшілерінің соқталы өнерлерін танып-білетін боласыздар. Еліміздің қылқалам шеберлері сурет өнерінің түрлі жанрлары мен әдістерін қолданып, небір ғажайыптар жасауда. Олар шығармаларында өздері туған Қазақстан мен оның адамдары, махаббат пен бақыт, өмір қайшылықтарын түсіну туралы сыр шертеді.

Қазақ халқының ұлттық өнеріне келер болсақ, оның тамырлары тым тереңде. Бүгінгі суретшілерімізге халқымыздың ықылым замандардан бері үзілмей келе жатқан ұрпақтар арасындағы осы рухани байланыстары шабыт беруде. Олардың картиналарынан ұлттың өткені мен бүгінін, өмір салттарын көреміз.

Дарынды тұлғалар Н. Хлудов, Ә. Қастеев, Е. Сидоркин, Г. Исмаилова негізін қалаған Қазақстанның ұлттық көркемсурет мектебі өзіндік күрделі даму жолынан өтіп, әлемдік мәдениетте лайықты орнын алды. Бүгінде тұлғалар тағылымын Е. Төлепбай, А. Ақанай, Н. Аштема, Д. Әлиев, М. Ведерников, Н. Терещенко секілді таланттар сәтті жалғастыруда.

Осынау дарынды жандардың көркемөнердегі қайталанбас туындылары арқылы біздер тылсым дүниенің кереметтеріне жолыққандай боламыз.

Мыңғыш Абылқасов 1943 жылы Қарағанды облысында туған. Н.В. Гоголь атандағы Алматы көркемсурет училищесінде оқыған. Кескіндемеші. ҚР Суретшілер одағының мүшесі. Қарағандыда тұрады және жұмыс істейді. Көптеген республикалық және халықаралық көрмелерге қатысқан. Оның мынандай туындылары бар: «Бектау ата». «Жаңаарқаны еске алу». «Қарағанды қаласының шетінде».

Ерлан Айтуаров 1950 жылы Санкт-Петербургте туған. Н.В. Гоголь атандағы Алматы көркемсурет училищесінде, Львов мемлекеттік институтында оқыған. Кескіндемеші, монументалист. Астанада тұрады және жұмыс істейді. ҚР Суретшілер одағының мүшесі. Көптеген республикалық және халықаралық көрмелерге қатысқан. Оның мынандай туындылары бар: «Батар күннің соңынан». «Шыңғысхан». «Аңырақай шайқасы».

Николай Аштема 1942 жылы Украинада туған. Н.В. Гоголь аттандағы Алматы көркемсурет училищесінде оқыған. Кескіндемеші, график. ҚР Суретшілер одағының мүшесі. Өскеменде тұрады және жұмыс істейді. Көптеген республикалық және халықаралық көрмелерге қатысқан. Оның мынандай туындылары бар: «Марқакөл». «Міне, Мұзтауыңыз». «Иса пайғамбар туған түн».

Серікбай Әлжан 1951 жылы Солтүстік Қазақстан облысында туған. Н.В. Гоголь аттандағы Алматы көркемсурет училищесінде, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде оқыған. Кескіндемеші. ҚР Суретшілер одағының мүшесі. Алматыда тұрады және жұмыс істейді. Көптеген республикалық және халықаралық көрмелерге қатысқан. Оның мынандай туындылары бар: «90-шы жылдардағы Қазақстан». «Аңсау». «Туған ауылда» Далида Әлиева 1982 жылы Алматыда туған.

Республикалық көркемсурет колледжінде, Т. Жүргенов атандағы Қазақ Ұлттық өнер академиясында оқыған. Кескіндемеші. ҚР Суретшілер одағының мүшесі. Алматыда тұрады және жұмыс істейді. Көптеген республикалық және халықаралық көрмелерге қатысқан. Оның мынандай туындылары бар: «Шамшырақтың иесі». «Шеберхана». «Автопортрет. Жаз».

Мұқтар Байбосын 1972 жылы Алматы қаласында туған. Н.В. Гоголь атандағы Алматы көркемсурет училищесінде, Абай атындығы Қазақ педагогикалық институтында оқыған. Кескіндемеші. ҚР Суретшілер одағының мүшесі. Астанада тұрады және жұмыс істейді. Көптеген республикалық және халықаралық көрмелерге қатысқан. Оның мынандай туындылары бар: «Еске алу айнасы». «Қыз қуу». «Үлкен үйдегі жастар айтысы».

Айбек Бегалин 1963 жылы Целиноградта туған. Н.В. Гоголь атандағы Алматы көркемсурет училищесінде, В.И. Суриков атындағы Мәскеу мемлекеттік академиялық көркемсурет институтында оқыған. Кескіндемеші. ҚР Суретшілер одағының мүшесі. Қарағандыда тұрады және жұмыс істейді. Көптеген республикалық және халықаралық көрмелерге қатысқан. Оның мынандай туындылары бар: «Жігіттер». «Әкелер және балалар». «Кассандра елесі. Троян аты». «Қиял аралының үстінде».

Нэлли Бубэ 1949 жылы Қарағандыда туған. Н.В. Гоголь атандағы Алматы көркемсурет училищесінде, Абай атындығы Қазақ педагогикалық институтында оқыған. Кескіндемеші, график. ҚР Суретшілер одағының мүшесі. Алматыда тұрады және жұмыс істейді. Көптеген республикалық және халықаралық көрмелерге қатысқан. Оның мынандай туындылары бар: «Қазақстан петроглифтері». «Көшпенділер циклынан».

Максим Ведерников 1972 жылы Алматыда туған. Н.В. Гоголь атандағы Алматы көркемсурет училищесінде, Т. Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық өнер академиясында оқыған. Кескіндемеші. ҚР Суретшілер одағының мүшесі. Алматыда тұрады және жұмыс істейді. Көптеген республикалық және халықаралық көрмелерге қатысқан. Оның мынандай туындылары бар: «Аңшы». «Ауыл». «Жұмбақ әлем». «Қонақтар».

Евгения Ведерникова 1975 жылы Алматыда туған. Н.В. Гоголь атандағы Алматы көркемсурет училищесінде, Т. Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық өнер академиясында оқыған. Кескіндемеші. ҚР Суретшілер одағының мүшесі. Алматыда тұрады және жұмыс істейді. Көптеген республикалық және халықаралық көрмелерге қатысқан. Оның мынандай туындылары бар: «Туған жерлер». «Түс». «Шексіздік». «Бақыт құсы».

Ағымсалы Дүзелханов 1951 жылы Қызылорда облысында туған. Н.В. Гоголь атандағы Алматы көркемсурет училищесінде, В.И. Суриков атындағы

Мәскеу мемлекеттік академиялық көркемсурет институтында оқыған. Кескіндемеші. ҚР Суретшілер одағының мүшесі, ҚР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты. Алматыда тұрады және жұмыс істейді. Көптеген республикалық және халықаралық көрмелерге қатысқан. Оның мынандай туындылары бар: «Қамбар батыр». «Көктем. Наурыз». «Қош». «Ару Астана». «Қорқыт туралы аңыз».

Есімғали Жұманов 1946 жылы Солтүстік Қазақстан облысында тұған. Н.В. Гоголь атандағы Алматы көркемсурет училищесінде, В. И. Суриков атындағы Мәскеу мемлекеттік академиялық көркемсурет институтында оқыған. Кескіндемеші. ҚР Суретшілер одағының мүшесі. Алматыда тұрады және жұмыс істейді. Көптеген республикалық және халықаралық көрмелерге қатысқан. Оның мынандай туындылары бар: «Ұлы көшпенділер». «Еділ». «Аралдың мұңлы рухы». «Әл-Фараби-Отырар кітапханалары». «Яссауидің алтын ғасыры». «Махамбеттің ұлы рухы».

Леонид Зайцев 1947 жылы Шығыс Қазақстан облысында туған. Мемлекеттік сыртқы халық өнер университетінде оқыған. Кескіндемеші. ҚР Суретшілер одағының мүшесі. Өскеменде тұрады және жұмыс істейді. Көптеген республикалық және халықаралық көрмелерге қатысқан. Оның мынандай туындылары бар: «Самырсындар». «Алтай таулары». «Таулар». «Иван шоқысы».

Жумақын Қайрамбаев 1953 жылы Алматы облысында туған. Н.В. Гоголь атандағы Алматы көркемсурет училищесінде, И. Е. Репин атындағы Ленинград көркемсурет, мүсін және сәулет институтында оқиған. Кескіндемеші. ҚР Суретшілер одағының мүшесі. Алматыда тұрады және жұмыс істейді. Көптеген республикалық және халықаралық көрмелерге қатысқан. Оның мынандай туындылары бар: «Жолаушы». «Қасиет». «Аңыз».

Камиль Муллашев 1944 жылы Үрімшіде (Қытай) туған. Н.В. Гоголь атандағы Алматы көркемсурет училищесінде, В. И. Суриков атындағы Мәскеу мемлекеттік академиялық көркемсурет институтында оқыған. Кескіндемеші. ҚР Суретшілер одағының мүшесі. Алматыда тұрады және жұмыс істейді. Көптеген республикалық және халықаралық көрмелерге қатысқан. Оның мынандай туындылары бар: «Хан аңшылығы». «Шаңқай түс». «Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың портреті». «Нәзіктік аурасы». «Қыпшақ қызы».

Нина Терещенко 1945 жылы Ферғанада Өзбестан туған. Целиноград ауылшарушылық институтында оқыған. Кескіндемеші. ҚР Суретшілер одағының мүшесі. Астанада тұрады және жұмыс істейді. Көптеген республикалық және халықаралық көрмелерге қатысқан. Оның мынандай туындылары бар: «Керуен». «Парис алмасы». «Ханға тарту».

Болат Хусаинов 1964 жылы Таразда туған. Жамбыл мемлекеттік педагогикалық институтында оқыған. Кескіндемеші. ҚР Суретшілер одағының мүшесі. Астанада тұрады және жұмыс істейді. Көптеген республикалық және халықаралық көрмелерге қатысқан. Оның мынандай туындылары бар: «Абылай- хан». «Айша бибі».

Өсербай Шұранов 1952 жылы Павлодар облысында туған. Н.В. Гоголь атандағы Алматы көркемсурет училищесінде оқыған. Кескіндемеші. ҚР Суретшілер одағының мүшесі. Павлодар қаласында тұрады және жұмыс істейді. Көптеген республикалық және халықаралық көрмелерге қатысқан. Оның мынандай туындылары бар: «Қалыңдық». «Таң сұлулы».

Қоңыр Мұхамедиев 1959 жылы Семей облысында туған. Семей педагогикалық институтын бітірген. Кескіндемеші, график. ҚР Суретшілер одағының мүшесі, Астанада тұрады және жұмыс істейді. Көптеген республикалық және халықаралық көрмелерге қатысқан. Оның мынандай туындылары бар: «Қорқыт Ата». «Шөл дала».

Қазыыбек Әжібекұлы 1966 жылы Целиноград облысында туған. Н.В. Гоголь аттандағы Алматы көркемсурет училищесінде, Т. Жүргенов атындағы Алматы мемлекеттік театр көркемсурет институтында оқыған. Кескіндемеші. ҚР Суретшілер одағының мүшесі. Астанада тұрады және жұмыс істейді. Көптеген республикалық және халықаралық көрмелерге қатысқан. Оның мынандай туындылары бар: «Әбілқайыр хан». «Қазақ елі». «Бата». «Мерген». «Елшілер». «Құрылтай».

Дарынды қылқалам шеберлері өздерінің шабыт қайталанбас кескіндеу әлемі арқылы адам жанының құпия қалтарыстарына, жан толғаныстарына саяхат жасатады.

Өз болмысына әлемдік өнердің шабыт қайнарларын сіңірген және ұлттық мектептің бастауларынан сусындаған Қазақстанның заманауи бейнелеу саласы ғаламдық мәдениеттің үдерістерінен өз орнын тапқаны ақиқат.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан суретшілері 1-том. -Астана, 2012. -200 б.
2. Жаһандық әлемдегі заманауи Қазақстан мәдениеті.

ӘОЖ 94 (100)
Мақаш Т. (18-ТМК-1), Калиева К.С. (ШҚМТУ)

МОНҒОЛДАРДЫҢ ӘЛЕМГЕ ТИГІЗГЕН ЫҚПАЛЫ

Шыңғыс хан Азияда тұңғыш біртұтас мемлекет құрушы, өз заманының аса ірі әскери және мемлекет қайраткері.

Алып империяның басшысы жаулап алған халықтарға басқа халықтардың мәдениеттін таратып, осы халықтардан да көп ерекшеліктерін алған.

Шыңғыс хан сол монғол қоғамының тайпалық өмірін қосты. Әр отбасының басында оның көшбасшысы болды. Бірнеше ұрпақ рудың көшбасшысы, тайпаның (адамның) жетекшілеріне қарағанда жоғары дәрежеге көтерілген тайпаны құрды. Жалпы өмір жеке тұлғаның идеясын, бір адам билігіне бағынуды, сөзбен айтқанда, әскери ұйым принциптеріне жақындай бастайды.

Мәселен, Шыңғыс хан Империядағы өзінің билігін «үздік ұлттардың» қызметкерлері иерархиясының делдалы арқылы жүзеге асырды.

Оның айтуынша, сөйлеген сөздері, қаулылары, Шыңғыс хан ешқашан, түркі қаған сияқты, халыққа үндеу жасайды, бірақ тек қана князьлермен, нойондармен және Багурлармен сөйлеседі.

Бірақ моңғол монархиясына әділетті болу керек, ол өзінің қатаң ақсүйектеріне қарамастан, ол әскерде және әкімшілікте жоғары лауазымдарға тағайындалғанда, ол ешқашан тек шыққанымен ғана басшылық ете алмады, бірақ білімі, қасиеттері, әсіресе моральдық қасиеттерге байыпты назар аударған. Ол адамдарға осындай қасиеттерді адалдық, адалдық және табандылық танытып, сатқындықты, сатқындықты, қорқуды және т.б. насихаттады. Осы белгі бойынша Шыңғыс хан адамдарды екі санатқа бөлді.

Моңғол мемлекетін көбінесе көшпенділер басқарған; қалалық тұрғындардан ол тек қажет болған «мамандарға» ие болды. Шыңғыс хан империясында бірде-бір «сайланған» орган жоқ. Ол өзін өзі таңдаған император деп есептемеді, ол таңдалған «адамдар» (ол кландар мен тайпалардың бастығы) деп аталды.

Дін сондай-ақ мемлекеттің негізі болды: Шыңғысханның өзі және оның басқарушы қызметкерлері діни адамдар болған және мұндай болуы керек еді, бірақ ешқандай ресми дін жария етілмеген. Қызметкерлер барлық діндерге тиесілі: олардың арасында шаманистер, буддистер, мұсылмандар және христиандар болды.

XIX ғасырда Хингш Ханның он төртінші ғасырдағы патшалығында басым болған осындай үлкен төзімділікке қол жеткізді, ол «еретиктерді» және «пагандарды» жаппай қырып-жою үшін крест жорықтарынан аман қалғаннан кейін және бірнеше ғасырдан кейін инквизиция өрттері өртеніп кетті.

Моңғолдардың ұлы құрылтайы ханды таңдап, күрделі саяси мәселелерді шешеді. Ауыл шаруашылығының, қоныстанған аймақтарының тұрғындарын жаулап алудан және аннексиядан кейін империяның табиғаты өзгере бастайды.

Көшпенділік сипатын жоғалтады. Соған қарамастан, шешім қабылдаудың демократиялық нысанын негіздейтін қағидалар қолданылуда.

Моңғолдардың мемлекеттік жүйесі Алтын Орда мен Мәскеу Ресейдің өкілеттіктерін нығайтуға көмектесті. Ресей моңғолдардан мемлекеттік билікті орталықтандыру, көлік салығы, халықтың жалпы санағы, әскери әкімшілік жүйе, ақша бірлігі және күміс теңге монетасы мұраға қалған.

Моңғолия Жібек жолының кезеңі. Шыңғыс ханның және монғол империясының пайда болуына дейін моңғолдар сауда-саттықты қолдады. Көшпелілер, көшпелі адамдар ретінде, олардың өмірі өздерінің табындарына бағытталған. Осы себепті олар өздерін өте аз жасады, моңғол саудасы олардың қоғамының іргетасы болды. Олар аң аулап, шабуылдады, бірақ өте аз моңғолдар қару-жарақты, потерей немесе тоғайшы еді. Моңғол халқына өмір сүру үшін қажет заттардың көбісі айналасында орналасқан ауыл шаруашылығы халықтарымен сауда жасау керек болды.

Моңғолдар аң аулаудан, жинаудан және көшпелі топтарда өмір сүруге мүдделі емес еді. Олар қалаларда немесе мектепке бармады. Алайда олар сауда сияқты болды. Олар жауынгер болып, олар үлгі болған.

Шыңғыс империясын құра бастады, ол моңғол әскерлерінің көптеген нәрселерге: садақтар мен жебелерге, соғысқа арналған қылыштар мен найзаларды, жылқыларды, былғары қолғапты және былғарыдан жасалған теріден жасалған киімдердің жебенің алдын алуға болатынын түсінді. дененің енуінен, жібек киімнен. Шыңғыс ханға сондай-ақ, оны басқаратын жерді басқару үшін оқып, жаза алатын адамдар қажет болды. Моңғолдар бұрынғыдай саудаға мұқтаж болды.

Ұлы Жібек жолын жаулап алуды көздеген Шыңғыс хан, моңғолдардың әсем әскери күші сол кездің өзінде оның барлық бұтақтарын ұзақ уақыт бойы басқара алмайтынын түсінді. Сол себепті Шыңғысхан өзінің солтүстік тармағын басып озып, оңтүстік филиалында орналасқан араб және түрік қалаларын әдейі жойып жіберді. Мәселен, Шыңғыс хан өз мүлкін айналып өтіп, қарқынды айырбастауын тоқтатуға тырысты.

XIII-XV ғасырлар ортасында, Шыңғыс ханның мұрагерлері Орталық Азияда, Иранда және Еуразия даласында құрылған кезде, Шығыс пен Батыстың арасында жанданған сауда жалғасып, тереңдей түсті. Монғолияның Алтын Орда штаб-пәтері (Сібірден Шығыс Еуропаға дейін, Шыңғыс ханның немересі Беркемен басқарылатын), астанасы Сарай Беркемен бірге Қытайдан Отырар мен Хорезм, Төменгі Еділ, Азов, Қырым және Еуропа - XIV-XV ғасырлардағы халықаралық сауда-саттықтың үлкен бөлігі.

Моңғол билігі Қытай мен Жерорта теңізі елдерінің арасындағы керуен саудасын ынталандырды. Бірақ бұл саудадағы барлық артықшылықтар Алтын Ордаға жетті. Керуендердің көпшілігі Каспий теңізінің солтүстігіндегі Волгадан өтетін Мавераннахрдан аулақ болды және сол жерден олар Қара теңізге аттанды. Хорезм осы солтүстік бағытта оңтүстік сегментте болды, ол өңірлік және континентальдық сауда биржаларында байланыстың рөлін жалғастырды. Үлкен сауда орталығы Urgench болды, оның базарлары толы болды.

Саудаға көмектесу үшін Чингис шығыс пен батысқа қарай келген саудагерлерді қорғауды ұсынды. Саудагерлер мен саудагерлерді жек көретін қытайлықтар мен парсылардың рұқсатынан саудагерлерге жоғары мәртебе ұсынды. Монғол империясының кезінде саудагерлер мәртебені, салықтан босатуды, несиелерді және хандардан дәйекті көмек тапты. Империяның биіктігі 100 жыл бойы Шығыс-Батыс монғол сауда жолдары алғаш рет Еуропамен Азияны байланыстырып, идеялар, технологиялар мен тауарлардың еркін ағынына жол ашатын «Ұлы Жібек жолы» болды.

Моңғолдар саудагерлерге Ям жүйесін пайдалануды ұсынып қана қоймай, олар үшін Ortogh деп аталатын қорғаныс қауымдастығын құрды. Монополияға қарсы салық мөлшерлемесінің орнына, моңғолдар саудагерлерге салықтан босатуды берді. Чингис саудагерлерге паспорт түрін ұсынды, бұл оларға Жібек жолында қауіпсіз жүруге мүмкіндік берді. Моңғолдар тіпті саудагерлерге төмен қызығушылық танытқан ақшаны төледі. Егер қағаз ақша ақша ретінде пайдаланылса, ол жібектен және бағалы металдармен қамтамасыз етілді.

Моңғол империясының нәтижесінде халықаралық моңғол саудасы бұрын-соңды көрмеген деңгейде туылды. Таяу Шығыс пен Еуропадағы құнды дәмдеуіштер, шай, азиялық суретшілер мен жібек саудагерлерді күтуде. Алтын, медициналық қолжазбалар, астрономиялық томдар мен фарфор Азияға шығысқа қарай орналасқан. Жібек жолындағы екі бағыт бойынша идеялар мен жаңа технологиялар да қозғалды. Моңғоллар бүкіл әлемнен келген барлық діндер мен дипломаттарға өз есігін ашты. Шығыстың батыс пен керісінше білімі бар.

Моңғолдар алғаш рет Шыңғыстың үшінші ұлы Огедах Ханмен салынған Қарахарм қаласына қоныстанды. Моңғол ұлдары мектептерге барып, империяны басқаруға қажетті көптеген тілдерді меңгерді. Монғол империясы қан мен басқыншылықтан бас тартса да, оның ұзақ мерзімді әсері, Шыңғыс ханның көзқарасы бойынша, жалпы бейбітшілікті қамтамасыз ету және әлемнің көптеген бөліктеріне халықаралық сауда жасау.

Почта стациалары. Моңғол билігі кезінде саудагерлер дәстүрлі Қытайға қарағанда жоғары мәртебеге ие болды. Жол жүру кезінде олар моңғолдар орнатқан пошта станциясының жүйесімен қамтамасыз ете алады.

Почта-станция жүйесі, әрине, империяның бір бөлігінен ресми поштаны жіберуді жеңілдету үшін жасалды. Ірі сауда жолдары бойынша шамамен 20 километр қашықтықта орнатып, азық-түлікпен, жылқымен және тұруымен қамтамасыз етілген станциялар барлық жолаушыларға, олар бизнеске немесе басқа жолдарға баратынына керемет себеп болған.

Монғолдарда саудагерлер де дәстүрлі қытайлық әулеттердің билігінде болғандай, тәркіленіп алушы салық салудан бас тартты.

Саудаға қолдау көрсету Қытайдағы моңғол саясатының ғана емес, олардың домендеріндегі саясатын сипаттады. Парсыда моңғолдар саудаға жәрдемдесу үшін саудагерлерге салық жеңілдіктері мен артықшылықтарын арттырды. Моңғолдар тіпті парсы ақшасын Парсыға енгізуге тырысты - бірақ бұл тек сәтсіз эксперимент болады. Дегенмен, бұл әрекет моңғолдардың трейдерлерге қосымша көмек беруін қалайды.

1291 жылы моңғолдар Қытайда бұрынғы қытай заңдарының кейбіреулеріне қарағанда әлдеқайда инновациялық және икемді болатын, сондай-ақ халық үшін ауыртпалықсыз жаңа заңды коды енгізді.

Бірінші кезең - Тангут. Тангутта қоршау технологиясының даму дәрежесі өте жоғары деңгейде танылуы керек - қытайлық жетістіктерді таулы жерлерде өмір сүрген және жақсы қолдануға болатын Тангутты жақсартуымен біріктірді. Сонымен қатар, тангуттар қытайлықтармен соғыс жылдары жүздеген жылдар бойы тәжірибе жинады, олар әртүрлі табыстарға қарамастан, олар мезгіл-мезгіл жаудың қалаларын қоршап алды. Дегенмен, олардың қорғау және басып алу жүйесі Юрчен мен қытайлықтарға қарағанда кем болмады, мысалы, Юрченмен соғыс кезінде Тангуттың Альтспен бірге болғандағы рөлдері келесідей: алаңда. Алайда, бұл моңғолдар үшін пайдалы болып шықты, бұл екіталай пайдалы болды - олар Тангут қалаларын қабылдауға жеңілірек болды және олар Тангуттың қарапайым қоршау техникасын меңгеру жеңілірек болды.

Келесі қару-жарақ пен құрылғылар Тангут техникасынан көздерден белгілі:

Жауынгерлік вагон. Бастапқыда бұл жауынгерлік алаңға жауынгерлер мен жабдықтарды қауіпсіз түрде жеткізуге мүмкіндік берді. Шамасы, бұл Тангут өнертабысының түпнұсқасы, дәлірек айтқанда, олардың ата-бабаларының өнертабысы, Tsian. Материалдық мәдениет зерттеушісі А.П. Тангут айтуынша, мұндай арбалар қалды Терентьева-Катанский, сондай-ақ Си-Ся мемлекеті қызметінде. Олардың сипаттамасы үш патшалықта айтылған: «Сонымен қатар, темірден жасалған темір табақшалармен, азық-түлікпен, әскери техникалармен және жауынгерлік заттармен, түйелер немесе качырлармен сүйрелетін вагондар бар. Олар «темір вагондардың әскері» деп аталды. Кейінірек атыс үшін вагондарда тар қылшықтар пайда болды. Бұл идеяның дамуы бетін қоршаудың пайда болуына әкелді - қозғалыстағы мұнараның ішіндегі жүздеген және одан да көп сарбаздары бар үлкен вагон түрінде, қоршалған қалаға сүйреліп, оның үстіне Тангут жауынгерлері қабырғаларына көшті.

Катапультер / тонаушылар. Тангуттың әртүрлі типті катапультері бар - қарапайым «құйынды катапульттан» (тігінен тірек бағанындағы дөңгелек тас тастағыштардан, суретте және түйе тіректерге орнатылған жарықшы катапультерде Соңғы 200 адамнан тұратын посиси деп аталатын жеке құрамға бөлінді, өкінішке орай Тангуттың тас тастағыштары / катапультері туралы өте аз ақпарат қалды, тіпті «Тангуттың ауыр лақтырылған қаруы, Мүмкін, бұл кеңінен таралмаған «, бірақ бұл тұжырым шашырау деп танылуы керек, өйткені Тангут туралы ақпараттың аз ғана бөлігі жеткілікті негіз бола алмайды, тіпті бізге жеткен дәлелдердің саны да Танготаның зымыран түрлерінің алуан түрлілігі туралы айтады - жоғарыда көрсетілген түрлерден басқа, маңдайшалар мен «тас тастайтын мұнаралар» деп аталатын (жоғарғы жағында катапульты бар қоршау мұнарасы) болды, ал екінші жағдайда Тангуттың қарызға

бейімделуінің тән үрдісі байқалады Қытай қару-жарақ бұл жағдайда өз мән-жайлар, олардың сүйікті жекпе-жек арбаларды үшін.

Моңғолдар әлемге сауданы, экономиканы және әскери күштерді жоғары деңгейге көтеруге көмектесті.

Әдебиет тізімі:

1. https://www.historyonthenet.com/mongol-trade-linking-east-to-west - Mongol Trade: Linking East to West.

2. http://afe.easia.columbia.edu/mongols/history/history4.htm - The Mongols in World History.

3. http://testent.ru/index/0-39 - Образование монгольской империи. Начало походов Чингисхана.

4. https://www.advantour.com/rus/silkroad/history-mongolian-period.htm - Монгольский период Шелкового пути.

5. http://xlegio.ru/siege-machinery/medieval-siege/mongolian-siege-technologies/ - Осадные технологии монголов.

УДК 94(512)
Мануйлов Д.Е. (17-ГР-1), Сидорова А.В. (17-КД-1), Фоминых В.В. (ВКГТУ)

ПРОБЛЕМЫ КОЧЕВОГО ОБЩЕСТВА В ТВОРЧЕСТВЕ МАХТУМКУЛИ

В произведениях мыслителя и классика туркменской поэзии XVIII в. Махтумкули вполне реалистически и достоверно отображены общественные отношения, сложные и противоречивые социальные явления того времени. Поскольку значительная часть туркмен занималась кочевым и полукочевым скотоводством, корифей туркменской литературы просто не мог пройти мимо проблем кочевничества. В своих стихах он неоднократно писал о кочевниках, обитающих в степных кибитках, конепасах, джигитах, скачущих на лихих конях, кочевьях, проходящих «чередой мгновенной», тянущихся «из года в год». Описывая годичный цикл кочевания, поэт упоминал изможданющий людей палящий летний зной, жгучую, пронизывающую зимнюю стужу, акцентировал внимание на весне как начале нового жизненного витка, предвкушении тепла: «Мы весной веселились в родных степях». Главную цель кочевников и самый смысл их существования он обрисовывает в нижеследующих строчках: «Ценою ста обид и тысячи забот Стяжаем мы добро, приумножаем скот».

Махтумкули прекрасно видел глубокое социальное неравенство, существовавшее в современном ему туркменском обществе: «нам розный жребий дан». Различия между отдельными общественными группами, статусный ранг, занимаемый ими в социальной иерархии, Махтумкули определял по имущественному положению людей: «Один богатства копит круглый год, Другой иссох от горя и невзгод. Ударит молния и дом сожжет, У бедняка и пепелища нет!.. Один в лохмотьях, а другой богат»; «Один добыл венец златой, Другой скитается с сумой, Тот голодает, а иной Добыть ковры и скот стремится. Там нет лепешки на обед, Тут для припасов места нет, Бедняк в худой халат одет, К шелкам богатый мот стремится»; «Этот – в шапке богатой, тот – беден и гол,.. Бедняку – недоед, богачу – пресыщение»; «Богатые от юных лет в почете, Бедняк же с детства мается в заботе»; «Ты – бай; золотая твоя пиала Немолчную славу тебе принесла. Ты – беден: хула тебе, нищий, хула! При хане живешь – пропадешь без вины»; «Худо на свете джигиту с пустым кошельком, Слово его пониманья не встретит ни в ком», а богачам «отрадно в солнце славы греться». Полярные социальные группы Махтумкули рассматривал в качестве противостоящих друг другу антагонистов («Богач – раба окажется противней, Хоть он с рабом – враги, навек враги!»), иногда прибегая к образным метафорам («волки с овцами не могут быть дружны»).

Богачи, владеющие огромными табунами коней и несчетными стадами скота, стремятся исключительно к получению собственной выгоды; ими движут лишь страсть к наживе, барышу, позорящая человека, и жажда власти: «И каждый бай богатством занят», стережет «свое добро»; «Богатства ненасытно жаждет бай»; «Алчность молвит: «Мне бы жить, Плотской прелести

служить, Сытно есть и не тужить Да носить высокий сан». Роскошно разодевшиеся богатые скопидомы и скряги, вечно праздные «рабы богатства» поживают всласть, возлежат «беспечно на кошме» или «свой дух в пустыне охотой веселят», прожигают жизнь, «чрево свое ублажая». Перенасыщение материальными благами порождает в человеческом естестве низость, черствость, недоброжелательность, ожесточенность, бессердечие (как выразился Махтумкули, «расползлась душевная парша»): «Богатством опьяняясь», «в пороках тонет бай-скупец»; «Богач не ценит истинных щедрот»; «Станет богатство змеей плотоядной, Кровь она будет сосать беспощадно». Богачи забывают «закон зекята», предписывающий вносить милостыню для неимущих («Платить зекят не хочет богатей»), пренебрегают в скупости своей правилами гостеприимства: «Надменные баи без бога живут, Гостей принимать почитают за труд»; «Богатство джигита – лишь конь да камча, За друга рубиться готов он сплеча. Глядите: огромны котлы богача, А многие ль гости отведали плова?»; «У баев опустели дастарханы: Им для гостей жаль медного гроша».

Решительно и бесповоротно осуждая алчных богачей и властителей, бездолящих, притесняющих простой народ («мир обездолит алчность бая»), гневный обличитель Махтумкули не жалеет для их характеристики бранных эпитетов: «мерзостные»; «бесплодные трутни»; «ничтожные»; «скаредные люди»; насильники, тунеядцы, падкие до чужого добра; «трус и привередник»; «дармоед»; «данник лени и раб анаши»; «завистник длиннорукий», пялящий взгляд на чужое добро. Поэт предрекает мерзким «даже с виду», жадным, прельщенным низкой наживой вымогателям и угнетателям суровое воздаяние и адские муки в потустороннем мире: «Утеха ада – бай с душой скупою», «Он нечисть радует в аду, в который будет ввергнут сам»; «И если тобою обижен бедняк,.. Сто кротких сердец загубил за пятак, – Разверзнется бездна глухая, – так будет»; «Суд божий все их преступленья покажет».

По-иному относится Махтумкули к обездоленным слоям населения, которым уготованы «горестный жребий», «горький удел» и которые «счастья к себе ни за что не приманят». Он скорбел, сокрушался, печалился об их бедственном положении, горячо сочувствовал, сострадал и симпатизировал «угнетенным и страдальцам»: «Трясется бай иной над полною мошной, Хоть он и богатей, а бедняка не стоит… Ходжа, глумящийся над батраком своим, Не то что батрака, но ишака не стоит». Безрадостно живущие «немощные» бедняки в тщете прозябают в убогости «в юдоли мирской», с согбенными спинами, изнуренные голодом, питающиеся в лучшем случае «куском сухим», черствой коркой, волочащие невзрачные обтрепанные рубища («отребий нищенских уродство»), носящие стоптанные, рваные чарыки (самодельную обувь из сыромятной кожи) или вовсе босоногие: «Голодная бедность глотает огонь, Напрасно протянута к небу ладонь, Стреножен у всадника нищего конь»; «У бедняка в хозяйстве клячи нет»; «Мечтает храбрец прославиться – Коня и аркана нет»; «Слепой не увидит, как нищий томится»; «У многих жизнь от бедности такая, Что вздорный сон ее стократ ценней. Живут иные, черствый

хлеб глодая, Вовек еды не видя повкусней». Постоянно плодящаяся «нищая братия», задавленные, томимые нуждой, понурые абдалы, т.е. нищие, скитальцы, бедствуют, кое-как перебиваясь, нередко бродят, скитаются, не имея собственного пристанища: «По горным жарою обугленным склонам Бездомный изгнанник влачится со стоном»; «У нищего всегда унылый взгляд: Приюта у него и пищи нет»; «Укажи, где нищете укрыться?»; «Нет места замерзшему подле огня». В туркменском обществе находил применение и рабский труд. Махтумкули писал не только о положении рабов, наиболее зависимой и эксплуатируемой группы населения, но и о довольно широком размахе работорговли: «В чертогах родины купец Торгует жалкими рабами»; «Невольничьи базары шумят с рассвета».

Будучи выразителем чаяний и интересов трудового народа, Махтумкули подробно и обстоятельно показывал масштабы произвола, эксплуатации и угнетения, которым подвергали трудящееся население (как земледельцев, так и кочевников-скотоводов) погрязшие в пороках власть предержащие, эксплуататорские слои общества: «Владыки народ притесняют века»; «Сановники берут открыто взятки; Визири грабят, алчностью дыша»; «Князья» жиреют «над запертой казной»; «Сады зачахли, обмелели реки, Зато струятся слезы у сирот; Закон поправшие ублюдки-беки Поборами измучили народ»; «Реис-насильник [реис – начальник, председатель], потерявший стыд, Петлей непокорившимся грозит»; «У родовых старейшин что за нрав: Живут, мздоимцы, честь свою поправ». Подчиненный, униженный, изнемогший от непосильного гнета народ вынужден терпеть всяческие насилия и притеснения от сильных, могущественных, влиятельных лиц («Кто беден, тем терпение пристало»), «перед баями спину гнуть»: «Тонет нищий в горьких слезах, – Значит, к баям попал, – клянусь»; «У бая нет почтенности былой. Работник стонет под его пятой»; «Богач-лихоимец всечасно готов Последнее взять у сирот и у вдов. Он проклят народом во веки веков».

Поскольку туркмены в рассматриваемое время были уже втянуты в товарообменные и денежные отношения, к прежним эксплуататорам – выжигам, сидящим «на мусорной куче несметной казны», добавлялись новые: презренные торгаши и менялы, чья душа «стяжательством объята», и ростовщики, порой становившиеся «почтенными» старшинами и безжалостно грабившие своих должников: «Ворует вор, богач – берет, И наг и нищ простой народ; С живого шкуру бай дерет, И сладу нет с ростовщиками».

Разорителями и притеснителями широких народных масс, обиравшими их до нитки, являлись, разумеется, и мусульманские священнослужители: прикидывающиеся святошами, двуличные, лживые, бессовестные, бормочущие вздор муллы, чьи клятвы «изранили лоно земли» («В дому нужда гнездится, И слезы льет вдовица, А в дверь мулла стучится: То подать, то зекят»; «Больше давай!» повторяет мулла»; «Пустеют нищие котлы; Народ измучили муллы И пиры [здесь: высшее духовное звание у мусульман] с их учениками»; «Дай волю – все они пожрут, все истребит их хищный род»); ишаны, что «торгуют верой напоказ» и «клянчат денег на пороге»; муфтии, привыкшие к «подачке»

(«Муфти Коран читают для показа, Тая обман в прищуре хитром глаза; В людей проникла алчность, как зараза, Господень голос в сердце заглуша»; «Расскажет муфтий байку и, как тать, Спешит поборы с прихожан содрать»; «Муфтий взятки берет с обеих сторон, Чтоб того засудить, кто им разорен»); требующие мзду неправедные судьи (кази), которым «нету… числа» и которые «чай глотают неустанно и сыплют нас [то же, что насвай – смесь табака-самосада, растительного масла, мела, золы или гашеной извести] в разгоряченный рот». Судьи потворствуют знатным и богатым, а «обвиняют, клеймят и пытают» неимущих: «Притеснитель взял главенство, а судьею стал подлец, Взятки брать они готовы, чтоб набить полней ларец, А бедняк всегда виновен, будь ответчик, будь истец. Вор – в чалме богатой ходит словно волк среди овец, Всех опутал он коварством, слаб пред ним любой храбрец, Что найдет, все пожирает, позабыв запрет, наглец».

При этом имущие абсолютно равнодушны к судьбе народа, не хотят понимать его нужды («сытые не разумеют» голодных), отворачиваются от разоренных ими, отталкивают их. Более того, обогащаясь на страданиях и лишениях людей, они к тому же глубоко их презирают. Об этом пренебрежительном, презрительном отношении к ограбляемым трудящимся с гневом и болью говорит Махтумкули: «Голодным да нищим кричат богачи: «Вы – нелюдь, вы только для счета нужны».

Немалые напасти и разорения приносили трудящимся и захватнические войны, в которых социальные верхи видели еще один источник обогащения («хан упоен грабительской войною»). В эпоху Махтумкули, когда Туркмению буквально раздирали на части шахский Иран, Бухарский эмират и Хивинское ханство, внутриобщественные проблемы усугублялись и отяжелялись крайне неблагоприятными внешними факторами: «Шах, как змея, народ язвит, Хан вьется вороном над нами». Разрозненные, разобщенные, рассеявшиеся туркменские племена не имели «возможности решительно и организованно выступить против захватчиков-иноземцев» [1, с. 4], защитить поруганную ими родину. В отсутствии племенного единства, в непрекращающихся внутренних усобицах видел Махтумкули важнейшие проблемы современного ему туркменского общества: «Сосед на соседа свершает набег. «Коль ты послабей – погибай, пропади ты!»; «Глядите: соседа от злобы знобит, Без распрей не может он, пустоголовый»; «Все-то спорим, да вздорим, да ссоримся мы… Зло и скверна земной захлестнули предел»; «Распри князей – это гибель страны», свара и «распри измучили бедный народ»; «Гляжу вокруг, и нет отрады взору; Мир стал ареной буйству и раздору; Любой готов затеять брань и ссору»; «Ты прав, Махтумкули: везде раздоры, Повсюду люди затевают споры!»; «Всюду лишь одни напасти, запустения примета, Все ругаются друг с другом – оскудения примета!.. Нет следа благого дела, есть падения примета – Это светопреставленья, это тления примета!»; «Туркменская земля подъемлет бремя бед,.. Орда могучая распылена». Одну из причин «распри и больших скорбей», «розни лихой» и разлада в обществе Махтумкули усматривал в обычае кровной мести, против которого поэт категорически выступает: «Кровнику ты не отплачивай кровью, Хлеб ему дай, пусть поест на здоровье».

Совокупность всех вышеперечисленных внутренних и внешних проблем туркменского общества дала Махтумкули основание во многих стихотворениях («Безвременье», «О, братья, какие пришли времена!», «Светопреставленье», «Велик ли прок», «Светлое время» и др.) охарактеризовать современную ему эпоху как время «горестей и бед», в котором мир «разъела порча» и царствует «непроглядная мгла»: «И впрямь настали подлые времена»; «Повсюду – разор, запустенье, застой»; «Заправляют делами голод и мор»; «Страна больна и время… Мы тирании сносим гнет и бремя»; «Глохнем от причитаний сирот и вдов»; «Покоя нигде не находит народ; Как пес, по пятам лихолетье идет – То зубы оскалит, то руку лизнет». На этом фоне вполне естественными выглядят мечтания Махтумкули о времени, когда враждующие между собой племена заживут дружно, когда будет «для тоя расстелена скатерть одна» и страна позабудет былые бедствия, когда восторжествуют дружество и братство, а народ сплотится, чтобы не быть застигнутым врасплох чужеземными поработителями («объединиться, чтоб с врагами биться»), чтобы заставить неприятелей трепетать «пред сынами Туркмении»: «О, дай сородичам моим Державу прочную поставить!»; «Теке, йомуд, гоклен, языр и алили, – Все пять! – Должны мы стать единою семьею!» Однако мечты Махтумкули о чудящейся ему «обетованной стране», где «тигры кротости полны», где «места нет вражде», равно как и надежды на благостный приход «объединителя племен», в условиях той исторической обстановки оказались несбыточными, иллюзорными.

Несмотря на сильные эсхатологические мотивы в своем творчестве («близится конец земному свету»), поэт мечтал о тех временах, когда на земле «ханы с беками, рабы с ходжами сгинут», «не будет впредь ни богачей, ни горьких бедняков», однако отыскать действенные способы решения социальных проблем, позволяющие «вырваться из неумолимых оков социальной несправедливости» [1, с. 6], исправить нравы и искоренить пороки, он не сумел, ограничившись пропагандой идеалов гуманности, доброты, справедливости, правдивости, которые он безуспешно пытался внушать власть имущим: «Благие совершай дела, – и будешь ты счастливей всех»; «Будь щедрым, за бедность людей не брани, Открой им овечьих загонов плетни», «голодным хлеба одолжи»; «Голодного за стол свой посади;.. Любовь к труду храни в своей груди. Приветлив будь с бездомным сиротою, Прими его, согрей, снабди едою». Сам Махтумкули понимал хрупкость и иллюзорность своих ожиданий, сознавал, что его возвышенные, прекраснодушные идеалы разбивались о жестокие реалии тогдашнего общества. Так, обращаясь к самому себе, поэт признавался, что «не нашел лекарства от злобы мира и коварства».

Литература

1. Махтумкули. Избранное. – М., 1983.

УДК 81.37
Масей С.К. (18-ЭЛК-2), Адилева Кузу А.Т. (ВКГТУ)

СЕМАНТИКА ЦВЕТООБОЗНАЧЕНИЙ В КАЗАХСКОЙ И РУССКОЙ КУЛЬТУРАХ

Изучение обозначений цвета в различных культурах пользуется повышенным вниманием как отечественных, так и зарубежных ученых-языковедов. О метафорике цветообозначений, как показателе социокультурных отношениях, написано много. Известно, что в разных культурах символика одних и тех же цветов имеет отличие. Для исследования лексических единиц, обозначающих цвет, были выбраны казахский и русский языки, как концептосферы двух культур.

Целью данного исследования явилось изучение общего и специфического в структуре языкового сознания носителей казахской и русской культур на материале основных цветообозначений.

Актуальность исследования состоит в том, что семантика цветообозначений в языковом сознании носителей двух культур позволяет выявить значимые сходства и различия в восприятии реального мира.

Объектом исследования явились лексические единицы, обозначающим цвет. Сочетания слов выбирались методом сплошной выборки из фразеологических словарей, сборников.

В основу исследования положена гипотеза о том, что символика цветообозначений в казахской и русской культурах являются важной составляющей общественного сознания двух народов.

Цвет является одним из признаков предмета. Для человека изменение цвета не означает изменения его сущности, но существуют и исключения: черная траурная одежда, белое свадебное платье и т.д. Следовательно, мы уже сталкиваемся с символическим выражением назначения той или иной вещи и, соответственно, ее цвета. Таким образом, цвет - признак, получающий в народной культуре символическую трактовку. В данной работе рассмотрим проблему символической нагруженности лексических единиц цветообозначения в культуре двух народов.

Как замечает Л.В. Самарина [1]: «знакомство с той или иной культурой может быть полноценным только тогда, когда объекты этой культуры воспринимаются в цвете». В разных культурах символика одних и тех же цветов различна. В. Ф. Петренко [2] в связи с этим подчеркивает, что «… когда в качестве доказательства того, что цветовая символика национально-специфична, а не универсальна, приводят обычно пример того, что в европейской культуре цвет траура – черный, а на Востоке – белый…».

Так, белый цвет в казахской культуре имеет символический смысл в погребальных обрядах: ақ арулап көмді, ақ орап көмді – обернуть в белый саван. В русской же культуре белые одежды ассоциируются с праздником как символ безмятежности, мира, чистоты, целомудрия, сосредоточенности. Их

надевали во время праздников крещения, причастия, Рождества Христова, пасхи. Но современные русские фразеологизмы, такие как: «дела, как сажа бела», «шито белыми нитками», «белая ворона» наглядно демонстрируют отрицательные значения белого цвета.

Вообще с белым цветом существует большое количество идиом, как в русском, так и в казахском языке. Белый цвет как цвет чистых помыслов проявляется в лексических единицах: ақ жүрек – чистое сердце; ақ көңіл – светлая душа; ақ ниет – добрые намерения; ақ жан – чистая душа; ақ көйлек - платье белого цвета; ақ жаулық – головной убор замужней женщины; ақ сүйек – аристократ; ақ маңдай – белоликая; ақ саусақ - белоручка. В русской культуре – белолица, белы рученьки, белая береза – добрая стройная девушка. В современном мире мы часто можем слышать обозначение белого цвета с нейтральным значением: белые мухи - падающий снег; белый свет - окружающая нас действительность, мир, вселенная, жизнь со всеми радостями и горестями. Из приведенных примеров видно, что белый цвет в казахских и русских идиомах, в основном находит одинаковый смысл и очень часто отражает положительные эмоции.

И напротив, черный цвет – символ страдания, казахский народ использовал как парадигму плохого, негативного: «қара» в казахском языке образует следующие специфические значения: қара жүрек - подлая душа; қара ниет - черные мысли; қара уайым - черная тоска; қара жау – черный враг. Русские идиомы, содержащие слово – «черный», также имеют отрицательную коннотацию: черный ворон, черные тучи, черные думы, почерневший от горя.

Однако наряду с отрицательными значениями в культуре казахского народа символика черного цвета имеет и положительные коннотации: «қара жер» по представлению казаха-кочевника означает «важность земли», «қара сөз» буквально: черные слова - содержательное глубокое слово, «көзімнің қарасы» - драгоценная, «қара шаңырақ» - семья, дом. В русской культуре черный цвет также имеет положительное обозначение: в символике узора и декоративно-прикладном творчестве черный символизирует землю, символ плодородия и материнства. Черный зигзаг в узоре – символ невспаханного поля, черная волна в узоре – вспаханное и готовое к прорастанию зерна.

Следовательно, некоторые метафорические значения белого и черного цветов в русском языке совпадают с казахским: *черная душа, черная весть, черный день, черный враг, белолица, белоручка.*

Если рассматривать семантическое значение красного цвета, то есть предположение, что красный цвет был первым, замеченным людьми. Древнейшие мифы связывали с красным сотворение человека. У русских крестьян XIX – начала XX веков свадебный наряд был красным. До самого XVI века прилагательное красный обозначало не цвет, а качество красоты и своим значением было равно современному слову «прекрасный»: красная девица, красный молодец, красному гостю – красное место, наша весна красным красна, ради красного словца и т.д. Красный цвет «қызыл» в казахской

культуре тоже имеет положительную символику: өнер алды қызыл тіл - высшее искусство – красноречие; қыздың көзі қызылда - девушки любят все красивое; то есть у казахов красный цвет также ассоциировался с чем-то красивым. Но больше примеров в казахском языке красный цвет обозначает ссору, отрицательные поступки: қызыл ауыз, қызыл жөн қып сабады, қызыл көз пәле; қызыл қанға батты, қызыл қырман қылды, қызыл өнеш - спор, қызыл тілін безеді.

На основании проведённого исследования можно сделать вывод о том, что исследуемые номинативные лексические единицы обладают широким семантическим объемом – они обозначают предметы, явления, состояния. Значительное число субстантивных лексических единиц с компонентом – цветообозначения именует понятия, связанные с человеком, что обусловлено влиянием семантики компонента – названия лица.

Вместе с тем, семантика с компонентом цвет демонстрирует общность культурных и национальных ценностей и одновременно представляет систему национально-культурных особенностей, показывает опыт народа, неразрывно связанный его обычаями и традициями.

Библиография:

1. Самарина Л.В. Традиционная этническая культура и цвет (Основные направления и проблемы зарубежных исследований) // Этнограф. обозрение. 1992. № 2. С. 147–156.
2. Петренко В.Ф. Психосемантика сознания. М.: МГУ, 1987. 207 с.
3. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка// Известия РАН-СЛЯ, Известия РАН, №1. с. 3 – 9.
4. Жаркынбекова Ш. К. Концепты цвета в казахской и русской лингвокультурах. Алматы, 2004. 227 с.
5. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация: учебное пособие. М.: Слово/Slovo, 2000. 624 с.
6. Ларионова Ю.А. Фразеологический словарь современного русского языка — «Аделант», 2014.—512с.

УДК 908
Матис Е.В. (Д-81), Шевцова О.Н. (АлтГТУ), Калиева К.С. (ВКГТУ)

ИСТОРИЯ СЕМЬИ АЛТАЙСКИХ НЕМЦЕВ

История моей семьи в период Великой отечественной Войны, для большинства жителей Немецкого национального района, Алтайского края, где родился мой отец, абсолютно типичная. Но в то же время, на мой взгляд, имеет некоторые особенности.

Семья моей будущей бабушки Крамар Анны Кирилловны (рис. 1), родившейся 24 февраля 1928 года на Украине, в селе Григорьевка Обуховского района Киевской области, на Алтае оказалась в результате бегства родителей от голода в 1940 году. Здесь они и встретили начало войны. На фронт отправились мой прадедушка Крамар Кирилл Александрович (рис. 2), его сыновья Василий и Сергей.

Рис. 1 – Крамар Анна Кирилловна

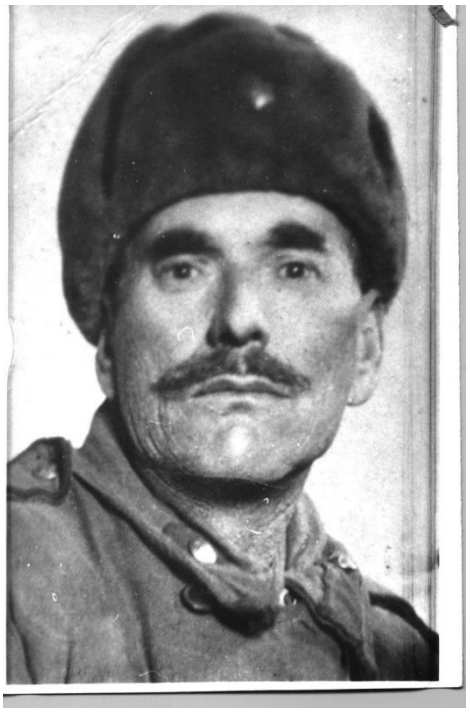

Рис. 2 – Крамар Кирилл Александрович (младший лейтенант, 1944 г., Второй Украинский фронт)

Моя бабушка вспоминает: «Сергей – старший брат – ушел в армию еще в сороковом году, а Василий ушел в 1942 , отца призвали в январе 1943 года. Так указано в книжке красноармейца, которая и сейчас хранится у меня. На линию огня он не попал, видимо из-за возраста. Ему в это время исполнился 51 год. В июне 1944 года он окончил курсы и получил звание младшего лейтенанта (протокол №14) и был зачислен в хозяйственную роту. Поскольку твой прадедушка непосредственно в боях не участвовал, наград правительственных не имел, хотя получил благодарность за освобождение города Белгорода в июне 1943 года, а затем и вторую в августе 1943 года за освобождение города

Харькова. В 1945 году отца демобилизовали на основании закона Верховного Совета СССР от 23 июня 1945 года. В августе он был уже дома. Но радость была недолгой. Он вернулся домой больным человеком, и 15 октября 1947 года после тяжелой и продолжительной болезни его не стало».

Василий Кириллович, воевавший в разведроте маршала Баграмяна и имевший множество наград, а так же Сергей Кириллович прожили после войны довольно долго.

Жизнь во время войны в далекой сибирской глубинке не отличалась, пожалуй, от жизни в других регионах страны. Хотя бытует мнение, что в военное время в Сибири жилось лучше. В воспоминаниях моей бабушки, опубликованных её старшим сыном - моим дядей Владимиром Ивановичем Матисом, в книге « Семейные диалоги», приведены воспоминания бабушки.

Вот что она рассказывает о том времени: «Вся страна тогда на фронт работала. Как только отца призвали на фронт, дома остались мама, я, мне было 15 лет, брат Петя – 6 лет и сестра Лена – 3 годика. Мы с мамой засаживали весь огород. Земли было больше чем полгектара – 65 соток. Тракторов не было, пахать было некому, так мы с мамой копали, копали и копали. Сеяли много чечевицы, гороха, фасоли, сажали картофель лук, капусту, морковь, свеклу, огурцы – все, что только могли. Требовалось много сил. День трудились на колхозной работе, а ночью дома. На хлеб уже надежды не было, и мы старались спасаться огородом. Иногда нам перепадало скушать яичко, иногда молочка цельного попить. Это было не часто, поскольку и молоко, и яйца надо было сдавать государству. А курочек держали мало, да и коровка молочком не баловала из-за недостатка кормов. В конце 1943 года вернулся Василий с фронта, раненый и больной…». Рассказ о моём дедушке, которого я очень хорошо помню, не смотря на то, что он умер, когда мне было всего 5 лет, для меня особенно трогательная история.

Мой дед - Матис Иван (Иоган) Иванович (Иоганович), советский немец, родился в 1822 году 16 января в с. Ново-Данциг Баштанского района Николаевской области УССР. Его родители были из номерных поселян, отец - Матис Иван (Иоган) Фридрихович, мать - Дикгаут Барбара (урожденная Михель) (рис. 3).

На Алтае мой дедушка оказался в результате высылки его из Краснотуринского лагеря трудармии в 1942 году.

О своем детстве дедушка рассказывал:

«В 1937 году, когда начались массовые репрессии, многих невинных людей арестовывали, пострадали и мужья моих сестер Лидии и Амалии – Фишер Яков и Фишер Владимир. Яков так и не вернулся.

Были закрыты национальные школы. Закрыли и немецкую школу в Николаеве. Мне пришлось вернуться в родное село. Мы с Анатолием Савченко перевелись в 9 класс украинской школы, которая находилась в трех километрах от нашего села, в Ингулке, а позже мы с другом поступили на заочные курсы иняза в Москве, по адресу Кузнецкий мост, №3.

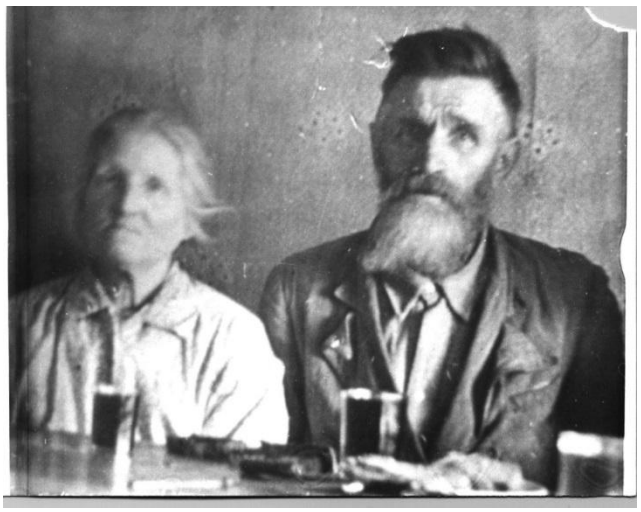

Рис. 3 – Барбара и Иоган Матисы (1939 г., Ново-Данциг, Николаевская область)

Мы решили, что немецкий язык может понадобиться в жизни. Нам выслали контрольные вступительные работы. Когда же мы получили ответ, то были удивлены. Нас приняли сразу на третий курс. Учеба давалась нам легко, и мы решили, что такую интересную специальность, как переводчик обязательно следует освоить. Она всегда будет нужна.

В 1941 году я успешно закончил 10 классов средней школы, получил аттестат и собирался поступать в судостроительный институт в городе Николаеве. Особенно хорошие успехи у меня были по математике. Выпускной экзамен я сдал на пятерку. Хотел стать судостроителем. Однако началась война, и это, пожалуй, единственная причина, почему я не стал инженером-судостроителем»

Из воспоминаний дедушки о начале войны, опубликованных в книге Владимира Ивановича Матиса:

«Мы вместе с оставшимися мужчинами на подводах отправились на прифронтовые работы. На подводах мы доехали до Днепра у города Хортица. К этому времени Днепрогэс уже была взорвана и вода в Днепре поднялась на 2-3 метра выше нормы. В том месте, где мы переправлялись, река особенно широко разлилась, но встречались островки, покрытые лесом. Когда вода стремительно поднялась после взрыва, там погибло очень много народу, а теперь деревья, торчащие из воды, были спасением для тех, кто не рассчитал силы при переправе через Днепр. Люди могли передохнуть на этих островках. Мы переправили подводы на лодках, а людей и лошадей – вплавь. Ребята, которые хорошо плавали, переплыли реку сразу. Я одежду бросил в лодку, а когда переплыл, кинулся искать одежду, но ее не оказалось в лодке. Так я остался без документов. С нами переправлялось человек 18, и среди них мой двоюродный брат Рудольф Матис. Он дал мне штаны и рубаху, и мы поехали дальше. Мы доехали до города Сталино; там нас использовали на подсобных работах: убирали помидоры, огурцы и другие овощи. Позже, недели через две, нас вызвали в военкомат, мобилизовали и отправили рыть противотанковые траншеи. Туда каждый день прилетали вражеские самолеты, бомбили и сбрасывали листовки.

Здесь, в Сталино, мы проработали недолго – недели две. Затем нас погрузили в вагоны и повезли в Свердловскую область, город Краснотуринск. Везли только ночами и очень долго. До места мы добирались 15 дней. По приезду нас выгрузили и поместили в лагерь, где до этого были заключенные. Именно здесь мы и узнали о самом жестоком ударе по немецкому народу, который был нанесен летом 1941 г. Указом Президиума Верховного Совета СССР от 28 августа 1941 г. В один миг всех без исключения немцев нашей, тогда еще огромной страны превратили в предателей, шпионов и пособников нацизма. Вот здесь и началась для меня трудармия. Но многие не верили в то, что это делается официально. Думали, что скоро все образуется.

Вот по этому постановлению мы и попали в Краснотуринск. Вместе с нами сюда привезли летчиков, танкистов и многих других военнослужащих. Лагерь был обтянут колючей проволокой, а на каждом углу вышка с охранником. В бараках были двухъярусные нары, там, на голых досках, спали. В бараках стояли железные печки, но они не могли обогреть большой барак. Нас выводили под охраной, сдавали по счету и когда приводили, тоже сдавали по счету. Выдали нам фуфайку и бушлат, служившие нам и постелью, и одеждой. Кормили очень плохо: только суп, если это можно так назвать. Работа была очень тяжелая – копали фундамент под алюминиевый завод. Почва была каменистая, а мы ее кирками рубили. Норму выполнить невозможно, а не выполнил – 450 граммов хлеба в сутки вся еда. Люди стали умирать. Мертвецов пачками, наложенными, как дрова, вывозили каждый день на санях. Бульдозерами рыли ямы, бросали их и зарывали. Было, конечно, больно сознавать, что я никак не могу влиять на существующие порядки, ведь я всего-навсего бесправный немец. Меня крайне тяготило, что теперь моя жизнь будет совсем иной, чем на свободе. Наверное, все вместе: и плохая еда, и моральное самочувствие привели к тому, что в конце концов я так ослаб, что однажды не смог сам добраться до бараков. Мне помогли товарищи. На следующий день я пошел в больницу. Меня освободили от работы и перевели в другой барак, для больных. Недели через две приехала комиссия, и меня списали как безнадежно больного и ослабленного.

К этому времени правительством страны для переселения были выделены богатые пустующими землями районы Алтайского края, Казахской и Киргизской ССР, Новосибирской и Омской областей. Определялась и численность групп, которые должны были принять районы Сибири, Казахстана и республик Средней Азии. Всех слабых и безнадежных из нашего лагеря списали и отправили в Сибирь, а некоторых, в том числе и меня, направили в Семипалатинск.

– Это было избавление, или трудности, связанные с тем, что ты немец, продолжались?

– Это, пожалуй, было только начало многолетних испытаний, которые пришлось пережить. Нас опять погрузили в вагоны, дали сухой паек: две булки хлеба, один килограмм селедки – и немного денег. В вагонах, не приспособленных для перевозки людей, без всяких удобств везли больных и

измученных непосильным трудом людей, которых списали как негодных. Не надеялись, что они вообще смогут выжить. Многие и не выживали. Люди стали умирать в вагонах, и на каждой станции их выгружали и увозили. На станциях тогда еще можно было купить кое-что из продуктов, пока оставались деньги. На одной станции, когда кончились деньги, пришлось продать бушлат, чтобы купить что-нибудь из продуктов. В результате я замешкался, задержался и отстал от этого эшелона. На станции Татарская я пересел на другой эшелон и поехал не в Семипалатинск, а в город Славгород, что находится в Алтайском крае. В Славгороде был постоялый двор. Я там задержался на несколько дней. Сходил в Славгородский райисполком, чтобы записаться на курсы машинистов паровоза. Но в райисполкоме посмотрели мою справку и ответили: «Нам таких не надо. Идите в колхоз, там нужны любые рабочие руки». Несмотря на то, что у меня было среднее образование, их не устраивала моя национальная принадлежность».

Пытался мой дедушка отправиться и на фронт.

Он вспоминал: « Когда меня как безнадежного списали из трудармии, я предпринял очередную попытку, но когда узнавали, что я немец, то объясняли, что для немцев – совсем другой фронт. С февраля 1942 года, когда я прибыл после трудармии в Славгородский район, находился на спецучете в органах НКВД. До 1955 года я вынужден был ежемесячно отмечаться в спецкомендатуре, подтверждая, что нахожусь в месте поселения. Такой процедуре я был удостоен только за то, что по национальности я немец». Зима 1942 года выдалась суровой. В феврале я и еще один мужик, который только что освободился из мест заключения, пошли пешком через село Красный дол и остановились в селе Евстафиевка (Толкуново). Я думал, что такой сильный мороз невозможно выдержать, но здесь он казался вполне терпимым, нужно было только уши хорошо прятать да за носом следить. Это было, наверно, потому, что совсем не было ветра и сырого воздуха. Утром, прогуливаясь по улице перед работой, я чувствовал себя таким бодрым, будто чистого кислорода надышался. В этот год в колхозах был неплохой урожай. На токах было много пшеницы, там можно было поесть хлеба, и я остался жить в этом селе и стал быстро поправляться.

Пришел в колхоз «Переменник», что был организован на базе села Толкуново, и стал работать на разных работах. Работал конюхом, учетчиком в мастерских по ремонту тракторов. Там я изучил устройство трактора. Уборка урожая проходила в непростых условиях. Техники в первые годы войны не хватало, урожай приходилось убирать и вручную. Сначала копнили, скирдовали, привозили зерновые на ток и обрабатывали до самой зимы. Работали сутками. Ночью на молотильном току жгли костры, чтобы можно было отогреться и было видно, что делаешь. Весной 1943 года я стал работать на тракторе. Трактор попался удачный, и я вышел в передовые трактористы, а зимой работал на ремонте техники. Там неплохо работал, и меня поставили нормировщиком, а весной я опять пошел на трактор. Сначала получил ЧТЗ, а позже новый С-80. В это лето я хорошо заработал, немного приоделся, а на

следующий год меня назначили бригадиром тракторной бригады. Коллектив подобрался неплохой. Ребята работящие и дружные. Наша бригада вышла в передовые. Бригадиром проработал два года, а позже меня поставили участковым механиком в колхозах «Победа» и «Кирова».

В 1950 году мои бабушка и дедушка поженились. Через год у них родился старший сын-Владимир, в 1956 году Павел и в 1961 году мой отец Вадим.

Мои прадеды Матис Иоган (Фридрихович) (рис. 4) и Дикгаут Барбара (Михель) были угнаны оккупантами на работу в Германию. Но именно неизвестная судьба их младшего сына Иогана (моего дедушки) побудила их вернуться после войны в СССР.

Так же важным должна привести пример родного брата моего деда, Фридриха Иогановича (рис. 5), который воевал на фронте, был, в том числе переводчиком.

Рис. 4 – Фридрих Иоганович Матис

Рис. 5 – Иоган Иоганович Матис

Мой папа рассказывал, что когда он спросил у своего отца, насколько тяжело ему 20 летнему парню находится в трудармии, в условиях ничем не отличающихся от тюремных, дедушка ответил:

«Ты знаешь сынок, со мной находились немцы офицеры лётчики, получившие боевые ордена в Испании. Так вот, они, осознав, что с нами происходит, сами себя убивали. Так вот, сынок, на фоне их горя, моё горе было маленькое...».

Список литературы

1. Матис В.И. Семейные диалоги. Барнаул: Изд-во БГПУ. 2002г.
2. Архив семьи Матис В.И.

УДК 81.1
Мелісқанова Н.Р. (18-МКК-1), Сәлимбаева С.Е. (18-МКК-1),
Сагитжанова З.Т. (ВКГТУ им. Д. Серикбаева)

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ЯЗЫКА В КАЗАХСТАНЕ

Испокон веков объединяющие этнос ценности – язык, религия, традиции, менталитет, культура, история. Любой язык – это культурный код, который формирует философию жизни человека, его систему ценностей, стиль поведения, образ мышления. Главной политической ценностью является государство, а главной культурной – язык.

Язык – необходимое условие существования нации. Каждый национальный язык уникален. По своему лексическому составу и способам выражения казахский язык достаточно богат. Дар красноречия присущ казахам исстари, у народа всегда почиталось и сегодня ценится мастерское, искусное владение словом.

В данной статье мы попытаемся сделать анализ языковой политики в современном Казахстане и определить перспективы ее дальнейшего развития. Объектом исследования статьи является языковая политика казахстанского государства на современном этапе.

Пожалуй, Казахстан – единственная страна бывшего СССР, которая так и не смогла решить свои языковые проблемы. Этому можно найти много разных объяснений, но все они так или иначе будут иметь один корень - неэффективную языковую политику. Причем здесь было бы несправедливо винить лишь казахстанских чиновников. По большому счету, за это в ответе все заинтересованные стороны: и власть, и национальная интеллигенция, и само общество. Большая ответственность в этом плане ложится на казахскую интеллигенцию, на людей, называемых национал-патриотами, и на научное сообщество. Однако их усилия трудно назвать достаточными, а вклад – весомым.

Поэтому изучение казахского языка – это не только проявление элементарного уважения к гостеприимному казахскому народу, к стране Великой степи, имеющей богатую историю и самобытную культуру, но и главный фактор объединения всех казахстанцев в гражданскую нацию.

Политика нашего государства по развитию языков имеет глубокие корни. Закон РК «О языках в Республики Казахстан» был принят в 1997 году. В нем углубленно отражены правовые основы функционирования языков и обязанности государства в создании условий для их изучения и развития. Изучение государственного языка – это вопрос национальной безопасности, социальной стабильности и интеллектуальной развитости страны, который призван объединять граждан страны. В этой связи необходимо прежде всего сформировать реальную востребованность государственного языка, создать потребность в его использовании, сделать его привлекательным и престижным. Сохранение и развитие государственного языка есть и будет одним из

приоритетных направлений государственной политики. В том числе от языковой политики зависит стабильность, целостность нашего государства.

Как сказал наш Президент Нурсултан Назарбаев «Предательство родины начинается с сомнения в ее будущее. Будущее Казахстана- в казахском языке. Без языка не станет и нации. Сохранение и уважение родного языка пробуждает дух отчизны. Это наш великий долг перед нашими предками». Повышение статуса государственного языка и расширение сферы его применения должно начинаться со школы. Образование начинается с освоения языка. Лишь знание помогает осознать ошибки прошлого, чтобы определить направление на перспективу будущего.

Однако, казахский язык, получивший двадцать лет назад статус государственного, фактически не может достичь своего реального статуса. Количество школ, в которых обучение ведется на казахском языке, не достигает даже половины из примерно 8 тысяч средних школ по республике. Такая же ситуация происходит и в системе учреждений среднего специального и высшего образования. И текущие показатели казахоязычных средств массовой информации не удовлетворяют странообразующую нацию.

И хотя государство многое делает для укрепления позиций государственного языка, ситуация продолжает носить разновекторный характер. В этом плане встает необходимость дальнейшего продолжения реализации комплекса мер по популяризации казахского языка. Это неоднократно отмечал президент Казахстана Нурсултан Назарбаев в своих выступлениях и, в частности, в Послании народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050» – новый политический курс состоявшегося государства». «Будущее Казахстана – в казахском языке. К 2025 году казахский язык станет главенствовать во всех сферах жизни и станет языком повсеместного общения», – сказал Нурсултан Назарбаев, обращаясь с посланием к народу Казахстана. **«Наша задача – развивать его, активно используя во всех сферах. Мы должны оставить в наследство нашим потомкам современный язык, в котором к опыту многих поколений наших предков был бы гармонично добавлен и наш заметный след. Это задача, которую должен самостоятельно решать каждый уважающий себя человек», – заявил лидер нации.**

Поэтому изучение казахского языка – это не только проявление элементарного уважения к гостеприимному казахскому народу, к стране Великой степи, имеющей богатую историю и самобытную культуру, но и главный фактор объединения всех казахстанцев в гражданскую нацию.

Объем выполнения коммуникативных функций между доминирующими языками в Казахстане на сегодня представлен следующим образом: на казахский язык приходится 20–25 %; на русский язык — 75–80 %; на остальные языки — не более 5 %

Каждый человек, переживающий за судьбу своего народа, в наше динамичное время, когда интеграционные процессы быстрыми темпами охватили буквально все государства современного мира, должен прилагать все

усилия для сохранения своего родного языка как символа нации. Для народа Казахстана, который наряду с другими братскими народами пережил все трудности и лишения суровых времен, с обретением независимости и образованием государственности возрождение родного языка должно стать основной целью в деле развития и процветания своей республики. Именно поэтому, несмотря на разные мнения и суждения, стало необходимым законодательно закрепить статус казахского языка.

В настоящее время во всех регионах республики и в городах Астана, Алматы работает 87 государственных центров, где обучение проводится бесплатно. В государственных центрах, расположенных во всех регионах, могут обучаться госслужащие, сотрудники бюджетных организаций, безработные, временные безработные, пенсионеры, домохозяйки и оралманы. Отметим, что курсы предусмотрены для взрослого населения.

Доли взрослого населения, владеющего государственным языком (по результатам сдачи «Казтест»: К 2014 году - 20%, к 2017 году - 80%, к 2020 году - 95%); Доли выпускников школ, владеющих государственным языком на уровне В1 (к 2017 году - 70%, к 2020 году - 100%); Доли казахоязычного контента в государственных средствах массовой информации (к 2014 году - 53%, к 2017 году - 60%, к 2020 году - 70%); Доли упорядоченного терминологического фонда казахского языка (к 2014 году - 20%, к 2017 году - 60%, к 2020 году - 100%); Доли этносов, охваченных курсами по обучению родному языку при национально-культурных объединениях (к 2014 году - 60%, к 2017 году - 80%, к 2020 году - 90%); Доли населения, владеющего тремя языками (государственным, русским и английским) (к 2014 году - 10%, к 2017 году - 12%, к 2020 году - до 15%)

Таким образом, исследование языковой ситуации показывает, что функционирование языков в казахстанском социально-коммуникативном пространстве зависит от конкретных факторов, изучение которых будет способствовать разработке мероприятий по развитию государственного языка и других языков в Республике Казахстан.

«Будущее Казахстана — в казахском языке», «Пусть казах с казахом говорит на казахском языке», «Первый механизм укрепления нации — это язык», «Родной язык — это родной язык для нас всех, так как — это язык всей нации». Автором этих крылатых выражений является сам Президент Республики Казахстан Н.А.Назарбаев, который в своем Послании народу Казахстана подчеркнул, что «государственный язык — это язык, объединяющий все народы Казахстана».

«Отношение к языку, на самом деле, отношение к народу. Поэтому мы не должны оставаться равнодушными. Когда казахский язык превратится в язык всеобщего использования и поднимется на уровень истинного государственного языка, мы будем называть свою страну казахское государство», – отметил лидер нации Нурсултан Назарбаев.

В завершении хочется отметить, что в свою очередь мы особое внимание уделяем дальнейшему развития государственного языка, его активному

применению среди сотрудников, и мы все должны приложить все усилия для дальнейшего развития казахского языка, который является главным фактором объединения всех казахстанцев. В то же время создать благоприятные условия, чтобы представители всех проживающих в стране народностей могли свободно говорить, обучаться на родном языке, развивать его.

Список использованной литературы:

Абдыгалиев Б. Языковая политика в Казахстане: состояние и перспективы / Б. Абдыгалиев // Казахская миссия: сб. ст. — Алматы: Дайк-Пресс, 2007. — С. 237–244.

Хасанулы Б. Развитие государственного и других языков — фактор демократизации Республики Казахстан / Б. Хасанулы // Вестн. Павлодарского гос. ун-та. Сер. Социологические науки. — — № 1. — С. 166–176.

Жангазы Р. Системный подход в реализации государственной языковой политики Республики Казахстан до 2020 года: анализ, стратегия, политика, прогнозы / Р. Жангазы. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://zhangazy.yvision.kz/post/190934]

Амирхамзин А. О казахах, о казахском языке / А. Амирхамзин. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.neotech.kz/print/article1_KZ_language.html.

Культура. Еженедельная газета интеллигенции. — № 42 (7202). — 1999. — 18–24 нояб. — [Электронный ресурс]. —Режим доступа: http://www.kultura-portal.ru/tree_new/cultpaper/article.jsp?number=94&rubric_id=200 – 10.02.2008 г.

Об утверждении Плана мероприятий на 2011–2013 годы по реализации Государственной программы развития и функционирования языков в Республике Казахстан на 2011–2020 годы. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://archive.mki.gov.kz/showarticle.php?lang=rus&id=643

Концепция от 07.11.1996 № 3186 «Концепция языковой политики Республики Казахстан». — [Электронный ресурс] Режим доступа:

// Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2014. – № 9-1. – С. 197-200;

URL: https:// http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=00553

Савин И.С. Истоки современной культурно-языковой ситуации в Казахстане / И.С. Савин // Этнографическое обозрение. — 2000. — № 5. — С. 117–128.

Савин И.С. Реализация и результаты культурно-языковой и образовательной политики в Казахстане в 1990-е годы /И.С. Савин // Этнографическое обозрение. — 2001. — № 6. — С. 104–122.

Фиерман У. Поворот языкового сдвига в Казахстане / У. Фиерман // Этнографическое обозрение. — 2005. — № 6. —С. 49–71.

УДК 811.161.1
Мухамедханов М.К. (18-БФК-1), Ережепова С.К. (ВКГТУ им. Д. Серикбаева)

ГОД МОЛОДЕЖИ И НЕКОТОРЫЕ ИДЕИ АРИСТОТЕЛЯ

Президент Казахстана Н.А. Назарбаев объявил, что 2019 год – это год Молодежи. Молодежь Казахстана – это поколение, которое росло вместе со страной, вместе с независимостью. За эти годы своим самоотверженным трудом, в мире и согласии, с верой в себя и страну, с мечтой о лучшем будущем для своих детей старшее поколение казахстанцев построило независимое, быстроразвивающееся, конкурентоспособное и уважаемое в мире государство. Оно создало прочный фундамент для того, чтобы казахстанские юноши и девушки были равными среди лучших в любой точке мира.

Молодежь независимого Казахстана – это люди новой формации, в полной мере ощутившие незыблемость государственности и независимости своей страны. Это люди, умеющие свободно мыслить и ответственно действовать, быстро и рационально реагировать на меняющиеся социально-экономические условия, люди, стремящиеся к постоянному самосовершенствованию и улучшению стандартов жизни.

И как говорил великий Аристотель: «Все, кто размышлял об искусстве управления людьми, убеждены, что судьбы империй зависят от воспитания молодежи».

Сама суть человеческого сознания включает сильные чувства, которые называются любовью к своей Родине, заставляют нас, молодых, изучать историю, интересоваться не только судьбой страны во все времена, но и мыслями великих философов. И один из них – Аристотель - древнегреческий философ. Он был первым мыслителем, создавшим всестороннюю систему философии, охватившую все сферы человеческого развития: социологию, философию, политику, логику, физику.

Очень интересна следующая цитата философа: «Во время морского путешествия смело смотрят на предстоящие опасности люди, незнакомые с бурями, и люди, по своей опытности знающие средства к спасению». Вроде бы такие простые слова, но жизненные и мудрые. Люди не знают ничего о предстоящей опасности, будут идти вперед, не зная страха, но пережив это всегда будут оглядываться, а те, кто будут идти зная, либо глупцы, либо имеют опыт и знания как выйти из опасности целым. Множество людей познают все со временем, копят опыт, узнавая и познавая мир.

Теперь же обсудим его взгляды на добродетель и преступление. Аристотель считал, что не зря люди рассуждают на тему добра и зла. По его суждениям так люди узнавали разницу между добром и злом, и пытались стать лучше. «Не для того мы рассуждаем, чтобы знать, что такое добродетель, а для того, чтобы стать хорошими людьми».

Также, по мнению великого философа нельзя лишь думая сделать добрые дела, нужно их именно делать. Это мнение мы можем

проиллюстрировать в следующей цитате: «Хорошо рассуждать о добродетели — не значит еще быть добродетельным, а быть справедливым в мыслях — не значит еще быть справедливым на деле».

Нельзя не согласиться с его мнением. Каждый человек будет лишь думать о совершения доброго дела и не будет пытаться их делать, не сможет достичь того, о чем желает.

Взгляды на зло или по-другому как их называют на преступления просты, но интересны. Он считал, что люди совершают худшие преступления из-за эгоистичности и алчности. Это понятие сказано в этих словах: «Величайшие преступления совершаются из-за стремления к избытку, а не к предметам первой необходимости».

Нравственность, по суждению Аристотеля, обусловливается тем, что человек живет в обществе других людей.

Он был убеждённым защитником прав индивида, частной собственности и моногамной семьи, а также сторонником рабства. По его мнению, рабами должны быть те, кто, обладая физической силой, не обладают рассудком. Он говорил про это так: «Все те, кто в такой сильной степени отличается от других людей, в какой душа отличается от тела, а человек от животного …, те люди по своей природе — рабы. Раб по природе — тот, кто может принадлежать другому (потому он и принадлежит другому) и, кто причастен к рассудку в такой мере, что способен понимать его приказания, но сам рассудком не обладает».

Мы думаем, многие из современного поколения против рабства. Нам это утверждение чуждо. И, по нашему мнению, каждый человек достоин быть свободным человеком, даже тех, кого Аристотель считает не обладающим рассудком, можно перевоспитать. Но нельзя сказать, что он был полностью за рабства, просто он недолюбливал людей, которые сами себя делали рабами. Мы не говорим, что он был прав, но зерно истины в этом есть. Ибо не каждый человек того времени хотел быть свободным. Можем сказать лишь то, что он человек своего времени.

Кроме рабства интересны его слова о свободном человеке. «Свободный человек — тот, который существует ради себя, а не ради другого». Эти слова очень занимательны, потому что некоторые могут подумать, что это высказывание — значит думать только о себе, но это как бы ни так. Аристотель был человеком, который думал об общем благе. Его слова не могут быть столь эгоистичными. Или возможно могут!? Еще есть одна цитата, сказанное им: «Быть в некоторой зависимости от других и не иметь возможности делать все, что тебе заблагорассудится, – дело полезное: ведь предоставление каждому возможности поступать по его желанию не может оберегать против того дурного, что заложено в каждом человеке».

На наш взгляд, можно подумать, что он себе противоречит, ведь он тоже свободный человек. Нет, эти цитата, имеет совсем другое значение. Люди должны думать и рассуждать своей головой и своими моральными принципами, а не следовать, не раздумывая, за кем-либо. Человек, который не

отказывается от своих принципов и желаний, думая о желаниях других, и есть человек по-настоящему свободный. Но это не значит быть эгоистом или же думать лишь о своей выгоде. Свободно не значит «делай что хочешь», а означает быть ответственным и не делать все что тебе скажут если они не связаны с твоими желаниями. Аристотель хотел, чтобы люди, живя в обществе были ответственными друг за друга, и лишь тогда будет хорошее общество. И это прослеживается в словах, которые он сказал про государство: «Государство создается не ради того только, чтобы жить, но преимущественно для того, чтобы жить счастливо».

Это цитата раскрывает мнения Аристотеля о том, почему создаются государства. Согласно его взглядам, государство возникает только тогда, когда создаётся общение ради благой жизни между людьми, семьями и родами, ради совершенной и достаточной для жизни самой себя. Этот взгляд послужил основой о его мыслях по поводу государства. Наилучшее государство, по мнению философа, является общество, которое достигается через посредство среднего слоя общества (то есть «средний слой общества» это слой между рабовладельцами и рабами), и те государства имеют наилучший строй, где средний слой представлен в большем числе, где он имеет большее значение сравнительно с обоими крайними слоями общества.

Следует заметить, что Аристотель уделял большое внимание рассмотрению проблемы факторов, влияющих на развитие человека. Он выделял три основные группы факторов: внешний, окружающий человека и воспринимаемый органами чувств мир; внутренние силы, развивающие в человеке присущие ему задатки; целенаправленное воспитание способностей человека в необходимом для общества-государства направлении.

Воспитатель прежде всего развивает душу, которая, по Аристотелю, имеет три части, выполняя различные функции: растительную (питание, размножение), животную (ощущения, чувства), разумную (мышление, познавательная деятельность). Высшие функции возникают на основе низших, вследствие чего сама природа души требует единства различных сторон воспитания — физического, умственного, нравственного и эстетического. По сути дела, Аристотель первым сделал попытку теоретически обосновать необходимость способствовать с помощью воспитания гармоничному развитию личности. Разум, по Аристотелю, является функцией души.

Не все взгляды и убеждения Аристотеля дошли до нашего времени, но даже дошедшие до нас мысли и его труды очень важны.

Глубоко продумано и логически обосновано у Аристотеля содержание образования. Он выделял четыре основных блока: пропедевтический, подготовительный блок: чтение, письмо, грамматика, арифметика, гимнастика, рисование, музыка, элементарные знания логики, умения и навыки логического мышления; основной блок: знание о мире как таковом, т.е. науки о природе, история, астрономия, математика, метафизика, философия; знания в качестве руководства к практической добродетельной жизни в семье и полисе-государстве: этика, политика; блок знаний, умений и навыков, являющихся

основой практической деятельности и личного творчества: риторика, поэтика. Надо отметить, что, по Аристотелю, у свободных граждан практическое владение искусством не должно достигать однобокого, профессионального уровня. Производство продуктов на продажу — удел рабов.

Аристотель наметил основные ступени познавательной деятельности: ощущение, память, опыт и научное познание. Наиболее подробно разработана им четвертая ступень, особенно логика научного мышления, умение пользоваться понятийным аппаратом и пр.

В области методики воспитания и обучения Аристотель на первое место ставил такое, как он считал, внутренне присущее человеку качество, как способность к подражанию. Повторение, копирование, следование примеру, образцу доставляет чувство удовлетворения, радость. И умственное, и физическое, и нравственное воспитание требуют целостной серии продуманных упражнений, частых повторений желательных действий, вызывающих чувство удовольствия.

Таким образом, Аристотель несомненно, внес огромный вклад в развитие мировой культуры. Но, оценивая его роль в истории развития целых народов, нельзя не отметить и воздействие их произведений на каждого отдельного человека той эпохи. Для широких масс Аристотель был идейным вдохновителем, воспитывал высокие идеалы, давал правильное направление, иногда даже смысл жизни отдельным людям. В целом значимость философа трудно переоценить. И часто творческим людям даже неважно оценят ли по достоинству их творения, будут ли они признаны и любимы. Для них главное – сам процесс творчества, в котором они выражают себя, свои мысли, чувства, взгляд на мир. В их жизни единственное счастье – творчество. И мы, считаем, что для молодого поколения Казахстана, для его идейного воспитания некоторые цитаты Аристотеля и по сей день являются актуальными.

Как известно, конкурентоспособность государства в значительной степени определяется его возможностью и способностью по сравнению с другими государствами: формировать у молодежи прогрессивные, общественно значимые ценности и доминирующие ценностные ориентации на самоконструирование жизненной стратегии жизни, самосовершенствование и самоменеджмент.

Список литературы

1. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика. Учебник для вузов. «Питер», 2000 - 345с.
2. Вересов М.Р. История педагогики. М.: Инфра - М, 2002- 456с.
3. Джуринский А.Н. История педагогики. Учеб. пособие. - М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1999 - 288с.
4. Харламов и. Ф. Педагогика: Учеб. пособие для студентов ун-тов и пед. ин-тов. - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Высш. шк., 1999 - 321с.

ӘОК 7.031
Мұқушева А.Р. (16-АРК-1), Амирханов М.С. (ШҚМТУ)

ШІЛІКТІ ӨЛКЕСІНДЕГІ САҚ МҰРАЛАРЫ

1970 жылы Алматы облысының Есік қорғанынан Алтын Адам – сақ жауынгерінің денесі табылды. Бұл қазақ археологиясы ғылымынан тысқары әлемдік ғылымға да зор жаңалық әкелген құбылыс болды. Бұдан кейін де қазақ даласының әр түкпірінен алтын адамдар табылды. Екінші Алтын Адам батыс өңірдегі Аралтөбе қорымынан 1999 жылы табылса, шығыстағы Шілікті жазығынан 2003 жылы табылған үшінші Алтын Адам қазақ даласындағы өркениеттердің тамыры тереңде екенін көрсетті. Бүгінгі таңда Алтын Адамдардың жалпы саны жетеуге жетті. Біз осының ішінде Шілікті қорғандарынан табылған Алтын Адам туралы сырт шертпекпіз.

Шілікті – Шығыс Қазақстан облысының бірде Тарбағатай, бірде Зайсан ауданының аумағына қарап келген жалпақ жазық. Ұзындығы 80, ені 30 шақырым жазықтың оңтүстігінде Тарбағатай, шығысында Сауыр-Сайқан, солтүстігінде Маңырақ таулары жатыр. Зерттеген ғалымдардың жазуынша, Шілікті даласында көне мәдениеттің аса бір өркендеген уақыты б.з.д. I мыңжылдыққа сай келеді. Бұл уақытта кең жазықта сақ тайпалары салтанат құрған. Өңірде сақ-үйсін дәуірінің делінетін 200-ден астам ескерткіш бар болса, оның 50-дейі патша обалары деседі.

1-сурет. Шілікті жазығы

2-сурет. Бәйгетөбе қорғанындағы қазба жұмыстары кезінде

Шығыс Қазақстанның далалық бөлігінің тамаша ескерткіші Шілікті обасы болып табылады, ол 51 үйіндіден тұратын үлкен қорымның құрамына кіреді. Басқа жерлердегі сияқты, мұндада ұсақ обалар жоқ. Қорымның үйілген топырағының диаметрі 100 метрге, биіктігі 8—10 метрге дейін жетеді. Бұл — жүздеген жылдар бойы кісі жерленген, тайпалар мен ру көсемдерінің үлкен зираты. Обаны қазу жұмыстары оның құрылымын қайта қалпына келтіруге мүмкіндік берді. Жердің бетінен аумағы 58 шаршы метрдей, терендігі 1 метрдей шұңқыр қазылған. Оның ішіне балқарағайдың жуан боренелерінен шаршы қима жасалған, бөліктерінін қабырғалары екі, ал төбесі бір қатар бөренелерден тұрады; бөренелер жылжып кетпес үшін шұңқырдың қабырғалары мен ағаш құрылыс арасына уатылған тас толтырылған. Қиманың бұрыштары бөренелердің бір-біріне тиер жерінде күйдіріліпті. Ағаш моланың ішінде, батыс жақ қабырғасы жанында, жонылған қалың тақтай еденде 40— 50 жастағы еркек пен 50—60 жастағы әйел және олардың жанына қойылған заттар жатты. Өліктерді қабірге шығыс жағынан жалғасқан дәліз-дромос арқылы кіргізген. Жерлеп болғаннан кейін дромос бөренелермен жабылып, бүкіл құрылыс уатылған ірі тастармен көмілген. Содан кейін тығыз сары түсті балшықтан үйінді тұрғызылып, оның үстіне майда малтатас араласқан топырақ үйілген. Алғашқы түрінде обаның диаметрі 45 м, биіктігі шамамен 10 м үйінді болған.

3-сурет. Алтын адам

Кейін бірте-бірте шөгіп, қазатын кезде оның диаметрі 66 м, ал биіктігі 6 м болды. Шілікті обасы өз кезеңі үшін күрделі архитектуралық құрылыс болды және оны тұрғызуға көптеген адамдардың еңбегі пайдаланылған. Обаға қажетті тас одан 15 шақырым жердегі ең жақын деген таулардан, ал бөренелер аңғардың шығыс жағындағы 40 шақырым жердегі қарағайлы орманнан тасып әкелінген. Басқа да көптеген «патша» обалары сияқты, Шілікті моласы да көне заманда-ақ, шамасы, жерленгеннен кейін 50 жылдан соң тоналған. Тонаушылар обаны ортасынан үңгіп қазған, қима төбесінің оңтүстік- батыс бұрышынан шығып, төбені тескен де, осылайша қабірдің ішіне кірген. Тоналғанына қарамастан, обада өте бағалы заттар: ертеректегі жебелердің асимметриялы-ромб түріндегі деп аталатын ұңғылы қола ұштарының он үші салынған былғары қорамсақтың қалдығы, темір заттың сынығы және ертедегі қолданбалы өнердің 524 алтын бұйыммнан тұратын жарқын үлгілері сақталған.

4-сурет. Қазба жұмыстары кезінде табылған бұйымдар

Олардың арасында корамсақтарды сәндеген, аяқтары бүгулі бұғы түріндегі қаптырмалар (14 дана), басы бұрулы бүркіттердің (9 дана), шиыршықтала бүктетілген қабыланның (29 дана) бедерлі мүсіндері, жұқа қаңылтырдан қиып жасалған қабандардың мүсіндері (12 дана), балық бейнесі, перуза тас өткермеленіп, майда домалақ алтын түйіршіктермен әшекейленген, қанаттары жаюлы құс түріндегі қаптырма және басқа неғұрлым ұсақ зергерлік әшекейлер бар. Шілікті обасы б. з. б. VII—VI ғасырлар аралығына жатқызылады. Бұл Қазақстанның солтүстік далалық өңіріндегі ең ертедегі «патшалық» оба және Еуразия аймағындағы сондай обалардың бірі. Мұнда Еуразия далаларындағы мал өсіруші тайпалардың қолданбалы өнері айқын көрсетілген. Шілікті обасындағы аң стиліндегі бірқатар көркем туындылар сақ-скиф дүниесі өнерінің алғашқы үлгілеріне жатады.

Гидротехник Г. Бокий – осы ескерткіштерді алғаш зерттеген адам. Бұдан кейін Ленинградтан келген профессор С. Черников 1949-1962 жылдар аралығында 4 мәрте қазба жұмысын жүргізді. Бұл киелі жерлерге отандық ғалымдардың қолы 2003 жылдан бастап тиді. Профессор Ә. Төлеубаев бірнеше обаның зерттеу жұмыстарын толық бітірді. Жергілікті жұрт «Бәйгетөбе» атап кеткен №3 қорым жаңалықтарға бай болды. «Мәдение мұра» қоғамдық қорының мәліметі бойынша осы обадан барлығы 4303 дана алтын зат табылған. Оның 250 данасы арқар, бүркіт, самұрық, бұғы, қасқыр, мәлін түріндегі, аң стилінде. Бұдан бөлек геометриялық фигуралар, әшекей бұйымдар сипатындағы заттардың саны 4000-нан асып жығылады.

Бәйгетөбе обасы – сақ жұртының ең алғашқы патшаларының бірі жерленген киелі мекен. Бұл обалар тізбегінің, бас жағы қазіргі Қытай территориясында жатса, мұның өте ауқымды әрі ірі қанағатты еске түсіре алатындай құдіретті екенін шамалайсыз. 2003 жылы профессор Әбдеш Төлеубаев Бәйгетөбеге қазба жұмыстарын жүргізгенде көптеген тың жаңалық тапты. Археологтардың айтуынша, бұл оба геометриялық тепе-теңдікке бағындырыла орналастырылған екен. Жалши ауылының оңтүстік жағында орналасқан, биіктігі 7,9 м, диаметрі оңтүстіктен солтүстікке қарай 99 м, шығыстан батысқа қарай 97,4 м болатын обаны қазғанда алтынмен көмкерілген киімімен жерленген сақ патшасының сүйегін табады. 2005 жылы «Азаттық»

радиосында берген сұхбатында: – Қорған үш қабаттан тұрады, бірінші қабаты топырақ үйінді, оның ішінде тас үйіндіден тұратын оба бар. Оның биіктігі 4, ал диаметрі 22 метр. Осы тас үйіндінің ішінде қима, ағаштан жасалған қабырхана бар. Ол жердің бетіне орналасқан. Қабырхананың ішкі еденінің аумағы – 33,6 шаршы метр. Осы үлкен қабырханада жалғыз адам жерленген екен. Сол заманда қабырхананың тоналғандығы анықталды. Табылған адамның киім әшекейлерінің бір бөлігі қолымызға тиіп отыр. Олардың ұзын-саны 4 жарым мыңнан астам. Бұлар – әшекей түрінде жасалған құйма алтындар. Бұған дейінгі алтын адамдарда қаңылтыр алтынды әшекей бұйымдар болса, бұнда құйма алтын. Біз осындай деректерін ашқаннан кейін бұл Қазақстан жеріндегі үйсін мәдениетінің үшінші «алтын адамы» деп жариялап отырмыз, – дейді әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің профессоры Әбдеш Ташкенұлы. Жұртшылық обадағы құндылықтардың 99 пайызы ұрланып, жоғалып кетсе де, табылған 1 пайызының өзі қазақ археологиясының баға жетпес табысы екенін осы кезде білді.

Мұндағы археологиялық зерттеу жұмыстары аяқталғаннан кейін сақ жауынгерінің мүрдесін Алматыдағы Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының ғылыми қызметкерлері алып зерттейді. Осыдан кейін ауылдың шырқы бұзылып, берекесі қаша бастайды. Малдан түрлі ауру шығып, елге жұт тие бастайды. Дауыл соғып, боран ұрып, бұрын болмаған бір алапат күйге түседі. Мұны сақ бабаның киесіне балаған ауыл азаматтары, ел, ағалары институтта жатқан мүрдені қайта жерлеуді ойластырады. Ақыры межелі уақыт жетіп, 5 жылдан соң, сақ патшасы өзінің мекеніне қайта оралды. Жазушы С. Ғаббасовтың жазуынша, арнайы құран оқып, басына аян бағыштап, ақ жауып, арулап қойған соң, өңірдің тыныштығы баяғы қалпына келіпті. Міне, бұл да тағылым алатын дүние. Келешекте осы Шілікті жазығында аспан асты музейі орналасатын болады. Онда дүниенің төрт тарабынан қазақ тарихына, археологиясына қызығатын туристер, ағылып келе бастайды. Ашық аспан астындағы музейдің ағылшындардың «Стоунхендж», ирландықтардың «Ньюрпейдж», Американың «Мачу-Печу» секілді әйгілі тарихи орындарымен иығы теңелетін күні алда.

Қорыта келгенде қазақ топырағының төрт тарабынан табылған осы ұлы бабаларымыздың есім-сойын, сол дәуірдегі лауазымын білмесекте, олардың өз замандарының көшбасшысы, қолбасы, елінің қорғаны болғанын түсінеміз.

Қазақстан жерінен табылған «Алтын киімді адамдар» - құнды жәдігерлер. «Алтын киімді адамдар» - мәдени-тарихи мұралар. «Алтын киімді адамдар»-тарихи құндылықтар. «Алтын киімді адамдар» - тарихи деректер. «Алтын киімді адамдар» - тұнып тұрған көне тарихи шежіре.«Алтын киімді адамдар»-өз дәуірінің лауазымды тарихи тұлғасы. Қазақстан жерінен табылған «Алтын киімді адамдар» - қилы тарихымыздың даңқын алысқа жеткізген асыл сүйекті бабаларымыз. Үшінші «Алтын адамның» біздің аймағымыздан табылуы туған өлкенің құнды аймақтық компоненті болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1.Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. Алматы: “Аруна Ltd.” ЖШС, 2005 ISBN 9965-26-095-8

2.«Қазақстан тарихы» (көне заманнан бүгінге дейін). Бес томдық. 1-том. — Алматы: Атамұра, 2010.—157 ISBN 978-601-282-026-3

Аңдатпа

Мұқушева А.Р.,(16-АРК-1), Амирханов М.С.(ШҚМТУ)

ТУҒАН ӨЛКЕДЕГІ САҚ МҰРАСЫ

Мақалада Шығыстың шырайлы жерлерінің бірі Шілікті қорғандарынан табылған Алтын Адам жайлы қарастырылады. Көне дәуірдегі материалдық мәдениет, өнер, мифология, т.б. салалардан мол дерек беретін Алтын адам сол кездегі сақтарда мемлекеттік өркениет ертеден қалыптасқанын дәлелдейді. Алтын адам – Қазақстанның азаттық символына айналды.

Аннотация

Мукушева А.Р(16-АРК-1), Амирханов М.С.(ВКГТУ)

САКСКОЕ НАСЛЕДИЕ В РОДНОМ КРАЕ

В статье рассматриваются вопросы о Золотом человеке, найденном из курганов Шиликты – одного из величайших мест Востока. Материальная культура, искусство, мифология и другие отрасли древности Золотого человека, представляют собой богатый материал, свидетельствующий о том, что в то время у саков была сформирована государственная цивилизация. Золотой человек-символ свободы Казахстана.

Annotation

Mukusheva A.R. (16-ARK-1), Amirkhanov M.S., (East Kazakhstan state technical University)

SAKI'S LEGACY IN HIS NATIVE LAND

The article deals with the questions of the Altyn adam found from the mounds of Shilikty – one of the greatest places in the East. Material culture, art, mythology and other branches of antiquity of theAlyn adam, represent the rich material testifying that at that time at Saks the state civilization was formed. The Altyn adam is a symbol of freedom of Kazakhstan.

ӘОЖ 929
Несіпбек А. (18-ТМК-1), Калиева К.С. (ШҚМТУ)

САН ҚЫРЛЫ ТАЛАНТ ҚАНЫШ СӘТБАЕВ

Сәтбаев Қаныш Имантайұлы (1899-1964) - Қазақстан геологтары ғылыми мектебінің негізін қалаушы, қазақстандық металлогения ғылымының негізін салушы, геология-минералогия ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Ғылым академиясын ұйымдастырушылардың бірі әрі тұңғыш президенті, КСРО және Қазақстан Ғылым академияларының академигі, Тәжікстан Ғылым академиясының құрметті мүшесі, қоғам қайраткері, КСРО Мемлекеттік және Лениндік сыйлықтарының лауреаты.

Қаныш Имантайұлы Павлодар облысының Баянауыл ауданында туған. Сауатын ауыл молдасынан ашқан болашақ ғалым Павлодардағы орыс-қазақ мектебінде, Семей мұғалімдер семинариясында, Томск технология институтының тау-кен факультетінде білім алған. Мұғалімдер семинариясында Ж.Аймауытов, М.Әуезов сынды көрнекті қайраткерлермен бірге оқыған. Ш.Құдайбердіұлымен тығыз байланыста болып, оның шығармашылығын жоғары бағалаған. «Алаш» қозғалысы қайраткерлерінің іс-әрекетіне қолдау білдірген.

1920-1941 жылдары Баянауылда халық судьясы, «Атбастүстімет» тресі геология бөлімінің, Қарсақтай мыс комбинаты геологиялық барлау бөлімінің бастығы, комбинаттың бас геологы қызметтерін атқарған.

1941-1952 жылдары КСРО Ғылым академиясы Қазақ бөлімшесінің құрамындағы Геология ғылымдары институтының директоры, КСРО Ғылым академиясының Қазақ бөлімшесі Төралқасы төрағасының орынбасары, төрағасы, Қазақстан Ғылым академиясының президенті болған. 1952 жылы әміршілдік жүйенің тарапынан қысымға ұшырап, қызметінен төмендетіліп, Қазақ КСР Геология институтының директоры болып тағайындалған. 1955 жылы Қазақ КСР Ғылым академиясының президенті болып қайта сайланып, өмірінің соңына дейін осы қызметті атқарған.

1947 жылы Англияға сапар жасаған кеңес парламентарийінің ішіндегі қазақ ғалымына Ұлыбританияның экс премьер-министрі У.Черчилль қалжыңдап «Барлық қазақтар сіз сияқты сұңғақ, батыр тұлғалы ма?» деп сұрапты. Сонда академик Қ.Сәтбаев «О, жоқ, Черчилль мырза, қазақтардың ішіндегі ең кішісі мен, менің халқым менен де биік» деп жауап беріпті. Осы бірауыз сөзден ғалымның дене бітімі ғана емес, жан-дүниесінің, халқын сүйген жүрегінің де ірі екенін байқауға болады. Ғалымның негізгі ғылыми еңбектері кентасты кендер геологиясы мен Қазақстанның минералды ресурстарына арналған. Жезқазған кенін зерттеу және Орталық Қазақстанның (Сарыарқаның) металлогендік және болжам картасын жасауда көп еңбек сіңірген. Ол ғылымға формациялық металлогендік анализдің кешендік әдісін енгізген. 1926-1929 жылдары кені мардымсыз өңір болып саналған Жезқазғанды ірі мыс кентасты аудан қатарына көтеруде Сәтбаевтың еңбегі өте зор болды. Бұрынғы

геологиялық деректерге терең талдау жасап, бұл кен ауданының кең көлемдегі геологиялық-барлау жұмыстарын ұйымдастыруға болатын ірі нысан екенін дәлелдеген. Минералдық шикізаттарға бай Сарыарқа, Кенді Алтай және басқа да аймақтарды ерекше назар аударып зерттеген.

1927-1928 жылдары - Жезқазған, Қарсақбай, Атбасар, Спасск аудандары, Қарағанды тас көмір алабы және Қаратау полиметалл кендері жөнінде ғылыми маңызды еңбектер жариялаған. 1929 жылы Атасу темір-марганец кендерін игерудің негізінде Қарағанды облысында қара металлургия өнеркәсібін дамыту туралы мәселе көтерген. Жезқазған - Ұлытау ауданында мыстан басқа темір, марганец, көмір, қорғасын кендерін ашып, барлау нәтижесінде маңызды геологиялық қорытындылар жасаған. Ұлы Отан соғысы жылдарында танк бронын құюға қажет марганец тапшылығы туған кезде Сәтбаевтың жетекшілік етуімен өте қысқа мерзімде Жезді марганец кені барланып, іске қосылған. Академиктің қолдауымен Алматыда Орта Азия геофизика тресі ұйымдастырылып, Қазақ КСР Геология және жер қойнауын қорғау министрлігі құрылған. Қазақстан Ғылым академиясын ұйымдастырып, ондағы бөлімдерді, оған қарайтын институттарды, зертханаларды, секторларды, базаларды дұрыс жоспарлаған. Ғылыми кадрлар дайындау ісіне үлкен жауапкершілікпен қараған. Ғылыми зерттеулердің өзекті мәселелерін халық шаруашылығының мүддесіне бағыттап, шаруашылық және мәдени құрылыстың басты мәселелерін шешуге белсене қатысқан. Жезқазған кен-металлургия комбинатын, Қарағанды мен Балқаш металлургия зауыттарын, Ертіс-Қарағанды арнасын салу, Маңғыстау, Мұғалжар, Торғай өңірлерінің табиғи байлықтарын анықтау жөнінде зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру, республикамыздың ірі минералдық шикізат қорларын – Кенді Алтайды, Қаратау фосфоритін Қостанай мен Жезқазған – Ұлытау өңірлеріндегі темір, марганец, т.б. көптеген кен орындарын игеру Сәтбаев есімімен тығыз байланысты. Сәтбаевтың геологиядан басқа ғылымдарда, мәдениет саласында, тарихта қалдырған еңбектері мол.

Ш.Уәлиханов жазып алған «Едіге» жырының мәтініндегі қазақ оқырмандарына түсініксіз араб, татар сөздерінен тазартып, қазақ тілінің жаңа орфографиясының негізінде қайтадан дайындаған. Жезқазған - Ұлытау өңірінен көптеген этнографиялық мұраларды жинап, «Жезқазған ауданындағы көне заман ескерткіштері» атты еңбегін жазған. Қазақ орта мектебінің төменгі және жоғары сынып оқушыларына арналған «Алгебра» оқулығын дайындаған. 1931 жылы басылған А.Затаевичтің «500 қазақ әндері мен күйлері» жинағына Сәтбаев қазақ халқының музыкалық мұрасының інжу-маржаны болып есептелетін 25 әнді өзі орындап, орыс тілінде ғылыми түсініктеме беріп енгізген.

Қазақстанның қала, ауылдарында Сәтбаев есімімен аталатын жүздеген көше, 40-тан астам мектеп және көптеген ғалымның ескерткіштері бар. Оның есімі Қазақстан Ғылым академиясының Геология ғылымдары институтына, бір қала мен ғаламшарға, еліміздің ең ірі техникалық оқу орны Қазақ ұлттық техникалық университетіне берілген. Сәтбаевтың құрметіне Жоңғар (Жетісу) Алатауы жотасындағы мұздық пен шың, Қаратаудағы ваннадий кен орнынан табылған «Сәтбаевит» минералы, «Академик Сәтбаев» гладиолиус гүлі аталған.

Қаныш Имантайұлы 4 мәрте Ленин, 2-ші дәрежелі Отан соғысы ордендерімен, медальдармен марапатталған.

Қаныш Имантайұлы Сәтбаев сан қырлы талантын, ақыл ой парасатын туған халқының мерейін үстем етуге жұмсады. Оның өнегелі өмір жолы баршамызға үлгі. Белгілі қоғам қайраткері І.Омаровтың сөзімен айтсақ, «Қаныш қазақ топырағында туып, халқының сүтін ішіп, ер жетті де, сол халқының даңқын бүкіл әлемге көтерді. Өзі де сол шеңберде қалып қойған жоқ, дүние жүзіне белгілі болды».

Әдебиет тізімі:

1. Абдулин А. А. Выдающийся ученый, организатор науки, общественный деятель // Вестник РАН. 1999. № 3. С. 258-230.

2. Гарин А. Песнь его жизни: К 70-летию со дня рождения К. И. Сатпаева // Путь к коммунизму. 1969. 10 апреля.

3. Каныш Имантаевич Сатпаев: (1899-1964). М. Наука, 1982. 152 с. (Материалы к биобиблиографии учёных СССР. Серия геол. наук; Вып. 27).

4. Мир Сатпаева. Юбилейный сборник. Алматы: Шартарап’с, 1999.-290 с.

5. Сарсекеев М. Сатпаев / Авториз. пер. с казахского С. Плеханова. - М.: Молодая гвардия, 1980. - 319 с.

6. Судтангазин У. М. От кочевья до академии (к 90-летию со дня рождения академика К. И. Сатпаева) // Вестник АН СССР. 1989. № 6. С. 102-106.

7. Satpaev Kanysh Imantaevich // The International who’s who. 1963-1964. 27 ed. London: Europa publ., 1963. P. 937.

8. Рахимов, Е. К. Каныш Имантаевич Сатпаев и город Томск // Известия Томского политехнического университета [Известия ТПУ]. - 2005. -Т. 308, № 4. - С. 243-248.

9. Чубик П. С. Горно-геологическая школа томского политехнического - родному городу и краю // Томский политехник. - 2004. - Вып. 10. - С. 46-55.

ӘОЖ 7.031
Нұролдина Ұ.Б (16-АРК-1), Амирханов М.С. (ШҚМТУ)

ЕЛЕКЕ САЗЫ ҚОРЫМЫНЫҢ ТАРИХИ МҰРАЛАРЫ

Шығыс Қазақстан облысының әкімі Даниал Ахметовтың бастамасымен Шығыс Қазақстан облысында 2016-2018 жж. арналған археология саласын дамыту бағдарламасы қабылданған еді. Осы бағдарлама аясында қаржыландырылған жобаның бірі Тарбағатайдағы ерте көшпелілердің мәдени мұрасы жобасы. Бұл жоба "Елеке сазы" ескерткіштерін зерттеуге бағытталған.

Елеке сазы қорымы – біздің дәуірімізге дейінгі VIII-VII ғасырлардағы ерте сақ кезеңінің адам қолы тимеген тарихи орын. Елеке сазы қорымы Тарбағатай тауының басында Қарғыба өзенінің бастау алатын жерінде Тарбағатай ауданының орталығы Ақсуат ауылынан 70 шақырым қашықтықта орналасқан алқап. Алқапта ерте темір, көне түркілік кезеңдерге жататын 7 қорымда 300-ден астам ескерткіштер көптеп шоғырланған. Елеке сазы ескерткіштерін алғаш ашқан, экспедиция жетекшісі археолог Ерден Оралбайдың айтуы бойынша:-«Биылғы жылғы алғашқы археологиялық зерттеу нәтижелері ерте көшпелілердің қалыптасу кезеңіне жататын архитектуралық құрылысы ерекше бір обада қазба жұмысы жүргізілді. Ол қорған сақтардың ақсүйек көсемінікі болуы мүмкін. Алтай-Тарбағатай өңіріндегі ерте сақ кезеңінің өзекті мәселелерін шешуге септігін тигізетін құнды жәдігерлер табылады»

Төмендегі суретте көрсетілген бүтін күйінде сақталған екінші Алтын адам. «Екінші Алтын адам» деп отырғанымыз, 1969 жылы археолог Кемел Ақышев тапқан Алматы облысындағы Есіктегі Алтын адамнан кейінгі табылған Алтын адамдардың барлығы тоналған болатын. Арада жылжып жарты ғасыр өткенде табылған құнды жәдігер. Елеке сазы жайлауындағы қазба жұмыстарына жетекшілік еткен археолог Зейнолла Самашев Алтын адамның ер кісі болғандығын, жас мөлшері 17-18-дерде, өмір сүрген кезеңі біздің заманымызға дейінгі 8 ғасыр екендігін айтады. Демек, бұл Алтын адам мен Есіктегі Алтын адамның арасында үш ғасыр айырмашылық бар.

Бір ғажабы, Тарбағатайдан табылған Алтын адамның өне бойы тұтастай алтынмен апталған деуге болады. Бас киімі, ондағы құлақшын, үстіндегі киімнің өңірлері, оң жақ беліндегі қанжарының қабы, сол жақ беліндегі қорамсағы түгелдей бұғы, барыс, қабылан стиліндегі алтын әшекейлермен безендіріліпті. Аяғындағы етігі ұсақ алтын моншақтармен әдіптеліпті. Қорамсақтың ұзындығы 1 метрге жуықтаса, мойнындағы сом алтыннан иіп жасаған алқасының салмағы бір келі тартатынын айтады археологтар.

Қорамсақ ішіндегі жебе қалдықтары мен оны иыққа ілетін қайыстарының әшекей бұйымдары да жақсы сақталыпты. «Құнды жәдігер бұған дейін ашылмай келген көп жұмбақтарды ашуға мүмкіндік береді.Біріншіден, сол заманда материалды өңдеу технологиясы өте жоғары болған. Алтындардан көзге әрең көрінетін бұйымдар жасау оңай шаруа емес. Мұның артында үлкен

өндіріс жатыр. Екіншіден, 8 мың жыл бұрын өмір сүрген халықтардың тұрмысы, діни нанымы, жерлеу рәсімі, немен қоректенді, ауа-райы қалай болғаны туралы құнды мағлұматтарға қол жеткіземіз. Бұрын тоналған Алтын адамдарға қарап отырып жалпылама реконструкция жасалды ғой. Мұнда бәрі сақталған. Болжам емес, тікелей жауап аламыз. Днк-сын шығарамыз, бет-бейнесін жасаймыз. Днк-сына расшифровка жасап, басқа Алтын адамдардың Днк-сімен салыстырып, ұқсастығын немесе айырмашылығын анықтаймыз. Алтынның құрамына химиялық сараптама жасап, бабаларымыздың алтынды қай жерден алып, өндіргенін де анықтауға болады», - дейді З.Самашев.

Сурет 1 - Қазба жұмыстары кезінде табылған әшекейлер

Ерекше назар аударар дүние, Алтын адамның шықшытынан алтын түтіктің шығуы. Мәскеуден Шығыс Қазақстанға арнайы келген антрополог ғалымдар бұл түтік Алтын адамның денесін мумиялау үшін пайдаланылған болуы мүмкін деген болжам айтуда. «Мүрденің ер адам екені анық. Қалай көз жұмғанын айту қиын. Жарақат алмаған. Бір ерекшелігі, сүйектері бірнеше жерден тесілген. Әлеуметтік мәртебесі жоғары адам қайтыс болғанда қоштасу үшін осылай жерлеген. Көшпенділер алып аумақты жайлағаннан кейін басқа жақтағы адамдар да қоштасу рәсіміне қатысуы үшін мүрдені бұзбай сақтауға тырысқан. Мумиялау үшін ішек-қарнын сылып тастап, әртүрлі шөптер мен сұйықтықтарды қолданған болуы керек», - дейді Ресей Ғылым академиясы этнология және антропология институтының қызметкері, тарих ғылымдарының кандидаты Егор Китов. Антропологтың болжамынша, Алтын адамның бойы 170 сантиметр шамасында.

Сурет 2 - Алтын адамның шықшытынан алтын түтіктің шығуы

Өскемендегі тарихи-өлкетану музейінде өткен Алтын адамның таныстырылымына келген облыс әкімі Даниал Ахметов құнды жәдігерді көргенде таңданысын жасыра алмады. «Бойыңды мақтаныш сезімі кернейді. Біздің бабаларымыз қандай болған? Олар ұшы-қиырсыз кең далада көшіп қана жүрмеген, үлкен білім, парасат иесі болған. Мал бағуға емес, ең әуелі білімге, ғылымға ерекше мән берген. Жоғары технологияны меңгерген. Тоналмай, бүтін күйінде бізге жеткен Алтын адам соның айқын айғағы. Тарихтың жаңа парағы ашылды деуге болады», - деп тебірене сөйлеген аймақ басшысы құнды жәдігерге реставрация жасалатынын, Алтын адам табылған Елеке сазы жайлауындағы аумақ қоршалып, мемлекет қамқорлығына алынатын, күзет қойылатынын жеткізді.

Сурет 3 - Өскемен қаласындағы зерттеу орталығы

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. http://www.museumofgold.kz/
2. Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. Алматы: «Аруна Ltd.» ЖШС, 2005 ISBN 9965-26-095-8

Андатпа

Нұролдина Ұ.Б., (16-АРК-1), Амирханов М.С.(ШҚМТУ)

ЕЛЕКЕ САЗЫ ҚОРЫМЫНЫҢ ТАРИХИ МҰРАЛАРЫ

Бұл мақалада біздің дәуірімізге дейінгі VIII-VII ғасырлардағы ерте сақ кезеңінің адам қолы тимеген тарихи орны Елеке сазы қорымы жайлы мағлұмат берілген. Бұл қорымнан тоналмай, бүгінгі күнге дейін жеткен Шығыс Қазақстан жеріндегі бесінші "Алтын адам" табылған. Қазба жұмыстары кезінде табылған көптеген алтын әшекейлер мен бұйымдардың орны ерекше.

Аннотация

Нұролдина Ұ.Б., (16-АРК-1), Амирханов М.С. ВКГТУ)

ИСТОРИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ МОГИЛЬНИКА ЕЛЕКЕ САЗЫ

В данной статье представлены сведения об историческом месте древнего сакского периода VIII-VII вв. до нашей эры, некрополь Елеке сазы. В этом могильнике обнаружен пятый "Золотой человек" на территории Восточного Казахстана, дошедший до настоящего времени, не ограбив его. Множество золотых украшений и изделий, обнаруженных во время раскопок, имеют особое место.

Annotation

Nuroldina U.B., (16-ARK-1), Amirkhanov M.S. (EKSTU)

THE HISTORICAL LEGACY OF THE BURIAL OF ELEKE SAZY

This article presents information about the historical site of the ancient Saka period VIII-VII centuries BC, necropolis of Eleke Sazy. In this burial ground the fifth "Golden man" in the territory of East Kazakhstan which has reached till now, without having robbed it is found. Many gold jewelry and products found during excavations have a special place.

ӘОЖ 811.161
Орал А.О (18-БФК-1), Ережепова С.К. (ШҚМТУ)

ЕЛІМІЗДІҢ ТІРЕГІ – ЖАСТАР

Қандай кезең болмасын тарихқа көз жүгіртер болсақ елдің болашашағы мен көркейіп дамуы үшін үлкен үлес қосқан жастар қауымы болып саналады. Әр ғасырды ерекше жаңалықтармен толықтырып, мемлекеттің қарқынды дамуына ерекше терлерін төккенде осы жастар.

Сонау ерте ғасырда қазақ хандығын құрып, еліміздің даңқын асқақтатқан, халқымызды бүгінгі жас ұрпаққа аманат етіп қалдырған Керей мен Жәнібек батырларда алдарына үлкен мақсат қойған жастар болған.

Жан аямаған Ұлы Отан соғысындада жауға қарсы кеудесін тосқан, ел болашағы үшін жандарын беруге әзір болған батырларда жастар болған. Сұрапыл соғыс ешкімді аямасада, ешбірі еңсесін төмен түсірмеді, халқын азат ету мақсатында намыспен күресті.

Ызғарлы желтоқсанның қара суығында тәуелсіздік үшін көтеріліске шығып мемлекеттің болашағын ойлағанда осы жастар болған. Жастардың арқасында біз бүгінгі таңда егеменді мемлекетке айналып отырмыз.

Әр заман ағымының өз жастары бар уақыт аралығы әртүрлі болса да, өмір сүрген жастардың арман мақсаттары бір болған десек қателеспейміз. Себебі барлығының ойы Қазақстанды гүлдендіру болып табылған.

Кешегі күн кетті, көп нәрсе қолымызға жетті, бірақ ұлттық намысымызды, тіліміздің әлсіретіп алдық. Мәңгүрттенген жоқпыз, бірақ соған жақындап қалдық. Біз ата-бабамыз аңсаған тәуелсіздікке қол жеткізіп отырмыз. Ендігі кезек – жастарда, яғни бізде. Біз жас шыбық сияқты. Қалай исең солай иілуге әзірміз. Сол себептен жастардың ойын да, бойын да түзу өсіруге атсалысу – басты парызымыз. Жастар – жердің, елдің иесі, қазақ елінің рухани тәуелсіздігінің биік тұғыры. Жастарымыздың бойында елжандылық, азаматтық пен адамгершілік сезімдері жан-жақты жетілгенде ғана патриотымыз парасаты асқақтай түспей ме? Халқымыздың бойындағы патриоттық құндылық ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отырғандығы тарихтан мәлім. Жастарды жаңа әлемдегі жаңа Қазақстанның жасампаз үлгісін жаңғырта беру мақсатында жаңа ғасырғы еліміздің интелектуалдық элитасын қалыптастыруға, мемлекетіміздің басты игілігі болып саналатын этносаралық келісімді, татулық пен бірлікті қорғауға шақыруымыз керек.

Заманның заңғар тұлғаларының бірі - Мыржақып Дулатов: «Алыстан алаш десе, аттанамын, қазақты қазақ десе мақтанамын», - деп айтқанындай елі үшін суға батып, отқа жанатын жастарымыз жаңа идеяларды жүзеге асырып, өміршең істердің бастауында тұрғанда бүгінгі жас ұрпақпен әрқашанда мақтанамыз.

Халық, ел жастарға сенеді. Ал ол сенімді бүгінгі жастар қалай ақтауда? Әрине, бес саусақ бірдей емес, олай болса жастардың барлығына кінә тағуға болмайды. Десе де, бүгінгі жастарға рухани байлық, таза ой, терең білім, адамгершілік, адалдық, қайрат, қала берсе, денсаулығымыз да жетіспейтін

секілді. Біз бір қоғамның азғындау жолында тұрған сияқтымыз. Ойланып көрейікші, бізді қазіргі уақытты не қызықтырады? Елбасымыздың Халыққа Жолдауында XXI ғасыр білім ғасыры делінген. Олай болса, елімізді өркендету үшін білімді жастар керек, жақсы оқып, жан-жақты білім мен ғылым алуымыз керек. Ел ертеңі – біздердің, келер ұрпақтың қолында деп айтып та, жазып та жатыр. Елімізді көркейту, оны өзімізден кейінгі ұрпаққа жеткізу-біздің борышымыз деп білемін.

Жастар – қоғамның қозғаушы күші. Бүгінгі жастар креативті пікірге ие. Шыны керек, қазір жастар арасында соңғы инновациялық технологияларды пайдалану арқылы жобалар ұсынып жүргендері баршылық. Мысалы, Д. Серікбаев атындағы ШҚМТУ ректоры Жасұлан Шаймардановтың айтуынша, мемлекет басшысы тарапынан жастарды қолдау жөніндегі дана саясат біздің еліміздің табысты болашағы үшін қуатты іргетас қалауда. Президенттің жастарға қолдау көрсетудің қарапайым және түсінікті құралдарын әзірлеуіміз керек деген сөздері жас ұрпақпен жұмыс істеудің дұрыс бағытын анықтауға көмектеседі.

ШҚМТУ тарапынан білім сапасы туралы Президенттің сөздеріне университет әзірлеген және оқу процесіне табысты енгізілген инновациялық бағдарламалар болып табылады. Әрбір бағдарлама заманауи техникалық үрдістер мен перспективаларды ескере отырып, жұмыс істейді және ШҚМТУ түлектерінің 100% жұмысқа орналасуын қамтамасыз ететіндіктен ЖОО-ның визит карточкасы болып табылады. Университет студенттеріне болашақ мамандықтары деп аталатын үлкен мүмкіндіктер береді, олардың ішінде: "Адамның компьютерлік жүйелермен өзара іс - қимыл интерфейстері", "Дәл егіншілік", "Медициналық техника", "Роботталған ұшқышсыз жүйелер", "Тіршілікті қамтамасыз етуді басқарудың зияткерлік жүйелері", "Жерді зерттеудің сандық әдістері", «Аддитивті технологиялар» және т. б.

Д. Серікбаев атындағы ШҚМТУ Нұрсұлтан Әбішұлының жас ғалымдарды қолдау туралы үндеуін қолдайды. Университеттің докоранттары мен магистранттарымен жұмыс бірінші кезекте практикаға бағдарлауға бағытталған. ШҚМТУ-дың ғылыми жобаларын әзірлеуге және енгізуге ЖОО-ның жас ғалымдары белсенді қатысады. Олардың көпшілігі өз жобаларын табысты жүзеге асырып, ғылыми конкурстарға қатысып, жүлделі орындарға ие болды.

Оқуға жағдай жасау үшін университет оқу аудиторияларын, сондай-ақ зертханалық кешендерді заманауи жабдықтармен қамтамасыз етеді. ШҚМТУ инфрақұрылымын кеңейту және салу қарқынды жүруде.

Қазіргі заманғы спорт нысандары, демалыс орындары және т. б. 2019 жылдың жазында «Жастар жылы» деп жарияланған, университеттің "Простор" жазғы экспедициялық кампусы өз есігін айқара ашады. Ал студент жастардың өмір сүру жағдайын жақсарту үшін ШҚМТУ жоспарында жатақханаларды жаңғырту ғана емес, сонымен қатар жайлылықтың қазіргі заманғы стандарттары бойынша жобаланған тағы бір корпустың құрылысы.

«Біздің міндетіміз жастарды тәрбиелеумен және өз тәжірибемізді жеткізумен салыстырғанда әлдеқайда кең. Біз тек үлгі ғана емес, Қазақстанның

жаңа ғылыми элитасын қалыптастырып отырған жас ұрпаққа осындай қолдау беруге міндеттіміз. Табысты, мойындалған, өршіл, әлемдік қоғамдастықта өзін көрсете алатын,» - деп атап өтті ШҚМТУ ректоры.

Д. Серікбаев атындағы ШҚМТУ - бұл креативті және талантты жастардың аумағы. Жастарға өз идеяларын жүзеге асыруға бірегей мүмкіндік беретін Университет. ШҚМТУ жастары Мемлекет басшысының бастамаларын белсенді қолдайды.

Бітірушінің кез келген жетістігінде бірінші кезекте оның белсенділігі мен мақсаттылығы тұр, ал ШҚМТУ өз студентінің әлеуетін іске асыру үшін барлығын жасайды. Қазақстан Президентінің жоғары білімге қол жетімділігі жөніндегі бастамасын қолдай отырып, ЖОО талантты жастарды тарту үшін барлық мүмкіндіктерді жасайды. Жақында ғана "АҚЫЛДЫ Awards 2019" байқауы аясында ШҚМТУ ЖОО-да оқуға ректордың 15 грантына ие болды. ШҚМТУ-дың көптеген студенттері өздерінің шығармашылық және спорттық әлеуетін ашады. Олардың арасында нағыз сахна, спорт және ғылым жұлдыздары бар! Жастар жылын жариялай отырып, Мемлекет басшысы: "Біз студент жастарға ерекше назар аударуымыз керек. Тәуелсіздік жылдары біздің елімізде 2,8 миллион жоғары білімді мамандар даярланды. Егер 1991 жылы жоғары білімді адамдар 42 мың болса, 2018 жылы 151 мың адам". Әрине, Д. Серікбаев атындағы ШҚМТУ сапалы білім бере отырып, осы статистиканы жақсартуға өз үлесін қосуда. Тағы да айта кетерлік жайт Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаевтың басшылығымен жүргізіліп жатқан сан алуан реформалардың заңды нәтижесі екенін мақтан тұтамыз. Себебі, елімізде қазіргі таңда әр жас азаматтың толыққанды дамуына арналған жан-жақты тетіктер жасақталғандығы айқын көрініс табуда. Қазақстанның ішкі саясаты мен халықаралық аренада жеткен жетістіктерін еліміздің Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың есімімен байланыстырамыз. Н.Ә. Назарбаев жаңа қазақ мемлекеттігінің қалыптасуына, халықтар достығын нығайтуға, еуропалық және азиялық мәдени байланыстар мен экономикалық қарым-қатынастардың үйлесімді дамуына үлкен үлес қосты. Міне, осы тұрғыдан алғанда, еліміздің тұңғыш Президентінің әлемдік деңгейдегі саясаткер ретіндегі тұлғасын ашып көрсету, оның сан қырлы қызметін ғылыми тұрғыда сараптау және насихаттау мақсатындағы шараларды ұйымдастыру қордың басты міндеттерінің бірі болып табылады. Осы арқылы елбасымыз жастарға үлгі өнеге көрсетуде.

Ойымызды қорыта келгенде, әр кезеңде халық жастарға сенім артады. Жастар жарқын болашақтың бастауы.

ӘОЖ 811.161.1
Орал А.О (18-БФК-1), Ережепова С.К. (ШҚМТУ)

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУДАҒЫ ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ӨҢІРІНДЕГІ БИ-ШЕШЕНДЕРІНІҢ ОРНЫ

Бүгінге дейін жалғасын тауып отырған асыл қазынамыз – шешендік сөздер тарихи оқиғаларды, халықтың тұрмыс-салты мен тіршілігін,оның ішінде жер дауы мен жесір дауын, мінез-құлқын, тайға таңба басқандай дәл, әрі шебер, әрі мәнді бейнелеуімен ерекшеленеді. **Қазақтың би – шешендері** от тілді, орақ ауызды, кез – келген дау-дамайды шеше білген, елінің тәуелсіздігі үшін дарынымен тас жарған адамдар ретінде тарихта қалған. Олар өз дәрежесіне қарай руішілік, руаралық, тіпті екі елдің арасындағы дауды да соғысқа жеткізбей ділмарлығымен шешіп отырған. Қазақтың би-шешендері ғасырлар бойы ұрпақтарды сөйлеу мәдениетін игеруге қалыптастырды [3; 26]. Шешендік сөздер, негізінде, халық даналығынан туған асыл мұра, халықтың асыл қазынасы. Мазмұны халықтың бастан кешірген өмірін, арманы мен қиялын көрсетеді. Өмірге, дүниеге көзқарасын, ой-өрісін бейнелейді. Халық өзінің қиялдаған арманына қашан да жетемін деген сенімнен айрылмаған. Өмірдің сан алуан құбылыстарды бір-бірімен теңеп, салыстырып, болашағын болжап, қиялдап сөйлеген сөздер табысқа, жеңіске жетуге құлшындырып, рухтандырып отырған, қуаныш үстінде дем берушілік, реніш тұсында жұбатушылық қызмет атқарған.

Негізінен шешендік өнер түркі тілдес халықтар арасында өте кең тараған ерекше өнердің бірі десек қателеспейміз. Бұл өнердің ерекше түрін халқым өзі ерекше құрмет тұтқан. Барлық дау-дамайды, әртүрлі келеңсіз орын алған шиеленістерді шешудегі үлкен үлесін қосқан осынау би–шешендік өнер. Осы өнерді жетік меңгерген шешен тек даудамайды ғана шешіп отырмай, ел арасындағы дипломатиялық жағдайларға да араласқан.

Би – дәстүрлі қазақ қоғамының саяси әлеуметтік жүйесіндегі демократиялық биліктің иесі. Қазақ халқының дәстүрлі түсінігінде бұл атау төрт түрлі мағынаға ие:1)Ел билеуші. 2)Сот, төреші. 3)Батағой шешен. 4)Дипломат, елші.

Шешендік сөздер қоғам өміріне табиғат құбылыстырына байланысты терең ой бейнелі шебер тілмен айтылған халық шығармасы қазақ ауыз әдебиетіндегі шағын көлемдегі дидактикалық жанр болып саналады.

Көнеге көз жүгіртер болсақ сонау қазақ хандығы құрылғаннан бастап , әділдікпен билікті ұстап қалу осы би – шешендердің басты міндеті әрі жұмысы болып саналған. Олар қазақ жерінде әділдіктің салтанат құруы үшін және қиянат зұлымдықтың қаптап кетпеуіне қарсы ұшан теңіз қажыр қайрат жұмсаған. Бұны дана халқым кеменгерлікке құрылған билік деп санаған. Яғни ел ішіндегі бейбітшіліктің негізгі фундаменті болды десек қателеспейміз.

Сандаған ғасырлармен замандарды шолар болсақ сонау Шыңғыс хан тұсында жасаған Майқы би Төбейұлынан бастап ойымызға Аяз би, Мөгке би,Төле би, қара қылды қақ жарған Қазбек би, Әйтеке би сияқты талғанда

тіреу, сасқанда сүйеу болатын би–шешендер есімі еске оралады. Олардың барлығы дерлік шешендік өнерді жетік меңгенрген. Қаншама соғыстың алдын алып, халықты әділдікпен бейбітшілікте ұстап отырған. Бір ғана ауылды емес бірнеше мемлекетті мәмлеге келтіріп отырған ерекше дарын иелері болған. Солардың бірі қара қылды қақ жарып, шешендігімен ел есінде мәңгі есте қалатын Жиренше шешен. Ұлттың зердесінде сақталған жадында жатталған жезтаңдай шешендігімен аты шыққан үздік жаралған мінез жарқын бейненің бірі, аузы алты қарыс Жиренше шешен.

Шығыс Қазақстан да негізінен талай дарынды тумалардың мекені. Ерекше табиғатымен ғана емес, көптеген шешен билерімен көзге түсе алатын өңір. Халық арасында аттары кеңінен таралмасада көптеген жағдайларды шешкен би-шешендер қаншама. Солардың бірі: Біке Дарабайұлы (1794—1889) — би, шешен, қазіргі Шығыс Қазақстан облысы Аягөз ауданы, Шұбартау ауданы Бақанас өзенінің бойында дүниеге келген. Жастайынан Семей өңірінің бай, би, сұлтан, болыстары ортасында өсіп, солардан тәлім-тәрбие алған. Ресми билікке таласпағанымен, бүкіл өңірге ықпалы зор болған. Біке бидің ауылы аға сұлтан Құнанбай елімен аралас, ағайын-жегжат болғандықтан, ол туралы әңгімелерде Құнанбайға, Абайға, Шәкерімге қатысты деректер көп кездеседі. Бікенің ата-тегі шежіре бойынша былай жүйеленеді: Абақ Керей - Жастабан - Бегімбет - Бекназар - Қожакелді - Жанбай. Жанбайдан (Жарылғап, Есенбай, Манабай, Айбас, Майбас) бес ұрпақ тарайды. Соның Манабай атасынан - Дарабай, одан Біке, Жарас туған. Бікенің Жанбай деген бабасы Абылай ханнын сенімді серігі, батыры болған. Айбас атасы да қол бастаған батыр екен. Ал, Манабай, Есенбай, Ноқат деген аталары Абақ Керейдің атақты байлары болып өткен. Осы өңірден шыққан Бегеш шешен Бікеге немере іні болып шығады. Біке биден қалған Арқабай, Шоланбай ұрпақтары бүгінде Семей, Шұбартау, Аягөзде тұрады.

Дәулет Үркінұлы (1830-1914) - Найман тайпасынан шыққан би. Ресей мен Қытай арасындағы шекара бөлінісі кезінде Дәулет мен Қойшыбай билер бастаған елдің игі жақсылары Семейге келіп, Батыс-Сібір генерал-губернаторы Г. Колпаковскийге жеделхат жолдап, (1883 жылы ақпан айында) Қожамбет елінің Марқакөл өңірінен көшпей, ата мекенінде қалуына ықпал еткен. Дәулет би 1885 жылы Марқакөл өңіріндегі Зайсан уезінде 1003 түндіктің басын құраған Қожамбет болысының алғашқы болысы болып сайланды. Бұтабай бимен бірге қажылыққа барған.

Шаншарұлы Бертіс (Бердібек) (1633 - 1707) - би. Орта жүз арғын тайпасының қаракесек (болатқожа) руынан шыққан.Әкесі Шаншар Бұлбұлұлы Есім хан мен Тұрсын ханның қақтығысы тұсында есім жағында болып, айрықша көзге түскен. Шаншарұлы Бертіс 17 ғасырда жоңғар-қазақ соғысының майдандарында ерлік пен тапқырлық көрсеткен. Ташкентті, Балқаш өңірі мен Қарқаралыны жоңғар басқышыларынан азат ету шайқасында қатысқан. Жәңгір хан мен Тәуке ханның кеңесшісі болған. Ескіден жеткен аңыз әңгімелерде Шаншарұлы Бертіс биліктен тайған ханның орнына әмір болып, Ташкент өңірін басқарғандықтан "Қарқаралы хан Бертіс" аталыпты дейді.

Шаншарұлы Бертіс сонымен қатар майталман шешен, дарынды ақын, өнерлі күйші болған. Еспенбет, Бектемір, Мөшеке, Қазанғап, Қантай, Тонтай тәрізді би-шешендердің, атақты күйші Тәттімбет пен Абайдын анасы Ұлжанның үлкен атасы. Балқаш қаласы жағасында шығанақ, т.ж. солтүстікте бұлақ Шаншарұлы Бертістің есімімен аталады. Ұрпағы Тәттімбет "Бертіс" атты күй шығарған. Шаншарұлы Бертіс Түркістан қаласындағы Қожа Ахмет Иасауи кесенесіне жерленген

Ақтайлақ Байғараұлы 1720–1816 жылдар аралығында ғұмыр сүрген, қазақ халқының атақты би шешен биі, әрі төкпе ақыны. Ақтайлақ бидің туған ауылы, шыққан ата-тегі жөнінде оның бүгінгі ұрпақтарының бірі әдебиет зерттеушісі Серікқазы Қорабаев өзінің Ақтайлақ биге арнаған кітабында былай деп жазады: «… Семей облысының Жарма, Аякөз, Таскескен аудандарын мекендеп отырған найман ішіндегі Сыбан руының Жантөбек тармағынан шыққан Нарынбай сөзге шешен, әділ би болған екен. Оның жалғыз баласы Құттыбай қазақ шежіресінде асқан шешендігіне орай «Қу дауысты Құттыбай» деген атпен белгілі болған. Құттыбайдан Байқара, Боран, Ботақара Сейтен тарайды. Шетінен сөзге жүйрік, шешен болғандықтан бұл төртеуін ел арасында «бес ауыл» деп атаған». Сол төрт Құттыбайдың Байғарасынан туған Ақтайлақ би заманында алдына жан салмайтын, үлкен рулардың шешендерімен бас қосқан алқалы жиындарда сөйлесіп қағысқанда бір ауыз мақалмен немесе толғау-жырлармен ел тоқтататындықтан қазақтың қара тілі атаныпты. Ақтайлақ би шамамен 1720 жылы қазіргі Шығыс Қазақстан облысының Абай, Жарма аудандары ортасындағы Құндызды өңірінде туып, жүзге қараған шағында дүниеден өткен екен.

Құттыбай, Қу дауысты Құттыбай (шамамен 1700 – 1770) — би. Найман тайпасының Қаракерей руынан шыққан. Арғы аталары Жанкөбек, Нарынбайлар өз заманында әйгілі билер болған. Құттыбай 1760 жылы Абылай және Әбілмәмбет хандардың тапсырмасымен Пекинге Цинь императоры Цяньлунге қазақ елшілігін басқарып барды. Елшіліктің сапары нәтижелі болып, Қытаймен шекарадағы аймақтарға қазақтардың қоныстануына жол ашылды. Қазақ саудагерлерінің Үрімжі, Құлжа, Шәуешек қалаларына келіп сауда жасауына рұқсат етілді. Құттыбайдың баласы Байғара, немересі Ақтайлақ билер де әйгілі адамдар болды. Ақтайлақ би 1773 жылы Әбілпейіз хан мен Болат сұлтанның атынан Ежен ханға елші болып барған. Даналық, озық ойлылылық, батылдық, батырлық, қаталдық пен мейірім, байлық, біліктік, кісілік, парасат пен тектілік аталатын бар қасиет бір басынан табылып елге қызметі айырықша өткендіктен де болар Дулат жырау бабамыздың тұлғасын былай сомдаған ғой: "Қу дауысты Құтыбай, Қазақ туын көтерді. Даналықпен айырды, Келер менен кетеді. Өтірік деші қанеки, Мен айтпаймын бекерді. Тұлпар мініп, ту алып, Олжа салды еліне. Тояттаған сұңқардай, Құйылып еді жеміне. Қазықтай жерге қадады. Дұшпанын деген "сені ме". Тізе қосып теңесті, Тепкісі тең теңіне!"

Есімдері ел арасында көп тарамасада, ел арасындағы келіспеушілікті ешбір соғыссыз шешкен шырайлы шығыстың даналары қаншама. Осы тақырып

казіргі таңда өзекті деп санап, оның адамзатты ойландырар бірнеше себептері бар. Ең алдымен айтар болсақ, тарихты білмей болашақты болжау мүмкін емес жағдай деп есептейміз, себебі, араға сан жылдар салып тарихи оқиғалар қайталанып отырады. Ал бұл жерде би – шешендердің қатысы ел ісіне араласып тығырықтан шығудың әділ әрі адал жолдарын қарасырған. Сол сияқты казіргі жастарымыз тарихқа көз жүгіртіп осындай сөздің майын тамызып, қисынын келістірген шешендеріміздің өмір тарихын оқып біліп ел болашағына үлкен үлестерін қосса деймін.

Екіншіден, бүгінгі таңда Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтің Ежелгі дәстүрді жалғастыру үшін «Рухани Жаңғыру» атты бағдарламасына сәйкесін табатын бірден – бір тақырып десем қателеспеймін. Жастарымыздың ата – бабамыздан қалған осы бір ерекше шешендік өнерді дамытып, аттары жойылып бара жатқан би-шешендердің есімдерін асқақтатсақ еліміздің ұлттық қалыптасуы әрі дәстүрге деген көзқарас жақсы жаққа өзгеретін еді деп есептейміз.

Елбасымыз айтқандай 2019 жыл - жастар жылы, осы жылда жастарға үлкен үміт артылуда. Қазақстанның болашағымен саясатының қарқынды дамуына таудай үлес қосатында осы саналы да 21 ғасырдың білімді жастары.

Өз ойымызды қортындылай келе, кімдердің арқасында осындай мемлекетте өмір сүріп жатқанымызды, қандай мықты тұлғалардың ұрпағы екендігімізді естен шығармайық және болашақта аманатқа қиянат жасамай елімізді асқақтата берейік. Себебі болашақтың жарқын болуы біздің қолымызда!

Би-шешендердің сөздері — халықтық тәлім-тәрбие құралы. Қазақ халқының отбасылық ортасынан бастап, ауыл-аймақпен, байтақ атамекендегі ағайын-туыстармен, көпшілікпен қарым-қатынас жасау мәдениетінің адамгершілік асыл қасиеттер аясында қалыптасуында би-шешендер сөздерінің ықпалы зор болды да, болады да. Ата-ананы, аға-ініні, бірге туысқан үлкенді-кішілі қыздарды, жеңгені, келінді, нағашыны, жиенді, қайын жұртты, көршіні, ауылы аралас ағайынды, қандас халықтарды, бүкіл адамзатты — бәрін де құрметтеу мәселелері би-шешендер сөздерінде қамтылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Смағұлова Г., Күркебаев К., Жұмағұлова Ә. Шешендік сөздердің дискурсы. — Алматы: Арыс, 2006.
2. Балақаев М.Б. Қазақ әдеби тілі. — Алматы: ДАЙК ПРЕСС, 2007. — 289-б.
3. Адамбаев Б. Қазақ шешендері. — Алматы: Білім, 2008. — 7-б.
4. Кәкішев Т. Билер сөзі. — Алматы: Қазақ ун-ті баспасы, 1992. — 11-б.
5. Қосымова Г. Қазақ шешендік өнерінің негіздері. — Алматы: Білім, 2003. — 55-б.

УДК 69:003
Руденко В.Д. (18-МАР-2), Родионова З.Н. (ВКГТУ)

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АДДИТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИНДИВИДУАЛЬНОМ ЖИЛОМ СТРОИТЕЛЬСТВЕ

Казахстан как прогрессивно развивающееся государство нацелен на улучшение уровня жизни в стране. Одним из направлений развития является улучшение (повышение) жилищного комфорта жителей, включая как удешевление и упрощение жилищного строительства, так и стремление к повышению эстетического и физического комфорта человека.

Аддитивные технологии завоевывают мир, уже существует немало примеров архитектурных объектов, построенных данным методом.

С одной стороны, применение аддитивных технологий в индивидуальном жилом строительстве значительно ускорит и упростит строительство, а также позволит спроектировать жилье любой формы и конфигурации в зависимости от желаний и потребностей человека, с другой стороны метод настолько нов, что не существует еще полноценной технологии возведения и научной и нормативной базы регулирующей постройки с использованием данного метода.

К тому же полностью не определены аспекты экономического влияния аддитивных технологий на строительство жилья, в том числе и на индивидуальное жилье.

Рассматривая программу «Доступное жилье-2020» можно отметить что немаловажную роль в распределении жилищных требований у населения является индивидуальное жилое строительство и, как следствие в программе развития выделены такие аспекты:

«Основную долю (до 50% - 60%) в общем объеме жилищного строительства в Казахстане занимает индивидуальное жилищное строительство (ИЖС).

Для стимулирования ИЖС необходимо предусмотреть:

1) развитие производства местных строительных материалов для возведения домов по новым технологиям;

2) организацию работы МИО по распространению типовых проектов строительства малоэтажных жилых домов. Данные проекты должны предоставляться гражданам бесплатно;

3) площадки под ИЖС должны отводиться массивами в соответствии с утвержденными генеральными планами, проектами детальной планировки и правилами застройки населенных пунктов;

4) отведенные под ИЖС массивы до начала строительства жилых домов должны быть обеспечены инженерно-коммуникационной инфраструктурой;

5) предоставление МИО гражданам земельных участков». [1]

Распределение сделок купли-продажи жилья на 12.12.2017г в Казахстане указывает на то что в большинстве областей интерес граждан в приблизительно равной степени распределен на индивидуальное жилье и квартиры (рис.1), а общее количество покупок ИЖС составляет почти треть от общего числа сделок.

Рисунок 1 – диаграмма сделок купли продажи на конец 2017 г. [2]

Согласно данным Комитета по статистике РК, в ноябре 2018 года количество зарегистрированных сделок купли-продажи жилья по стране составило 23 460, что на 10% выше показателей 2017 г. [3]

Если рассматривать ценовые изменения, то на декабрь 2018г. стоимость квадратного метра жилья в среднем составляла 266 868 тенге [4]. В среднем стоимость перепродажи благоустроенного жилья составила – 185 965 тенге за квадратный метр; неблагоустроенного жилья – 114 523 тенге, а арендная плата при съеме обустроенного жилья достигла 1384 тенге, что превышает показатели 2017 г. [5]

Если сравнивать изменения 2018 г. по отношению к 2017 г. То, цены продажи нового жилья повысились на 2,6%, перепродажи неблагоустроенного – на 2,4%, благоустроенного – на 1,9%. Арендная плата за благоустроенное жилье стала выше на 6%. [5]

Динамика цен на конец 2018 г. относительно 2017 г. на продажу жилья в среднем по стране увеличилась на 3,6% (рис. 2). В Астане средние цены выросли в тенге на 3,9%, в Алматы на 4,7%, в Костанае на 4,9%, в Кокшетау на 5%, в Семее на 5,8%, в Уральске на 6,3%, в Петропавловске на 6,7%, в Павлодаре на 7,6%, в Усть-Каменогорске на 8%, в Шымкенте на 9,6% (из-за чего вошел в тройку городов с самым дорогим жильем, после Алматы и Астаны). Незначительный прирост цен наблюдается в Таразе – 0,1% и Караганде – на 0,7 %. Снижение цен было зафиксировано в Актобе на 6,1 % и Актау на 6,4 %. [6]

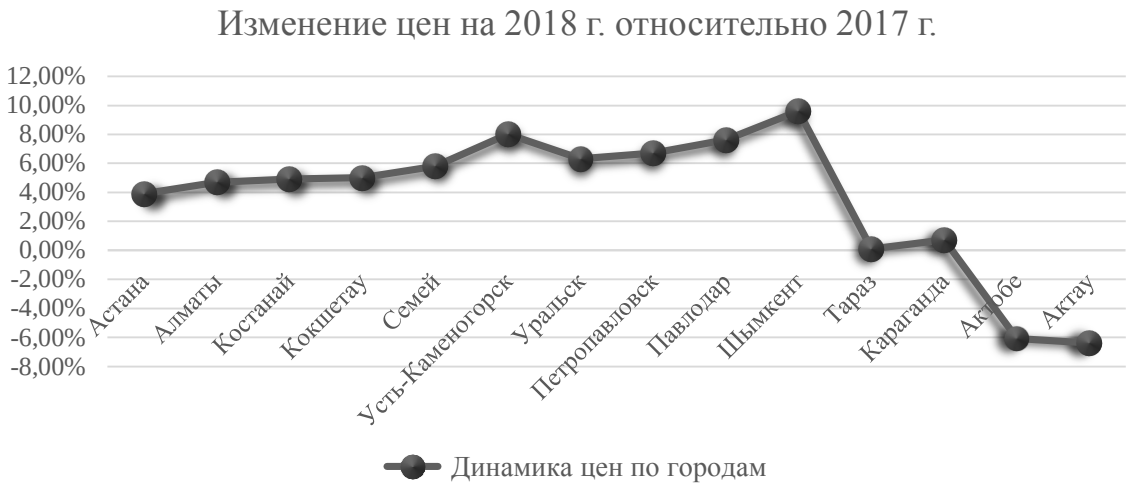

Рисунок 2 – Диаграмма изменения динамики цен по городам на 2018 г.

Как сообщает Министр по инвестициям и развитию Республики Казахстан
Ж. Касымбек в 2018 г. сдано в эксплуатацию и составляет 12,5 млн. м² нового жилья, что соответствует 0,68 м² на одного жителя. Это самый высокий показатель среди стран СНГ, в России этот показатель составляет 0,54 м², в Белоруссии – 0,40 м², в Узбекистане — 0,36 м².

В 2019 году планируется построить 13 млн м² нового жилья, что должно обеспечить 118 тыс. семей собственным жильем. [4]

Так как интерес жителей с каждым годом увеличивается относительно приобретения индивидуальных домов и коттеджей, в жилищной программе "Нұрлы жер" выделено отдельное направление по стимулированию индивидуального жил строя с соблюдением единого архитектурного стиля. В первую очередь подразумевается строительство типовых пригородных посёлков, что начали активно появляться вокруг крупных казахстанских городов в последние несколько лет.

В 2017 году стартовала реализация пилотного проекта по строительству 1 975 индивидуальных жилых домов едином архитектурном стиле, стоимостью до 120 тысяч тенге за квадратный метр в Актобе, СКО, Костанайской, Алматинской, Жамбылской и Южно-Казахстанской областях, а также обеспечения инженерными коммуникациями существующих участков для строительства. [7]

Кроме того, в Казахстане развита практика частного строительства, что позволяет спроектировать, а затем и возвести собственный дом с учетом потребностей и нужд конкретной семьи. Вместе с тем в вопросе строительства индивидуального жилья у казахстанцев существуют две главные проблемы: дороговизна строительства и материалов и дороговизна создания проекта и альбома чертежей для каждого здания, делает частный дом в экономическом плане недостижимой целью даже для представителей среднего класса.

Если рассматривать мировой опыт и тенденции развития, то эти проблемы можно решить путём создания индивидуального жилья с помощью аддитивных технологий.

Главными особенностями использования 3D-принтера можно выделить.·Большая скорость и точность в строительстве и низкие затраты труда;

· Уменьшение утилизации отходов и экологически чистые материалы;

· Небольшое число строителей и повышение безопасности рабочих. [8]

В настоящее время строительство ИЖС основано на ручном труде, что тормозит темпы строительства, влечет за собой повышенные затраты и сложности в процессах отделочных работ. При использовании 3D-принтеров в малоэтажном строительстве можно автоматизировать большинство процессов и снизить затраты на строительство и отделку [9]. При использовании аддитивных технологий легко подстраивать толщину и конфигурацию стен на стадии разработки модели в зависимости от климатических условий и нужд заказчика, что упрощает выбор утеплителя, кроме того, благодаря специальным добавкам влияние на дом погодных условий сводится к минимуму. Сами принтеры имеют малые габариты, а время сборки составляет от 30 минут до нескольких часов [10]. Также в ходе проектирования модели здания заранее планируются все коммуникационные развязки, узлы и инженерные системы образуя готовую схемы для их прокладки. При печати здания бетон подается дозированно с машинной точностью, не оставляя отходов, что существенно снижает затраты материалов [11].

В декабре 2016 г. на принтере Apis Cor в Подмосковье за 24 часа полностью построен экспериментальный образец индивидуального дома с горизонтальным армированием стен площадью 37 м², включая фундамент и крышу (рис. 3, слева). Качество поверхностей таково, что предполагало только косметический ремонт. Затраты на производство здания могут достигать до 70% экономии в сравнении с таким-же объемом работ, выполненным ручным трудом [12].

Рисунок 3 – Жилые дома, отпечатанные на 3D-принтере.

Другим примером является двухэтажный особняк в Пекине, отпечатанный летом 2016 г. компанией HuaShang Tengda за 45 дней (вместо 3 месяцев), площадью 400 м², сократив время строительства на 50–70% и трудовые затраты на 50–80%. На производство несущих конструкций было затрачено 20 тонн бетона (рис. 3, справа). Сейсмические испытания доказали, что здание способно выдержать землетрясение силой восемь баллов по шкале Рихтера [13].

В США на данный момент напечатали дом, общей площадью менее 40 м² за 2 дня. Причём в этот срок входит монтаж кровли, установка окон и сантехники. Пока строительство дома «под ключ» обходится в $ 10 тыс. В дальнейшем дом, площадью уже около 80 кв. м, планируется строить за 1 день, по цене $ 4 тыс, главная цель — оптимизировать все этапы печати дома на 3D-принтере так, чтобы подобное жильё стало доступно для небогатых застройщиков [14]. А в ОАЭ, намерены к 2030 году печатать около 25% всей возводимой недвижимости [15].

Рассмотрев все вышеперечисленные потребности казахстанцев, ценовые изменения в сторону увеличения стоимости жилья, а также особенности аспекты производства домов с помощью аддитивных технологий, представляется возможным, что в будущем печать на строительных принтерах вытеснит традиционное строительство за счет снижения трудовых, денежных и энерго затрат. Печать таких зданий позволит обеспечить большее количество семей собственным жильем в более короткие сроки, а также такие дома будут доступны не только, богатым слоям населения, но и среднему классу, что позволит улучшить социальные условия и индекс благополучности страны в целом.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Программа «Доступное жилье-2020»
2. https://wfin.kz
3. https://www.kn.kz
4. https://www.zakon.kz
5. https://timeskz.kz
6. https://krisha.kz
7. https://informburo.kz
8. Анахин Н.Ю., Грошев Н.Г., Оноприйчук Д.А. Использование 3D-принтеров в строительстве // Молодежный научный форум: Технические и математические науки
9. Пермяков М.Б., Пермяков А.Ф., Давыдова А.М. Аддитивные технологии в строительстве // European Research, 2017
10. Сембаев Б.Н., Билялова С.А. Применение 3D печати в строительстве // Электронный научный журнал. 2016. №10-3
11. Wolfs R., Salet T. An Optimization Strategy for 3D Concrete Printing.EG-ICE 2015 – 22nd Workshop of the European Group of Intelligent Computing in Engineering. 2015
12. https://3dtoday.ru
13. https://www.moya-planeta.ru
14. https://www.forumhouse.ru
15. http://integral-russia.ru

УДК 16.21.31
Серікқызы Н. (18-ОПК-1), Окушева К.К. (ВКГТУ им. Д. Серикбаева)

ИСТОРИЯ РЕФОРМЫ ПИСЬМЕННОСТИ В КАЗАХСТАНЕ

Казахский язык сформировался в XV-XVI вв. на основе языка среднеазиатских кыпчаков. Литературный казахский язык существует со второй половины XIX в.; его возникновение связано с деятельностью поэтов и просветителей Абая Кунанбаева и Ибрая Алтынсарина, а также с влиянием богатого казахского фольклора.

Объединение степных племен, родов в единое целое, завершившееся образованием и значительным укреплением к началу XVI века казахской государственности, вызвало потребность в составлении жарлыков–указов, распоряжений на общедоступном разговорном языке и ведении делопроизводства. Так входит постепенно в жизнь страны общенародный казахский язык, сложившийся на основе кыпчакского диалекта древнетюркского языка. Впервые записываются народные эпосы, героические сказания, создаются такие письменные памятники, как «Сборник летописей» Кадыргалия Джалаири (1530-1605), свод законов «Жеті жарғы» и др.[1].

Язык и письменность неразрывно связаны. По мнению большинства ученых, письменность у народов Казахстана появилась в сакскую эпоху. Источники и научные исследования говорят о том, что древние тюрки с давних пор имели государственную систему и связанную с ней письменную культуру. Казахский писатель Олжас Сулейменов в книге «АзиЯ», получившей широкий резонанс, писал, что письменная культура тюркских народов существовала даже среди шумерских, ассирийских и других племен.

И все же самым древним письмом тюрок Центральной Азии считается руническое письмо. Вообще рунами называют письмена, отчеканенные на какой-либо твердой основе. Действительно, первые тюркские письма находят на камнях. Руны обнаруживаются повсюду, где жили тюрки. Это значительная часть Евразии: Байкал, Монголия, Енисей, Лена, Алтай, Восточный Туркестан, Северный Казахстан, Фергана и Северный Тохаристан, Северный Кавказ, Дунай, Малазия и Поволжье [2].

Рунический алфавит совершенно точно соответствовал нормам древнетюркского разговорного языка. С этой точки зрения руническое письмо считалось самым совершенным.

Казахи, как и все тюркские народы, являются наследниками рунической письменности, существовавшей в VIII-X веках и известной в науке как орхоно-енисейская. Затем под арабско-мусульманским влиянием на территории Казахстана стали пользоваться арабским письмом.

Формирование казахского языка началось в XV веке. Язык стал наполняться устойчивыми слогами и новыми словосочетаниями. Письменность формировалась на основе арабской вязи, которая была в обиходе вплоть до начала 20 века. Сначала письменность применялась в основном для

дипломатической переписки. В качестве древних образцов казахской письменности того времени можно привести работы Махамбета Утемисова, письма Абулхаир хана и доклады Чокана Валиханова [3].

Однако казахский язык, хотя и имел некоторые письменные традиции, базировавшиеся на лучших приемах народного стихословосочинительства, о чем свидетельствует творчество таких деятелей литературы позднего средневековья и нового времени, как Джалаири, Майлы Қожа, Мадели, Шади-төре, до уровня общенационального литературного языка поднялся значительно позже, благодаря Абаю Кунанбаеву, Ибраю Алтынсарину, Шакариму Кудайбердыеву, Ахмету Байтурсынову, Спандияру Кубееву, Султанмахмуду Торайгырову, Магжану Жумабаеву, Жусупбеку Аймаутову, Сакену Сейфуллину, Мухтару Ауэзову.

В Казахстане арабская графика применялась в течение 900 лет с X по XX век. В 1912 году Ахмет Байтурсынов реформировал казахскую письменность на основе арабской графики, дав возможность пользоваться ею миллионам казахов, живущих за границей. Он исключил все чисто арабские буквы, не используемые в казахском языке, и добавил буквы, специфические для казахского языка. Новый алфавит, получивший название «Жаңа емле» («Новая орфография») до сих пор применяется казахами, живущими в Китае, Афганистане, Иране [4].

Окончательная нормализация литературного казахского языка была проведена в XX в. Письменность до 1930 г. существовала на арабской графике, латинизированный алфавит официально использовался с 1929-го по 1940 год.

В феврале-марте 1926 года в Баку произошло знаменательное мероприятие, Первый Всесоюзный тюркологический съезд. В нем приняли участие такие величины как Б. Чобан-заде, В. Бартольд, А. Самойлович, а среди наших соотечественников, в частности, А. Байтурсынов. Введение нового современного алфавита взамен старой арабицы было принято подавляющим большинством участников. Данный представительный съезд дал мощный импульс, легитимность и смысловую базу к переходу письменности тюркских народов СССР на латинский шрифт. К 1927 году была утверждена унифицированная общетюркская латиница «Яналиф» («Новый алфавит»).

В августе 1939 года был обсужден и утвержден проект казахского алфавита, основанный на русской графике (автор - руководитель секции казахского филиала АН СССР С. Аманжолов).

С ноября 1940 года казахская письменность в СССР была полностью переведена на кириллицу. Казахский кириллический алфавит, разработанный выдающимся лингвистом С. Аманжоловым, состоит из 42 букв. Составлен на основе алфавита русского языка. Благодаря стараниям казахских лингвистов были разработаны основы грамматики и орфографии. Надо признаться, что нынешний вариант казахской кириллицы является весьма удачным. В него включены специфичные для казахского языка звуки. Особенно преимущества алфавита Аманжолова ощущаются при сравнении с кириллическими алфавитами, которыми пользуются другие тюркские народы.

Латинский алфавит является самым распространенным в мире. Это объективная реальность сегодняшнего дня, поэтому современный мир — это мир латинского алфавита. К тому же глава государства Нурсултан Назарбаев еще в 2006 году на 12-й сессии Ассамблеи народа Казахстана поставил вопрос о переходе казахского алфавита на латиницу. В этом году Президент поручил приступить к переводу алфавита на латиницу с 2025 года [5].

По латинской письменности обучались несколько поколений, которые достигли немалых высот, развивая казахскую литературу, культуру и науку, которые и по сегодняшний день востребованы. Но на сегодняшний день перед казахстанцами стоит задача по вхождению в 30 наиболее конкурентоспособных стран, который в свою очередь требует пересмотра многих направлений в развитии страны, в том числе изменения алфавита.

Письменность - это социальное явление, отражающее духовный, культурный рост и уровень развития каждого народа. Это золотой мост, соединяющий прошлое, настоящее и будущее.

Латиница занимает лидирующее положение в мире, поскольку ею пользуются более 4 млрд. населения планеты.

Казахский язык при переходе на латиницу получит возможность отражения в сети Интернет, станет доступнее для изучения, а также поможет нашим гражданам в овладении иностранными языками. А самое главное - Казахстан сможет быстрее интегрироваться в мировое сообщество.

В последние годы язык мировой науки и техники, электронные средства массовой информации, основанные на латинском алфавите, а также приоритет английского языка во всем мире, и постепенный переход некоторых тюркских народов на единый латинский алфавит, привели к возникновению вопроса о переходе казахского национального письма на латиницу. Это, безусловно, серьезная проблема, требующая больших материальных затрат, комплексного подхода и глубокой оценки со стороны ученых и экспертов.

Перевод казахского языка на латинскую письменность привнесет новые элементы во взаимоотношения казахского и русского языков. В перспективе эта мера приведет к усилению позиций казахского языка как государственного языка, но в ближайшее время могут возникнуть трудности с освоением латиницы людьми среднего и старшего возраста, что может способствовать определенному напряжению в казахской этнонациональной среде [6].

«Одним из приоритетных задач программной статьи Главы государства Нурсултана Назарбаева «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» является поэтапный переход на латинскую графику.

Таким образом, язык и его развитие – это, прежде всего, сохранение своей идентичности и суверенитета. Возврат казахского языка на латиницу приведет к тому, что он займет достойное место среди тюркских языков и будет использоваться во всех странах тюркского мира.

Президент Республики Казахстан Нурсултан Абишевич Назарбаев утвердил своим указом алфавит казахского языка, основанный на латинской

графике. 19 февраля 2018 года внесены изменения в Указ Президента Республики Казахстан «О переводе алфавита казахского языка с кириллицы на латинскую графику».

Список литературы

1 Казахский язык//Большая советская энциклопедия: в 30 т./3-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1969-1978.

2 Айдаров Ғ. Күлтегін ескерткіші. Алматы: Ана тілі, 1995. – 232 бет.

3 Аманжолов А.С. История и теория древнетюркского письма. – Алматы: Мектеп, 2003. – 368 с.

4 Байтұрсынов А. Тіл тағылымы. Алматы, 1992. - 448 бет.

5 Указ Президента Республики Казахстан от 26 октября 2017 года № 569 «О переводе алфавита казахского языка с кириллицы на латинскую графику» (САПП Республики Казахстан, 2017 г., № 50-51-52, ст. 326).

6 Шарипбай А. Қазақ жазуын латын графикасына ауыстыру негіздемесі. – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, 2014. – 43 Б.

ӘОЖ 1(574)
Серіктаева А.С. (17- МКК-1), Болгауова Г.Т. (ШҚМТУ)

ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ЖЕТІ ҚЫРЫ: ДАЛА МӘДЕНИЕТІ МЕН ФИЛОСОФИЯСЫНЫҢ ӘЛЕМ ӨРКЕНИЕТІНДЕГІ ОРНЫ

Өркениет – қоғамның материалдық және рухани жетістіктерінің жиынтығы. Ал Дала өркениеті – түркі тектес халықтардың, соның ішінде қазақтардың материалдық және рухани құндылықтарының даму сатысы, әлемдік өркениет бөлігі. Еуразиялық кеңістік аумағындағы мәдени байланыстардың бірнеше өркениеттік- мәдени сабақтастықты сіңірген әрі бай, әрі көне тарихы бар. Қазақстанның қазіргі аумағында сан түрлі тайпалар мен халықтардың жолы түйісіп жатыр.

Дала өркениеті әлемдік қауымдастықта және түркі өркениетінде ойып тұрып орын алатыны белгілі. Дегенмен, қазіргі уақытта Дала өркениетінің түркі өркениетіндегі орны еленбей келеді. Яғни, басты мәселе - өзіне лайықты әлемдік деңгейдегі бағасын ала алмауы.

Өзіміз білетіндей, 2018 жылдың 21 қараша күні Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласы жарық көрді. Бұл мақала «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласының жалғасы болды. Аталмыш мақалада Қазақ халқының тереңнен бастау алатын тарихи және мәдени ерекшеліктеріне сондай- ақ, әлемдік өркениетке қосқан өзіндік үлесі туралы жазылған. Елбасының «Ұлы даланың жеті қыры» мақаласын оқып шығып, «Ұлт тарихын, мәдениетін танудың жаңа кезеңі басталды. Оның әлем өркениетіне зор үлес қосқанын дәлелдейтін мезгіл жетті» деген ойға келдім. Өйткені Қадыр Мырза Әлі ағамыздың «Біздің тарих бұл да бір қалың тарих, оқулығы жұп- жұқа бірақтағы» дегендей, біздің осыған дейін төл тарихымызды меңгеруде белгілі бір шеңберден аса алмай, оқиғаларды таңдамалы және конъюктуралық тұрғыдан сипаттауға басымдық беріп келгеніміз жасырын емес. Енді осындай олқылықтардың орнын толтырып, сананы жаңғыртар сәт туды. Өйткені, бүгінде тәуелсіз Қазақстан экономикасы қуатты, тұрақты даму жолына түскен, өзіндік ұстанымы мен көзқарасын еркін білдіре алатын мемлекетке айналды. Осыны ескерген Елбасы «Ұлы даланың жеті қыры» мақаласымен ұлт тарихын танып- білудің жаңа кезеңін бастап беріп отыр. Стратегиялық сипатқа ие мақала көпқырлы әрі ауқымды тарихымызды дұрыс түсініп, қабылдауға шақырады. Яғни, әлемдік өркениетке қосқан үлесіміз бен жаһандық даму үрдісіне тигізген зор септігімізді қайтадан зерделеп, дүниежүзіне жаңаша дәріптеуге үндейді.

Бұл мақаланы жазудағы мақсатымыз - мемлекет басшысының «Ұлы даланың жеті қыры» мақаласын талдай отырып, Дала философиясының түркі өркениетіне қосқан үлесін және алатын орнының ерекше екенін дәлелдеу.

Қазақ философиясы қалыптасуының маңызды қайнар бұлақтарының бірі ерте түркі жазбасы болып табылады. Бастапқы ескерткіштердің тас плиталар мен балбал тастарда, жартастар мен тұрмыс жабдықтарында сақталғаны белгілі. Бізге дейін жеткен санаулы ерте түркі жазбасының мәтіндерінде түркілердің

ата - бабаларының жоғарғы адамгершілік қасиеттер туралы этикалық мәселелер молынан кездеседі.

Елбасымыз «Қазақтың кейбір ру тайпаларының атаулары «қазақ» этнонимінен талай ғасыр бұрын белгілі болған. Осының өзі біздің ұлттық тарихымыздың көкжиегі бұған дейін айтылып жүрген кезеңнен тым әріде түркі заманында жатқанын айғақтайды. Біз айтқалы отырған Дала мәдениеті мен философиясы даламызға сырттан келген жоқ, керісінше, көпшілігі осы кең байтақ өлкеде пайда болып, содан кейін Батыс пен Шығысқа таралды» - дей отырып, тарихымыз түркі заманынан бастау алатынын айтқысы келді.

Қазақ жері батысында Еділдің төменгі ағысынан, шығысында Алтай тауларына дейін, солтүстіктегі Батыс Сібір жазығынан, оңтүстіктегі Қызылқұм шөлі мен Тянь - Шань тау жүйесіне дейін созылып жатқан ұлан байтақ аумақты қамтиды. Елбасы өзінің мақаласында «Қазақтардың және Еуразияның басқа да халықтарының тарихында Алтайдың алар орны ерекше. Осынау асқар таулар ғасырлар бойы Қазақстан жерінің тәжі ғана емес, күллі түркі әлемінің бесігі саналды» деп ерекше атап өтті. Елбасы Н. Назарбаевтың «Мәдени мұра» бағдарламасы бойынша елімізде соңғы 2-3 жылда көптеген игілікті істер атқарылды. Соның бір нақты дәлелі, Өр Алтайдың төріндегі өткізіліп жүрген "Алтай – түркі әлемінің алтын бесігі" фестивалі болса керек. Шынымен де, еліміздің шығысында орналасқан Алтай– ежелгі түркі халықтарының кіндік жұрты болып саналады. Ол тек түркі әлемінің ғана емес, Шығыс Азия мен Сібірдің арасын мекен еткен халықтардың отаны. Археологиялық зерттеулер мұны нақты дәлелдеп берді.

Еліміздің Еуразия құрлығының кіндігінде орналасуы ежелден әртүрлі мемлекеттер мен өркениеттер арасында транзиттік «дәліздердің» пайда болуына септігін тигізді. Ұлы Жібек Жолы – Қытай жерінен басталып, Қиыр Шығыс пен Еуропа елдеріне беттеген керуен жолы. Бұл жолдың басым бөлігі Орта Азия мен Қазақстан жерінің үстімен өтті. VI - VII ғасырларда Қытайдан бастау алған керуен Жетісу мен Оңтүстік Қазақстан даласын кесіп өтетін. Отырар, Тараз, Сайрам (Испиджаб), Түркістан (Яссы), Суяб, Баласағұн т.с.с көне қалалар тек сауда ғана емес, мәдениет және ғылым орталықтары болды.

Қазақтың ежелгі даласындағы түркі тілді мәдениеттің терең астарлы тарихына үңілетін болсақ, онда әлемдік мәдениетке өзіндік үлесін қосатын талай мәдени мұраның қорына тап боламыз. Оның өзара түсіністікті құптайтын рухани табиғаты бар екенін қазіргі заманның көзі қарақты гуманитарлы саланың мамандары байқап отыр.

Көне түркілік жазба ескерткіштері баяғы заманның өзінде түркі мәдениетінің, руханиятының біршама биік деңгейге көтеріле алғанынан хабардар етеді. Түркі мәдениеті кезеңіндегі руникалық жазулар арқылы Күлтегін ескерткішінің мәтініне, оның мағынасына назар аударып, қазіргі кезеңде оның дүниетанымдық құрылымына талдау жасауға бет бұра бастадық. Бұл ескерткіш түркілік хаткерлік мәдениетінің нағыз тарихи мұрасы екені белгілі. Қазақ жерінен табылған «руникалық», яғни құпия жазулар деген атқа ие болған ежелгі түркілердің жазулары қазақ жерінде жазу болғанының әрі көне жазулардың пайда болған жері екенінің айғағы.

Шын мәнінде, түркілік этикалық ойлаудың бастау көзі аты аңызға айналған атақты ойшыл және жырау Қорқыт Ата болып табылады. Сырдариялық өзен алабын мекен еткен оғыз - қыпшақ тайпаларының тарихындағы оның алатын орны айрықша. Ол туралы аңыз- әңгімелер оғыз-қыпшақ мәдениетінің тікелей мұрагері ретінде саналатын қазақтарда және олармен көршілес түрікмендерде мейлінше кең тараған болатын. Қорқыт Ата мұрасы жалпытүркілік ортақ игілік екені еш күмән туғызбайтын болса да, түркі халықтарының әрқайсысы оны өзінікі санайтынын қаперде ұстауымыз керек. XIX жүзжылдықтың ортасында Қорқыт туралы қазақи аңыздар Ш.Ш.Уәлихановтың, В.В. Радловтың, В.В. Веляминов - Зерновтың және т. б. еңбектерінің нәтижесінде Ресей мен Еуропада мәлім бола бастады. Кеңес уақытында Қорқыт Атаға арнап А.В. Затаевич, М.О. Әуезов, А.К. Жұбанов пен Ә.Х. Марғұлан еңбектер жазды.

Қазақ халқының қалыптастырған рухани құндылықтары арасында ақын-жыраулар шығармашылығы маңызды орын алады. Кез келген рухани әлемде қалыптасқан және дамыған идеялар мен құндылықтарға, әртүрлі маңыздылықтар мен мағыналы дүниелерге терең назар аударып, олардың өз заманына ғана емес, сонымен қатар болашақ ұрпақ пен өркениет үшін де өзектілігі зор екенін атап көрсетіп отыратын көрнекті тұлғалар болады. Солардың қатарына шығыс әлемінің ұлы данагөй ойшылы, көрнекті философы Әбу Насыр Мухаммед ибн Ұзлағ Әл - Фарабиді жатқызамыз. Ол ғылым мен білімдегі, адам мен әлемдегі ең терең байланыстарды, қасиеттерді, сипаттарды құндылық ретінде өрнектей білген. Сондықтан Әл - Фарабиді энциклопедист-ғалым деп танимыз, оның «Екінші Ұстаз» (Аристотельден кейінгі) деп құрметті атаққа ілінгені де бекер емес. Ал Әл- Фарабидің Фараб қаласынан, яғни Отырар қаласынан шыққанын ұмытпағанымыз жөн болар.

Тарихи кезеңдердің жаңа дәуірі туғанмен де Қожа Ахмет Ясауи айтқан ар, ұят, әдеп, әділеттілік сияқты руханилықтың мәңгі категориялары өз құнын ешқашан жоймақ емес. Бұл ұғымдар қоғамның формациялық тұрғыда, дамудың қандай сатысында тұрғанына, қандай өркениеттің өкілі екеніне қарамай- ақ адамдардың рухани дидарын байқатушы негізгі белгілер болып қала бермек. Әрине, Қожа Ахметтің «Диуани хикметі» айырықша құндылығы бар, ол ғасырлардың сынағынан өткен рухани мұра екені анық. Ол кісінің де Түркістаннан шыққанын ұмытпайық.

Көшпелілер философы (Ш.Уәлиханов), алты алаштың қамқор атасы атанған Асан Қайғы тарихта болған тұлға. Асан Қайғыны Қазақ Ордасы өзіндік егемендігін ала бастаған кезде тарихи дәуірдің ғұламасы ретінде қазақ халқының бірігуіне, жас мемлекеттің өмір салтын, аймағын зерттеп білуге үлес қосқан тұлға деп тануға болады. Асан Қайғының өмір бойы іздегені – адамдардың өміріне ең қолайлы мекен екені белгілі. Ол бұл жерде адамдар тең құқықты және бәрі де бақытты болуға тиіс, яғни Асан Қайғы әлеуметтік-утопиялық идеяны көтере отырып, өзінен кейінгі қазақтың қоғамдық ой-пікірінің, жаңа мұраттардың қалыптасуына үлкен ықпал етті.

Абай – еуроазиялық көлемдегі тұлға екені сөзсіз. Еуропа мен Азия көптеген ғасырлар тоғысында орыс және түркітілдес халықтар мәдениетінің

тарихын бір арнаға қосатын негіз болды. Абай мұрасы – бұл халық даналығының, шығыс мәдениетінің, орыс әдебиетінің, қоғамдық- саяси ойдың және өз бастауларын антика дәуірінен алатын батыс мәдениетінің синтезі.

Бұл айтып өткен мәдениет мұралары да, атақты тарихи тұлғаларымыз да тарихымыздың бір бөлігі. Ал бұның ішінде айтылмағандары қаншама. Қазақтың этикалық философиясын айқындай түсу үшін осы уақытқа дейінгі Күлтегін жазбаларынан бастап, Қорқыт, Әл - Фараби, Қ.А. Ясауимен жалғасын табатын, Абай және т. б. тұлғалардың даму тарихындағы орны және олардың философиялық көзқарастары мен идеялары Шығыс халықтарының рухани мәдениеті мен діни ойының тарихында қомақты орын алғандығы айғақталды. Қорыта келгенде, бұл жәдігерлер Ұлы даланың жаһандық өркениеттегі орнына тың көзқараспен қарауға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Нұрмұратов С.Е., Ғабитов Т.Х, Қазақ философиясы тарихы. Ежелгі дәуірден қазіргі заманға дейін. – т. 1. Қазақ философиясының қалыптасуы. Алматы: ФСДИ ҚР БҒМ, 2014, – 400 б. http://pps.kaznu.kz/2/main/fileshow2/23052/46/1/11/0

2. Нұрмұратов С.Е., Барлыбаева Г.Ғ., Мейірманов А.Д. Әлжан Қ.Ұ., Ошақбаева Ж.Б., Аташ Б.М., Қоңырбаева К.М., Сатер, Қазақ руханияты: тарихи- философиялық және этномәдени негіздер. Ұжымдық монография / З.К. Шәукенованың жалпы редакциялауымен. – Алматы: ҚР БҒМ ҒК ФСДИ, 2013. – 375 б. http://pps.kaznu.kz/kz/Main/FileShow/958912/75/124/3157

3. Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. Алматы: “Аруна Ltd.” ЖШС, 2005.

4. Назарбаев Н.Ә. Тарих толқынында. Алматы: Атамұра, 2003. – 288 б. http://personal.akorda.kz/images/file/959b66d4788891c7fce7e8c3da605f72.pdf

5. Назарбаев Н.Ә. Тәуелсіздік дәуірі. Астана: 2017. – 508 б. http://personal.akorda.kz/images/file/38c124e6864be4e165f7b53504281d9e.pdf

6. Аманжолов А.С. История и теория древнетюркского письма. Алматы, 2003. – 368 с. http://elib.kaznu.kz/app/voyager/books/1247/1526377627334.pdf?v=e121

7. Орынбеков М.С. Қазақ философиясына кіріспе//Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының хабарлары. Қоғамдық ғылымдар сериясы. 1993.

УДК 332.1 (571.150-25) 16/18
Сулоев А.С. (АлтГТУ, Э-85), Никулина И.Н. (АлтГТУ), Калиева К.С. (ВКГТУ)

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ БАРНАУЛА В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX в.

Первая половина XIX в. для Барнаула была временем роста и развития города и металлургического производства. Барнаул получил статус горного города. В начале XIX в. Алтайский горный округ занимал первое место в России по производству серебра и свинца, второе место – по меди и третье – по добыче золота [1; 53]. Кульминационным моментом в развитии горнодобывающей промышленности стал период 1799 – 1806 гг. Годовая выплавка серебра была примерно равна 1200 пудов. Примечательно, что округ оставался регионом жесткой эксплуатации, несмотря на высокий уровень добычи серебра. Основу составляли крестьяне, выполнявшие трудоёмкие работы. Мастера же и работные люди находились полном подчинении администрации завода [1; 53].

Перестройка Колывано-Воскресенского медеплавильного завода в Колыванскую шлифовальную фабрику в 1800 - 1802 гг. позволила вывести горнодобывающую промышленность на новый уровень своего развития. Происходило превращение центра Колывано-Воскресенского округа - Барнаула в "Сибирские Афины" [2; 44]. Такое сравнение с Афинами было не случайно, поскольку в первой половине XIX в. город по своему культурному развитию был лидером среди других сибирских округов.

При рассмотрении производства на алтайских заводах следует отметить ряд особенностей. Во-первых, господство ручного труда и несовершенных рутинных технологий, во-вторых, вышесказанное обуславливало застойный характер всего производства. В этой связи выбирался экстенсивный путь развития, выражающийся в строительстве новых заводов и увеличении числа рабочих [3; 84-85].

С течением времени наблюдалось падение среднегодовой выплавки серебра, поэтому принимались энергичные меры по преодолению наметившегося падения. Также следует отметить, что спад в добыче был вызван тем, что заводские корпуса быстро ветшали и приходили в негодность, ведь в качестве основного материала для строительства выбирали дерево, которое было подвержено вредному воздействию газов и влаги.

Строительство в 1804-1805 гг. Змеиногорского сереброплавильного плавильного завода, в 1816 г. – Гурьевского обеспечило наибыстрейшее развитие Алтайского горного округа. Особенностью горнозаводской промышленности стала зависимость от естественных условий, т.е. от наличия месторождений полезных ископаемых. В этой связи происходило изменение горнорудной базы алтайских заводов: Змеевский рудник истощался, его место занимали Зыряновский и Салаирский рудники [1; 53-55].

Примечательно, что феодально-крепостнические порядки сдерживали использование научно-технического потенциала, которым обладал Алтай. Ведь

горный округ был изолирован как от внешнего притока населения, так и от идей и веяний, царивших в ту эпоху [1; 53].

В 1808 г. под руководством Петра Фролова в Змеиногорске была построена рельсовая дорога для перевозки руды на завод. Общая длина её составила около 2 км. В Барнауле руда из Змеиногорска взвешивалась в важне. В настоящее время важня находится на территории Барнаульского завода, рядом со второй плавильной фабрикой [2; 45].

Экономическое развитие Барнаула было бы невозможно без Барнаульского сереброплавильного завода. Его строительство позволило к 30 - м гг. XIX в. сформировать архитектурно-градостроительный ансамбль, занимающий площадь порядка 17 га. Сам завод был построен в 1736-1744 гг. Пожар 1808 г., когда сгорела вторая плавильная фабрика Барнаульского сереброплавильного завода, дал повод администрации завода приступить к строительству заводских корпусов и фабрик из камня и кирпича [2; 44].

В 1809 г. приступили к постройке кирпичных корпусов. Строительство было начато со второй плавильной фабрики. Проект был предложен Михаилом Лаулиным. Позже в 1828 – 1839 гг. проведена реставрация стен фабрики, которая позволила укрепить стены и фундамент. Перестройкой первой плавильной фабрики занимались архитекторы А.И. Молчанов, Л.И. Иванов, Я.Н. Попов. После возведения каменных корпусов плавильных фабрик была перестроена заводская плотина, которая нуждалась в реконструкции после наводнения 1793 г. Восстановлением плотины руководил И.Черницын. После восстановления плотина стала грандиозным гидротехническим сооружением. Помимо повышения её прочности предпринимались попытки придать привлекательный архитектурный облик: был образован бульвар, соединяющий пруд и заводскую территорию, позже по проекту Я.Н. Попова на плотине был построен павильон.

На заседании Горного совета 20 февраля 1818 г., было принято предложение, поступившее от начальника Колавано-Вознесенских заводов П.К. Фролова, о строительстве в Барнауле горного госпиталя, училища, богадельни с церковью, а также обелиска в честь 100-летия горнозаводского дела на Алтае. Место под строительство было определенно на пустыре, у северного конца плотины. В 1819 г. начались строительные работы под руководством известного архитектора А.И. Молчанова [4; 30]. Первой постройкой было здание заводского госпиталя, строительство которого по проекту А.И.Молчанова было завершено в 1845 г. На возведение двухэтажного лазарета на 130 мест ушло 26 лет. На сегодняшний день данное здание сохранилось в своём первоначальном виде и является одним из памятников архитектуры в Барнауле. Напротив было построена заводская богадельня, во дворе которой была заложена церковь Димитрия Ростовского. Строительство данного комплекса было завершено в 1840 г. Проект был предложен Я.Н. Поповым. Современники считали церковь самым красивым местом в Барнауле. Ведущее положение в архитектурном ансамбле площади занимало здание горного училища, строительство которого было завершено в конце 1860 г.

Завершающим элементом композиции площади явился обелиск в честь 100-летия горного производства на Алтае. Общая высота памятника составляет около 14 м [3; 84]. После установления на постаменте обелиска барельефа с профилем А.Н. Демидова площадь получила название Демидовской [5; 98].

Как известно, алтайские заводы и рудники находились в аренде Министерства финансов с 1830 по 1855 гг. Министерство взяло на себя все расходы по их содержанию, а Кабинет, в свою очередь, продолжал получать ежегодный доход в размере 1 тыс. пудов серебра. Руководство осуществлялось горным начальником округа, а "высшее наблюдение и распоряжение" за его деятельностью возлагалось на Главного начальника Алтайских горных заводов.

Первым Главным начальником стал Е. П. Ковалевский, а горным начальником стал Ф. Ф. Бегер. Период их службы ознаменовал ограничение частнопредпринимательской деятельности, в частности – запрещение "устраивать кому-либо лесопильные мельницы и другие заведения, требующие огненного действия" [2; 55].

Наряду с горнодобывающими предприятиями в 1817 г. в Барнауле было 5 мыловаренных и 1 кожевенное заведение. Это были небольшие мастерские, производившие незначительное количество продукции. К середине XIX в. в Барнауле имелось 12 частных фабрик (4 кожевенных, 4 гончарных, 3 мыловаренных, 1 салотопленное заведение), которые обслуживали 14 наемных работников, числилось 17 свободных ремесленников [6; 47].

Таким образом, Барнаул в первой половине XIX в. являлся одним из крупных экономических и культурных центров Сибири. С 1823 г. в Барнауле действует старейший в Сибири краеведческий музей.

Список литературы

1.Кунгурова Е.В., Никулина И.Н. История горнозаводского производства на Алтае в документах и материалах XVIII-XIX веков: Учебное пособие. Барнаул: Изд-во АлтГТУ, 2003.

2.Старцев А.В., Тяпкин М.О., Тяпкина О.А. История Барнаула: Учебное пособие для средней школы. Барнаул: ОАО «Алтайский полиграфический комбинат», 2000.

3.Щеглова Т.К., Контев А.В. История Алтайского края XVIII-XX вв.: Научн. и документ. материалы. Барнаул: БГПУ, 2004.

4. Барнаул. Летопись города - хронология, события, факты. Барнаул: "А.Р.Т.", 2007.

5. Степанская Т.М. Демидовская площадь/Барнаул: Энциклопедия. Барнаул: Изд-во Алт. гос. ун-та, 2000.

6. Ивонин А.Р., Скубневский В.А. Барнаул/ Энциклопедия Алтайского края. Т. 2. Барнаул: Алт. книжн. изд-во, 1996.

УДК 808.55
Талгатова Е.С. (18-ТФК-1), Асавбаева Г.Б. (ВКГТУ им. Д. Серикбаева)

СЛОВА-ПАРАЗИТЫ В РЕЧИ

Одной из важнейших проблем современного общества является проблема культуры речи. К основным коммуникативным качествам культурной речи относятся чистота и правильность. Наиболее часто чистота речи нарушается из-за использования так называемых слов-паразитов. В лингвистической литературе имеется целый ряд терминов, определяющих слова-паразиты: «незнаменательная лексика», «лишние слова» (О.Б. Сиротина), «вставные элементы» (Т.А. Ладыженская), «упаковочный материал» (Л.В. Щерба), «слова-заменители» (Е.А. Земская), «навязчивые слова», «слова-пустышки», «мусорные слова» и т.п. Слова-паразиты – лингвистическое явление, выраженное в употреблении лишних и бессмысленных в данном контексте слов, которые имеют место в спонтанной, слабо контролируемой устной речи. Появление таких слов есть нарушение правил языка, отступление от принципа экономии речевых усилий.

Причины появления и употребления слов-паразитов были рассмотрены в трудах ряда ученых-лингвистов [1: 9], [2: 94]. Среди них можно выделить:

1. Ограниченный (бедный) запас слов. По мнению лингвистов, это основная причина появления слов-паразитов в речи. Человек хочет что-либо сказать, а нужное слово не вспоминается. И для того, чтобы потянуть время в поисках этого самого слова и используется слово-паразит. Примерами могут служить такие слова: «типа», «как бы», «это самое», «короче», «таки», «ну», «вот», «в общем-то», «на этом», «значит», «походу», «сложно сказать» и другие.

2. Страх публичных выступлений. Выступление – это своего рода испытание, где человек предъявляет себя слушателям и зрителям. Он знает, что его будут оценивать и это порождает излишнее волнение и переживание. Напряженное состояние оратора – одна из главных причин появления слов-паразитов у людей, не страдающих бедностью словаря. Высокий уровень волнения просто вынуждает прибегать к простому запасу слов. Здесь появляются всем известные: э-э-э, а-а-а, м-м-м и т.п.

3. Тактический ход. Есть люди, которые намеренно используют в своей речи слова-паразиты, и это бывает даже уместным. Подобный стиль общения - простой тактический ход в ситуации, которая требует времени на размышление. Это становится частью имиджа, образа оратора, к примеру, ну, как вам сказать…, видите ли…, понимаете какое дело ..., все дело в том... и т.д.

4. Спонтанность, неподготовленность речи. Мыслить и говорить одновременно – отличительное качество хорошего оратора. К сожалению, не всем оно присуще. Наблюдения лингвистов показывают, что наибольшее количество слов-паразитов применяется тогда, когда человек начинает припоминать какие-либо детали, когда цитирует или меняет структуру высказывания. В этот момент активизируются мыслительные процессы, и происходит напряженная работа по поиску нужного слова, для логичного

использования его во фразе: значит, так сказать, короче, в общем-то, в принципе, например, и т.д.

5. Привычка или мода на слова. Окружение очень сильно влияет на возникновение в речи слов-паразитов, многие из которых произносятся только потому, что все рядом так говорят. Чаще этой «моде» подвержены подростки (прикольно, по - любому, по жизни, жесть, по ходу, пипец), реже взрослые (допустим, собственно говоря, стало быть, по поводу). Здесь же можно отметить слова, используемые для эмоциональной окраски речи: блин, черт, ваще, да не вопрос и т.д.

6. Низкая культура поведения. Необычайно распространены матерные слова-паразиты. Их чрезмерное употребление в речи для связки слов свидетельствует о том, что перед нами человек с низкой культурой поведения.

Таким образом, анализ основных причин появления слов-паразитов показывает, что подобные слова не несут никакой смысловой нагрузки, не обладают информативностью, а лишь призваны выполнять в речи роль слов-связок, накрепко закрепившихся в лексиконе человека, ставших привычкой. Следовательно, они выполняют, как минимум, две функции: 1) заполняют возникшие в речи паузы бессмысленными словами, 2) служат сигналом слушающему о том, что диалог продолжается и скоро будет получен ответ.

В существующей по рассматриваемому вопросу литературе [1; 2 и др.] высказывается мнение о том, что самыми частотными в употреблении являются такие речевые паразиты, как короче, ну, как бы, это самое, типа, вообще-то (ваще), понимаешь ли, на самом деле и др.

Но современная устная речь постоянно пополняется новыми словами паразитами под влиянием языковой моды, социальных и культурных факторов. Осуществляется это как силами родного языка, так и с помощью заимствований.

При этом можно наблюдать следующие процессы:

1. Заимствованное слово не имеет аналогов в языке. Употребляется к месту и не к месту в силу того, что говорящий или не до конца понимает его значение, или таким образом пытается достичь каких-то специфических целей (показать принадлежность к обособленной группе людей, любителей аниме. «Ну смотри, какой кавайненький! Сплошной кавааай...» (Кавайный — от японского кавайи — прелестный, милый. Кавайным может быть все, начиная от белого пушистого зверька и заканчивая симпатичным молодым человеком).

2. Заимствованные слова используются вместо русского аналога: кул, кульненько (cool — здорово, круто); лук (смотреть, выглядеть, или вместо сущ. — образ); фейк (провал, неудача, выражение досады); сорян (от sorry — извините, мне жаль); сэнкс (thanks — спасибо); фейл (fail — провал); го (go — идти). «Это был такой фейл, ты бы видел! Фейл года, однозначно!»

3. В самом русском языке появляются новые выражения, авторские окказионализмы, которые впоследствии могут обосноваться среди слов-паразитов и прижиться в речи: фигачиться; очешуительно; шикардос; ништяк.

4. Под влиянием закона экономии речевых средств происходит сокращение конструкций, постоянно повторяемых в речи. Сращение конструкций воедино (в том числе вызванное стремлением ускорить обмен

репликами в сети): будьспок, фуотстой, (лолшта, гычо), споки-ноки, ма (от е"ма"е), как" бэ, паходу, ничосе.

Слова- паразиты мешают говорить четко и информативно, они являются яркими признаками неуверенности, могут превратить речь в поток бессвязных предложений. Упрощают процесс взаимопонимания, и, как следствие, избавляют спонтанную речь от громоздких синтаксических конструкций: «Пойдем в город: погуляем в центре, по магазинам пройдемся, сходим в кино…» = «Пойдем в город, в кино сходим, в магазины, тыры-пыры/ то-се».

Существует мнение, что слово- паразит, живущее в лексиконе человека, может рассказать о его натуре, характере мышления и видения мира. Так зачем рассказывать о себе больше, чем бы хотелось? Употребление таких слов может быть частью игры актеров (изображение людей невежественных, с низкой культурой), средством намеренного создания определенного образа.

Однако слова-паразиты - это частичка практически каждого человека, который с огромным трудом с ними расстается. Прилагая достаточно усилий - старается контролировать речь. Слова паразиты мешают межличностной коммуникации, возникает необходимость от них избавляться. Частое употребление в процессе общения слов-паразитов может указывать на неуверенность собеседника в своих собственных силах, кроме этого они засоряют речь и путают мысли. Поскольку мышление и речь взаимосвязаны друг с другом, то и мысли будут простыми и ясными, если речь будет чистой.

В ходе исследования речевых паразитов русского языка, нас заинтересовал вопрос: какова роль подобных слов в казахском языке? Обзор имеющейся литературы показал, что в казахском языке слова паразиты мало исследованы и требуют отдельного рассмотрения [3]. Нами составлен приблизительный список слов-паразитов казахского языка: жаңағы, не ғой, негізі, аты не еді, мысалы, ойлашы, жалпы, қысқасы, шыны керек, мына и др.

В ходе сопоставления обнаружилось, что многие из них служат эквивалентами имеющихся в русском языке слов-паразитов. Это значит, что причины появления, критерии классификации и функции казахских речевых паразитов во многом схожи с русскими.

Литература:

1. Левонтина И.Б. О словах-паразитах. Действительно ли эти слова лишние в языке? // Первое сентября. Русский язык. – Москва, 2004. – № 15. – С. 7-15.

2. Кожевникова К. Спонтанная устная речь в русской эпической прозе. – Praha, 1970. – 117с.

3. Ардақ Қ. Паразит сөздерді кімдер айтады? // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://massaget.kz/.

4. Атлас Е.А. Функции пауз в русской спонтанной речи.
Дипломная работа. – М., РГГУ, 1998

5. Береговская Э.М. Молодёжный сленг: формирование и функционирование. // «Вопросы языкознания», 1996, № 3, с.32-41

УДК 669.536
Телтаева Э.Ж. (18-МОП-2п), Иманбекова А.Б. (18-МОП-2п), Ней Е.Ф. (ВКГТУ)

SOME ASPECTS OF COPPER FLOTATION FROM ZINC CONCENTRATE AT ZHEZKENT MINING-PROCESSING FACTORY

Flotation is the process of separation of small solid particles (mainly minerals) in an aqueous suspension (pulp) or solution, based on the selective concentration (adsorption) of particles at the phase boundaries in accordance with their surface activity or wettability. Hydrophobic (poorly wetted by water) particles are selectively fixed at the interface (usually gas and water) and separated from hydrophilic (well wetted by water) particles.

First oil flotation was proposed (W. Hines, UK, 1860). For its implementation, the crushed ore is mixed with oil and water; at the same time, sulphide minerals are selectively wetted with oil, float with it and are removed from the surface of the water, and rocks (quartz, feldspar) are drowned in water. In Russia, oil flotation was used to enrich graphite ore (Mariupol, 1904). Later, this method was improved: the oil was dispersed to the emulsion state, which made it possible to extract thin sludges, such as manganese ores. The ability of thin hydrophobic particles to retain on the surface of the water, while hydrophilic sinks in it, was used to create film flotation (A. Nibelius, USA, 1892; A. McQuisten, Great Britain, 1904) [1].

In the process of froth flotation, the particles treated with the reagents are carried to the surface of the water by air bubbles, forming a foam layer, the stability of which is regulated by the addition of frothers. Various methods have been proposed for the formation of bubbles: the formation of carbon dioxide, due to a chemical reaction (S. Potter, USA, 1902), the evolution of gas from a solution with decreasing pressure (F. Elmore, Great Britain, 1906) - vacuum flotation, vigorous pulp mixing (mechanical flotation), passing air through small holes (pneumatic flotation). Fine bubbles for flotation from solutions are also obtained by electrolytic decomposition of water with the formation of gaseous oxygen and hydrogen (electroflotation) [2].

Since the beginning of the 20th century, the processes of processing and enrichment of mineral raw materials have been continuously improved. One of the most important was the development of the method of froth flotation. Work on this technology took a lot of time, something was done wrong, but in the end, it acquired the current look and became an integral part of modern mining.

The method of froth flotation plays an important role in the enrichment of basic and precious metals; its varieties can be found in the food industry, in the paper processing industry. Although the chemistry of extraction by froth flotation is rather complicated, its basics are not so difficult to understand, so it is worthwhile to take a closer look at the basic principles of this technology.

The process of froth flotation is based on the characteristic properties of minerals: by their nature, some of them are easily wettable with water (hydrophilic), have a natural oily surface, repel it (hydrophobic) [3].

Zinc concentrate is a product obtained by frothy flotation enrichment of zinc-

containing ores, mainly zinc blende. It is used to extract zinc and other valuable components from it. There are five brands of concentrate. This concentrate also contains other minerals: for example, copper, iron, lead and others [4].

In the study, the zinc concentrate of the Zhezkent ore-dressing plant is examined. The content is Zn 44.77%, Pb 2.30%, Cu 3.20%, Fe 15.96%, S 14.82%.

The study aimed at obtaining standard zinc concentrate with simultaneous additional release of copper-containing product.

The following methods were used in the work: screen analysis, chemical analysis of raw materials and enrichment products, laboratory flotation experiments.

When enriching the zinc concentrate of the Zhezkent ore-dressing plant, copper flotation contained in the concentrate was carried out and the conditioned zinc concentrate was obtained in the form of flotation tailings. The following reagents were used: butyl xanthate, a collector; MIBK - foaming agent; sodium sulphide (Na2S), iron vitriol (FeSO4), zinc sulfate (ZnSO4) is a zinc mineral depressor. The time of agitation with butyl xanthate and blowing agent was 3 minutes, with depressants 10 minutes, followed by main flotation 3 minutes. All open experiments were conducted at a temperature of 30-32oC, pulp density of 25-30% [5].

The content of zinc and copper in the starting material was 44.77% and 3.20%, respectively. After the flotation of copper from zinc concentrate, the mass fraction of zinc in zinc concentrate is increased by 2.5-3%, due to the decrease in the mass fraction of copper in them. The obtained copper product with a content of a mass fraction of copper of 8.92% with its extraction of 54.9% and conditioned zinc concentrate with a zinc content of 47%.

The results of the circuit experiment on the studied sample of zinc concentrate showed:

- the possibility of obtaining conditioned zinc concentrate with a Zn content of 50.0% and Cu of 1.9%, with their extraction of 86.65.0% and 45.1%, respectively;
- release of a copper product with a content of a copper mass fraction of 9.0% with its extraction of 55.0%;
- increasing the mass fraction of zinc in zinc concentrate by 2.5-3%, due to a decrease in the mass fraction of copper in them;

References

1. Abramov A.A. Flotation enrichment methods. Textbook for universities. 3rd ed. and add. M.: Publishing House of the Moscow State Mining University, the Mountain Book Publishing House, and the World of the Mountain Book, 2008. 710 p.
2. http://www.mining-enc.ru/f/flotaciya
3. https://zolotodb.ru/articles/metallurgy/factory/11335
4. http://chem21.info/info/589114/
5. Ramazanova R.A. Improving the process of bleaching zinc concentrates using the enrichment method. Master's thesis for the academic master’s degree, Ust-Kamenogorsk: EKSTU, 2013. 64 p.

ӘОЖ 316
Тоқтарбаева А.Б (18-МКК-1), Уалиева С.К (ШҚМТУ)

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚАЙЫРЫМДЫЛЫҚ ҚОРЛАРЫ: НЕГІЗГІ ПРОБЛЕМАЛАРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Қайырымдылық – көмекті қажет етушілерге білдірілетін сүйіспеншілік пен нақты көмек. Жаһандық философиялық трактаттардан бастап, әдебиет пен өнердің кез-келген саласының жазбаларында адамзат баласы өзгелерге қол үшін беріп, бәріне ортақ адамгершілік қасиеттермен бөлісуі керектігі жазылған. Қайырымдылықтың кеңінен таралған үш түрі бар: филантропия, меценаттық пен демеушілік. Ежелгі гректің «адамды сүю» деген сөзінен бастау алған филантропия, пайда табу мақсатынсыз, көмекке мұқтаж адамға қолдау көрсету. Демеуші қайырымдылық кез-келген жобаны қаржыландыратын болса, меценаттық тікелей адамға емес, халықтың мәдени мұрасын сақтауға, рухани құнды дүниелерге, шығармашылық бастамаларды қолдауға бағытталады.

Қайырымдылық сөзі тек әлеуметтік сипатта емес, сонымен қатар діни көзқарастарды қамтиды. Тертуллиан, Иероним, Августин сияқты хрестиандар грек тілінен “eleemosyne”, яғни біреудің қайғысына ортақтасу, аяушылық білдіру мағынасында қолданған. Әл-Фараби: «Адамның әуелден тоқымашы немесе хатшы болып тумайтыны сияқты, қайырылымдылық пен жаман қылықтылық та, адамға әуел бастан жаратылысынан дарымайды» деген сөздерін қалдырды, яғни әрбір адам өз бойындағы қайырымдылықты және өзге қылықтарды қоғам арасында өмір сүріп, уақыт өте келе жасай алады.

Жалпы қайырымдылық ұғымының екі қыры бар. Біріншісі, рухани–экономикалық жағы, яғни өзге жандардың басына түскен ауыртпалықты қабылдау. Екіншісі, іс-тәжірибелік жағы, ол дегеніміз іс-жүзінде нақты көмек көрсетуге ұмтылу.

XXI ғасырдың басында, халықаралық «Gallup» компаниясы сауалнама жүргізіп, әлем елдерінің қайырымдылық көрсетудегі белсенділігінің рейтингісін құрап шыққан болатын. Сауалнама жұмысына 153 елден 150 мыңға жуық респондент жауап берген. Бұл жұмыс аталған тақырыптағы осы күнге дейінгі еңбектердің ішіндегі ауқымдысы болып отыр. Нысанаға алынған 153 елдің ішінде Қазақстан 110-шы орын алды. Қазақстандықтардың 12 пайызы ғана өзінің табысынан тұрақты түрде қайырымдылық жасап тұруға, 25 пайызы ерікті түрде көмек көрсету шараларына атсалысуға, 39 пайызы кездейсоқ жағдайларда өзгелерге қол ұшын беруге дайын екендігін көрсеткен. 2016 жылы «World Giving Index» компаниясы 140 елдің арасында сауалнама жүргізді. Бұл сауалнама рейтингі бойынша Қазақстан 96-шы орын алды. 2017 жылы Британдық «Charities Aid Formation» халықаралық ұйымы бүкіл әлем бойынша «Қайырымдылық индексін» тізіп шыққан. Статистика бойынша 139 елдің ішінде Қазақстан 87-ші орында болды. Ресми сарапшылардың есебі бойынша Қазақстанның қайырымдылық нарығының жылдық айналымы – 300-500 млн теңгенің арасы. Бұл қаржының 30-40 пайызы қарапайым азаматтарға, қалғаны демеушілер мен түрлі ұйымдарға тиесілі екендігін атап көрсетті.

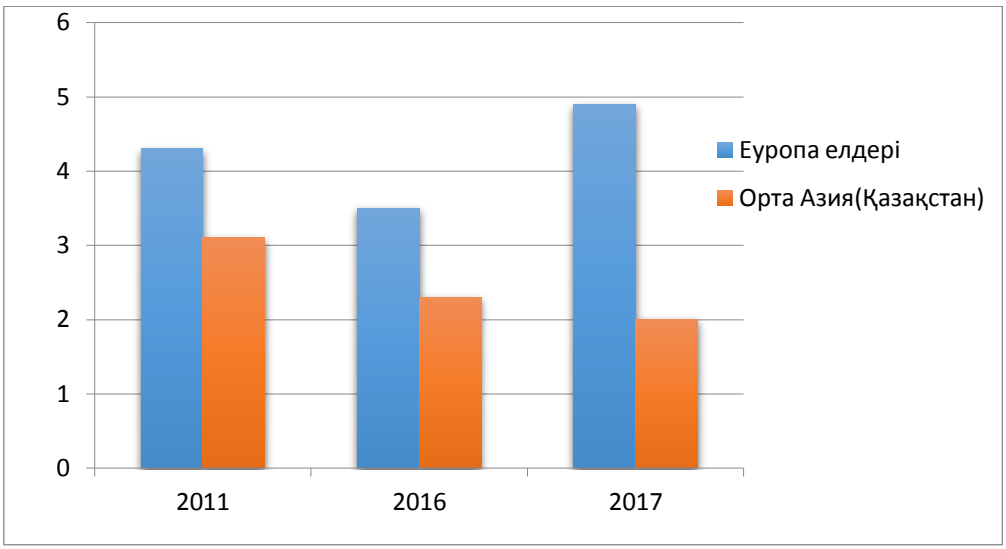

ҚР әлем елдерімен салыстырғандағы қайырымдылық көрсетудегі белсенділігінңің рейтингісі.

Қайырымдылық қорлардың көбеюі, мемлекеттің назарынсыз қалған проблемаларды шешуге және халықтың бірлестігі мен ынтымақтастығының нығаюына көмектеседі. Қазіргі уақытта, көптеген ұйымдар әлеуметтік көмекті қажет ететін реципиенттердің қоғамын құрып, оларға қол үшін көрсету арқылы дамудың жаңа кезеңіне жол аша бастады, яғни олар қоғамның назарын аудару арқылы, оларды қайырымдылық қорларды қолдауға шақырады. Қазақстанда жүргізілген сауалнама статистикасы бойынша, қазақ халқының 10 пайызы ғана қайырымдылық істермен айналысады. Алайда, 2019 жылдың 4 ақпанында Астанада болған қайғылы оқиғадан кейін, елімізде қайырымдылық қорларына көп назар аударылып, белсенді жұмыстар жүргізіле бастады. Әсіресе, қоғам назарында көпбалалы отбасыларға көмек көрсету жағдайы көбейді.

Қазақстандағы қоғамға көмек көрсетуге белсенді жұмыс жасайтын ұйымдар көп. 2006 жылы Аружан Саин бастамасымен құрылған «Милосердие» қоғамдық қоры екі бағытта жұмыс істейді. Біріншісі, «Сәбилерге өмір сыйла» акциясы аясында ауыр дертке шалдыққан сәбилерге елімізде медециналық көмек көрсету немесе шетелдегі емдеуге қаржы жинау. Осы уақытқа дейін шамамен 388 бала ауыр дерттен айығып, елге оралған. Екіншісі, балалар үйлерінің тәрбиеленушілерін жанұяларға орналастыру бағытындағы жұмыстар науқаны. 2010 жылы қордың жетекшілігімен басталған «Жетімдерсіз Қазақстан» жобасына Елбасы Н.Назарбаевтың өзі қолдау көрсеткен болатын. 2008 жылдан еліміздің қайырымдылық бағытында жұмыс істейтін ұйымдардың бірі «Дара» қоры. Ол балалардың өзекті мәселелерін шешуге маманданған қор негізінен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған және мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істейді. Сонымен қатар олардың шығармашылық қабілеттерін дамыту, кәсіп түрін игеруіне, тұлға есебінде қалыптасуына көмектесетін әртүрлі жобаларды жүзеге асырады. 2007 жылы бастама алған «Аяла» қоры, балаларға арналған ауруханалар мен емханалар, перзентханалар мен шипажайларды медициналық құрылғылармен жабдықтаумен айналысады. 2013 жылы Айдын Рахымбаев бастамасымен құрылған қайырымдылық ұйым

«Ана-үйі» қоры. Бұл ұйым Қазақстанда туған балалардың барлығын отбасымен қамтамасыз етуге, яғни жетім балалар мен балалар үйінің саның азайтуға арналған. «Ана-үйі» орталықтары еліміздің бүкіл аудандарында орналаса отырып, қиын өмірлік жағдайдағы әрбір жалғыз басты аналарға көмек көрсетуге жұмыс жасайды. Сонымен қатар аналардың баласынан бас тарту қателіктерін түзеуге мүмкіндік беріп, олардың ыңғайлы өмір сүруін қамтамсыз етеді. « Ана-үйі» қорының ерекшелігі, жұмсалатын қаражаттың барлығының кәсіпкерлермен қамтамасыз етілуі.

Қазақстанның қайырымдылық қорының негізгі проблемаларының бірі, адамдардың қайырымдылық қорларының қоғамдағы рөлін түсінбеуі. Екіншіден, қоғамның бұрыс ойлауы, яғни қайырымдылыққа қажетті қаражатты мемлекетке жүктеу, оны мемлекеттік міндет ретінде ойлау.

Проблемаларды шешу жолдары:

- Қайырымдылық қорларының қызметтерін насихаттау және насихаттау үшін имидждік технологияларды дамытып, пайдалану.
- Ұйымдардың негізгі мәселелері, мақсаттары және мативтері туралы қоғамды кең ақпаратпен қамтамасыз ету.
- Қорлардың негізгі мүшелерін қоғамға үлгі ретінде қою, яғни олардың іс-әрекеттерінің халық үшін маңыздылығын көрсету.

Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйініне келетін болсам, Қазақстан Республикасындағы қайырымдылық қорларының мөлшері, шетелдермен салыстырғанда төмен екендігі анықталды. Осыған орай, бұл ауқымды мәселені шешу үшін, қоғамның көмекке зәру отбасыларға қол үшін беруге ниетін ашып, ынталандыру қажет екендігін байқаймыз. Сонымен қатар, қайырымдылық қорлары жұмыстарын бастамас бұрын, оның негізгі мақсатын және мақсатқа жеткен кездегі нәтиженің маңыздылығын қоғамға міндетті түрде хабарлау қажет. Еліміздегі қайырымдылық қорларының санының өсу үшін мемлекеттің де алатын орны кем емес. Себебі, мемлекет пен ұйымдар қарым-қатынастарын орната отырып, халықтың ұйымға деген сенімділігі артады көрсетеді және қайырымдылық қорлардың жұмыстарын жалғастыруға қажетті шарттарын қамтамасыз етеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

- Zharar.kz
- Белл.Д Социальные рамки информационного общества // Новая технократическая волна на Западе. М.: Прогресс, 1986
- "Аяла" қайырымдылық қорының вице-президенті Сәрсенов Ж. интервью.

УДК 745.9
Токтаргалиева А.Р. (17-ЛДК-1), Валитова Н.В., Аубакирова З.А. (ВКГТУ)

ТРАДИЦИОНАЯ ИНДИЙСКАЯ ФЛОРИСТИКА КАК ЭЛЕМЕНТ НАЦИОНАЛЬНОГО МЫШЛЕНИЯ

Еще древние мудрецы заметили, что запах цветов способен вызывать в человеке различные чувства и воспоминания, настраивать его на определенные мысли. Ароматы могут вызвать печаль и радость, умиротворение и страсть и другие разнообразные эмоции. Этим свойством цветов стали пользоваться во время выполнения различных духовных практик и религиозных обрядов, чтобы очистить свой ум и чувства от негативных мыслей и впечатлений и сосредоточиться на высшем духовном совершенствовании. На территории Индии существуют разные культовые и философские школы, однако практически во всех традициях растений, многие из которых сегодня имеют иные ботанические названия, но могут быть узнаны нами по характерным критериям.

В Махабхарате, как и в других писаниях индуизма, описываются свойства различных атрибутов, предлагаемых божествам во время поклонения. Цветы играют особую роль в пудже и во многих других индийских обрядах как дома, так и в храмах. В действительности в рамках индуизма крайне редко бывают какие-либо религиозные ритуалы без использования цветов. Распечатанные на бумаге изображения Богов или мурти украшают гирляндами из цветов и листьев. Цветы кладут у стоп божества, а также осыпают божество лепестками цветов. Ритуал, когда божества осыпают лепестками цветов, называется пушпанджали и выполняется по праздникам. Пушпанджали совершается не только для божеств – гуру, молодоженов, именинников и дорогих гостей также приветствуют дождем из лепестков.В различных писаниях приводятся указания о том, какие цветы и каким образом используются для пуджи. Существуют цветы, предназначенные только для определенных божеств, а некоторые цветы никогда не используются в ритуалах из-за наложенного на них проклятья.

Всеми видами растений управляет Сома, божество Луны. Некоторые травы и специи имеют качества амриты (нектара), а друге – свойства яда. Растения, обладающие свойствами амриты, обладают приятным запахом и доставляют удовольствие уму и чувствам. Растения с качествами яда вызывают отвращение и отталкивают своим запахом. Есть также и нейтральные растения. Цветы растений со свойствами амриты считаются благоприятными и используются в пудже.

Основные принципы таковы: цветы с очень сильным, резким запахом не используются. Однако и цветы, совсем лишенные аромата, тоже не годятся. Не используют цветы, не распустившиеся полностью, то есть, бутоны. Нельзя использовать сломанные, деформированные, примятые цветы или подпорченные насекомыми. Лучше всего походят цветы, выращенные в саду. Также используются и цветы, собранные в лесу. Большинство цветов,

лишенных колючек и имеющих белый цвет, всегда разрешается использовать в поклонении.

Цветы, используемые в пудже, также классифицируются по своим качествам или гунам: Саттва, Раджас и Тамас (гуны благости, страсти и невежества). Классификация основана на цвете, запахе, форме и происхождении. Цветы, имеющие признаки Саттвы и Раджаса, используются в ежедневном поклонении. Тамасичные цветы стараются не использовать, но некоторые из них допустимы во время праздников.

Саттвичные цветы: Arka (Калотропус гигантский, этот цветок предлагают Ганеше), Nandyavartham (Эрватамия), Drona (цветы тумми, их предлагают Шиве), белый лотос, жасмин, эритрина (или коралловое дерево) и другие. Раджасичные цветы: красный лотос, гибискус или китайская роза, кампсис укореняющийся (trumpet flowers), белый дурман (thorn apple flowers) и другие. К тамасичным относятся следующие цветы: Ketaki (панданус, или пандан), цветы хлопчатника, цветы дикого сахарного тростника, цветы травы куша и другие.

Цветы, растущие на воде, такие как лотосы и водяные лилии, подходят для изготовления гирлянд для гандхарвов, нагов и якшей. Цветы, растущие на кладбище, местах кремации и в местах, посвященных богам, никогда не должны использоваться для свадебных церемоний и для ритуалов, целью которых являются благополучие семьи, здоровье, процветание и изобилие. Цветы, растущие в горах и долинах, имеющие приятный вид и аромат, используются в поклонении божествам. Такие цветы также окропляют сандаловой пастой перед предложением божествам, чтобы усилить их аромат. В некоторых традициях считается, что при изготовлении гирлянд и украшении алтаря желательно использовать цветы как минимум пяти разных цветов, поскольку разные цвета символически представляют собой основные пять элементов материальной природы и наши пять чувств, которые мы задействуем в поклонении божеству.

Самый известный цветочный символ индуизма, занимающий почетное место в индийской литературе, – это лотос. Они бывают разных цветов, а эталоном красоты считают голубой лотос. На санскрите лотос называется «камал» или «падма», но помимо этого существует множество других названий. Чтобы выразить изысканную красоту Богов и Богинь, а также героев эпоса, их образы сравнивают с цветком лотоса.

Цветы в индуизме – символ созидания и возрождения. Наверное, поэтому они являются самым распространенным в Индии материалом для украшения.

И самая популярная форма такого цветочного украшения – это гирлянда, называемая в Непале и на севере Индии мала, а на юге Индии – малай. Цветочными гирляндами украшают дома во время праздников, статуи божеств в храмах, их преподносят почетным гостям как знак уважения. Во время свадебной церемонии жених и невеста обязательно обмениваются цветочными гирляндами. После представления гирляндами завешивают любимых актеров, танцоров и музыкантов. Мала может быть сделана из одного или нескольких

видов цветов. Самые популярные цветы для изготовления гирлянд – это бархатцы и жасмин. Реже можно увидеть гирлянды из роз или лотоса. В настоящее время также используют гирлянды из искусственных материалов: бумаги, стружки сандалового дерева, гвоздики, блесток, металлической лент. Для жениха на свадьбе даже делают гирлянду из денежных банкнот, как пожелание богатства. Цветочную гирлянду может создать практически любой, но профессионально этим занимаются представители касты мали (садовники). Изготовленные профессионалами гирлянды можно купить на рынке или в специализированных цветочных магазинах. Столетиями мали поставляли храмам цветы для молитв и гирлянды для подношения божествам. В наши дни тоже некоторые большие и богатые храмы, где молитвы происходят каждый день, нанимают постоянных мали для создания гирлянд.

В Индии, также Одной из красивых индийских традиций являются ритуальные рисунки Ранголи. Ранголи, также известное как Колам или Муггу — народное искусство Индии. На полу в жилых комнатах или дворах создаются узоры из цветного риса, сухой муки, цветного песка или из цветочных лепестков. Это обычно делается во время индийских фестивалей Дивали, Онама, Понгал и других. Они предназначены для обозначения священных мест приветствия индуистских божеств. Узоры древних символов передавались на протяжении веков от поколения в поколение, сохраняя как художественную форму, так и традиции. Ритуал нанесения ранголи проводится ежедневно женщинами рано утром. Тематика рисунков многообразна. Это солнце, звезды, луна, цветы лотоса, деревья и животные, популярны так же замкнутые геометрические линии.

Сегодня многообразие техник и флористических материалов позволяет выполнять букеты и композиции самых разных стилей, давая возможность каждому человеку в полной мере выразить свое видение мира, и наслаждаться прекрасными цветочными шедеврами, созданными природой и человеком.

ӘОЖ 669.1
Төлеухан С.Т (17-ССК-1), Джаксылыков А.Ф (ШҚМТУ)

ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ КҮРШІМ АУДАНЫ ТЕРРИТОРИЯСЫНДАҒЫ ПЕТРОГЛИФТЕРДІҢ (ТАС БЕТІ СУРЕТТЕРІНІҢ) ЗЕРТТЕЛУІ ЖӘНЕ ИДЕОЛОГИЯСЫ

Мақалада отандық петроглифтердің зерттелу тарихы туралы шолу жасалған. Сонымен қатар зерттеуші ғалымдардың тың деректері мен пайымды тұжырымдамалары келтірген. Сонымен қатар ШҚО Күршім ауданы территориясындағы жаңадан табылған тас суреттерінің зерттелуі мен идеологиясы келтірілген. Петроглифтер – Қазақстаннның тарихын айқындап беретін, сонау замандардан келе жатқан материалдық, әрі дәйекті бұлжытпас көрнекілік деректер. Қазақ даласындағы осы бір құнды, құжаттық маңызы бар тас беті суреттерін қарастыру, әрі оны тарихи-мәдени қырынан тану біздің басты ғылыми міндеттеріміздің бірі болып табылмақ.

Егеменді ел болып еңсеміз көтерілген соң тарихымыздың терең қойнауларына көз салып, ой елегінен өткізу – еліміз үшін заңды құбылыс. Кез келген ұлт өркениеттік даму барысында мәдени-философиялық рефлексияны қажет етеді. Себебі, ұлттың тарихи тағдырында өткені мен бүгіні, бүгіні мен болашағы өзара сабақтасып, тұтасып жатады. Тәуелсіздік алғаннан кейінгі жылдары қазақ халқының тарихы мен мәдениетіне қатысты зерттеулердің қарқын алуы – ұлттық сананың өзінің түп-тамырларын тануға деген талпынысының басты сипаттарының бірі. Он бес мың ғасырлық тарихы бар Қазақстанның петроглиф өнерінде тарих бастауларынан сыр шертетін көнеден қалған мәдени мұра, тарихи естеліктің ерекше бір бітімі десек артық айтпаймыз. Еліміздің көне кезеңдеріне, соның ішінде түркі дәуіріне қатысты тас суреттер бүгінгі күнде Қазақстан территориясының көптеген аймақтарында табылып, жүйелі түрде зерттелуде. Бұл тас суреттерде сол дәуірлерде орын алған тарихи оқиғалар ғана емес, ұлттық дүниетаным мен наным-сенімдер де көрініс табады. Петроглифтер деп аталатын туындылар бүгінде ғалымдар назарынан тыс қалатын емес. Өткен ғасырда 1940 ж. Франция қалашығында оқушылардың арқасында табылған үңгірдегі суреттер ең алғашқы ғылыми түрде зерттеліп, оның ерте заман туындысы екендігі анықталған. Сол кездің өзінде петроглифтерді тарихи-мәдени кезеңдерге бөліп қарау, зерттеу дәстүрге айналған. Петроглиф сөзінің анықтамасы латынның петро – тас және грек. глиф – жазу – тақтатас, жартастарға салынған суреттер, бейнелер деген сөздерінен шыққан. Бұндай жартас беті суреттері жер шарының бар аймақтарынан табылады. Соған қарағанда петроглифтер адам өмірінде маңызды болғандығын аңғарамыз. Ғылымдағы тарихи деректерге қарағанда алғашқы петроглифтерді зерттеуші, яғни тастағы суреттер жайлы айтып кеткен шығыстағы Орта Азияның ғұлама жұлдызы Әл-Бринуни болып саналады. Ол деректерді Әлкей Марғұланның қолға алып, тек баспадан шығарылмаған «Сарыарқа петроглифтер» атты еңбегінде жазылған. Сонымен бірге Әл-Бринунидің осы

петроглифтер жайлы жазған дерегі П.В. Агапов, М.К Қадырбаевтар «Сокровище древнего Казахстана» атты ғылыми еңбектерінде келтірген. Келесі бір петроглифтер туралы мәліметтерді жазған иран тарихшысы Казвини болатын. Әлкей Марғұланның «Сарыарқа петроглифтері» атты еңбегінде Казвинидің петроглифтер жайлы деректерінде тастағы бейнеге табынатын халықтар туралы айтылған. Петроглифтер туралы (Жетісу аймағы) деректерді қамтыған ағартушы ғалым Шоқан Уәлиханов болып саналады. Ш. Уәлиханов Жетісу өңіріндегі Шолақтаудағы тастағы бейнелерді зерттеумен бірге олардың суретін салған. Сонымен қатар Тамғалы тастағы будда дініндегі салынған суретті де зерттеген. Тағы айта кететін жаңалық, Қазақстан территориясындағы тас-бейнелерді зерттеуге үлес қосқан үйірме бар болған екен. Ол – 1856 ж. құрылған Түркістан әуесқой археология үйірмесі. Сондай-ақ петроглифтерді зерттеу XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басында орыс экспедиция ғалымдарының зерттеулерімен толықты. Атап айтқанда Жетісу аймағындағы Теректі алқабы, Баян-жүрек, Шолақтаудағы тас-бейнелерді ашып, оларға ғылыми негіздеме жасаған Н.Н. Пантусов және XX ғасырдың 30 жылдарындағы А.Н. Берштамның жетекшілігімен Жетісу аймағына жасалған ғылыми зерттеулер болып табылады. Сол уақыттағы (XIX ғ. аяғы мен XX ғ. басында) Шығыс Қазақстан бойынша петроглифтерге алғаш рет 1818-1825 жж. аралығында Ресей ғалымдары Г.И. Спасский, 1851-1853 жж. С.И. Гуляева, 1877 ж. К. Ритер, 1883- 1885 жж. Н.М. Ядринцев, 1883-1916 жж. А.В. Адриановтар зерттеген болатын, Зерттелген аймақтар: Ертістің жоғарғы ағысы, Бұқтырма, Марқакөл, Қалжыр, Ұлан ауданының маңы, ішінара Күршім, Зайсан аудандары. Байқап қарасақ, Қазақстан территориясында петроглифтерді зерттеуде оңтүстік және шығыс аймақтар үлкен рөл атқараған. Бүгінгі күннің өзінде оңтүстік және шығыс аймақтар аса маңызды болып келеді. Осы уақытта Қазақстан территориясы бойынша петроглифтерді зерттеу үш аймаққа бөлінеді Олар: Шығыс (Оңтүстік Алтай, Тарбағатай аудандары), оңтүстік (Жоңғар, Солтүстік Тянь-Шань, Қаратау, Шу-Іле тауы, Іле Алатауы), орталық (Балқаш төңірегі және Ұлытау аудандары). Оның өзіндік себептері бар.

Қазақстан Орта Азиядағы территориясы жағынан ең үлкен аумақты алып жатқан мемлекет екені белгілі. Шығысында Ертістен, Алтай тауларынан, батысы – Еділ өзенінің төменгі ағысынан Каспийге дейін, солтүстігі Батыс Сібір жазығынан Оңтүстіктегі Тянь-Шань тауларынан дейін алып жатқан республика аумағында, әсіресе Қазақстанның оңтүстік, оңтүстік-шығыс, территориялары алып таулар массивін құрайды. Атап айтар болсақ: Қаратау, Шу-Іле тауы, Іле Алатауы, Жоңғар Алатауы, Тарбағатай, Алтай таулары жалғаса орналасқан қорғанды таулар тізбектеле келеді. Сондықтан да бұл таулы аймақтардың сілемдері мен жазықтарында, алқаптарында өзен-көлдерінің айналасында тасқа салынған, әр уақыт кезеңіндегі петроглиф-суреттер де көптеп кездеседі. Соған байланысты осы аймақтар нақты зерттеу нысанасына (шығыс және оңтүстік) айналған. Ал Қазақстанның батыс, солтүстік аймақтары, петроглифтер тарихнамасындағы кейінгі уақытқа, мола-зират қабырғаларына салынған бейнелер болып табылады. Оны А.Г. Медоев оғыз-қыпшақ және адай

дәстүрлеріндегі петроглифтер десе З. Самашев этнографиялық сипаттағы тас-бейнелер деп қабылдайды. Ал енді Қазақстан территориясындағы петроглифтерді зерттеу Кеңес дәуірі кезінде де оңтүстік аймақтан басталды. Анығына келгенде, 1957 ж. А.Г. Максимованың жетекшілігімен Оңтүстік Қазақстанның археологиялық эскпедициясының Жетісулық отряды, қазіргі кездегі ЮНЕСКО көлеміндегі әлемдік мұралар тізіміндегі Тамғалы алқабын алғаш зерттеген болатын. Ал Қазақстанның Шығыс аймақтарындағы петроглифтер мүлдем ғылыми түрде зерттелмеген. Себебі, кеңес саясатының біздің тарих үшін, бір қырының солақайлығы осы тұсында болған деген болжамдар бар. Екінші жағанан Кеңес зерттеушілері Қазақстан терриориясындағы Шығыс аймақты жалпы сібірлік деңгейде қарастыру мүмкін. А.Г. Максимова, А.С. Ермолаева, А.Н. Марьяшевтар Қазақстан территориясындағы түркі петроглифтерін зерттеу жаңа басталып келе жатқаны туралы айта келіп, олар көп жағдайда өз зерттеулерінде Тамғалы алқабындағы, тас бейнелер жайлы зерттеп қана жазған-ды. Сонымен бірге зерттеулердегі салыстыру Тува және Сібір жерлерінде петроглифтермен қатар жүргізілген болатын. Петроглифтерді зерттеуде, жалпы археология үшін де, кеңес дәуірі, жалпы Ресей үшін Сібір аймақтарының маңызы зор болды. Осындай мақсатта кеңес дәуірінің петроглифтерді ғылыми зерттеудің атасы саналатын П.А. Окладников еңбегі зор болатын. Петроглифтерді зерттеу алғашқыда тек мәліметтер беру қызметін атқарса, кеңес дәуірі кезіндегі П.А. Окладников петроглифтерді зерттеуді ғылыми жолға қойды деу артық болмас. Оның анық дәлелі ретінде «Петроглифы Центральной Азии», «Конь и знамя на Ленских писаницах», қос авторлық деңгейдегі «Сокровища Томских писаниц. Наскальные рисунки эпохи неолита и бронза» және көптеген петроглифке байланысты ғылыми монографияларды айтуға болады. Сондай-ақ А.Г. Медоев «Графюры на скалах» еңбегі петроглифтер әсіресе Қазақстан петроглифтер тарихын тыңғылықты зерттей келе, олардың хронологиялық кезеңдерін ашып, әр дәуірдің туындыларына мазмұндама берді. Автор атаулы еңбекте Қазақстан тас-суреттерін бейнелеу тұрғысынан қарастырады және олардың мәніне көңіл бөледі. Сол сияқты Максимова А.Г., Ермолаева А.С., Марьяшев А.Н. «Наскальные изображения урочища Тамгалы», Максимова А.Г. «Наскальные изображения ущелья Тамгалы», Мартынов А.И. «Современное общество и памятники наскального искусства», Мартынов А.И. «Как мы распоряжаемся археологическим историко-культурным наследием?», Марьяшев А.Н., Горячев А.А. «Наскальные изображения Семиречья», Я.А. Шер «Петроглифы Средней и Центральной Азии» сынды ғылыми танымдық ізденістерді атап кетуге болады. Отандық деңгейдегі аға буын зерттеушілер қатарынан П.В. Агапов, М.К. Кадырбаев «Сокровища древнего Казахстана», Ғ. Айдаров «Ежелгі мәдениет куәлары: «Тас бетіндегі таңбалар мен суреттер», Ә. Марғұлан «Сарыарқа петроглифтері» петролгифтер жайлы жаңаша қырлармен толықты. Бүгінде Қазақстанда петроглифтерді зерттеу петроглифтану ұғымына айналып келеді. Оның көрнекті өкілдері: З. Самашев С. Мұрғабаев, В.А. Новоженов, И.В. Швец, Ж.М. Жетібаев, С.А. Потапов, А.Е. Рогожинский және А.А. Горячев т.б деп

білеміз. Жалпы, Қазақстан территориясындағы петроглифтерді зерттеу бағыттарына қарай, бірінші: тас ғасыры және қола дәуірі кезеңдері, екінші, ортағасыр петроглифтері бірі сала жүйесін құраса, ал этнографиялық петроглифтер жеке қаралады. Бұл – З. Самашевтің бүгіндегі типологиялық және хронологиялық зерттеу анықтамасы. Ал А.Г. Медоев өз зерттеуінде: алғашқы тас ғасыры, кейінгі тас ғасыры, неолит, қола дәуір, ежелгі көшпенділер және орта ғасыр көшпенділері деп қарастырады. Алғашқы тас ғасырында тастағы бейнелердің басты көріністері аңдар мен аңшылар болды. Аңдар жеке түрде бейнеленді. Қазақстан территориясындағы тас ғасырындағы бейнелер жөнінде былай айтылады: «Тас дәуірінің аяқ кезіндегі шығармалар қисапсыз петроглифтер құрамынан жоғарғы палеолит замандағы фауналық комплекске жататын хайуанттардың иконографиялық үлгілерімен айрықшаланды. Мұз дәуірінің аяқ шеніне қарай мүйізтұмсық алғашқы бизон мен алғашқы сиыр тұқымдас жануарлардың (турдың) құрып бітуіне байланысты Сарыарқаның тас дәуірінің аяқ кезіндегі өнер дәстүрі де үзілді. Бұл кезеңдегі бейнелерді Саяқ мәдениетіне телуге болады. Олай болатын себебі, осы аймақта тас дәуірінің аяқ кезінің өзге мәдениет үлгілері мәлім бола қойған жоқ, шығармалар стилін натурализм мен схематизм элементтерінің жымдасқан қоспасы деп айтуымызға болады». Бірнеше мыңжылдық үзілістен кейін Қазақстан терррриориясы үшін жаңа тас дәуірі басталды. Ол тас дәуіріндегі көріністер аңшылар қауымы болды. Олар аңшылық дәстүрді құра отырып, соларды бейнелеумен қатар жануарлар бейнелерін ғаламдық аңыз желісіне арқау еткен. Сонымен бірге жануарларды салудың бір ерекшелігі мал тәңірі, желеп-жебеуші қызметі тұрғысында еді. Осыдан барып дүниетанымдық түсініктермен пайымдау басталады. Бәлкім, сол дәуірді біз айтқандай, ғаламдық аңыз немесе аңдардың желеп-жебеушісі тұрғысында салынбаған да шығар. Бірақ, біз тарих жолымен, үзіліп қалған немесе жалғасқан мәдениеттерден бізге жеткен, ортақ келісімді айтылған дүниетанымдық түсініктерге, тұжырымдарға арқа сүйейміз.

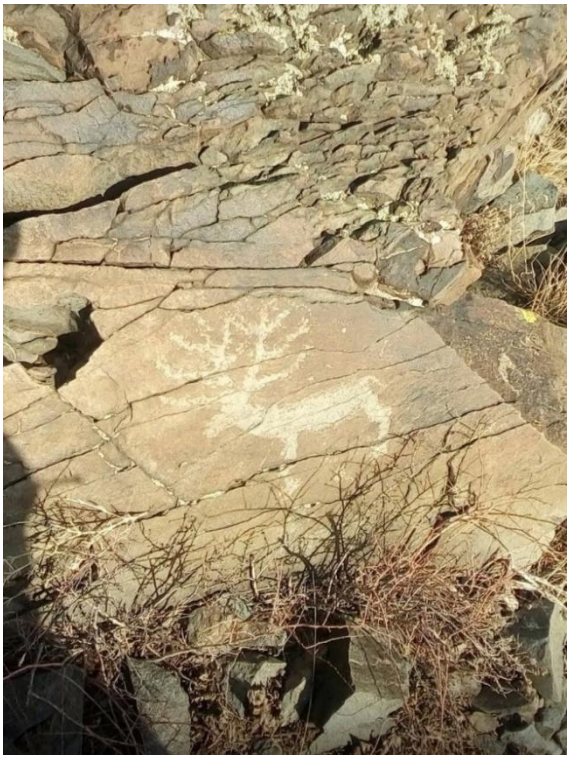

Сол секілді өзімнің тау-тастарынан тапқан суреттерім көптеген тас суреттерімен салыстырғанда ұқсамағандықтан көп қызығушылық тудырды.

Жоғарыда көрсетілген суретке қараңыз. Көбіне петроглифтерді салыстырып қарап отырсаң жәнеде З. Самашевтің кітабындағы зерттелген суреттерді қарай отырып байқағаным ол суреттерде бұғының мүйізі түгел дерлік артқа қайырылған. Ал мен тапқан суретте бұғы мүйізі аспанға қарай

ұмтылған. Ол неге олай? Міне меніде қызықтырған осы. Бұл жаңа идеологияның белгісі. Атақты тарихшылардың еңбектеріне сүйене отырып бұл жаңалықты ашу петроглиф ғылымына тағы бір елеулі серпін береді деп ойлаймын.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Марғұлан Ә. Ежелгі мәдениет куәлары / Ә. Марғұлан. – А.: Қазақстан, 1965. – 5 б.

2. Агапов П.В. Сокровищие древннего Казахстана / П.В. Агапов, М.К. Кадырбаев. –Алматы: Жалын, 1979. – 133 с.

3. Медоев А.Г. Гравюры на скалах. Сары Арка, Мангышлак. Ч. I / А.Г. Медоев. – А.: Жалын. 1979. – 169 с.

4. Сапашев О.С. Шығыс Қазақстанның мәдени мұралары / О.С. Сапашев, В.Н. Алексеенко, З.С. Самашев. – Өскемен: С. Аманжолов атындағы ШҚМУ баспасы, 2006. – 146 б.

5. Окладников П.А. Сокровища Томских писанц. Наскальные рисунки эпохи неолита и бронза / П.А. Окладников, А.И. Мартынов. – М.: Исскуство, 1972. – 300 с.

6. Максимова А.Г. Наскальные изображения урочища Тамгалы / А.Г. Максимова, А.С. Ермолаева, А.Н. Марьяшев. – Алма-Ата: Наука, 1976. – 130 с.

7. Максимова А.Г. Наскальные изображения ущелья Тамгалы / А.Г. Максимова. – Алма-Ата: Наука, 1970. – 200 с.

8. Марьяшев А.Г. Наскальные изображения Семиречья / А.Г. Марьяшев, А.А. Горячев. – Алма-Ата: Наука, 1975. – 145 с.

9. Самашев З. Петроглифы Казахстана / З. Самашев. – А.: 2006. – 200 с.

ӘОЖ 1.338.22
Еркінбай Қ.Қ. (17-ГТК-2), Абдыгалиева Л.И. (ШҚМТУ)

ФИЛОСОФИЯДАҒЫ ТАБЫСТЫЛЫҚ МӘСЕЛЕСІ

Философия тарихында – болашақ кәсіпті тандау адам өміріндегі ең күрделі қадам және маңызды шешімдердің бірі ретінде қарастырылады. Дұрыс тандалған кәсіп адам өмірінің мәнін, табыстылығын анықтайды. Кәсіпті тандауда адам өзінің қызығушылықтарын, қабілеттерін, ерік- жігерін, бейімділіктерін, икемділігін ескеру керек. Өзіне ұнайтын іспен айналысқан адам ондай істен ешқашан жалықпайды, керісінше үлкен шабытпен шұғылданып, рахатқа бөленеді. Осы айтылған пікірлерді еліміздің беделді кәсіпкері, бизнес-тренер Аманжол Рысмендиев ағамыздың ойларымен негіздей кеткен абзал: «Өз ісінің майталманы, үздігі мен хас шебері» деген - екінің біріне берілмейтін атақ! Өйткені, оның да өз заңдылықтары бар. Олар:

- өз ісіңді - өміріңнен артық бағалау, яғни табатын табысты емес бірінші орынға жұмысыңа деген махаббатты арнау;
- екінші, тынбай еңбек етіп, тоқтаусыз іздену өте маңызды! Еңбегіңнің өнімін - өскеніңде білерсің, сондықтан әркез мектеп оқушысы сияқты ақпаратқа аш, білімге құмар, талаптанып тас жаратындай энергияны жаңалыққа жұмсаған абзал;
- өзгелермен өзіңді салыстырып отыру - екі есе шыңдалуға көмек береді. Қатарыңның алды боламын десең, мықтыларды емес өзіңді жеңіп үйрен. Кіл жүйріктің ішінде шаба алатын өз қабілетіңді дамыта бер;
- әр қателігіңнен үнемі сабақ алып, оны тәжірибеге айналдыр. Кездескен кедергілерді - даму үшін берілген сынақ деп қабылда;
- сосын өз бойыңда қадалған жерден қан алмай қоймайтын, өліспей беріспейтін қайтпас қайсарлық мінезді тәрбиеле! Дәл осы мінез - істі соңына дейін жеткізуге апаратын жауапкершілік сыйлайды.

Ал осының бәрін ұстап тұратын нағыз шебердің бойында – қарапайымдылық қасиеті болуы шарт! Олсыз күйреп, қайта бұрынғы қалыпқа түсесің. Асып-тассаң да, тау қопарып, жетістікке жетсең де масаттанбайтын, тәкаппарлықтан сақтайтын ол – қарапайымдылық. Яғни қанша қиналсаң да қайғыны жүрекке түсірмей, қуансаң да мақтанышқа жол бермей, тепе-теңдікті тура ұстау қажет!

Табыс ұғымы қандай да бір мақсатқа жетудегі сәттілік, жұмыстағы жоғары нәтижелері үшін қоғам алдында қадірінің артуы болып есептеледі.

Табысты адам – жаңа ғылыми білімдерді іздеуге, меңгеруге дейін, тез және дұрыс шешім қабылдай алатын, өзінің кәсіби қабілеттілігіне сенімді, шығармашыл, кәсіби құзіретті тұлға болып табылады.

Табыс туралы көптеген кітаптар жазылған, бірақ әрбір автордың өз көзқарасы бар және олар осы тақырыпты әртарапты ашады. Кез келген жобаны «бизнес және бизнесмендер» туралы әдебиеттерді оқудан бастау керек. Осы тақырып бойынша ең үздік авторлар – американдықтар, өйткені персоналды

басқару және маркетингпен айналысуды бастаған солар. Сонымен қатар, бизнес-мектептер мен академиялардың ең көп саны Америкада орналасқан. Мұнда мақсат қою, уақытты басқару, ынталандыру идеяларын білуге болады. Ал танысуға өз еліңнің бизнес ерекшеліктерімен отандық авторлардың кітаптары көмектеседі. Солардың бірі әрі бірегейі ретінде мына ұлы кәсіпкерлердің кеңестерін ұсынамыз:

«Мен 26 жыл бойы лотерея билетін сатып алып келемін, әлі бір де бір рет ұтқан жоқпын, тіпті 3 дәрежелі ұтысқа да жеткем жоқ. Бұл дегеніміз адам табысқа жету үшін құлшына үйреніп, тынбай еңбек ету керектігінің дәлелі, мына әлемде ақы алмайтын асхана жоқ ». (Джек Ма)

«Табыс — таңертең оянып және кешке ұйықтау мүмкіндігі. Және осы екі уақыт аралығында өзіңе шынымен ұнайтын істі істеу». (Боб Дилан)

«Уақыт – әр адамның еншісіне бұйырған әрі зая кетіре алмайтын жалғыз капитал». (Томас Эдисон)

«Табысты болу үшін, күндіз-түні жұмыстан бас алмай еңбектенудің қажет жоқ. Тек ақылмен еңбектене білсеңіз болғаны. Табысты адамдар бұл қағиданы білетіндіктен, өмірінің әр минутының жемісін көруге тырысады». (Тревис Бредбери)

«Жеңімпаздар заңы» атты бестселлерін жазған Бодо Шефер есімі қазірде бүкіл әлемге танымал. Оның білімінің арқасында мыңдаған адам қаржылық тәуелсіздіктің не екенін ұғынды. Сондай-ақ ол әлемге танымал бизнес-кеңесші, шешен, табысты бизнесмен, 20 шақты кітаптың авторы, әртүрлі тренингтердің жүргізушісі.

Бодо Шефердің қаржылық тәуелсіздікке жеткізетін 10 құнды қағидаларын ұсынады :

1 Жинаңыз. Табысыңыздың 25 пайызын жеке шотқа салып отырыңыз. Уақыты келгенде ол ақшаны инвестициялаңыз.

2 Үнемдеңіз. Миллионер болу үшін ақшаны үнемдеп, жинау керек. Ақшаны оңды-солды шашу байлыққа жеткізбейді.

3 Ақшаны жақсы көріңіз. Біздің басты қателігіміз – ақшаға деген жаман қарым-қатынас. Оларды сақтаңыз, қорғаңыз. Бірақ өзіңді қуантудан да бас тартуға болмайды.

4 Қаржы жоспарын алдымен 7-10 жылға құрыңыз. Неге ұмтылатыныңызды және белгілі бір уақытта қаншалықты ақша жинағыңыз келетінін анықтаңыз. Және сол үшін не істеуіңіз керек екенін жоспарлаңыз.

5 Ұлы ойлар. Армандарыңыз кішігірім, майда болмауы керек. Миллиардтаған ақша туралы армандаңыз, табыс туралы ойлаңыз. Сонымен қатар үлкен арманға жету үшін кішігірім мақсаттарға көңіл бөліп, соларға жету керек. Осыны ұмытпаңыз.

6 Байлар секілді ойлаңыз. Ойлау «мәнеріңіз» миллиардер не миллионерлердікіндей болуы керек. Ол үшін олардың сөздерін, дәрістерін тыңдап, кітаптарын оқыңыз.

7 Өзіңізге сенімді болыңыз. Осы сезімді әдетке айналдырыңыз. Адамдар мен ақша сенімді адамға қарай тартылады. Ісіңіз оңға баспай жатса да,

табыс пен жетістігіңізге сенімді болыңыз. Бодо Шефер 26 жасында банкрот болып, бәрін жоғалтты, бірақ күш жинап, көтеріліп, қайтадан миллионер атанды.

8 Мәселелерден қорықпаңыз. Сәтсіздіктер мен проблемаларға қауануды үйреніңіз. Үлкен мақсатқа жету жолында әртүрлі проблемалар мен қиындықтарға кезігуіміз мүмкін. Құладыңыз ба? Тұрып, тізеңізді қағыңыз. Енді сіз екі есе мықтырақ болдыңыз!

9 Қаржылай шектеу. Қаржылық тәуелсіздік қаржылай шектеусіз мүмкін емес екеніне дайын болыңыз. Үлкен ақшаға жету жолында ақшаңызды құртуға тура келеді.

10 Бақ. Бақ өзін билеуге шақырған адаммен ғана жұп құрайды. Сөздің астарында сәттілікті алыс, қол жетпес нәрсе етіп көрмеуіңіз керек. Ол үнемі сіздің жаныңызда.

Бабаларымыз "Бақаның бағынан сұңқардың соры артық" дейді. Яғни жанды қинамай тек қана жан бағуды, жақсы тамақ жеп тән бағумен 100 жыл өмір сүретін көптің бірі болғанша, арманы үшін, елдің ертеңі үшін алысып өткен 50 жылдық өмір артық сияқты. Өйткені осы өмірде өткізген уақыттың саны емес сапасы үшін Алла алдында жауапқа тартыламыз. Сондықтан ағайын әр секундты, әр адамды, әр мүкіндікті бағалап білейік. "Өмір алда" деп алданып жүріп, бар уақытымызды өткізіп алмайық.

Көптеген адамдар сол табыстың не екенін білмейді. Сондықтан да олардың өмірде жолы болмай жатады. Табыс дегеніміз тек материалдық байлық қана емес, ол адамның жан дүниесі, өмір салты, ойлау жүйесі. Олай дейтініміз өмірі мол ақшаға кенелмеген адамға қанша мол етіп ақша берсеңіз де аз уақыттан соң қайтадан баяғы қалпына түседі. Себебі, байлық – адамның өмір салты мен ойлау жүйесіндегі құндылық.

Қорыта келсек, табысқа үңілген жан оның ешқашан өзін күтіп тұрмайтынын біледі. Ол кенет келуі, аяқ асты кетіп қалуы мүмкін. Бірақ ол адам өмірінде бір ақ рет келетін, қайта айнанып соқпайтын ғажап құбылыс емес, ол адам үшін өмір бойы әлде неше мәрте келетін, қайталанатын мүмкіндіктер. Бастысы жеткен табысты ұстай білуде. Кімде кім жеткен биігінде қалып қойса, сол ғана нағыз табыскер. Өмір өзінің силығын басында емес, соңында береді дегеніміз осы.

Адамның жеке дара өмір философиясы оның тағдырын шешеді. Тағдыр аспаннан түспейді немесе ол туа бітті маңдайға жазылатын дүние емес. Ол – адамдардың қалауымен өмір жолында кездесетін құбылыстардың жиынтығы.

Табыс философиясындағы түйін: «Тірлік жасайық, екпінді еңбек етейік, кәсіби деңгейде кәсіппен айналысайық, еліміздің руханияты мықты ұлы елге айналуына үлес қосайық».

Қолданылған әдебиеттер

1 Аманжол Рысмендиев. «Бизнестегі бес қару». 2015 ж
2 Тревис Бредбери. Управление эмоциями как ключ к успеху
3 https://www.livelib.ru/author/297658-trevis-bredberri

УДК 72 (574.2)
Федорова П.Е. (17-АР-1), Буханцева А.Е. (ВКГТУ)

НЕПОВТОРИМЫЙ ПОЧЕРК ЭПОХИ. ФРЭНК ЛЛОЙД РАЙТ

В конце 19-го века жизнь стремительно менялась, увеличивались темпы производства, вырастали города, происходили миграционные и демографические процессы. Появлялись новые типы зданий: вокзалы, торговые сооружения, мосты, фабрики, загородные индивидуальные жилые дома. В Европе распространился стиль Модерн с причудливым декором, а в Америки истоки новой архитектуры формировались под влиянием Чикагской архитектурной школы. В Чикаго работали архитекторы, которые отрицали традиционное в архитектуре, главным было желание найти красоту в новых строительных конструкциях и технологиях. Архитектура второй половины 19-го века перестала отвечать требованиям времени, здания создавались по готовым схемам, фасады декорировались деталями и элементами того или иного исторического стиля.

Фрэнк Ллойд Райт выделялся своим индивидуальным творческим почерком среди плеяды архитекторов конца 19-го, начала 20-го века. Его произведения нельзя однозначно отнести к архитектуре функционализма. Профессиональные взгляды зодчего можно считать связующим звеном между архитектурой Модерна и стилем функционализм.

Большинство архитекторов - функционалистов были радикально настроены к архитектурной традиции, полностью отрицая архитектурный орнамент и декор, ордерные элементы. Представители стиля функционализм все внимание уделяли функции архитектуры, конструкциям и новейшим материалам. По их представлениям, форма должна была рождаться из инженерных конструкций, полностью подчиняясь функциональным процессам.

Райт всегда стремился к независимости и самостоятельности профессиональных взглядов и критиковал возведенный в догму лозунг «форма следует за функцией». Он предложил свою формулу: «форма и функция едины». Здесь Райт утверждал, что в архитектуре все вопросы должны решаться во взаимосвязи: «Форма и функция едины; отсюда следует, что функциональное назначение и композиция здания едины». Фрэнк Ллойд Райт проектировал общественные, культовые и жилые здания. Но лучше всего его идеи органической архитектуры воплотились в загородных особняках, которые он называл «домами прерий»

«Дома Прерий», спроектированные Райтом с 1900 по 1917гг, отражают в себе идеи органической архитектуры, где главным является целостность и единение с природой. Для них характерны преобладающие в композиции горизонтали, далеко вынесенные за пределы дома скаты крыши, террасы, отделка необработанными природными материалами. Прообразом многих жилых домов была японская архитектура. Большинство домов имеют крестообразный план и расположенный в центре очаг-камин, который

объединяет открытое пространство. Интерьерам домов Райт уделял особое внимание, проектируя мебель сам, старался чтобы, каждый элемент органично вписывался в создаваемую им среду. Наиболее известными среди «Домов Прерий» являются дом Уиллитса, дом Мартина и дом Роби.

Отрицая традицию академизма, то-есть использование ордерной системы в зодчестве, Райт ценил этнические особенности архитектуре. Зодчий посетил Японию и в дальнейшем глубоко изучал архитектуру, жилые дома, этой страны, искусство и культуру.

Второй пик в творчестве Райта приходится на 30-е годы 20-го века, он начинает использовать железобетонные конструкции, продолжая опираться на романтические принципы единения с природой. В 1935—1939 Райт строит для И.Дж. Кауфмана знаменитый «Дом над водопадом», шт. Пенсильвания. Дом представляет собой композицию из бетонных террас и вертикальных поверхностей из известняка, расположенных на стальных опорах прямо над ручьем. Часть утеса, на котором стоит дом, оказалась внутри здания и использовалась Райтом как деталь оформления интерьера.

В этом доме наилучшим образом отразились принципы органической архитектуры зодчего. Единство архитектуры и природы, где ландшафт не просто участвует в проектировании, он является источником формообразования. Проектирование ведется «изнутри-наружу», где форма вытекает из внутренней планировки, материалов и конструкций зданий. Внутреннее пространство создается непрерывным, при котором одно помещение перетекает в другое, часто без использования дверей.

Здание создается как единый организм, простой и ясный с ядром в центре (камин), где большие плоскости стекла или горизонтальное ленточное остекление подчеркивают целостность пространства. Где одно вытекает из другого и простые материалы: камень, кирпич, дерево, бетон, не штукатурятся, не декорируются, а создают эффект естественности архитектуры. Где мебель и искусственное освещение становится продолжение пространства, встраиваются в интерьер, подчеркивая идею целостности и единства.

В 40-50-е годы Райт строит и общественные здания, среди которых наиболее известен музей Соломона Гуггенхайма в Нью Йорке, который архитектор проектировал и строил в течение 16 лет (1943—1959). Снаружи музей представляет собой опрокинутую спираль, а его интерьер напоминает раковину, в центре которой находится остекленный внутренний дворик.

Таким образом, творчество американского архитектора разнообразно, многогранно и профессионально значимо для многих последующих поколений архитекторов. Каждое произведение Райта -это эксперимент и все его творчество –это непрерывный поиск нового, свободного от догм прошлого. Райт был одним из немногих, кто заложил основы нового подхода к архитектурному творчеству, создал практические принципы проектирования, которые широко используются и развиваются современными архитекторами.

УДК 811.512.122
Широкова Е.С., Ляпунова А.И. (18-ТМ-1), Байбатанова Ф.И. (ВКГТУ им. Д. Серикбаева)

КАЗАХСКОЕ МУЗЫКАЛЬНОЕ ТВОРЧЕСТВО

Для казахского народа музыкальное искусство имеет огромное значение. Так как в древности у народа еще не было письменности, и все передавалось устно: стихи, сказки, легенды, загадки и, конечно же, музыка и песни. Про происхождение музыки в казахском народе существует легенда. Она рассказывает о том, что парящая высоко в небе божественная песня, пролетая над великой степью казахов-кочевников, опустилась очень низко, поэтому народ, услышавший ее, от природы наделен большим музыкальным даром и способностями.

Среди населения очень уважались обладатели красивого голоса, виртуозы игры на национальных инструментах, а также люди, способные на ходу подбирать под музыку красивые слова, несущие смысл. Музыкальное творчество казахов складывалось многие века, поэтому существует огромное разнообразие жанров и видов музыкального искусства, а также музыкальных инструментов. Остановимся на этом подробней.

Музыкальные инструменты – важнейшая составляющая культуры народа. Это индикатор духовного развития, своеобразия восприятия мира, религиозных представлений.

Казахские национальные инструменты – это не только историческое наследие, а еще и показатель уровня духовного развития народа, его душевного богатства, эстетического вкуса, умения и таланта воссоздать музыку Вселенной. Их делали не только для развлечения или услады слуха. Они были задействованы в культах, магических ритуалах, шаманских обрядах и т. д. Музыка сопровождала казаха на протяжении всей жизни. С помощью музыки передавались знания о мире, истории народа, прививались этические нормы.Казахские инструменты представлены более чем двадцатью видами. Вот самые известные из них:

Сыбызгы– это духовой инструмент пастухов. Внешне напоминает свирель. Делали ее из двух полых трубочек, изготовленных из тростника или отлитых из серебра. Связывали эти части нитью. Сыбызгы достаточно длинный инструмент – до 65 см. В Казахстане есть два вида такой свирели – западная (длинная и тонкая) и восточная (конусоподобная, меньшая и по диаметру, и по длине).

Дангыра – ударный инструмент. Генетически это приспособление связано с бубном. Конструкция его проста: металлический или деревянный ободок обтягивали специально выделанной для этих целей кожей. Глухой звук ударов дополняли цепочки, которые вешали на обод с внутренней стороны. Применяли его в основном в обрядах.

Асатаяк– ритуальное орудие шаманов. Это посох, сделанный из крепкого дерева. Верхушку посоха украшали пластинами, резьбой. Эти детали при встряхивании бряцали, издавая таинственные звуки.

Однако самыми известными музыкальными инструментами народа являются домбра и кобыз.

Домбра – этот щипковый инструмент-визитка казахской музыкальной культуры. Для его изготовления используют древесину. Есть две манеры игры на домбре: одни исполнители ударяют по струнам, а другие - пощипывают их. Такая музыка передает чувства и переживания разного регистра: радость и любовное переживание, грусть и нежность.

Кобыз – инструмент, наделенный магическими и даже мистическими свойствами. Его звуки напоминают голоса животного мира. Казахи верили в тотемы, поэтому считали, что в этой музыке звучат голоса духов предков. Казахская легенда повествует, о том, что создателем кобыза был Коркыт-ата– известный сказитель.

Наличие такого многообразия музыкальных инструментов подразумевает множество видов и жанров музыкального искусства.

На раннем этапе развития музыка была всецело подчинена обслуживанию утилитарных потребностей древнего кочевого общества и сопровождала важнейшие религиозные и бытовые церемонии. Возникшие в период становления казахского этноса крупные эпические сказания-жыр, исполнялись жырау(носителями эпической традиции), и были связаны изначально с отправлением ритуалов военной магии и культа предков. В народной памяти сохранилось более ста сказаний. Появившиеся несколько позже архаичные образцы инструментальной музыки народа, –кюи–также выполняли на этапе своего возникновения магические функции. Происхождение обеих традиций – эпической и инструментальной связывалось в народном сознании и преданиях с именем легендарного святого –Коркыта – первого жырау и шамана, «отца кюев» и создателя музыкального инструмента – кыл-кобыза. Вместе с кобызом, строение и названия частей которого олицетворяли свойственную шаманским представлениям 3-х-уровневую модель Вселенной (верхний, средний и нижний миры), Коркыт оставил потомкам великое наследие - кобызовые кюи - «Коркыт», «Желмая» (Имя священной верблюдицы»), «Таргылтана»(«Пегая телка»), «Елимай» («О, моя родина»), «Ушардынулуы» («Вой Ушар») и др.

Только к 19 веку казахская музыка освобождается от сковывающих цепей религии и обряда и начинает развиваться как самоценное художественное творчество. Этот период стал поистине духовным ренессансом нации, давшим расцвет основных музыкальных традиций народа –инструментальной, песенной, акынской. На обширной территории Казахстана формируются различные локальные профессиональные композиторские и исполнительские школы.Имена Курмангазы, Даулеткерея, Таттимбета, Дины, Жаяу Мусы, Естая, Ибрая, Мади, Абая вошли в историю не только казахской, но и мировой 2музыкальной культуры.

В 30-40-е годы 20 столетия были созданы классические произведения казахского оперного искусства – «КызЖибек» Е. Брусиловского, «Абай» А. Жубанова, Л. Хамиди, «Биржан и Сара» М. Тулебаева. Их драматургической и музыкальной основой стали неисчерпаемые богатства казахского фольклора и устной профессиональной музыки. Подмостки оперного театра стали ареной, где перед взором современного зрителя разворачивается старинный свадебный обряд и зажигательный айтыс между акынами 19 века Биржаном и Сарой, где можно услышать полную внутренней страсти песню героя народно-освободительного восстания 19 века, поэта и кюйши Махамбета и скорбную похоронно-поминальную песню-плач жоктау.

Одним из известнейших казахских певцов являлся Амре Кашаубаев. Этот человек в свое время прославил не известную в то время казахскую степь. Поэтому хотелось бы подробнее рассказать о нем.

С ранних лет Амре стал работать у бая по имени Исабек, который брал молодого поэта с собой на разные свадьбы и праздники, где Амре пел. Вскоре слава об Амре разнеслась по всем окрестностям Семипалатинска. В 1921–1924 годах Амре вступил в созданное казахской молодежью просветительское общество «Ес-аймак». В то же время раскрываетсяпевческое искусство начинающего артиста.

На этнографическом концерте на Всемирной выставке декоративного искусства в Париже (ЭКСПО–1925) за исполнение казахских народных песен "Балқадиша", "Ағаш аяқ" («Деревянная нога»), «Канапия», «Жалғыз арша» («Одинокий можжевельник»), «Үшдос» («Три друга») и других был удостоен второго приза и серебряной медали.Когда французский писатель и музыковед, лауреат Нобелевской премии Ромен Роллан услышал впервые голос Амре, он воскликнул: "Теперь я понимаю, почему на Востоке певцов сравнивают с соловьями..."Амре покорил сердца парижан, а позже в 1927 году и Франкфурт на Майне.

Смерть Амре покрыта тайной. Долгое время считалось, что Амре умер своей смертью от воспаления легких в 1934 году. Однако, позже появилась и другая версия смерти певца. Все дело в том, что та поездка в Париж круто изменила жизнь Амре. Да, он прославился. Но, было нечто, что сломило некогда жизнерадостного человека. Все дело в том, что на парижский концерт пришел казахский диссидент Мустафа Шокай. После выступления он пригласил делегацию на ужин, но все, кроме Амре, сославшись на разные причины отказались. Амре принял приглашение и отужинал с Роменом Ролланом и Мустафа Шокаем. Они втроем поднимались в тот вечер на Эйфелеву башню. Нельзя забывать национальные мотивы, строки песен, идущие к нам из древности, потому что изо дня в день, из года в год, как и прежде, музыка звучит и объединяет разные эпохи и поколения, связывает прошлое, настоящее и будущее.

УДК 94 (574)
Широкова Е.С. (19-УД-1), Панковская Г.И. (ВКГТУ)

ГОРА БЕЛУХА – ДУХОВНО-САКРАЛЬНЫЙ ПАМЯТНИК АЛТАЯ, ПЕРЕКРЕСТОК МИРОВЫХ РЕЛИГИЙ: БУДИЗМА, ИСЛАМА И ХРИСТИАНСТВА

Для каждой страны имеются свои сакральные места, где народ мог бы насладиться красивейшей природой, напитаться энергией и, быть может, стать чуть ближе к предкам.

Сакральные места - это почитаемые среди населения всех стран памятники культурного наследия, светской и религиозной архитектуры, мавзолеи и природные ландшафты, кроме того, места с устойчивыми историческими ценностями, связанные со значимыми политическими событиями.

В Восточном Казахстане, как и у всех регионов нашей страны, есть свои сакральные места: Ак Бауыр, Чиликтинский и Берельские курганы, Киин-Кериш, Мыс Шекельмес и многие другие памятники, благодаря которым восток Казахстана узнаваем во многих странах мира. Одно из самых значимых мест - это гора Белуха, которая имеет символичное расположение: она является центром континента Евразии из-за своей равноудалённости от трёх океанов: Атлантического, Индийского и Тихого.

Главная горная вершина Катунского хребта издавна являлась особым сакральным местом и мистическим символом для алтайского, старообрядческого, русского, казахского населения, которые считали Белуху священной и ее образ окружен традиционными запретами.

Она является высочайшей точкой Горного Алтая и имеет три вершины, самая высокая точка достигает отметки 4506 метров – это Западная вершина, которая располагается на территории нашей страны. Второй по высоте является Восточная вершина – 4435 метров, расположена на территории Российской Федерации. И третья вершина, которая имеет самое красивое название, пик Делоне, имеет высоту 4260 метров. Первым, кто измерил высоту горы в 1835г., стал естествоиспытатель, врач и путешественник Ф. Геблер. Благодаря угломерному прибору Геблер смог измерить высоту вершин Белухи относительно реки Белой Берели и оценить ее примерно в 3361 м. В 1895 г. попытку замерить высоту вершины предпринял В. Сапожников – профессор Томского университета. Согласно его измерениям, восточная вершина Белухи составила 4542 м. Следующим, кто сделал замер в 1935 г., стал альпинист-инструктор Д. Гущин, тогда был получен новый, совсем неожиданный результат – 4630 м. Однако реальная высота горного массива была вычислена не так давно.

Версий о названии горы много.

"Ак-Суру" (Величавая), "Музтау (Ледяная гора), "Царица Алтая" – так народы Алтая именуют сакральную гору. Золотые Горы (по одной из гипотез, слово «Алтай» произошло от тюркского «алтан», «алтын» – «золотой». елухой гору назвали русские из-за обилия снега на её склонах. Часть алтайцев азывают гору Уч-Сюре, или Уч-Орион. «Сюре» означает «жилище богов» и соответствует монгольской Сумер и индийской Сумеру. «Уч» по-тюркски – «три». Можно предположить, что название Белуха означает «три жилища богов», или «жилище трёх богов». По поверьям, местный народ близко не приближается к своей святыне. Вообще в Азии очень развит культ гор – к священной или почитаемой вершине приближаться следует со смирением в сердце, с чистыми мыслями. Другое название Белухи – Уч-Орион – связано с тремя звёздами «пояса» – созвездия Ориона. Часть ученые считают, что три вершины горного массива Белуха (Западная Белуха, Восточная Белуха и пик Делоне) являются точной проекцией трех звезд пояса Ориона, что предположительно доказывает название связь с космосом.

Особое почитание у тюркских народов вызывало придание, что на этой горе обитала Богиня Умай, которая считалась высшим женским божеством, которая олицетворяла женское начало мира и являлась покровительницей детей и семьи.

Для местных жителей священная гора Белуха являлась символом чистоты духа и центр мироздания. Еще с большим трепетом к высочайшей вершине Алтая относились южно-алтайские казахи, которые боялись поднимать глаза на сверкающие величественные шапки двурогой Белухи.

Местное население считало, что дух (Хозяин) Алтая обитал на самой высокой горной вершине. Поэтому понятно особенное и трепетное отношение алтайцев к Белухе. Возле нее алтайские охотники никогда не охотились. Местные жители боялись близко подходить к этой священной горе, опасаясь потревожить Хозяина гор. Не разрешалось шуметь, громко разговаривать у подножья Белухи, иметь при себе железные предметы. На перевалах, ведущих к вершине, повязывались особые ленты (кыйра) и сооружались обоо-таш – туры из камней. Мужчины могли помолиться Алтай-ээзи - Хозяину Алтая, но только до определенной черты у подножья горы. Женщинам никогда не разрешалось близко подходить даже к этой черте.

Белуха имеет огромное значение не только для казахского народа, но и для алтайского. Недаром говорят, что именно на Горном Алтае пересекаются три мировые религии – христианство, буддизм и ислам.

Тема Белухи как духовно-сакрального символа Алтая отразилась в творчестве знаменитого алтайского художника, первого пейзажиста Сибири Григория Ивановича Гуркина (1870—1937). Белуха имеет огромное значение не только для казахского народа, но и для алтайского. Недаром говорят, что именно на Горном Алтае пересекаются три мировые религии – христианство, буддизм и ислам.

Последователем Гуркина являлся Н. К. Рерих, который был уверен, что на Алтае два столетия подряд русские люди искали таинственное Беловодье — священную страну радости, попасть в которую может не каждый. Н.К. Рерих искал истоки евроазиатской культуры, которые, по его зародились в сердце горного Алтая, и для этого в 1926 году совершил путешествие в Центральную Азию.

В беловодских легендах местного старообрядческого населения

Рерих увидел аналог гималайским преданиям о Шамбале, таинственной стране, открывавшейся только праведникам и просветленным.

Все люди, побывавшие в окрестности этой горы, наполняются необычайной энергией. Белуха никого не оставит равнодушным. Посетив эти места, организм наполняется здоровьем и бодростью, и это чувство сохраняется еще на долгое время. Но для кого-то гора не будет гостеприимной, она может послать необычайные трудности на человека, в чьем сердце таится злоба и невежество. А тем, кто идет с чистыми намерениями, бояться не стоит! Белуха подарит лишь неописуемые впечатления.

ӘОЖ 130.2
Шүкірхан Ерболат (17-ЛДК-1), Абдығалиева Л.И. (ШҚМТУ)

ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТІНДЕГІ ҚҰНДЫЛЫҚТАР ЖӘНЕ РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ: ӘМЕҢГЕРЛІК МӘСЕЛЕСІ

Қазақ философиясы – қазақ халқын танудың басты жолы. Қазақ халқын тану үшін ең әуелі өзіміздің салт-дәстүр, жөн-жоралғы, рухани құндылықтар сынды руханияттарымызды білуіміз керек. Сондай-ақ қазақ философиясы адамның этикалық,эстетикалық қабілетін арттыратын, қоғамда белгілі бір көзқарас қалыптастыратын, адамның санасында шөгіп жатқан құндылықтарға сәуле түсіретін қазақ халқының, ғасырлар бойы қалыптасқан даналардың асыл мұрасы. Халқымыздың рухани қазынасы мол, сонымен қатар біздің салт-дәстүрлеріміз де біршама. Бірақ қазіргі күні бұлардың бәрі дерлік қазақ қоғамынан алыстап барады. Әрине, рухани жаңғыруымыз керек, алға өрлеуіміз керек тек өрлеп қана қоймай өз салт-дәстүрімізді дәріптеп, мәдениетімізді сақтап, рухани жаңғыруымыз керек. Бүгінде жойылып кеткен немесе жойылып бара жатқан дәстүрлер бар, бұл – дәстүрді дәріптей білген біз үшін үлкен қасірет. Осындай салттың бірі ол – әмеңгерлік.

«Әмеңгерлік» – қазақ халқының дәстүрлі құқықтық мәдениеттінің негізгі институттарының бірі. «Әмеңгерлік» – күйеуі өліп, жесір қалған әйелдің қайынағасына немесе қайынінісіне, не болмаса жұбайының ең жақын туыстарының біріне тұрмысқа шығуы, некелесуі. Бұл қазақ қоғамында ерте заманнан «аға өлсе, жеңге – мұра, іні өлсе, келін – мұра», «әйел ерден кетсе де, елден кетпейді» деген қағидаға айналып, әдеттік заң нормасы ретінде қалыптасқан. Әмеңгерлік мәселесі ру ақсақалдарының басқаруымен қандас туыстар арасында мұқият талқыланған, ортақ ұйғарыммен шешілген.

Әмеңгерлік институтының тек әлеуметтік-құқықтық қана емес, сондай-ақ тәрбиелік-гуманистік мәні де зор болған. Біріншіден, көшпелі тұрмыс салтында жесір әйелдің жалғыз өзі күнелтуі, күйеуінен қалған бала-шағаға, мал-мүлікке ие болуы қиын. Бөгде, тегі бөлек біреуге тұрмысқа шықса, балаларына өгейлік, мейірімсіздік танытуы мүмкін. Екіншіден, марқұм күйеуінен қалған мал-мүлік жесір әйелге берілсе, бөтен адамның иемденіп кетуі, талан-таражға салуы, жетім балаларды нәпақасыз қалдыруы мүмкін. Үшіншіден, бөгде біреуге күйеуге шығатын болса, әкелерінің қандас, аталас туыстары жетім балаларды анасынан ажыратып алып қалуы ықтимал. Мұның ауыр қиянат боларын қазақтар жақсы түсінген. Сондықтан, аталған факторларды ескере отырып, қазақ ғұламалары «Жеті Жарғы» нормаларында ері қайтыс болған жесірдің «елден кетпеуін», күйеуінің қандас туыстарының біріне күйеуге шығуын міндеттеген. Қаза тапқан еркектің туған-туыстары жесір әйелдің «әмеңгері » деп аталған. Қазақ қоғамында әмеңгерліктен бас тарту сирек кездескен, ол өзінің туысының жетім қалған балаларына, яки, өзінің қандас іні-қарындастарына мейірімсіздік, жаныашымастық ретінде бағаланған. Ал әйел әмеңгерліктен бас тартса, оған бала да, мал-мүлік те берілмеген, тек өз қалауымен күйеуге шығу еркі ғана берілген.

Әмеңгерлік институтының тек әлеум-құқықтық қана емес, сондай-ақ тәрбиелік-гуманистік мәні де зор болған. Біріншіден, көшпелі тұрмыс салтында жесір әйелдің жалғыз өзі күнелтуі, күйеуінен қалған бала-шағаға, мал-мүлікке ие болуы қиын. Бөгде, тегі бөлек біреуге тұрмысқа шықса, балаларына өгейлік, мейірімсіздік танытуы мүмкін. Екіншіден, марқұм күйеуінен қалған мал-мүлік жесір әйелге берілсе, бөтен адамның иемденіп кетуі, талан-таражға салуы, жетім балаларды нәпақасыз қалдыруы мүмкін. Үшіншіден, бөгде біреуге күйеуге шығатын болса, әкелерінің қандас, аталас туыстары жетім балаларды анасынан ажыратып алып қалуы ықтимал.

Мұның ауыр қиянат боларын қазақтар жақсы түсінген. Сондықтан, аталған факторларды ескере отырып, қазақ ғұламалары «Жеті Жарғы» нормаларында ері қайтыс болған жесірдің «елден кетпеуін», күйеуінің қандас туыстарының біріне күйеуге шығуын міндеттеген. Қаза тапқан еркектің туған-туыстары жесір әйелдің «әмеңгері» деп аталған. Қазақ қоғамында әмеңгерліктен бас тарту сирек кездескен, ол өзінің туысының жетім қалған балаларына, яки, өзінің қандас іні-қарындастарына мейірімсіздік, жанышымастық ретінде бағаланған. Ал әйел әмеңгерліктен бас тартса, оған бала да, мал-мүлік те берілмеген, тек өз қалауымен күйеуге шығу еркі ғана берілген.

Қазақтың әмеңгерлік дәстүрі жайлы не білеміз: Дінімізде оған қарсылық жоқ па?

Абай Құнанбаев інісі Оспан дүние салған соң оның жұбайы Еркежанға үйленді. Қазақтың бұл дәстүрі әмеңгерлік деп аталады. Осы дәстүр бойынша, бір еркек қайтыс болғанда оның бауырларының бірі марқұмның жесіріне үйленіп, бала-шағасына қамқор болады. Қазақтар жайлы «жесірін қаңғыртпаған» деген сөз бар, яғни, қазақтар жесір қалған әйелдерді, олардың бала-шағаларын жетімсіретіп, жәудіретіп қоймай, өздерінің әулеттерінде сақтап қалып, бағып-қағып, қамқорлық жасайтын болған, деп жазады.

Қазаққа әмеңгерлік керек пе? Бұл айтуға оңай көрінгенімен іске асыру қиын нәрсе. Әмеңгерлік бабаларымыздың бағзы замандардағы тұрмысқа байланысты шығарған заңы екенін ұмытпаған жөн. Әмеңгерліктің қазақ арасында кеңінен орын алғаны «Қыз Жібек» жырындағы Төлегеннің інісі Сансызбайдың жеңгесін алып кетуі арқылы белгілі.

Енді әмеңгерлік орын алған нақты деректерге тоқталайын. Шоқан Уәлихан өмірінің соңғы күндерін Жетісуда, Тезек төренің ауылында өткізгені белгілі. Ғалым Әлкей Марғұлан өзінің ізденістері барысында ғалымның туыстарымен кездескен. Осы естелігінде Ә.Марғұлан Шоқанның соңғы хатының мәтінін келтіреді: «Айсары менен кейін жалғыз қалды, оны бұл жерде қалдырмай елге алып қайтыңдар, бар жүректеріңмен қуаныш беріңдер», – дейді Шоқан хатында. Осылай деп жазған ғалым ары қарай: «Жақыптың (Шоқанның інісі – Б.О.) бір ерлік ісі – ол Жетісуға барып, Шоқанның жесірі Айсарыны Сырымбетке алып келді. Жетісуға ол 25 кісімен барды. Олардың ішінде басшылары Садуақас, Имантай Сәтбайұлы, Жолтабардың Мұқаны, тағы басқалар» деп жазады.

Айта берсек әмеңгерлік туралы деректер көп. Қазақтың осынау бір салтының осы бір жағы туралы жазушы Мұхтар Әуезұлы қазақ өмірінің энциклопедиясы аталған «Абай жолы» роман-эпопеясында нақты жазған. Абайдың інісі Оспан қайтыс болған соң бауырлары Тәкежан мен Ысқақ әмеңгерлік жөнінде мәселе көтереді. Бұған Оспанның үш әйелінің арасынан Еркежан қарсы шығады:

« Мен бай іздегем жоқ. Кенже өлген күні, – деп Оспанды ауызға алып бауырымызға салып өсірген балапандарымыз (Абайдың немерелерін бауырына басқанын айтып отыр) бар. Әубәкір мен Пәкизат. Мен баласыз емеспін. Осы екеуінің ғана тілеуін тілеп, Кенженің артын күтіп, дүниенің өзге тілегін тыйып отырам деген антым бар. Айтпа маған, сұмдық сөзді. Үш қайнағама осыны жеткіз. Үлкен үйден сүйреп тастаса да, енді ерге тимеймін. Болмаса, осы шаңырақты, кешегі енемнің, Кенжемнің шаңырағы атандырам да, тапжылмай отырам ... – деді. Сөз осымен бітті деп Шұбар мен Ерболды қайта сөйлетпеді. Салмақты, салқын жүзінен қатал тілекке бекінген қайрат көрінді». Бұл Еркежанның сөзі емес, қазақ қыздарының әмеңгерлікке деген көзқарасы екенін кім де болса түсінер».

Абай әмеңгерлікке қарсы шығады. Бірақ, ағасы Тәкежан Оспанның үш әйелі Зейнеп, Еркежан мен Торымбаланың әмеңгерлері бармыз, деп Абайға осы жөніндегі: – Алғаш жесір алған сен бе едің!? – деген ашулы сұрағына,

- Жоқ, алғашқы алмайтын менмін. – деп жауап береді. Осы шығармасы арқылы М.Әуезұлы әмеңгерлікке өзінің де пікірін білдірген. Бала кезінде қазақ ауылында өскен жазушы әмеңгерліктің түрлі келеңсіз жақтарын да көріп өскені анық. Әмеңгерлік кешегі тарихтың бір жұрнағы ғана. Ал, қаракөз қарындастардың көбі тұрмысқа шықпай отыруы мен еліміздің демографиялық жағдайы бүгінгі өркениетті жолдармен шешілетін мәселелер.

Ата-бабамыздың салт-дәстүрлерін мақтан тұтамын. «Халық – қалың орман, әрі пана, әрі қорған», - деп Қ.Мырзалиев ағамыз жырлағандай, әр халықтың өзінің кәсібіне, сенім-нанымына, тіршілігіне байланысты қалыптасып ұрпақтан-ұрпаққа ауысып отыратын салт-дәстүрі болады. Халықтық салт – дәстүр, мәдениет құндылығы – халық қазынасының озығын, ақылды да әдепті жан – жақты жетілген патриоттық сезімдегі азамат тәрбиелеуде пайдалансақ, қателеспейміз. Жан – жақты ел тарихын білетін, Отанын сүйетін, заман талабына сай оқушылар мен жастарды тәрбиелеу бүгінгі күн талабы! Тәрбие біздің қасиетті салттарымызға байланысты. Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаев ұмыт болып бара жатқан салт-дәстүрлерді жаңғыртуды көздеп отыр. Әр мемлекеттің көркі дәстүр салтына байланысты. Сондықтан қазақтың асыл мұраларын көзіміздің қарашығындай сақтап келешек ұрпаққа жалғастырып отыруымыз қажет.

Қолданылған әдебиеттер

1 Мұхтар Әуезов. «Абай жолы» роман-эпопеясы
2 Марғұлан Ә. «Ежелгі әдебиет куәлары» Алматы, 1966.
3 Марғұлан Ә. «Қорқыт ата өмірі мен эфсоналары», «Жұлдыз», 1983. №3. 143-б

УДК 81.38
Шүкімова А.Ә. (16-ЭЛК-1), Адилева Кузу А.Т. (ВКГТУ)

ПРОФЕССИОНАЛИЗМЫ В РЕЧИ ЭЛЕКТРОЭНЕРГЕТИКА

Необходимым условием успешной профессиональной деятельности молодого специалиста, занятого в различных ее отраслях, относятся вопросы, относящиеся к аспектам профессиональной коммуникации. Особое внимание к языку различных специальностей обусловлено тем, что специальная лексика занимает важное место в системе общенационального языка. В связи с этим возникает вопрос: является ли язык профессионального общения функциональной разновидностью общенационального языка, социолектом или частью языкового стандарта?

Целью данного исследования явилось изучение профессионального дискурса специалистов энергетической отрасли и выделение в нём лексики, используемой в неформальном общении специалистов.

Актуальность исследования состоит в том, что профессиональная лексика, содержащая в себе культурные и социальные характеристики называемых понятий, входит в состав профессиональной речи и выполняет различные коммуникативные функции.

Объектом исследования явилась профессиональная лексика, т. е. профессионализмы, профессиональный жаргон. Лексические единицы выбирались методом сплошной выборки и отраслевой периодики.

В основу исследования положена гипотеза о том, что профессионализмы и профессиональный жаргон являются важной составляющей неформального профессионального общения специалистов.

В трудах различных ученых специальная лексика номинируется и позиционируется по-разному: *«язык для специальных целей», «язык специальности», «профессиональный язык», «профессиональная речь»* и др. В трудах одних ученых понятия «*язык специальности*», «*язык для специальных целей*» и «*профессиональный язык»* отождествляются; другие же ученые, наоборот, данные понятия четко разграничивают. Так, например, Е.М. Галкина-Федорук, О.С. Ахманова, А.В. Суперанская и др. в своих рассуждениях о профессиональном языке указывают на его ограниченность социальными рамками. В «Словаре лингвистических терминов» О.С. Ахмановой[4] профессиональные языки определены как «социальные диалекты данного языка, бытующие среди лиц, принадлежащих к одной и той же профессии». Таким образом, термины выводятся из состава профессионального языка. Язык для специальных целей (ЯСЦ) представляет собой совокупность лексических единиц, называющих понятия специальной области знания или деятельности. В его состав входят и термины, и профессионализмы. Таким образом, профессиональный язык – это особый тип социального диалекта или социолект.

Исследователи едины во мнении, что ядро языка для специальных целей составляет профессиональная терминология. Но, не смотря на тот факт, что профессиональные термины лишены эмоциональной окраски, в речи специалистов разных областей направлений можно выделить лексические единицы другого порядка. Как отмечает С.В. Гринев[5] существуют 256 особенностей, которыми должен обладать термин. Согласно его концепции термин должен быть: относительно однозначным; номинативным; эзотерическим; кратким; предельно точным; согласованным с другими терминами системы; общепризнанным; контекстуально устойчивым; стилистически нейтральным; обладающим деривативностью; соответствующим современному состоянию области знания и т.д.

Также наряду с терминами, С.В. Гринев выделяет профессионализмы, профессиональный жаргон. Отличительной чертой профессионализма, по его мнению, выступает ненормированность употребления и функционально-стилистическая ограниченность употребления. Профессиональный жаргон рассматривается как разновидность профессионализмов, которая в отличие от последних не способна приобретать нормативный характер.

Основной задачей языка для специальных целей является достижение эффективного профессионального общения специалистов. По мнению исследователей, в зависимости от ситуации в своем профессиональном общении сотрудники используют различный набор лексических единиц.

Рассмотрим лексические единицы, используемые в профессиональной речи специалистов электроэнергетики. Профессиональный язык энергетиков отличает большое количество лексических единиц, образованных на основании метафорического переноса, в основу которого положены различные характеристики, такие, например, как форма, размер, приспособление, характеристика предмета.

Профессионализмы, профессиональный жаргон, по мнению учёных, являются наиболее сложной для описания составляющей профессионального дискурса, поскольку их систематизация требует большого объёма экстралингвистических (неязыковых) факторов.

Лексические единицы данного типа используются, в частности, для называния:

1) профессиональной принадлежности сотрудника:

каскадеры – дежурные инженеры каскадов ГЭС; шорники — монтёры, работающие на линии электропередачи; котлы — работники тепловых сетей или ТЭЦ;

2) профессиональной деятельности:

завести концы, кончик провода — подсоединить провода; бросить — проложить кабель, к примеру «бросить кабель до щита»; прозвонить — проверить омментром электрическую цепь на обрыв; грузить — проверять расцепители автоматических выключателей током первичного типа; мегериться —мерить изоляционное сопротивление;

3) инструмента и профессиональных приспособлений:

лапша — это двухжильный кабель в специальной пластиковой изоляции; килограмм — это килоампер; шарманка — это мегометр с ручным приводом; нуски — специальные универсальные секторные ножницы; будка — трансформаторная подстанция 10/0.4 кВ; штурвал — диспетчерская телефонная трубка или рация; бухта – провод, кабель, уложенный в кольцеобразный моток или намотанный на барабан; острые концы - контакты автомата, пускателя, на которые подается внешнее напряжение;

4) определения профессиональных ситуаций:

фаза на земле — это короткое замыкание, которое также может называться и «коротышом»; фаза убежала — это значит, что пропало напряжение в 220В между нулем и фазой на одном из проводников; шьёт - слабый высоковольтный разряд, сопровождающийся свистом или треском; шлейф - параллельное подключение.

На основании проведённого исследования можно сделать вывод о том, что профессионализмы и профессиональный жаргон являются неотъемлемой частью профессионального общения и широко используются специалистами в устной речи для придания ей эмоциональности, а также выделения особых культурных и социальных характеристик называемого явления, которые не отражены в обозначающем его термине.

Употребление жаргонизмов позволяют работнику почувствовать себя частью профессионального коллектива, упрощает взаимодействие между коллегами и формирует особое отношение к профессиональным реалиям. В общем и целом, лингвистическая и социальная характеристики профессиональной лексики в полной мере отражают профессиональную языковую картину мира специалиста.

Библиография:

1. Локтионова Н.М., Животкова И.А. К вопросу о профессиональной лексике // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – № 6;
2. Галкина-Федорук Е. М. Об экспрессивности и эмоциональности в языке / Сб. статей по языкознанию: Профессору Московского университета академику В. В. Виноградову. - М., 1958;
3. Суперанская А.В. Общая терминология. Вопросы теории / изд. Наука, 1989. – 246 с.;
4. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С.Ахманова. – 2-е изд., - М, 2004. – 571 с.;
5. Гринев С. В. Введение в терминоведение /; МГУ им. М. В. Ломоносова, Моск. пед. ун-т. - М. : РГБ, 2004.

УДК 811.512.122:124
Яковенко В.С., Сазонова Д.В. (18-ТМК-1), Байбатанова Ф.И. (ВКГТУ им. Д. Серикбаева)

ПЕРЕХОД НА ЛАТИНСКУЮ ГРАФИКУ В КАЗАХСТАНЕ

19 февраля 2018 года Указом Президента Республики Казахстан был утвержден алфавит казахского языка на латинской графике. Современный глобализирующийся мир ставит новые вызовы времени, которые требуют своего ответа. В статье Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания», были поставлены новые масштабные задачи, которые не только способствуют модернизации общественного сознания, но и выдвигают конкретные проекты, которые позволяют «ответить на вызовы времени без утраты великой силы традиции».Одним из таких проектов явился поэтапный переход казахского языка на латиницу. Данный вопрос поднимался в 90-х гг. прошлого века, был озвучен на Ассамблее народа Казахстана в 2006 году, в Стратегии «Казахстан – 2050» в 2012 году, однако наиболее конкретные очертания приобрел в программной статье Президента Казахстана «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» (2017 г.).

АЛФАВИТ
казахского языка, основанный на латинской графике

№	Написание	Звук	№	Написание	Звук
1	A a	[а]	17	Ń ń	[ң]
2	Á á	[ә]	18	O o	[о]
3	B b	[б]	19	Ó ó	[ө]
4	D d	[д]	20	P p	[п]
5	E e	[е]	21	Q q	[қ]
6	F f	[ф]	22	R r	[р]
7	G g	[г]	23	S s	[с]
8	Ǵ ǵ	[ғ]	24	T t	[т]
9	H h	[х], [h]	25	U u	[ұ]
10	I i	[і]	26	Ú ú	[ү]
11	I ı	[и], [й]	27	V v	[в]
12	J j	[ж]	28	Y y	[ы]
13	K k	[к]	29	Ý ý	[у]
14	L l	[л]	30	Z z	[з]
15	M m	[м]	31	Sh sh	[ш]
16	N n	[н]	32	Ch ch	[ч]

Елбасы, говоря о необходимости перехода на латиницу, отметил, что это «принципиальный вопрос, который нация должна решить». Переход на латиницу должен создать условия для модернизации казахского языка. Цивилизованный мир давно пользуется латинской графикой. Латиница

используется в более 100 странах мира. Турция с 1929 года, Азербайджан с 1992 года, Узбекистан и Туркменистан с 1993 года перешли на латиницу. Из истории известно, что в Казахстане латиница использовалась с 1929 по 1940 годы. Но в связи с идеологической политикой советского режима, Казахстан был вынужден перейти на кириллицу. В XX веке Казахстан трижды менял алфавит (до 1929 года использовалась арабская графика, с 1929-1940 годы латиница, с 1940 года используется кириллица). В стране проводятся масштабные работы по реализации поручения Президента. В Институте истории государства КН МОН РК в рамках обсуждения программной статьи Президента РК Н.А. Назарбаева «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» состоялся круглый стол на тему «Опыт перехода на латиницу: проблемы и перспективы». В частности, перспективы перехода казахского языка на латинский алфавит. А какую же цель ставит для нашего государства наш Елбасы? Глава государства ставит цель по вхождению Казахстана в число 30 наиболее конкурентоспособных стран мира. Для того, чтобы ее реализовать, нужно, чтобы общество, сохраняя свою идентичность, культуру, принимало новые технологии и знания. Несомненно, в этом смысле латинизация казахского алфавита значительно упростит восприятие и освоение новых знаний. Если переход на латиницу не произойдет, что может грозить казахскому языку? Согласно проведенным исследованиям, ежегодно в мире исчезает около 40 языков. Современным исследователям удалось подсчитать, что в Европе, и Малой Азии исчезло более 70 языков, а в США более 100 языков. Только сегодня в Индии почти 200 языков находятся под угрозой исчезновения.Причины исчезновения языков разные, но их объединяет неспособность языка приспосабливаться к новым меняющимся условиям. Модернизация казахского языка и переход на латиницу - это необходимое условие выживания и развития языка. Языки, которые не развиваются обречены на забвение. Поэтому значимость перехода на латиницу для развития и укрепления казахского языка трудно переоценить. Латинский алфавит – инструмент современной коммуникации.Переход казахского языка на латиницу позволит обогатить государственный язык, что сохранит его самобытность и своеобразие звуковой системы. Более того, следует отметить, что именно латинский алфавит лидирует на сегодняшний день в глобальном информационном пространстве. Сегодня созданы все условия для перехода казахского языка на латиницу. Общество, государство, все социальные группы, молодежь, представители бизнеса и науки де-факто используют латинскую графику. Итак, все-таки давайте поговорим о том, какие же плюсы и минусы существуют у такого яркого проекта Казахстана. Одним из плюсов является мировая интеграция и объединение тюркского мира.Сейчас, все сторонники перехода на латиницу говорят в первую очередь о мировой интеграции через смены кириллицы на латиницу. Говорят и о том, что это требование времени и настоящая необходимость. Так ли это? Действительно ли для Казахстана так важно перейти на латиницу? Что даст нам этот переход? Не кажется, что Казахстан возвысит свой авторитет в мире или улучшит международные

отношения значительно, вследствие этой реформы. Мне в этом видится скорее не мировая интеграция, а интеграция Казахстана в тюркский мир. Уже создана тюркская Академия, совет ТЮРКСОЙ. У Казахстана особенные отношения с Турцией и политически это может быть и оправдано. Но оправдано ли для народа Казахстана? Рассмотрим этот вопрос более подробно в следующем пункте.Туркменистан, Узбекистан, Азербайджан, Турция - все эти страны объединены латинской базой своей письменности. Соответственно, сейчас многие клонят к тому, что это непременно объединит наши странно культурно и экономически. Действительно? Возможно, это и будет иметь влияние на наши политические отношения с этими странами, но будет ли это влияние существенным? К примеру, Южная Корея с успехом использует хангыль (исконная корейская письменность) и при этом имеет отличные взаимоотношения со странами, где имеется иероглифическая письменность, либо латинская. Вряд ли корейцы когда-нибудь всерьёз задумывались о смене письменности для того, чтобы улучшать какие-либо политические взаимоотношения. Казахская письменность, связанная с тюркскими странами латинской базой, всё же будет не такой, как турецкая или туркменская. Да, тюркские языки имеют между собой прямые родственные связи, но всё же казахский язык, как и остальные, выделяется своей фонетикой. Соответственно, алфавит у нас будет содержать не только латинские классические буквы, но и свои, специфические. Конечно, может быть станет легче изучать тюркские языки на латинице и читать книги на турецком, осваивая родственный язык, но для начала надо будет выучить новую казахскую письменность. Как и у любого изменения есть и отрицательные стороны. Так какие же минусы касаются проекта «Перехода на латиницу». Большие траты. Даже сейчас, спустя более двадцати пяти лет независимости, мы испытываем проблемы с нехваткой учебников. Это касается ВУЗов и школ. Будет довольно сложно перевести на латиницу все учебные пособия для начальной, средней школ и высших учебных заведений, кроме того, перевод потребуется и для художественной литературы. И это не считая объявлений, вывесок и прочих многочисленных мелочей. Конечно же мы не нашли больших минусов кроме как этот, и считаем что переход на латиницу является необходимостью для народа Казахстана. Мы полностью поддерживаем переход государственного языка на латинскую графику и считаем, что предлагаемый вариант графики казахского языка является оптимальным для всех аспектов его использования.

СОДЕРЖАНИЕ

Айдынов С.А., Бейсенбекова Ж.Б., Болгауова Г.Т.
АБАЙ ФИЛОСОФИЯСЫНЫҢ АНТРОПОЛОГИЯЛЫҚ МАЗМҰНЫ 3
Ахметова Н.С., Петрова О.А.
ВСЕМИРНЫЙ РЕЙТИНГ УНИВЕРСИТЕТОВ GREEN METRIC 7
Бажиғалиев А.Б., Сагитжанова З.Т. ЗНАМЕНИТЫЙ ЧЕЛОВЕК 9
Байдуллаева А., Сүлейменова А., Болгауова Г.Т.
ФӘЛСАФА ДӘСТҮРІНІҢ БАТЫС ЕУРОПА МӘДЕНИЕТІНЕ ЫҚПАЛЫ 11
Баймурза А., Калиева К.С.
ЕЖЕЛГІ МЕДИЦИНА ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 14
Веселова Е.А.
РАЗРАБОТКА МОДУЛЯ «ПРОФОРИЕНТАЦИОННОЕ ТЕСТИРОВАНИЕ» ДЛЯ АБИТУРИЕНТОВ И ОБУЧАЮЩИХСЯ 18
Ғалиева Е.М., Калиева К.С.
ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСТАРДАҒЫ ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН 20
Голодов И.С., Капасова Г.З.
ЗНАЧЕНИЕ ГНОСЕОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ И.КАНТА ДЛЯ СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ И ФИЛОСОФИИ 25
Дегтярева В.В.
ВЗАИМОСВЯЗЬ ПОЛИТИКИ И АВТОМАТИЗАЦИИ ТЕХНОЛОГИЙ 28
Дегтярева В.В., Байбатанова Ф.И.
АБАЙ МҰРАСЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МАҢЫЗЫ 31
Демитров Д.И., Капасова Г.З.
ВЕЛИКИЙ ШЕЛКОВЫЙ ПУТЬ: ВЗАИМОВЛИЯНИЕ КУЛЬТУР 36
Джамбулов Д., Кусманова К.А.
КӘСІПКЕ БАЙЛАНЫСТЫ ТЕРМИНДЕР ЖӘНЕ СӨЗЖАСАМ 39
Дорохов Д.В., Никулина И.Н., Калиева К.С.
ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ БАРНАУЛА (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XVIII) 42
Дронсейка Р.П., Кудайбергенева З.М.
АНАЛИЗ ТЕКСТОВ ПЕСЕН СОВРЕМЕННЫХ ИСПОЛНИТЕЛЕЙ 46
Дүйсенбек Б.Б., Берік Г., Оқасова Б.Қ.
ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ САЛТ-ДӘСТҮРІ МЕН ӘДЕТ-ҒҰРЫПТАРЫ 51
Дюсупова А., Кузьмина В., Қуаныш Ш.
РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ- ТУҒАН ЖЕР ТҰТАСТЫҒЫ 55
Әлиасқарова А.Б., Оралбек С.К., Оқасова Б.Қ.
ҰМЫТЫЛА БАСТАҒАН ЕЖЕЛГІ ҚАЗАҚ САЛТ-ДӘСТҮРЛЕРІ 57
Жанадылов, Адильбаева Ж.Д.
ТРАДИЦИИ И ОБЫЧАИ КАЗАХСКОГО НАРОДА 63
Жанатова Г.М., Асавбаева Г.Б.
АББРЕВИАТУРЫ В ОФИЦИАЛЬНО-ДЕЛОВОМ СТИЛЕ 65

Жанибеков М. Ж., Адильбаева Ж. Д.
КОМПОЗИЦИОННОЕ СВОЕОБРАЗИЕ ПОЭМ АБАЯ 69
Жағалбаева А. Сейткамалова А., Оқасова Б.Қ.
БОЛАШАҚҚА БАҒДАР: РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ 71
Жұмағазиев А.Ғ., Садвакасова Ж.А.
ФЕНОМЕН ИГРЫ В ФИЛОСОФИИ 73
Зейноллаева Э.Е., Дүйсенғали М.Б., Окасова Б.К.
СКОЛЬКО ЯЗЫКОВ ТЫ ЗНАЕШЬ – СТОЛЬКО РАЗ ТЫ ЧЕЛОВЕК 76
Зейноллинова А.К., Калиева К.С.
ҚАЗАҚСТАНДА ВЕБОГРАФИЯНЫҢ ДАМУЫ 79
Зиядабек Н. Д., Казимуллаев Ж. М., Адильбаева Ж. Д.
МОЙ НАРОД ВЫШЕ МЕНЯ 84
Қадесова М.П., Абдугалиева М.Е., Токтаргалиева К.М.
ENVIRONMENT PROTECTION 86
Кайлаубаева Н.А., Орлова К., Байбатанова Ф.И.
ЖАРГОН НЕМЕСЕ СЛЕНГТЕРДІҢ ПАЙДАЛАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 89
Кайсарова В.Н., Смирнова Д.Ю., Байбатанова Ф.И.
ТВОРЧЕСТВО АБАЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ КАЗАХСКОМУ ЯЗЫКУ В РУССКОЯЗЫЧНОЙ АУДИТОРИИ 93
Касымбеков А.А., Адильбаева Ж. Д.
АЛТАЙЫМ – АЛТЫН БЕСІГІМ 98
Катпанова А., Адильбаева Ж.Д.
ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ 100
Кумарканов Е.Е., Есимжанова Г.Т.
ЭТИМОЛОГИЯ КАЗАХСКИХ ИМЕН И ФАМИЛИЙ 103
Күнтуған Н., Айдарбаева Р.Қ.
ҰЛАН АУДАНЫ ЖЕР-СУ АТАУЛАРЫНЫҢ ШЫҒУ ТАРИХЫ 106
Қайырдинова Д.К., Ережепова С.К.
ВКЛАД К.И. САТПАЕВА В РАЗВИТИЕ И СТАНОВЛЕНИЕ ИНЖЕНЕРНОГО ДЕЛА 111
Қинаятова А.Е., Кадышева А.Б., Ережепова С.К.
ПРОБЛЕМЫ ИНТЕРНЕТ ЗАВИСИМОСТИ В СТУДЕНЧЕСКОЙ СРЕДЕ 116
Лемишенко А. Н., Петрова О. А.
ОБЕСПЕЧЕНИЕ КОМФОРТНЫХ УСЛОВИЙ ТРУДА В ОФИСЕ 120
Ляпунова Г. Ю., Бочарова Н. А.
ҚАЗАҚСТАН СУРЕТШІЛЕРІНІҢ ТАҢҒАЖАЙЫП ӨНЕРЛЕРІ 122
Мақаш Т., Калиева К.С.
МОҢГОЛДАРДЫҢ ӘЛЕМГЕ ТИГІЗГЕН ЫҚПАЛЫ 126
Мануйлов Д.Е., Сидорова А.В., Фоминых В.В.
ПРОБЛЕМЫ КОЧЕВОГО ОБЩЕСТВА В ТВОРЧЕСТВЕ МАХТУМКУЛИ 131

Масей С.К., Адилева Кузу А.Т.
СЕМАНТИКА ЦВЕТООБОЗНАЧЕНИЙ В КАЗАХСКОЙ И РУССКОЙ КУЛЬТУРАХ 136
Матис Е.В., Шевцова О.Н., Калиева К.С.
ИСТОРИЯ СЕМЬИ АЛТАЙСКИХ НЕМЦЕВ 139
Мелісқанова Н.Р., Сәлимбаева С.Е., Сагитжанова З.Т.
ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ЯЗЫКА В КАЗАХСТАНЕ 145
Мухамедханов М.К., Ережепова С.К.
ГОД МОЛОДЕЖИ И НЕКОТОРЫЕ ИДЕИ АРИСТОТЕЛЯ 149
Мұқушева А.Р., Амирханов М.С.
ШІЛІКТІ ӨЛКЕСІНДЕГІ САҚ МҰРАЛАРЫ 153
Несіпбек А., Калиева К.С.
САН ҚЫРЛЫ ТАЛАНТ ҚАНЫШ СӘТБАЕВ 158
Нұролдина Ұ.Б., Амирханов М.С.
ЕЛЕКЕ САЗЫ ҚОРЫМЫНЫҢ ТАРИХИ МҰРАЛАРЫ 161
Орал А.О., Ережепова С.К.
ЕЛІМІЗДІҢ ТІРЕГІ – ЖАСТАР 165
Орал А.О., Ережепова С.К.
РУХАНИ ЖАҢҒЫРУДАҒЫ ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ӨҢІРІНДЕГІ БИ-ШЕШЕНДЕРІНІҢ ОРНЫ 168
Руденко В.Д., Родионова З.Н.
ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АДДИТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИНДИВИДУАЛЬНОМ ЖИЛОМ СТРОИТЕЛЬСТВЕ 172
Серікқызы Н., Окушева К.К.
ИСТОРИЯ РЕФОРМЫ ПИСЬМЕННОСТИ В КАЗАХСТАНЕ 177
Серіктаева А. С., Болгауова Г. Т.
ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ЖЕТІ ҚЫРЫ: ДАЛА МӘДЕНИЕТІ МЕН ФИЛОСОФИЯСЫНЫҢ ӘЛЕМ ӨРКЕНИЕТІНДЕГІ ОРНЫ 181
Сулоев А.С., Никулина И.Н., Калиева К.С.
ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ БАРНАУЛА В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX в. 185
Талгатова Е.С., Асавбаева Г.Б.
СЛОВА-ПАРАЗИТЫ В РЕЧИ 188
Телтаева Э. Ж., Иманбекова А.Б., Ней Е.Ф.
SOME ASPECTS OF COPPER FLOTATION FROM ZINC CONCENTRATE AT ZHEZKENT MINING-PROCESSING FACTORY 191
Тоқтарбаева А.Б., Уалиева С.К.
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚАЙЫРЫМДЫЛЫҚ ҚОРЛАРЫ: НЕГІЗГІ ПРОБЛЕМАЛАРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ 193
Токтаргалиева А.Р., Валитова Н.В., Аубакирова З.А.
ТРАДИЦИОНАЯ ИНДИЙСКАЯ ФЛОРИСТИКА КАК ЭЛЕМЕНТ НАЦИОНАЛЬНОГО МЫШЛЕНИЯ 196

Төлеухан С.Т., Джаксылыков А.Ф.
ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ КҮРШІМ АУДАНЫ ТЕРРИТОРИЯСЫНДАҒЫ ПЕТРОГЛИФТЕРДІҢ (ТАС БЕТІ СУРЕТТЕРІНІҢ) ЗЕРТТЕЛУІ ЖӘНЕ ИДЕОЛОГИЯСЫ 199
Еркінбай Қ.Қ., Абдыгалиева Л.И.
ФИЛОСОФИЯДАҒЫ ТАБЫСТЫЛЫҚ МӘСЕЛЕСІ 204
Федорова П.Е., Буханцева А.Е.
НЕПОВТОРИМЫЙ ПОЧЕРК ЭПОХИ. ФРЭНК ЛЛОЙД РАЙТ. 207
Широкова Е.С., Ляпунова А.И., Байбатанова Ф.И.
КАЗАХСКОЕ МУЗЫКАЛЬНОЕ ТВОРЧЕСТВО 209
Широкова Е.С., Панковская Г.И.
ГОРА БЕЛУХА – ДУХОВНО-САКРАЛЬНЫЙ ПАМЯТНИК АЛТАЯ, ПЕРЕКРЕСТОК МИРОВЫХ РЕЛИГИЙ: БУДИЗМА, ИСЛАМА И ХРИСТИАНСТВА 213
Шүкірхан Ерболат, Абдығалиева Л.И.
ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТІНДЕГІ ҚҰНДЫЛЫҚТАР ЖӘНЕ РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ: ӘМЕҢГЕРЛІК МӘСЕЛЕСІ 216
Шүкімова А.Ә., Адилева Кузу А.Т.
ПРОФЕССИОНАЛИЗМЫ В РЕЧИ ЭЛЕКТРОЭНЕРГЕТИКА 219
Яковенко В.С., Сазонова Д.В., Байбатанова Ф.И.
ПЕРЕХОД НА ЛАТИНСКУЮ ГРАФИКУ В КАЗАХСТАНЕ 222